

2014

VI Міжнародна науково-практична інтернет-конференція

29–30 вересня 2014 р.

Проблеми та перспективи розвитку
науки на початку третього тисячоліття
у країнах Європи та Азії

Секції:

Біологічні науки

Географія та геологія

Державне управління

Екологія

Економіка

Історія

Математика

Мистецтво

Педагогіка

Політологія

Право

Психологія

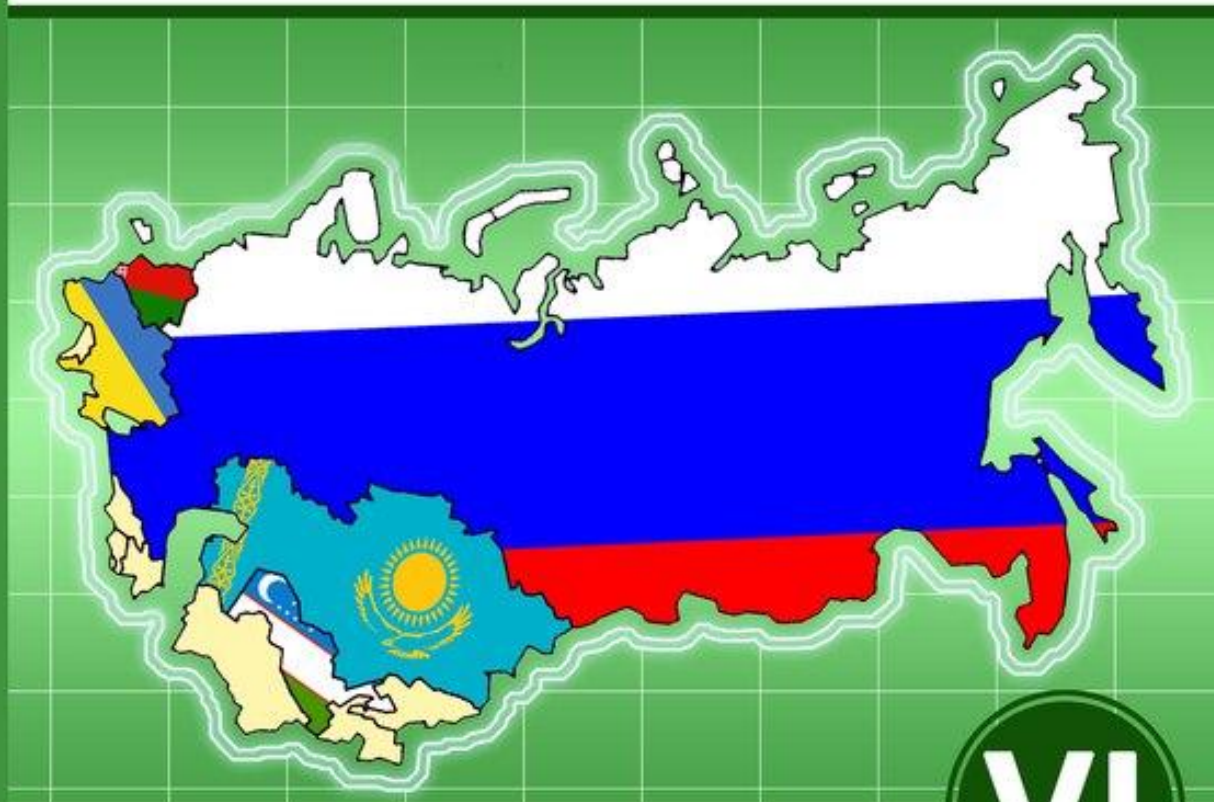
Соціологія

Сучасні інформаційні технології

Фізична культура та спорт

Філологічні науки

Філософія

Переяслав-Хмельницький
2014

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД

«Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди»

молодіжна громадська організація
«НЕЗАЛЕЖНА АСОЦІАЦІЯ МОЛОДІ»

студентське наукове товариство історичного факультету
«КОМІТЕТ ДОСЛІДЖЕННЯ ІСТОРІЇ ТА СУЧАСНОСТІ»

МАТЕРІАЛИ

VI Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції
**«Проблеми та перспективи розвитку науки на початку третього тисячоліття у
країнах Європи та Азії»**

29 – 30 вересня 2014 р.

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ УКРАИНЫ
ГОСУДАРСТВЕННОЕ ВЫСШЕЕ УЧЕБНОЕ ЗАВЕДЕНИЕ

«Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет
имени Григория Сковороды»

молодежная общественная организация
«НЕЗАВИСИМАЯ АССОЦИАЦИЯ МОЛОДЕЖИ»

студенческое научное общество исторического факультета
«КОМИТЕТ ИССЛЕДОВАНИЯ ИСТОРИИ И СОВРЕМЕННОСТИ»

МАТЕРИАЛЫ

VI Международной научно-практической интернет-конференции
**«Проблемы и перспективы развития науки в начале третьего тысячелетия в
странах Европы и Азии»**

29 – 30 сентября 2014 г.

СБОРНИК НАУЧНЫХ РАБОТ

Матеріали VI Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Проблеми та перспективи розвитку науки на початку третього тисячоліття у країнах Європи та Азії» // Збірник наукових праць. – Переяслав-Хмельницький, 2014 р. – 140 с.

Материалы VI Международной научно-практической интернет-конференции «Проблемы и перспективы развития науки в начале третьего тысячелетия в странах Европы и Азии» // Сборник научных трудов. – Переяслав-Хмельницкий, 2014 г. – 140 с.

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР:

В.П. Коцур,

доктор історичних наук, професор, дійсний член НАПН України,
ректор ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди».

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР:

В.П. Коцур,

доктор исторических наук, профессор, действительный член НАПН Украины, ректор ГВУЗ
«Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет имени Григория Сковороды».

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

С.М. Рик – к.ф.н., доцент;
Я.О. Потапенко – д.і.н., професор;
Т.М. Боголіб – д.е.н., професор;
Г.Л. Токмань – д.п.н., професор;
Н.В. Ігнатенко – к.п.н., професор;
В.В. Куйбіда – к.біол.н., доцент;
В.А. Вінс – к.псих.н.;
Ю.В. Бобровнік – к.і.н.;
С.М. Кикоть – к.і.н.

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

С.М. Рик – к.ф.н., доцент;
Я.О. Потапенко – д.и.н., профессор;
Т.М. Боголиб – д.э.н., профессор;
Г.Л. Токмань – д.п.н., профессор;
Н.В. Игнатенко – к.п.н., профессор;
В.В. Куйбида – к.биол.н., доцент;
В.А. Винс – к.псих.н.;
Ю.В. Бобровник – к.и.н.;
С.М. Кикоть – к.и.н.

Члени оргкомітету інтернет-конференції:

Ю.В. Бобровнік,
А.П. Король,
Ю.С. Табачок.

Члены оргкомитета интернет-конференции:

Ю.В. Бобровник,
А.П. Король,
Ю.С. Табачок.

Упорядники збірника:

Ю.В. Бобровнік,
Ю.С. Табачок.

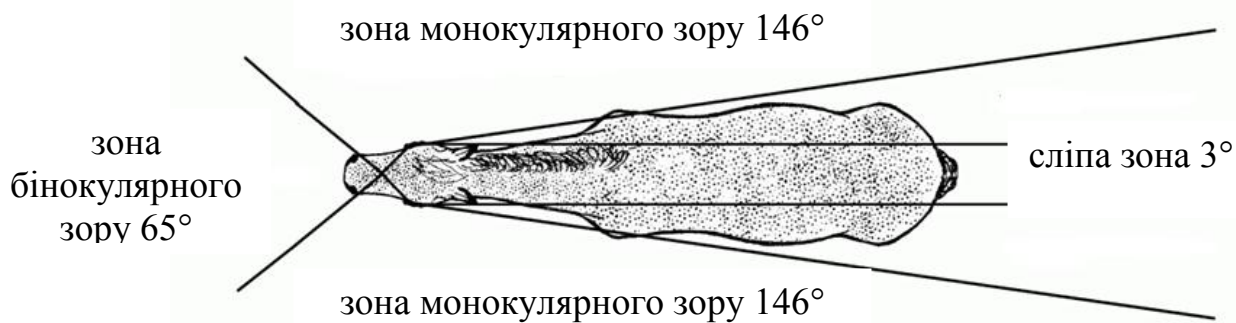
Составители сборника:

Ю.В. Бобровник,
Ю.С. Табачок.

СЕКЦІЯ: БІОЛОГІЧНІ НАУКИІгор Гончаренко, Дмитро Вінничук
(Київ, Україна)**ТРЕНІНГ КОНЯ З ВРАХУВАННЯМ БІОЛОГІЇ ЙОГО ЗОРУ ТА СЛУХУ**

Досвідчений тренер розробляє систему тренінгу коня на основі біології його зору і слуху. Ці надзвичайно важливі системи організму коня відрізняються від цих систем людини. Фізіологи вважають, що живі організми бачать з допомогою головного мозку, в якому зображення оцінюється за величиною, формою, швидкістю руху і т.п.

Розміщення очей на площині голови у людини і коня – різне, що зумовлює бінокулярне і монокулярне бачення предмета. Кінь бачить об'єкт перед собою обома очима одночасно лише з певної відстані, а весь боковий простір, правий або лівий, бачить одним оком (зона монокулярного зору). Одне око коня охоплює простір, в середньому $190-195^\circ$, але поле зору бінокулярне – невелике і складає від 30° до $60-70^\circ$ при певній формі голови коня. Безпосередньо від хвоста назад і прямо перед передніми копитами і приблизно вище 178° по вертикалі кінь нічого не бачить (рис. 1).

Рис. 1. Поле зору коня

Однак невеликим рухом голови вгору-вниз-вбік цей стан різко поліпшується і кінь бачить простір навколо себе. В граничній зоні монокулярного бачення і сліпої зони кінь може розрізнити лише рух. Тому кінь намагається тут же повернутись так, щоб рухомий об'єкт потрапив в зону бачення.

Голова лошати відрізняється від голови дорослого коня. Завдяки цьому поле бінокулярного зору лошати ширше в сторони і на 20° більше вниз.

Якщо кінь дивиться на тренера одним оком, йому важко розраховувати відстань до нього. Стоячи в центрі кола, по якому бігає кінь, любий ваш рух зосереджує його увагу. Молодий кінь може кинутись в сторону лише від помаху руки, тому що йому здається, що ви рухаєтесь в його напрямку. Якщо зробити декілька кроків до його голови, то кінь намагатиметься зупинитись або розвернутись: кінь вважає, що ви майже перегородили йому дорогу. Якщо підійти до задньої частини його тулуба – кінь пришвидшить свій рух, щоб уникнути (як йому здається) зіткнення, хоч між вами відстань може сягати більше 2 метрів.

Коли тренінг ведуть в круглому манежі (16-20 м діаметр), то для коня це малий простір, тому на кожний рух тренера тварина реагує інтенсивно. Не бажано різко витягувати руку перед головою коня, він може відчувати себе загнаним в загорожу і це може бути небезпечним для тренера.

Якщо вести коня на повіді і ви йдете близько до боку тулуба коня, то ви постійно перебуваєте між зоною монокулярного зору і граничною зоною. Тому кінь буде постійно повертати голову до вас. Не бажано тренеру рухатись на рівні стремен, тому що кінь буде рухатись швидше і може вдарити задніми копитами.

Не можна тренеру виходити попереду коня і тягнути його за повід вперед, тому що кінь чітко бачить, що людина стоїть на її шляху і кінь притишує (пригальмовує) свій рух, намагається підняти голову, або стати на дибки. Не бажано на тварин наступати, або відступати. Правильно не рухатись, а лише перенести центр тяжіння тіла вперед, або назад, і тварина спокійно відреагує на це (рис. 2).

Зір – одне з найважливіших почуттів коня. Тому в конкурі віршник не повинен обмежувати рух голови коня поводом або іншим спорядженням. Кінь бачить перешкоду в останній момент, природно, буде закидатись перед перешкодою, або пришвидшувати рух, намагаючись вивільнити голову і побачити перспективу. Тому бажано привчати коня до рухів без вуздечки.

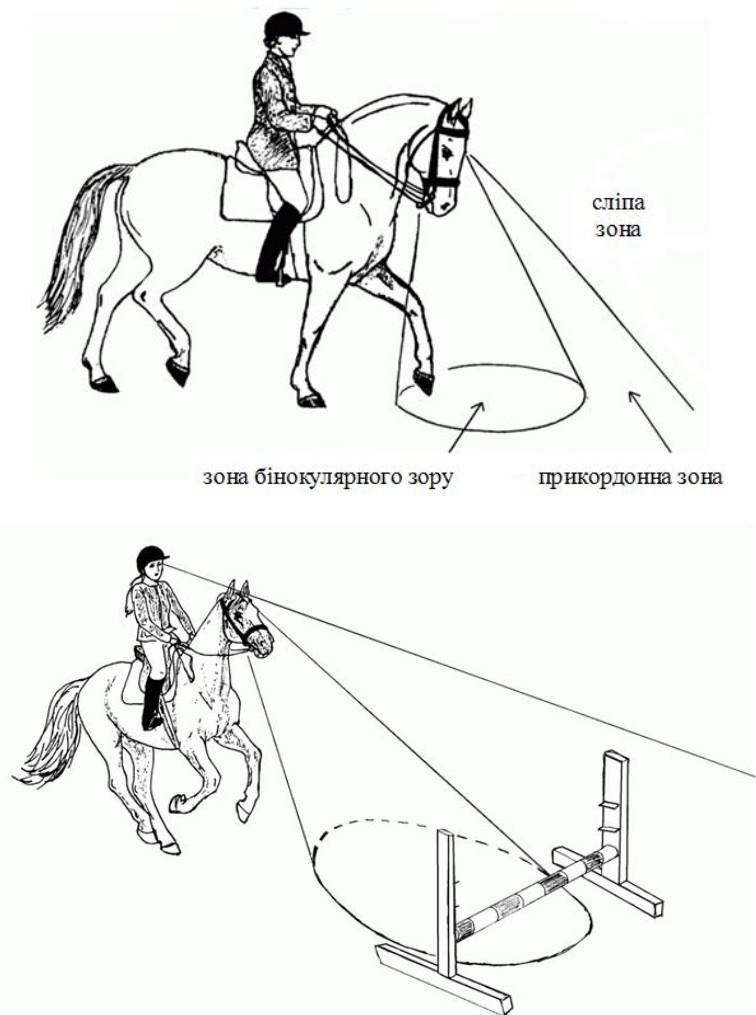

Рис. 2. Особливості зору коня при тренуванні на подолання перешкод (конкур)

Важливо пам'ятати, що до 4-5-річного віку у коня поперекові хребці зростаються між собою, утворюючи одну поперекову кістку, що необхідно для руху по твердій поверхні дороги. Не потрібно перевантажувати коня. Його спина повинна бути рівною. М'язи спини добре тренованого коня тягнуть хребці ввєрх і назад, що сприяє легкому несінню навантаження від вершника, центр ваги коня зміщується так, що забезпечується рівномірне навантаження на передні і задні кінцівки. Шия піднімається, забезпечуючи рух голови.

Коні, як і люди, розрізняють кольори. Найкраще жовтий, потім зелений, голубий і червоний. Тварина також розрізняє коло, квадрат, трикутник, хрестики, штрихи. Коні чудово відчують запах. У більшості випадків у коня вуха спрямовані в той бік, куди вони дивляться.

Слух у коня добрий. Діапазон частот звуків, які сприймає вухо коня, трохи ширший, ніж у людей. Низькочастотні звуки коні чують краще від людей. Крайня межа сприйняття високих частот людиною – 20 кГц, у коня – 25 кГц, собаки – 40 кГц, дельфіна – до 130 кГц. Коні дуже уважні до звуків і ритмів. Вони легко розрізняють ритм метронома 100 ударів за хвилину від ритму в 80 ударів. Від злості коні глухнуть: коли кінь напружено закладає вуха, він затискує зовнішній слуховий прохід. У коней старше 10 років слух починає погіршуватись. Нерухомі вуха свідчать про глухоту.

Шкіра у коней дуже чутлива, особливо в області голови, вух, ніздрів, очей. Особливий орган відчуття у коней – губи. На пасовищі кінь вибирає траву губами і пропускає стебла ядовитих рослин, якщо в минулому був такий досвід. Кінь визначає місце дотику з точністю до 3 см. Шкіра реагує на зміну температури, розрізняючи коливання в 1°, та дуже чутлива до електричного струму.

Запахи також важливі для коней. За допомогою нюху коні вибирають поживні рослини, виявляють звірів (хижаків) за декілька сотень метрів, знаходять свій табун ніччю або в заметіль. За запахом встановлюється контакт матері з лошам.

Кінь для людини більш необхідний, ніж навпаки.

**Нурзия Карипбаева, Василий Полевик,
Раушан Жармухаметова, Гульмира Мукаева
Ляззат Нагашбекова
(Семей, Казахстан)**

ВИДОВОЙ СОСТАВ ДРЕВЕСНО-КУСТАРНИКОВЫХ РАСТЕНИЙ ЧИНГИЗТАУ

Горный массив Чингизтау относится к горно-степной зоне. Как горный массив, он образовался в палеозое, после чего длительное время находился в условиях континентального денудационного режима и был значительно сглажен и выровнен. В связи с этим Чингизтау постепенно превратился в низкогорный массив современного облика.

Почвообразующими породами служат маломощные элювио-делювиальные щебнистые суглинки, подстилаемые плотными породами или щебнистым рухляком. Почвенный покров представлен горными светло-каштановыми малоразвитыми почвами.

Чингизтау характеризуется глубоким залеганием грунтовых вод, глубина скважины 16-18 метров. Единственная река – это Баканас, берущая начало на юго-западных склонах горного массива Чингизтау и достигающая 250 км в длину. Река преимущественно снегового и отчасти грунтового питания, она имеет разветвленную сеть притоков, однако большинство из них не имеет сети постоянного стока [1, с 153].

Климат в районе Чингизтау характеризуется как континентальный, с холодной относительно малоснежной зимой и жарким засушливым летом.

Изучение флоры Чингизтау проводилось в 2012-2014 годах. Для выполнения работы требовалось:

Составления кадастра флоры высших растений.

Выполнение флористического анализа.

Осуществление эколого-фитоценотического и эколого-флористического анализа.

Определение редких и исчезающих видов.

За время исследований было собрано и определено 199 видов цветковых растений, относящихся к 52 семействам.

По жизненным формам изученные нами растения подразделяются на однолетники 15 видов (7,5 %), двулетники 7 (3,5 %), многолетние травянистые растения 146 (74,4 %), кустарники 23 (11,6%) и деревья 8 (4 %).

Для Чингизтау характерно полное отсутствие хвощей, мизерная доля голосеменных (1%) и папоротников (0,5%). Здесь встречается только два вида эфедры и можжевельника. Довольно хорошо представлены мохообразные – 23 вида (11,5%). Основу флоры составляют покрытосеменные растения, в том числе: двудольные – 140 видов (70,4%); однодольные – 33 вида (16,6 %).

Древесно – кустарниковая флора Чингизтау представляет большой интерес, так как до настоящего времени она была изучена слабо. Не изучен видовой состав, экология и распространение видов.

Деревья и кустарники Чингизтау представлены 31 видами, относятся к 18 родам и 12 семействам. (таблица № 1)

Таблица № 1

Видовой состав древесно-кустарниковых растений Чингизтау.

Систематическая группа	Семейство	Род	Вид
Pinophyta	Cupressaceae	Juniperus	J. communis
			J. sabina
	Ephedraceae	Ephedra	E. distachya
			X. lomatolepis
Magnoliophyta	Salicaceae	Salix	S. triandra
			S. caspica
			S. sibirica
			S. depressa
		Populus	P. tremula
			P. nigra
	Betulaceae	Betula	B. microphylla
			B. kirghisornm
			B. pendula
	Moraceae	Humulus	H. lupulus
	Polygonaceae	Atraphaxis	A. decipiens
			A. tcretifolia
	Saxifragaceae	Ribes	R. nigrum
	Rosaceae	Spiraea	S. crenata
S. hypericifolia			
Cotoneaster			C. oligantha
Crataegus		C. altaica	R. acicularis
			R. laxa
Rosa		Rosa	R. spinosissima
	Padus		P. racemosa
Leguminosae	Helimodendrob	H. halodendron	

	Caragana	C.frutex
		C.pumila
Rhamnaceae	Frangula	F.alnus
Thymelaeaceae	Daphne	D.altaica
Caprifoliaceae	Lonicera	L.Tatarica
12	18	31

Распределение древесно-кустарниковых видов Чингизтау по высотному размещению показало, что большинство видов сосредоточено на нижних частях склонов, а также в межгорных долинах.

Деревья и лианы (8 видов 25,9 %) малочисленны и в горных условиях имеют слабое распространение, они в основном встречаются возле рек и ручей.

Анализ древесно – кустарниковой флоры Чингизтау показал, что основными жизненными формами являются кустарники (23 видов, 74.1 %). Они при произрастании имеют довольно широкий экологический диапазон. Из изученных нами 23 видов кустарников, 17 являются ксерофитами, остальные мезофитами (6 видов), они встречаются в более увлажненных местах Чингизтау. Среди кустарников самыми распространенными являются таволга, карагана, шиповник, курчавка.

На Чингизтау произрастают два вида можжевельника: казачий и обыкновенный, у местного населения они объединены одним названием – арча.

Куртины арчового стланика нередко образуют густые заросли, покрывают в среднем 8% поверхности склонов. Эти арчовники формируют неповторимый облик ландшафта Чингизтау, закрепляют склоны, предохраняя их от эрозии, накапливают и запасают воду. Почвы под можжевельниками более богатые и плодородные. Летучие эфирные масла и фитонциды можжевельников очищают и оздоравливают воздух. Арча является культовым растением у казахов, поэтому ее собирают для обрядов. В связи с этими сборами популяция можжевельников значительно сократилась [2, с157].

Литература:

1. Полевик В.В., Карипбаева Н.Ш., Куанышбаева М.Г., Жармухаметова Р.О. Видовой состав лекарственных растений и их опылителей хребта Ханчингиз. // «Научные и практические аспекты применения лекарственных растений в производстве пищевых продуктов »международный научно-практический семинар. Казахский гуманитарно-юридический инновационный университет-Семей, 2013.-192 с.
2. Карипбаева Н.Ш., Полевик В.В., Турсынбекова А.Б., Жармухаметова Р.О. Растительные ресурсы хребта Ханчингиз и их охрана. // Вестник государственного университета имени Шакарима города Семей –I –том, 2014.- 204с.

Дмитро Кияниця, Христина Павлович,
Лариса Степура, Павліна Зелена, Юлія Юміна, Вікторія Шепелевич,
Людмила Гриценко, Наталія Яворська, Віталіна Святецька
(Київ, Україна)

ВПЛИВ КУЛЬТУРАЛЬНОЇ РІДИНИ МУЗЕЙНИХ ШТАМІВ БАКТЕРІЙ РОДУ *BACILLUS* НА ДЕЯКІ ТЕСТ-КУЛЬТУРИ МІКРООРГАНІЗМІВ ТА РОЗВИТОК НАСІННЯ РЕДИСУ

Завдяки здатності утворювати спори і високим адаптаційним властивостям аеробні спороутворювальні бактерії широко поширені в природі та відіграють важливу роль в різноманітних біологічних процесах [1]. З використанням цих бактерій в промисловості пов'язано виробництво цінних ферментів, пектинів, целюлози, антибіотиків, органічних кислот та інших сполук [2]. Відомо, що бактерії роду *Bacillus* володіють вираженою антимікробною властивістю, зумовленою продукуванням антибіотичних речовин. На даний момент відомо більш ніж 200 антибіотиків та бактерицинів, що утворюються цими мікроорганізмами [3].

Бактерії роду *Bacillus* активно використовуються в сільському господарстві. Штами спороутворювальної бактерії *B. thuringiensis*, що мають здатність формувати при споруляції кристалічні включення білкової природи, багато років використовуються як основа біоінсектицидних препаратів [4] а також у виробництві мікробіологічних препаратів для біоконтролю фітопатогенів сільськогосподарських рослин [5]. Важливим напрямом підвищення врожайності рослин та екологізації землеробства є застосування мікробних препаратів на основі високоактивних штамів *Bacillus*, котрі не тільки захищають рослини від фітопатогенних мікроорганізмів, а й покращують фосфорне харчування рослин та синтезують ріст стимулюючі речовини [6, 7, 8]. Так, в Інституті мікробіології і вірусології ім. Д.К.Заболотного НАН України були виділені високоактивні штами бактерій роду *Bacillus* (*B. megaterium*, *B. subtilis*, *B. pumilus*, *B. cereus*), здатні мобілізувати фосфор з його органічних та важкорозчинних неорганічних сполук. Ці мікроорганізми характеризуються високою антагоністичною активністю щодо фітопатогенних мікроміцетів і бактерій. На основі фосфатмобілізуючих та азотфіксуючих бактерій були створені мікробні композиції і гранульовані бактеріальні препарати комплексної дії на рослини [9]. В цьому ж інституті Лапою, Житкевич та Жмурко (2006) було встановлено, що біологічний препарат спорифіт, створений на основі *B. amyloliquefaciens* УКМ 5137, можна рекомендувати як засіб захисту сільськогосподарських рослин від бактеріальних хвороб, викликаних збудниками роду *Xanthomonas*. Показано, що суміш із двох штамів – *B. amyloliquefaciens* УКМ 5137 та *B. subtilis* УКМ 5009 – проявляє антагоністичні властивості до фітопатогенів родів *Xanthomonas* та *Pseudomonas* і може бути використана як основа для створення біопрепарату проти бактеріозів сої [10]. Тому проблема ідентифікації і вивчення морфологічних, культуральних, тинкторіальних ознак різних представників роду *Bacillus*, а також створення на їх основі біологічних препаратів є вкрай актуальною.

Метою роботи було дослідити деякі фізіолого-біохімічні властивості бактерій після їх тривалого зберігання під шаром мінерального масла та виявити вплив метаболітів культуральної рідини музейних штамів на деякі тест-культури мікроорганізмів та розвиток рослин.

Матеріали та методи

Об'єктами досліджень були 13 штамів бактерій роду *Bacillus* з музею спороутворювальних бактерій кафедри мікробіології та загальної імунології Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Культури отримані кафедрою з різних науково-дослідних інститутів Москви, Вірменії, Петербургу в період 1975-77 років. Мікроорганізми зберігали під шаром мінерального масла за кімнатної температури.

Морфолого-культуральні властивості культур досліджували на середовищах МПА, LB. Культивування здійснювали за 37°C. Досліджували фізіолого-біохімічні характеристики, виявляли продукцію позаклітинних ферментів, зокрема амілолітичну активність, наявність протеаз та ліпаз [11,12]. На кров'яному агарі виявляли здатність синтезувати позаклітинні поверхнево-активні речовини [13].

Антагоністичну активність культуральної рідини визначали методом зональної дифузії [14]. В засіяному агарі пробковим свердлом $d = 10$ мм вирізали лунки, в які вносили культуральну рідину досліджуваних мікроорганізмів, які попередньо культивували на рідкому середовищі LB протягом 5 діб. Біомасу відокремлювали від культуральної рідини шляхом центрифугування. За розмірами зон затримки росту тест-культур біля лунок з культуральною рідиною бактерій роду *Bacillus* визначали рівень антагоністичної активності досліджуваних штамів. Як тест-культури використовували бактерії: *Escherichia coli* ATCC 25922, *Staphylococcus aureus* ATCC 25923, *Pseudomonas aeruginosa* ATCC 27853, *Enterococcus faecalis* УКМ B2510, *Serratia marcescens*, *Micrococcus luteus* та дріжджі *Candida tropicalis*, *Candida albicans*, *Candida utilis*, *Cryptococcus albidus*.

Для вивчення впливу культуральної рідини на енергію проростання, довжину коренів редису використовували культуральну рідину досліджуваних штамів після культивування бактерій на рідкому середовищі LB протягом 5 діб. Готували розведення 1:10, 1:100, 1:1000 на стерильній водогінній воді. В чашки Петрі з паперовими фільтрами розкладали насіння редису сорту «Французський сніданок» в кількості по 50 штук на чашку і заливали 10 мл культуральної рідини певного розведення. Контролями слугували середовище у відповідному розведенні та водогінна вода. Враховували енергію проростання та довжину коренів на 3 добу експерименту [15].

Усі дослідження проводили щонайменше у 3-х повторностях. Розрахунки, графіки та статистична обробка виконані за допомогою пакету комп'ютерних програм *Statistica 7.0* та *Microsoft Excel 2002*. Достовірність відмінностей між дисперсіями і середніми значеннями оцінювали за критерієм Фішера.

Результати та їх обговорення.

З метою визначення фізіолого-біохімічних особливостей музейних штамів досліджена наявність деяких позаклітинних ферментів та поверхнево-активних речовин. Показано, що всі досліджувані культури проявляли каталазну, казеїназну та желатиназну активність. Амілолітичні ферменти виявлені у 10 культур, окрім штамів *Bacillus subtilis* var. *niger* 84(а), 84(б) та *Bacillus pumilis* 85-Н, які не продукували амілазу.

Показано, що на кров'яному агарі навколо колоній *Bacillus subtilis* 75, 76, *Bacillus subtilis* var. *niger* 81, 82, 83 та *Bacillus sphaericus* 96 утворювались зони гемолізу, що свідчило про здатність клітин продукувати поверхнево активні речовини. Виділення таких речовин може свідчити про антимікробну, антивірусну та гемолітичну активність культур [16, 17].

Виявлена досить низька антагоністична активність культуральної рідини бактерій роду *Bacillus* до умовно-патогенних бактеріальних тест-культур: *Staphylococcus aureus* ATCC 25923, *Pseudomonas aeruginosa* ATCC 27853, *Serratia marcescens*, *Micrococcus luteus*. Не спостерігали прояву антагонізму до *Escherichia coli* ATCC 25922 у жодної з досліджуваних бацил.

Метаболіти бактерії роду *Bacillus* по різному впливали на дріжджі родів *Candida* і *Cryptococcus*. Виразений антагонізм, із діаметром зон затримки росту – 24 – 32 мм, спостерігали до дріжджів роду *Candida*. Лише *Bacillus sphaericus* 96 показав відсутність антагоністичної дії до *Candida tropicalis*. Стосовно *Cryptococcus albidus*, більшість з культур не призводили до його затримки росту.

Передпосівна обробка насіння стимуляторами росту використовується з метою підвищення урожайності сільськогосподарських культур. Використання природних стимуляторів мікробного походження в рослинництві є надзвичайно перспективним. Біологічно активні речовини мікробного походження ефективні в дуже малих кількостях та мають високу специфічність дії.

Показано, що із збільшенням розведення культуральної рідини зростає стимулюючий ефект її на рослини. Достовірно стимулюючий ефект мала культуральна рідина в розведенні 1:1000 на довжину коренів 5 музейних штамів: *Bacillus subtilis* 74, 75, 77, *Bacillus subtilis* var. *niger* 83, *Bacillus pumilis* 85-Н (рис.1).

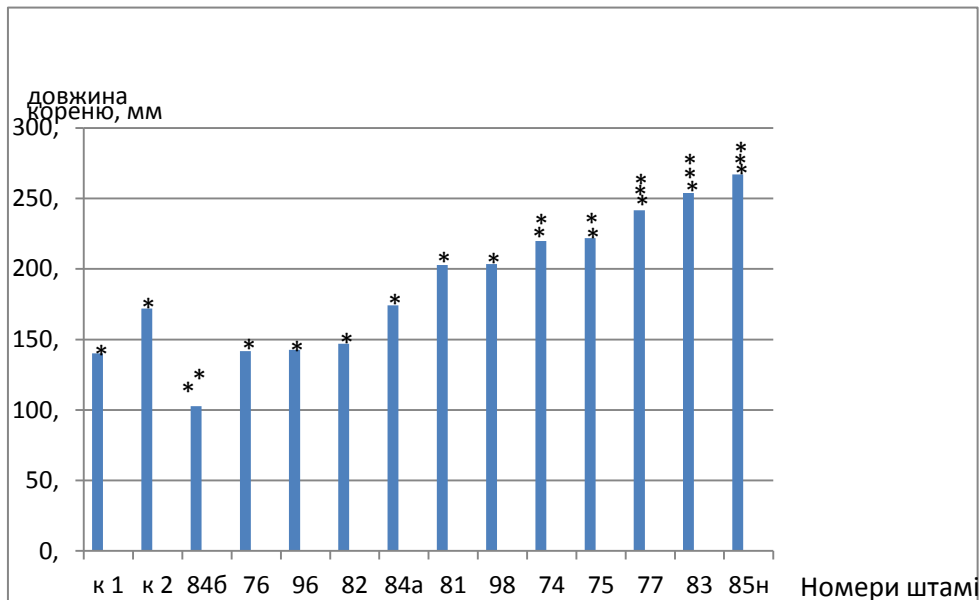

Рис.1 Вплив культуральної рідини штамів бактерій роду *Bacillus* в розведенні 1:1000 на довжину кореня редису сорту «Французький сніданок».

к1 – вплив води на довжину кореня редису;

к2 – вплив поживного середовища на довжину кореня редису;

* – $p > 0,1$; ** – $p < 0,05$; *** – $p < 0,01$.

Найбільший стимулюючий ефект показали метаболіти штамів *Bacillus subtilis* 74 і 77. Так, довжина коренів достовірно перевищувала контрольне значення на 28% при обробці насіння культуральною рідиною *Bacillus subtilis* 74 і на 40% при обробці насіння *Bacillus subtilis* 77 (розведення 1:1000). Маса паростків при обробці насіння культуральною рідиною цих штамів перевищувала контроль на 23%. Відмічено, що метаболіти мікроорганізмів суттєво не впливали на енергію проростання насіння редису.

Таким чином, виявлена антагоністична активність музейних штамів бактерій роду *Bacillus* до дріжджів роду *Candida* та практична відсутність проявів антогонізму до бактеріальних тест культур. Показано, що культуральна рідина штамів *Bacillus subtilis* 74, 75, 77, *Bacillus subtilis* var. *niger* 83, *Bacillus pumilis* 85-Н в розведенні 1: 1000 стимулювала ріст кореневої системи редису, збільшуючи його до 40%, та масу до 23%.

Література:

- Василевська І. О., Рой А. О. Розповсюдження, біологічні властивості та народногосподарське значення бактерій групи *Bacillus subtilis-mesentericus* // Мікробіол. журн., 1974, 36, № 3. – С. 367-377.
- Godic Torcar K., Matijasic B.B. Partial characterisation of Bacteriocins produced by *Bacillus cereus* isolates from milk and milk products // Food Techhol. and Biotecchol.–2003.– Vol. 41, N 2.– P. 121–129.
- Осипова И.Г., Михайлова Н.А., Сорокулова И.Б. Споровые пробиотики // Микробиология. – 2002. – № 3. – С. 113-119.
- Патогены насекомых: структурные и функциональные аспекты // Под ред. Глупова В. В. – М.: Круглый год. – 2001. – 716 с.
- Рева О. Н., Полтавский А. Н. Использование полимеразной цепной реакции для идентификации штаммов эндوفитного экотипа *Bacillus amyloliquefaciens* // Мікробіологічний журн., – 2005. – 67, № 4., С. 14 – 20.)
- Рой А. А., Рева О. Н., Смирнов В. В., Курдиш И.К. Биологические свойства фосфатмобилизирующего штамма *Bacillus subtilis* ИМВ В-7023 // Прикладная биохимия и микробиология. – 2004. – 40. № 5. – С. 551–557.
- Церковняк Л. С., Курдиш И. К. *Bacillus subtilis* ИМВ В-7023 – перспективный продуцент БАВ для растениеводства // Міжнародна наукова конференція «Мікробні біотехнології»: Тези доповідей. 11, 2006, Одеса: Астропринт, 2006. – С.104.
- Декларацийний Патент України. 2003. МПК С 05F 11/08 С 12N 1/20 Штам бактерій *Bacillus subtilis* для одержання бактеріального добрива для рослинництва / Курдиш І.К., Рой А.О., Україна. Заявл. 22.05.2002. Опубл. 17.03.2003. Бюл. № 3.
- Курдиш І. К., Рой А. О., Булавенко Л. В. та ін. Фосфатмобілізуючі бактерії як компоненти гранульованих мікробних препаратів комплексної дії // Сільськогосподарська мікробіологія: Міжвід. темат. наук. зб. – Чернігів, 2005. – Вип. 1-2. – С. 68-76.
- Лапа С. В., Житкевич Н. В., Жмурко Л. Г. Ефективність використання *Bacillus amyloliquefaciens* та *Bacillus subtilis* для захисту сої від бактеріальних хвороб // Сільськогосподарська мікробіологія: Міжвід. темат. наук. зб. – Чернігів, 2006. – Вип. 4. – С. 137-146.
- Радченко О.С., Степура Л.Г., Домбровська І.В., Фуртат І.В., Михальський Л.О. Практикум із загальної мікробіології // Навчальний посібник, Київ: Фітосоціоцентр.-2011. – 110с.
- Радченко О.С. Фізіолого-біохімічні властивості мікроорганізмів та методи їх визначення. Навчальний посібник Київ: ТОВ «Аграр Медіа Груп». – 2012. – 212 с.
- Feignier C, Besson F, and Michel G Studies on lipopeptide biosynthesis by *Bacillus subtilis*: isolation and characterization of iturin-, surfactin + mutants// FEMS Microbiol Lett. – 1995, 127. – P.11-15.
- Домбровська І.В. Вивчення чутливості та резистентності бактерій до антибіотиків та біоцидів. Навчальний посібник. – 2013.-94с.
- Бурова Ю.А., Ибрагимова С.А., Ревин В.К. Действие культуральной жидкости бактерии *Pseudomonas aureofaciens* на развитие семян пшеницы и фитопатогенных грибов // Известия Тульского государственного университета.-2012, №3, С198-206.

16. Kim K, Jung SY, Lee DK, Jung JK, Park JK, Kim DK, and Lee CH Supression of inflammatory esponses by surfactin, a selective inhibitor of platelet cytosolic phopholipase A2. //Biochem Pharmacol. – 1998, 55 – P. 975-985.
17. Hwang MH, Lim JH, Yun HI, Rhee MH, Cho JY, Hsu WH, and Park SC Surfactin C inhibits the lipopolysaccharide-induced transcription of interleukin-1 and inducible nitric oxide synthase and nitric oxide production in murine RAW 264.7 cells. //Biotechol Lett. – 2005, 27, – P.1605-1608.

Науковий керівник:

кандидат біологічних наук Степура Лариса Григорівна.

**Жахонгир Насритдинов, Мавлюда Юлчиева,
Эльвира Латыпова, Абдугаффор Жабборов
(Ташкен, Узбекистан)**

ВЛИЯНИЕ СПОСОБОВ ОТЧУЖДЕНИЯ НАДЗЕМНОЙ МАССЫ НА ФОРМИРОВАНИЕ КОРНЕВОЙ СИСТЕМЫ ФИТОМЕЛИОРАНТОВ НА ПОДГОРНОЙ РАВНИНЕ ХРЕБРА НУРАТАУ

Объектами исследования являлись изень (*Kochia prostrata* (L.) Schrad.), кейреук (*Salsola orientalis* S.G.Gmel.) терескен (*Ceratoides eversmanniana* (Stschegl. Ex Losinsk) Botseh et Ikonn) и чогон (*Halothamnus subaphyllus* (c.A.Mey.) Botseh.) – основные фитомелиоранты, используемые для улучшения деградированных пустынных и полупустынных пастбищ.

Исследование проводили на подгорной равнине хр. Нуратау с растениями двух – пятилетних вегетаций. Почва – светлый серозем, хрящевата – галечниково – легкосуглинистая с близким залеганием подстилающих крупных обломков материнских пород. Механический состав верхних горизонтов состоит из суглинка. С глубины 60 – 80 см появляется гипс. Среднеуголетние осадки составляют 214 мм., которые выпадают в основном в зимне-весенний период.

Опыт состоял из восьми вариантов, в I – II вариантах проводили ежегодно лишь один укос в период созревания плодов (18 – 13. X), в остальных по два укоса. Первые укосы в III – IV вариантах осуществляли в фазе активного роста (конец апреля – 1-ая декада мая), в V – VI фазе бутонизации-начала цветения (конец апреля), VII – VIII – в фазе массового цветения (3-я декада июня). Отаву косили в фазе плодоношения (конец октября). Высота отчуждения надземной массы 15 – 17 см от корневой шейки (I, III, V, VII) и 5 – 7 см (II, IV, VI, VIII варианты).

Корневые системы этих растений в условиях культуры изучали ряд исследователей [1, с. 16; 2, с. 34; 3, с. 165; 4, с. 16; 5, с. 246]. Авторами установлено, что глубина проникновения и характер ветвления корневой системы зависят не только от количество атмосферных осадков, но и от типа почвы. В частности, наличие плотных щебнистых слоев, а также неглубокое залегание гипса препятствуют проникновению корней на большую глубину и вызывают развитие их в горизонтальном направлении [6, с. 27]. Так например в ур. Дехибалянд (Южные Кызылкумы) плотные щебнистые слои препятствовали проникновению корней даже у 20 летних растений изеня более 1,7 – 2 м. Крупные боковые корни располагались в горизонте 40 см, простираясь в радиусе 1.5 – 1.7 м. Подобную картину наблюдали на Южно-Гибийском стационаре Института пастбищ и кормов Монголии [6, с. 27]. А на супесчаных почвах Келесского чуля со следами гипса на глубине 120 – 180 см главный корень изеня углублялся в почву в конце 3 – года жизни до 6 м. Главные корни кейреука и чогона в отличие от изеня пронизывают хрящевато-щебенчатые слои кристаллического гипса (Ажжигитова, 1971). Изучение влияния густоты стояния и способов размещения растений в условиях Каршинской степи, а также Келесском пастбищном массиве [7, с. 2] показало, что развитие корневой системы изеня зависит не только от типа почвы, но и способа посева и густоты стояния растений. Излишнее загущение посевов угнетает развитие корневой системы. Последнее отрицательно влияет на рост и развитие надземных органов и их продуктивность. Подобную картину мы наблюдали и у других растений.

Нам представлялось интересным выяснить влияет ли высота и кратность отчуждения надземной части на формирование корневой системы изеня и других растений, т.к. до нас этот вопрос исследователями не был затронут.

Из работ П. Кренке [3, с. 165] др. известно, что подрезка повышает жизнедеятельность в оставшихся частях кроны и корневой системы; при этом формируются полноценные кусты с разновозрастными ветками, увеличиваются размеры (поверхность) куста. В.О.Казарян (1969) отмечал что обрезка (удаление верхних скелетных ветвей), применяемая в садоводстве для усиления роста и восстановления урожайности деревьев и кустарниковых, приводит к изменению соотношения между массой листьев и корней в пользу последних. При этом энергично восстанавливаются утраченные надземные части, а затем усиливается рост самих корней. Обрезка вызывает образование новых молодых метамеров, а с появлением новых метамеров обновляется и корневая система, удлиняется жизнь растений.

Американские ученые (Гэлстон и др., 1983), также подчеркивают, что обрезка является средством повышения продуктивности и жизнестойкости древесных растений.

Результаты 4 – летних наблюдений показали, что все эти положения вполне приложимы и к нашим объектам. Во-первых, интенсивность побегообразования изменялась у исследованных видов по вариантам в зависимости от высоты, кратности, сроков первого укоса. Число побегов на растениях из года в год возрастало. При двух укосах число как весенних, так и летних побегов оказалось больше, чем при одном укосе особенно при раннем проведении первого укоса (26.IV-10.V).

Побеги формировались из пазушных почек годичных побегов и корневой шейки. При высоком укосе (15-17 см от корневой шейки) независимо от кратности и сроков скашивания побегов оказывалось у всех 4-х видов заметно больше, чем при укосе на высоте 5-7 см.

Высота и кратность отчуждения надземной части существенно влияли на развитие корневой системы. Двукратное отчуждение годичных побегов за сезон даже в течение 2 лет вызывало мощное развитие боковых корней и способствовало утолщению главного корня, по сравнению с одним укосом. Аналогичные различия были обнаружены и между вариантами с высоким и низким укосом. Кроме того, высота скашивания влияла на глубину заложения боковых корней. Ниже приводим описание корней у исследованных видов.

Изень. В I варианте (I укос на высоте 15-17 см) при диаметре основания корня 1,8 см развиты 56 корней II

порядка. Во П варианте (I укос на высоте 5-7 см) при диаметре основания корня 1,5 см образовано 22 боковых корня. В первом случае основная масса их развивалась до глубины 60 см, во втором-до 40 см. Глубина проникновения корней в почву в I варианте 155 см, во II-150 см. При двух укосах на высоте 15-17 см диаметр основания корня 3,9 см, глубина проникновения 150 см, на высоте 5-7 см диаметр-2,6 см, глубина проникновения корней 147 см. Число корней II порядка 90 (на глубине до 60 см) и 29 (на глубине до 50 см). Основная масса их отходила от главного корня на глубину 5-25 см (высокий укос) и 5-7 (низкий укос). Корни ветвились до III порядка и образовали эфемерные корни. Появление эфемерных корней совпало с началом побегообразования.

Кейреук – диаметр основания корня в I-II вариантах 2,5 и 2,1 см. Главные корни углубились в почву до 175 и 170 см соответственно. В I варианте боковые корни развивались в горизонте 10-40 см, во II варианте 12-30 см. В I варианте от главного корня отходило 6 боковых корней диаметром 4 мм, 6 диаметром 2-2,6 и 30 – 1-1,5 мм (всего 42). наибольшее количество корней их в горизонте 20-30 см. На этой же глубине сосредоточена масса эфемерных корешков. От всех боковых корней отходило значительное число корней следующего порядка. Во II-варианте 7 боковых корней диаметром 2,5-3 мм и 15 диаметром до 1 мм (всего 22). От крупных боковых корней отходили корни следующих порядков. Число корней III-порядка и эфемерных корешков в этом варианте незначительно. В 7-71 вариантах диаметр основания главных корней 3,3 и 2,5 см соответственно. Они достигли глубины 168 и 171 см. На глубине 40 и 45 см от них отходят крупные ветви. В 7 – варианте от главного корня отходило 3 крупных боковых корня диаметром 4-5 мм, 14 – 1,5-2 мм и 45 мелких диаметром до 1-1,2 мм (всего 62). От крупных и средних боковых корней отходили корешки следующего порядка. На глубине 20-30 см масса эфемерных корешков в отличие от VI варианта в V варианте боковые корешки следующего порядка развивались на глубине вплоть до 60 см. В VI – варианте от главного корня отходило всего 32 боковых корня: 6 диаметром 2-3,5 мм, 7-1,5-1,7 мм и 19 диаметром до 1 мм. Боковых корешков следующего порядка и эфемерных корней на этом варианте было значительно меньше по сравнению с V-вариантом, но больше, чем в I – варианте (контроле).

Чогон. В вариантах с двумя укосами за вегетацию (V-VI варианты) формировались более мощные корни (рис. 3). В первых двух вариантах, (косимых один раз), корни были тоньше, чем в V – VI вариантах, косимых два раза. Диаметр основания корней 2,7 и 2,2 см, глубина проникновения их в почву 173 и 175 см соответственно. В I-варианте от главного корня бессистемно отходило 12 довольно хорошо развитых боковых корней (8 толщиной 2-5 мм, 4-толщиной 1-1,7 мм) и множество мелких, в II-варианте – 7 (5 толщиной 2,5 – 3 мм, 2 – 1,5-1,7 мм). Мелких корешков в этом варианте незначительно. От боковых, более крупных корней отходили мелкие корешки следующего порядка. Но во II-варианте их было намного меньше, чем в I-варианте. Такие же различия отмечены у эфемерных корней. В V – VI вариантах диаметр основания главных корней 3 и 2,5 см. Главный корень хорошо выражен до глубины 20-25 см. Главный и боковые корни местами развиваются в горизонтальном направлении (это было характерно и для I-II вариантов). В более глубоких слоях главный корень по толщине мало отличается от боковых более крупных корней. Боковые корни более развиты, чем в предыдущих вариантах. От них отходит значительно больше корней следующего порядка (диаметром до 1,5-2 мм), по сравнению с I-II вариантами. В V-варианте крупных боковых корней 15 (9 шт. диаметром 2-7 мм, 6 до 1,5 мм), в VI-варианте их всего 9 (6 шт. диаметром 2-5 мм, 3 до 1-1,5 мм). Эфемерных корешков (толщиной в человеческий волос) было больше в V-варианте, в VI-ом они только начали появляться. На глубине 12-26 см при высоком отчуждении и 10 – 15 см при низком отчуждении сохранились отмершие "эфемерные" корешки предыдущего года (толщиной до 1 мм).

Терескен. Диаметр основания корня при одном укосе на высоте 15-17 см (I вариант) – 2 см, на высоте 5-7 см (II вариант)-1,2 см (рис. 4). Глубина проникновения корней в почву 175-185 см соответственно, в 1-варианте от главного корня отходило 26 корней второго порядка (диаметр их 1,5-4 мм), во втором варианте 17, (диаметр 1-2 мм). От крупных корней II порядка отходили корешки III-IV порядков. Основная масса боковых корней развивалась в I варианте до глубины 50 см, во II варианте-до 40 см. При двух укосах на высоте 15-47 см диаметр основания корня 2,5 см, на высоте 5-7 см диаметр 1,8 см. Глубина проникновения корней 175-185 см. Число корней II порядка 32 (на глубине до 65 см) и 23 (на глубине до 55 см). От корней II порядка отходили корни последующих порядков и эфемерные корни. Появление эфемерных корней как и у предыдущих видов совпадало с началом побегообразования.

Таким образом, на формирование корневой системы изеня, кейреука, чогона и терескена оказывают влияние не только среда обитания, способ размещения их в посевах, но и способ использования (высота и кратность отчуждения надземной части).

Высота и кратность скашивания надземной массы влияют на количество и глубину развития боковых корней, толщину корней. При высоком укосе благодаря формированию значительно большего количества побегов, развивается более мощная корневая система. Двукратное скашивание, вызывая формирование дополнительных летних побегов, способствует развитию более разветвленной корневой системы.

Регулируя высоту отчуждения, кратность укосов можно управлять развитием как надземной части, так и корневой системы фитомелиорантов и направленно изменять их продуктивность.

Литература:

1. Азимов А.Г. // Биологические основы создания долгодетных пастбищ в Келесском чуче: Автореф.канд.дис. Ташкент,1986. С-16.
2. Бурьгин В.А., Закиров К.З., Запрометова Н.С., Паузнер Л.Е. // Ботанические основы реконструкции пастбищ Южного Кызылкума. Т.:ФАН, 1952. – 34 с.
3. Кренке Н.П. // Теория циклического старение и омоложение растений и практическое ее применение. М.: Сельхозгиз, 1940. – 165 с.
4. Леонтьева И.П. // Чогон (*Salsola subaphylla* С.А.Мей.) как кормовое растение и способы его подсева на пастбищах непесчаных (глинистых) пустынь Узбекистана: Автореф. канд. дис. 1952. 16 с.
5. Момотов И.Ф., Файзиев К.Т. Формирование корневых систем растений в песконакопительных и влагонакопительных бороздах. Искусственные экосистемы пастбищного назначения в Юго-Западной Кызылкуме. Ташкент: Фан, 1978. – 246 с.
6. Алимаев И.И., Церенпилджэ С. // Корневые системы кормовых полукустарников, вводимых в культуру в Южной части Монгольской Народной Республики. Пробл. осв. пустынь. 1984. №3. С. 27.

7. Азимов А.Г., Давлетшина М.Н. // Влияние густоты стояния изеня (*Kochia prostrata* (L.) Schrad.) на развитие корневой системы. Узб, биол. журн. 1991. №2. С-2.

Научный руководитель:

кандидат биологических наук Юлчиева Мавлюда Тургунбаевна.

**Рахматулла Нуриддинов, Абдугаффор Жабборов,
Эльвира Латыпова, Мавлюда Юлчиева
(Ташкен, Узбекистан)**

ЎСМА ЎСИМЛИГИНИ БИОЛОГИК ХУСУСИЯТЛАРИ

Илмий ишнинг долзарблиги: Ўзбекистонда маълум бўлган айрим ўсимликлар ўзининг таркибида катта ахамиятга эга булган табиий кимёвий брикмалар сақлагани сабабли турли сохаларда фойдаланиб келинмоқда. Шундай ўсимликлардан бири ўсма усимлиги бўлиб у ўзида тиогликозидлар, флавоноидлар, алкалоидлар, буюк моддалар, уруғида мой, ер устки кисми ем хашак ва гуллари асал берувчи ўсимликдир.

Ишнинг мақсади: Ўсма ўсимлигини Тошкент вилояти шароитида ўстириб, унинг био-морфологик хусусиятларини ўрганиш. Экиб ўстирилган ўсимликлар устида фенологик кузатишлар олиб бориш.

Тадқиқот услуги ва материаллари. Ўсма – *Ysatis tinctoria* L. Карамгулдошлар Brassicaceae=Cruciferae оиласига мансуб бўлиб. Ўсимликни биологик хусусиятларини ўрганишда ва таърифлашда илмий тадқиқот ишларда қабул қилинган усуллардан фойдаланилди [1, с. 156]. Классификация усуллари ва аъзоларни морфологик хусусиятлари Т.А.Работнов (1978), А.Е.Гатцук [2, с. 16] ва О.В.Смирнова ва бошқалар [3, с. 58] таклиф этган терминлар асосида ишлаб чиқилди. Уруғларни ўстиришда табиий шароитда пишиб етилган уруғлардан фойдаланилди. Ўзбекистон флорасида 5та тури маълум бўлиб, фақат ўсма 2 йиллик, қолганлари бир йиллик ўт ўсимлик [4, с. 126]. Уруғларни унвчанлигини аниқлаш учун 100дан сараланган уруғлар экилди. Тажриба учун экилган уруғлардан ўсиб чиққан ниҳолларни табиий ёмғирдан ва ёз ойларида хафтада бир марта, куз ойларида хар 10 – 15 кунда суғориб турилди. Тажрибалар Тошкент вилояти Қибрай тумани территориясида ва Тошкент фармацевтика институти тажриба участкасида олиб борилди.

Натижалар: 1,0 – 1,5 см да чуқурликда 25 мартда, экилган уруғлардан тупроқ харорати 18-20 °Сда 30-31 мартда униб чиқиши кузатилди. Дастлабки чин барглар апрел ойини биринчи хафтасини охири кунларида ўсиб чиқди. Апрель ва май ойларида ўсиб чиққан барглар тўп (розетка) барг хосил килди. Барглари ўсиши май ва июн ойларида тезлашиши кузатилди ва хар бир тупта 8-15тага етди. Август ойининг бошларида (5-8) кўчатлар оралиги 10-15 см бўлганда, хар бир тупда 15-18 тагача барглар ўсиб чиқди. Уларнинг бўйи 15 – 20 см эни 4-6 см бўлиб, чўзиқ-ланцетимон барглари хосил қилди. Барг банди кескин ажралмаган. Барг пластинкасига кўшилиб кетади. Куз ойларидаги ўсиб чиққан барглар бирмунча майдалашиб қишлаб қолади. Унумдор ерларда етиш тирилган ўсманнинг бўйи октябр-ноябр ойларида 4 – 5 см дан ошмаслиги ва улардаги барглар сони 15-20 тагача бўлиши кузатилди. Иккинчи йили ўсимликларни вегетацияси бахорнинг иссиқ келишига қараб март ойининг бошларида бошланди. Март ойининг биринчи ўн кунлигининг охирида поянинг баландлиги 5-8 см ни март ойининг охирида эса табиий ёмғир сувлари хисобига поянинг зудлик билан ўсиши кузатилди. Март ойининг иккинчи ўн кунда ўсимликда гунчалаш фазаси кўзатилди. Дастлабки гуллар апрел ойининг ўрталарида, асосий пояда очик майдонларда гуллашни бошланиши 26-28 апрелларга тўғри келди. Поянинг пастки қисмларида барглари йирик бўлиб узунлиги 18-20 см эни 5-6 см ни ташкил қилди. Май ойининг биринчи ўн кунлигида ён шохлар гуллаши кузатилди. Бу вақтда поянинг баландлиги 80-90 см. Сер ёмғир булган вақтларда 1 м дан юқориқ бўлиши кузатилди.

Май ойининг 3-ўн кунлигида яшил рангли меваларни тўқ сиёх ранга ўтиши ва пишиб етилиши кузатилди.

Уруғлари мева қатига бирлашиб кўзоқ мева хосил қилади. Меванинг бўйи 13-16 мм, эни 3-4 мм, чўзиқ, асоси учли ўткир, юқори қисми доирасимон шакидла. Меванинг устки қисми майин туклар билан қопланган бўлади.

Тошкент шароитида май ойини охири кунлари ва июн ойининг бошларида ўсма уруғларини йиғиб олиш мумкин. 4-5 кун давомида усимлик уруғлари очик хавода, салқин ерда куришиб олинади.

Чорва мооларини боқиб мақсадида ўсимликни гуллаш ва мева хосил қилиш фазаларида йиғиштириб олиб, кўк масса ёки курилган холатда сақлаб, молларга берилади.

Адабиётлар:

1. Николаева М.Г., Разумова В.Н. “Справочник по проращиванию покоящихся семян” Л.:Наука, 1985.-156 с.
2. Гатцук Л.Е. // Элементы структуры жизненных форм гемаксиллярных растений и биоморфологический анализ копеечника кусарникового *Hedysarum fruticosum* Pall. Автореф. Канд.дисс. Л. 1970. – 16 с.
3. Смирнова О.В., Загульнова Л.Б, Ермакова И.М. // Ценопопуляция растений. М.: Сельхозгиз, 1976. – С.58.
4. Сельскохозяйственная энциклопедия М.: Советская энциклопедия 1969. – С. 126.

Научный руководитель:

кандидат биологических наук Жабборов Абдугаффор.

**Айдана Садвақсова
(Семей, Казахстан)**

ОЦЕНКА ФИЗИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ УЧАЩИХСЯ 13-15 ЛЕТ г. СЕМЕЙ

Современные социально-экономические, экологические условия, высокие учебные нагрузки, эмоциональные переживания предъявляют к организму учащихся высокие требования, что способствует ухудшению состояния здоровья, снижению работоспособности и адаптивных возможностей (Айзман Р.И., 1999; Сонькин В.Д, с соавт., 2000; Красильникова В.А., 2006; Мукатаева Ж.М., 2009; Даирбаева С.Ж., 2010) [1, с. 18].

Пубертатный период является одним из сенситивных этапов онтогенеза, во время которых воздействие на организм социальных факторов особенно велико (Аршавский И.А., 1975; Щедрин А.Г., 2003).

Физическое развитие учащихся является важным показателем здоровья и работоспособности. Морфофункциональные свойства определяют длину и массу тела, его поверхность и форму, соотношение трех основных размеров тела (длина, масса, окружность грудной клетки). Все три составляющие физического развития и множество признаков, в них входящих, оцениваемые количественно и качественно, отражают фазность развития организма и на каждом этапе онтогенеза характеризуют гоморфофункциональную зрелость. [2, с. 40]

Поэтому целью настоящей работы явилось изучение морфофункциональных особенностей подростков 13-15 лет, проживающих в городе Семей. Исследование проводилось в общеобразовательной школе № 26 г. Семей Восточно-Казахстанской области. Было обследовано 125 подростков: 65 мальчиков, 60 девочек.

Антропометрические измерения, как основной метод изучения особенностей телосложения человека, проводилось по методике, предложенной В.В. Бунаком (1941), определялись тотальные размеры тела: длина тела (см), масса тела (кг), окружность грудной клетки – ОГК (см). Для установления связи между антропометрическими признаками, определялись следующие индексы: Пинье (Pignet), Кетле – росто-весовой показатель (Дубровский В.И., 1998) [7, с. 35].

Функциональное состояние организма подростков оценивали по результатам исследования функции внешнего дыхания (ЖЕЛ), сердечно-сосудистой системы (ЧСС, АДс и АДд). Кроме того, вычислялись основные гемодинамические показатели – пульсовое среднее артериальное давление, для определения резерва сердечно-сосудистой системы определяли индекс Руфье и коэффициент выносливости. Для определения степени развития дыхательной функции грудной клетки вычисляется жизненный показатель (ЖИ) (Беренштейн Г.Ф. с соавт., 1985; Виноградова Т.С., 1986). [10, с. 88]

Для оценки степени биологической зрелости использовались схемы, предложенные Бунаком В.В. (1941). Оценку полученных результатов исследования и их математическую обработку проводили по методам, рекомендованным в биологических исследованиях (Лакин Г.Ф., 1980).

Установлено, что морфофункциональное развитие обследованных подростков подчинено общебиологическим закономерностям и характеризуется гетерохронностью и скачкообразностью. Анализ данных позволил установить, что в онтогенезе закономерно увеличиваются значения всех изученных показателей физического развития подростков – длины и массы тела, окружности грудной клетки (таблица 1).

Таблица 1

Таблица 1

Показатели	Мальчики	
	13 лет	15 лет
Длина тела, см	150,3±1,4	165,0±0,6
Масса тела, кг	39,6±1,6	54,8±2,8
ОГК, см	72,0±0,9	82,8±1,8
	Девочки	
	13 лет	15 лет
Длина тела, см	153,9±1,7	154,9±1,4
Масса тела, кг	43,1±2,1	51,3±2,9
ОГК, см	74,4±1,7	81,2±2,2

Сравнение полученных данных с аналогичными показателями 80-годов показало, что современные мальчики характеризовались меньшими объемами грудной клетки, тогда как у девочек этот показатель выше в обеих возрастных группах, чем у их сверстниц. Полученные нами данные согласуются с мнением некоторых исследователей (Суховеркова Г.В., 2002; Попова Е.В., 2006), которые считают, что в последние годы в физическом развитии подрастающего поколения наблюдается такое явление как «грациляция» телосложения у мальчиков, т.е. уменьшение всех широтных и обхватных размеров тела, особенно поперечного и сагиттального диаметра грудной клетки.

Полученные результаты антропометрического исследования организма учащихся по ряду показателей в исследуемых возрастных группах сходны с данными других авторов (Мукатаева Ж.М., 2009; Даирбаева С.Ж., 2010).

Показатель жизненной емкости легких у обследованных нами мальчиков в онтогенезе увеличивался на 65%, тогда как у девочек этот показатель практически не изменился (таблица 2).

Таблица 2

Таблица 2

Показатели	Мальчики	
	13 лет	15 лет
ЖЕЛ, л	2,3±0,02	3,8±0,08
ЧСС, уд/мин	66±0,1	68±0,4
АДс, мм.рт.ст	105±0,3	115±0,8
АДд, мм.рт.ст	63±0,4	67±0,6
	Девочки	
	13 лет	15 лет
ЖЕЛ, мл	1,7±0,02	1,8±0,02
ЧСС, уд/мин	62,6±0,1	66,9±0,2
АДс, мм.рт.ст	100,7±0,5	118±0,7
АДд, мм.рт.ст	63,3±0,4	67,3±1,6

При анализе результатов исследования сердечно-сосудистой системы в состоянии относительного покоя было установлено, что в онтогенезе как у мальчиков, так и у девочек 13-15 лет ЧСС практически не менялась. Средние показатели систолического (САД) и пульсового давления (ПД) у мальчиков увеличивались на 10 и 4 мм.рт.ст. соответственно, у девочек на 17 и 4 мм.рт.ст. соответственно. Показатели диастолического давления (ДАД) изменялись незначительно.

Оценку физического развития проводили путем расчета индексов физического развития (таблица 3).

Таблица 3

Таблица 3

Индексы физического развития	Мальчики	
	13 лет	15 лет
Показатель Пинье	38,4±0,4	26,8±0,9
Индекс Кетле	263±3,5	330±3,7
Жизненный показатель	59±0,9	70±1,3
Индекс Руфье	68,52±0,3	77,6±0,7
Пульсовое давление	42±0,4	47±0,7
Коэффициент выносливости	15,9±0,2	15,4±0,4
	Девочки	
	13 лет	15 лет
Показатель Пинье	36,4±0,7	34±5,7
Индекс Кетле	278±3,0	309±4,9
Жизненный показатель	40±0,6	38±0,4
Индекс Руфье	64±0,4	79±0,6
Пульсовое давление	32,6±0,6	51±0,6
Коэффициент выносливости	17±0,2	14±0,2

Как показали наши исследования, индекс Пинье уменьшался с возрастом, но в обеих группах в 13 лет он оценивался как очень слабое, а в 15 лет характеризовался как слабое телосложение. Индекс Кетле также оставался ниже нормативов. Для определения степени развития дыхательной функции грудной клетки вычисляли жизненный индекс, который был выше у 15-летних подростков, что показывает лучшее развитие дыхательной функции. Причем, если у мальчиков с возрастом он приближался к норме (70 мл/кг), тогда как у девочек, он оставался ниже нормы более чем на 30%. Резерв сердечно-сосудистой системы вычисляли с помощью индекса Руфье, который в обеих исследуемых группах был высоким. Пульсовое давление у школьников 13 лет было в норме, тогда как в 15 лет он был выше нормы. Коэффициент выносливости, характеризующий функциональное состояние сердечно-сосудистой системы, у девочек 13 лет указывал на ослабление деятельности сердечно-сосудистой системы, и уже у 15-летних подростков был в норме.

Таким образом, проведенное исследование физического развития показало, что в онтогенезе закономерно увеличиваются значения всех изученных показателей физического развития подростков – длины и массы тела, окружности грудной клетки. Функциональные показатели, такие как ЖЕЛ, ЧСС, АДс, АДд, ПД также увеличивались с возрастом. Пульсовое давление у девочек 13 лет было ниже нормы, что свидетельствовало о напряжении сердечно-сосудистой системы и возникновении утомления. Расчеты индексов показали, что резервные возможности дыхательной и сердечно-сосудистой систем у 15-летних подростков выше, чем у 13-летних (кроме Жп у 15-летних девочек). Жизненный показатель у девочек в 15 лет оставался на прежнем уровне, очевидно, это связано с влиянием полового созревания. В целом большинство индексов оставались ниже нормы.

Литература:

1. Айзман Р.И. Концепция валеологического образования и пути ее реализации // Педагогические и медицинские проблемы валеологии. – Новосибирск, 1999. – С. 18-21
2. Сонькин В.Д. с соавт. Основные закономерности и типологические особенности роста и развития // Физиология развития ребенка: теоретические и прикладные аспекты – М.: Образование от А до Я, 2000, С. 31-59
3. Красильникова В.А. Морфофункциональные и психофизиологические особенности младших школьников, проживающих в Республике Тыва. Автореферат дисс.....канд.биол.наук. – Тюмень, 2006. – 25 с.
4. Мукатаева Ж.М. Морфофункциональные и психофизиологические особенности развития детей и подростков Павлодарской области, проживающих в городской и сельской местности. Автореферат дисс.... док.биол.наук. – Алматы, 2009. – 36 с.
5. Даирбаева С.Ж. Морфофункциональное и нейрофизиологическое развитие детей и подростков 7-15 лет г. Павлодара (Северный Казахстан). Автореферат дисс. ... канд.биол.наук. – Челябинск, 2010. – 23 с.
6. Аршавский И.А. Очерки по возрастной физиологии. – М.: Просвещение, 1975. – 145 с.
7. Щедрина А.Г. Онтогенез и теория здоровья: Методологические аспекты. – Новосибирск СО РАМН, 2003 – 164 с.
8. Дубровский В.И. Спортивная медицина. М.: Гуманит. Изд. Центр ВЛАДОС, 1998. – 480 с.
9. Дарская С.С. Распределение типов конституции у детей разного возраста // Дифференциальная психология и ее генетические аспекты. – Пермь, 1975, С 200-202
10. Бернштейн Г.Ф. с соавт. К оценке некоторых морфофункциональных показателей здоровья учащихся общеобразовательных школ-интернатов // Гигиена и санитария. – 1985. – № 10. – С. 88-89
11. Виноградова Т.С. Инструментальные аспекты исследования сердечно-сосудистой системы. – М.: Медицина, 1986. – 416 с.
12. Лакин Г.Ф. Биометрия. – М.: Высшая школа, 1980. – 293 с.
13. Суховеркова Г.В. Индивидуально-типологические особенности адаптации студентов алтайской национальности к процессу обучения в вузе. Автореферат дисс. ... канд.биол.наук. – Тюмень, 2002, – 28 с.
14. Попова Е.В. Оценка морфофункциональных показателей организма подростков, проживающих в различных районах республики Алтай. Автореферат дисс. ... канд.биол.наук. – Тюмень, 2006, – 24 с.

Научный руководитель:

кандидат биологических наук, доцент Абдишева Зухра Валиевна.

СЕКЦІЯ: ГЕОГРАФІЯ І ГЕОЛОГІЯ

Ірина Козак
(Івано-Франківськ, Україна)

ІСТОРІЯ ВИВЧЕННЯ ТОРФОВИХ ҐРУНТІВ В ПЕРЕДКАРПАТТІ

Торфові ґрунти завжди привертали до себе увагу вчених-ґрунтознавців. Специфіка ґрунтоутворних процесів, нестандартність поживного та водного режимів, їх біогеоценотична мозаїчність та головна особливість – інтразональність, робить їх унікальним об'єктом досліджень.

Даним ґрунтам присвячено ряд наукових праць з вивченням їх генези, морфології, природних властивостей, еволюції, режимів функціонування, шляхів освоєння і використання.

Вагомий внесок у дослідження торфових ґрунтів в Передкарпатті зробили представники австрійської, польської, російської та української ґрунтознавчих та меліоративних шкіл. У вивченні торфових ґрунтів науковці виділяють декілька періодів: Г. Бачуріна виділила: дореволюційний, радянський та сучасний, В. Хільчишин – австрійський, польський, радянський етапи, М.Нецик пропонує виділити ранній емпіричний, австрійський, польський, радянський та сучасний етапи дослідження торфових ґрунтів. [1;3]

У 1857 р. набув чинності австрійський Водний кодекс, який дав можливість в Галичині організувати водні і меліоративні спілки для виконання робіт, які були запроєктовані державними технічними установами. У цей період, починаючи з 1860 р., в маєтках графа Потоцького було осушено 431 га перезволожених земель.

Згідно прийнятого закону про меліорацію, який був ухвалений 1884 р., за рахунок державних і місцевих субвенцій, започатковується широкий розвиток робіт з врегулювання рік і меліорації земель загальнодержавного або крайового значення [5].

Суттєвий внесок в меліорацію торфових ґрунтів було зроблено Західною експедицією під керівництвом І.І.Жилінського, її основним завданням була меліорація торфових ґрунтів не для сільськогосподарських цілей, а для створення шляхів транспортування лісу в Західну Європу.

Західна експедиція тривала 25 років і завдяки цій роботі природознавча наука отримала нові знання і перспективу розвитку багатьох спеціальностей таких як геоботаніка, лісівництво, ґрунтознавство, болотознавство, гідрогеологія, геоморфологія тощо. [4]

В 20-х роках ХХ ст. в Україні було організовано ряд спеціальних науково-дослідних інститутів, відділів, лабораторій, а також ряд експедицій, які широко розгорнули роботу, спрямовану на дослідження і освоєння боліт і торфовищ в різних областях і районах.

У 1920-1939 рр. більша частина території західних областей України входила до складу Польщі. В період вивчення торфових ґрунтів і торфовищ меліоративні дослідження виконувалися Львівським і Поліським бюро меліорації, Львівським політехнічним і Меліоративним інститутами. Із 1924 р. відновила роботу Сарненська болотна станція, яка досліджувала інтенсивність осушення торфовищ, їх подальше сільськогосподарське використання, екологічні наслідки осушення [2].

З 50-х років ХХ ст. розпочинаються великомасштабні обстеження ґрунтів України, які проводилися за єдиною програмою і методикою. У 1961 р було завершено складання ґрунтових карт колгоспів і радгоспів (масштабу 1:10 000 і 1:25 000), на яких знайшли своє повне відображення болотні, торфові ґрунти і торфовища. Для кожного господарства було складено комплекти спеціальних картограм і текстові звіти, в яких містилася інформація про морфологічну будову ґрунтів, їх фізичні та хімічні властивості.

Дані геологічної розвідки торфових ґрунтів датуються 1964-1967 роками, а дані великомасштабних ґрунтових обстежень – 1958-1961 роками.

Єфимов В.М. розробив шляхи використання торфового ґрунту, за його словами, найбільш ефективний шлях використання торфового ґрунту як земельного фонду і найкраще використовувати як земельний фонд низинні торфові ґрунти. [1;4]

На торфових ґрунтах ефективним заходом є збагачення орного шару мінеральними частинками, завдяки чому підвищується щільність та, відповідно, знижується осідання торфу, посилюється процес гуміфікації і закріплення гумусових речовин в профілі ґрунту, зменшується небезпека вітрової ерозії та загорання торфу. Як показали дослідження Р.С.Трускавецького, доцільно вносити 30-50 т суглинку або глини на 1 га через 5-7 років до утворення перегнійно-мінерального ґрунту із зольністю понад 50-60%.

Технологічна специфіка ведення землеробства на осушуваних торфових ґрунтах особлива і залежить від багатьох природних умов та їх морфолого-генетичних властивостей. Важливим чинником ефективного використання осушених торфових ґрунтів є диференціація меліоративних і агротехнічних заходів, яку можна реалізувати шляхом проведення класифікації та агроекологічної типологізації торфових ґрунтів. В Україні такі роботи були виконані Н.І.Середюю, і знайшли продовження в ННЦ «ІГА імені О.Н.Соколовського» з урахуванням еволюційних змін торфових ґрунтів під впливом меліорації та використання.

Проблеми номенклатурної приналежності та діагностики торфових ґрунтів є досить актуальними та дискусійними [4].

В Україні площа торфових ґрунтів становить близько 1,4 млн. га, на переважній 58-відсотковій площі яких побудовано осушувальні гідромеліоративні системи. Проте через відсутність належного догляду за осушувальною мережею, деградацію ґрунтів, раціонально використовується, за різними даними – 38-56% осушених торфових ґрунтів, а решту займають низькопродуктивні угіддя та чагарники.

За даними Трускавецького Р.С., загальна площа торфовищ в промислових межах (потужністю більше 70 см) з вилученням площ деградованих (спрацьованих) і вироблених торфовищ становить 587,3 тис. га із загальними запасами торфу (40% вологості) 1,7 млрд. тонн. Площа вироблених торфовищ наближається до рубежу сто тисяч га (91,4 тис. га), з них рекультивовані всього лише 17 тис. га. Під торфовидобутком знаходиться 8,2 тис. га торфових родовищ, на більшості яких торфовий ресурс майже вичерпано. Значного екологічного збитку завдають торфові пожежі, які в останні роки надто почастишали. За різними оцінками загальна площа торфових згарищ досягла 3,0 тис. га. [1;4]

Тільки в зоні Передкарпаття в народному господарстві використовується 157 тисяч гектарів торфових ґрунтів. Найбільшу площу вони мають в Львівській та Івано-Франківській областях.

Внаслідок недостатньо науково обґрунтованої меліорації торфових ґрунтів порушилась динамічна рівновага, що складалася віками, а антропогенна діяльність призвела до незворотних трансформацій основних компонентів ґрунтоутворення.

Торфові ґрунти є особливо вразливими до зовнішніх неадекватних впливів. Це зумовлено їхньою низькою буферністю до різких змін їх природних режимів, яких вони зазнають після осушення і наступного їх сільськогосподарського використання.

Вирішення цієї проблеми в сучасних умовах господарювання дасть змогу більш ефективно використовувати торфові ґрунти, покращити їх агроекологічний стан.

Література:

1. Гаськевич В. Історія дослідження торфових ґрунтів Малого Полісся / В. Гаськевич, М. Нецик // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки. Серія: Географічні науки. – 2013. – № 6 (255). – С. 4 – 9.

2. Козловський Б. І. Меліоративний стан осушуваних земель західних областей України / Б. І. Козловський. – Львів: Євро світ, 2005. – 420 с.

3. Нецик М. В. Современное состояние торфяников Малого Полесья / М.В. Нецик // Западно-Сибирские торфяники и цикл углерода: прошлое и настоящее: материалы Третьего Междунар. полевого симпозиума (Ханты-Мансийск, 27 июня – 5 июля 2011 г.) / под ред. акад. С. Э. Вомперского. – Новосибирск, 2011. – С. 192–193.

4. Трускавецький Р.С. Торфові ґрунти та торфовища України / Р.С.Трускавецький // Харків: «Міськдрук», 2010, – 278 с

5. Хільчишин В. А. Історія водного господарства та меліорації земель Львівської області / В. А. Хільчишин, М. І. Козак, Б. І. Козловський. – Львів, 2009. – 31 с.

Науковий керівник:

доктор с.-г. наук, професор, завідувач кафедри агрохімії і ґрунтознавства
Волощук Мирослав Дмитрович.

Анастасія Лебедева
(Талдыкорган, Казахстан)

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ПРИМЕНЕНИЯ КАУЧУКА

Натуральные и синтетические каучуки используются преимущественно в виде резины, так как она обладает значительно более высокой прочностью, эластичностью и рядом других ценных свойств.

Каучук имеет огромное народнохозяйственное значение. Резиновые изделия применяют в технике для изоляции проводов, изготовления различных шин, в военной промышленности, в производстве промышленных товаров: обуви, искусственной кожи, прорезиненной одежды, медицинских изделий. Резина – высокоэластичное, прочное соединение, но менее пластичное, чем каучук. Она представляет собой сложную многокомпонентную систему, состоящую из полимерной основы (каучука) и различных добавок.

Наиболее крупными потребителями резиновых технических изделий являются автомобильная промышленность и сельскохозяйственное машиностроение. Степень насыщенности резиновыми изделиями – один из основных признаков совершенства, надёжности и комфортабельности массовых видов машиностроительной продукции. В составе механизмов и агрегатов, современных автомобиля и трактора имеются сотни наименований и до тысячи штук резиновых деталей, причём одновременно с увеличением производства машин возрастает их резиноёмкость[2].

Виды резины и их применение. В зависимости от структуры резину делят на непористую (монокристаллическую) и пористую.

Непористую резину изготавливают на основе бутадиенового каучука. Она отличается высоким сопротивлением истиранию. Срок износа подошвенной резины в 2-3 раза превышает срок износа подошвенной кожи. Предел прочности резины при растяжении меньше, чем натуральной кожи, но относительное удлинение при разрыве во много раз превышает удлинение натуральной подошвенной кожи. Резина не пропускает воду и практически в ней не набухает. Резина уступает коже по морозостойкости и теплопроводности, что снижает теплозащитные свойства обуви. И наконец, резина является абсолютно воздухо- и паронепроницаемой. Непористая резина бывает подошвенная, кожеподобная, и транспарентная. Обычную непористую резину применяют для изготовления формованных подошв, накладок, каблуков, полукаблуков, набоек и других деталей низа обуви. Пористые резины применяют в качестве подошв и платформ для весенне-осенней и зимней обуви.

Кожеподобная резина – это резина для низа обуви, изготовленная на основе каучука с высоким содержанием стирола (до 85%). Повышенное содержание стирола придаёт резинам твёрдость, вследствие чего возможно снижение их толщины до 2,5-4,0 мм при сохранении хороших защитных функций. Эксплуатационные свойства кожеподобной резины сходны со свойствами натуральной кожи. Она обладает высокой твёрдостью и пластичностью, что позволяет создавать след обуви любой формы. Кожеподобная резина хорошо окрашивается при отделке обуви. Она имеет высокую износостойкость благодаря хорошему сопротивлению истиранию и устойчивости к многократным изгибам. Срок носки обуви с подошвой из кожеподобной резины составляет 179-252 дня при отсутствии выкрашивания в носовой части.

Недостатком этой резины являются невысокие гигиенические свойства: высокая теплопроводность и отсутствие гигроскопичности и воздухопроницаемости. Кожеподобную резину выпускают трёх разновидностей: непористой структуры с плотностью 1,28 г/см³, пористой структуры, имеющую плотность 0,8-0,95 г/см³, и пористой структуры с волокнистым наполнителем, плотность которых не выше 1,15 г/см³. Пористые резины с волокнистыми наполнителями называются «кожволон». Эти резины по внешнему виду сходны с натуральной кожей. Благодаря волокнистому наполнителю повышаются их теплозащитные свойства, они отличаются лёгкостью, эластичностью, хорошим внешним видом.

Кожеподобные резины применяют в качестве подошвы и каблука при изготовлении летней и весенне-осенней обуви клеевого метода крепления.

Транспарентная резина – это полупрозрачный материал с высоким содержанием натурального каучука. Отличается высоким сопротивлением истиранию и твёрдостью, по износостойкости превосходит все виды резин. Транспарентные резины выпускают в виде формованных подошв (вместе с каблуками), с глубоким рифлением на ходовой стороне.

Разновидностью транспарентной резины является стиронип, который содержит большее количество каучука [1]. Сопротивление многократному изгибу у стиронипа в три с лишним раза выше, чем у обычных непористых резин. Стиронип применяется при изготовлении обуви клеевого метода крепления.

Резина пористой структуры имеет замкнутые поры, объём которых в зависимости от вида резины колеблется от 20 до 80 % её общего объёма. Эти резины имеют ряд преимуществ по сравнению с непористыми резинами: повышенные мягкость, гибкость, высокие амортизационные свойства, упругость. Недостатком пористых резин является способность давать усадку, а также выкрашиваться в носочной части при ударах. Для повышения твёрдости пористых резин в их состав вводят полистирольные смолы.

Промышленность синтетических каучуков (СК) – один из важнейших сегментов нефтехимической отрасли. Она выпускает продукт, широко востребованный на мировом рынке. Например, сырьё для динамично развивающегося шинного производства. По объёму валютных поступлений экспорт синтетических каучуков уступает только экспорту удобрений. Динамика производства В 2003 г. объём производства СК в России впервые за постперестроечные годы превысил 1 млн т.

Его устойчивый рост начался в 1999 г. В 2001 г. объём выпуска составил 919,2 тыс. т, т. е. увеличился на 9,8% относительно уровня 2000 г. А в 1999 и 2000 гг. темпы роста были еще выше и достигали соответственно 118,5 и 113,7%. Общую картину несколько нарушил 2002 г., когда из-за определенных трудностей с обеспечением углеводородным сырьем рост производства синтетических каучуков резко замедлился. Но в 2003 г. их выпуск снова увеличился до 116,66%. Производство СК не имеет значительных сезонных колебаний, хотя и наблюдается некоторое снижение объемов выпуска в летний период. Как правило, это связано с проведением профилактического осмотра и ремонта установок. Устойчивость тенденции к росту объемов выпуска СК наглядно подтверждает квартальная динамика производства за последние годы. В настоящее время в России синтетические каучуки вырабатывают 11 предприятий. Все они существенно отличаются друг от друга по объемам выпуска и имеют более или менее явно выраженную специализацию по ассортименту этой продукции.

Снижение цен на каучук выгодно, в первую очередь, производителям шин, поскольку ведет к снижению их расходов на сырьё и росту чистой прибыли. В настоящее время затраты на приобретение каучука составляют 50-60% всех материально-технических расходов предприятий по производству шин. Натуральный каучук используется, главным образом, при изготовлении шин для грузовиков, а синтетический – при производстве шин для легковых автомобилей.

По прогнозу “International Rubber Study Group” – неправительственной организации производителей натурального и синтетического каучука – в предстоящее десятилетие спрос на шины в мире останется высоким в связи с восстановлением после выхода из экономического кризиса прежних темпов роста продаж новых и поддержанных автомобилей.

Интересные факты о синтетическом каучуке

А знаете ли Вы, что 30 декабря 1927 г., 87 лет, назад русский химик Сергей Лебедев первым в мире разработал способ получения синтетического каучука?

В 1926 году советское правительство объявило конкурс на лучшую работу по синтезу каучука и назначило первую премию в сто тысяч рублей. По условиям конкурса, нужно было представить не только описание способа получения каучука, но и не менее 2-х кг этого продукта, а также разработать полную технологию его получения в промышленных условиях.

Также требовалось, чтобы сырьё для синтеза было дешевое и доступное, а себестоимость каучука при хорошем качестве не превышала стоимости натурального [3].

Химик С.Лебедев, который уже много лет занимался проблемой полимеризации, решил принять участие в конкурсе. Вместе со своими учениками он закрылся в лаборатории Военно-медицинской академии. Наконец, 30 декабря 1927 года ему удалось закончить эксперимент.

Сырьем для получения синтетического каучука сначала была избрана нефть, но потом ее заменили на спирт. В качестве катализатора Лебедев предложил металлический натрий. 1 января 1928 года в жюри конкурса поступило 2 кг синтетического натрий-бутадиенового каучука, полученного из этилового спирта, а также полный свод технологической документации.

Условия конкурса были до такой степени трудновыполнимыми, что ни один из представленных образцов не отвечал полностью всем требованиям. Тем не менее, за свой каучук и способ его получения С.Лебедев, единственный среди участников конкурса, получил премию.

В течение 1930 года в Ленинграде был построен опытный завод под технологию, разработанную Лебедевым, и было запущено производство синтетического каучука. В 1931 году ученого наградили орденом Ленина «за особо выдающиеся заслуги по разрешению проблемы получения синтетического каучука».

Литература:

1. Большой Энциклопедический словарь. – М.: Большая российская энциклопедия, 1998.
2. Глинка Н. Л. Общая химия: Учебное пособие для вузов. 23-е изд., стереотипное. / Под ред. В. А. Рабиновича. – Л.: Химия, 1984. – 704 с. ил.
3. Уитби Г. С. Синтетический каучук, пер. с англ. – М. – Л., 1957.

СЕКЦІЯ: ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ

Анастасія Ібрагімова
(Миколаїв, Україна)

СУЧАСНІ ТЕХНОЛОГІЇ УПРАВЛІННЯ РЕСУРСНОЮ БАЗОЮ СПРОМОЖНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

Сьогодні, враховуючи соціально-економічні і політико-правові умови у світі, досягнення будь-якою державою головної мети – стійкого економічного зростання та забезпечення рівня соціальної справедливості – можливе за умови формування достатньої ресурсної бази територіальних громад. Адже кожна спроможна, в економічно-правовому сенсі, територіальна громада є основою і запорукою для побудови економічно стабільної, соціально-правової держави.

Наразі ресурсна база територіальних громад в Україні не відповідає потребам громад, що, у свою чергу, призводить до несприятливого життєвого середовища та не надання мешканцям територіальних громад якісних і доступних публічних послуг. При цьому, враховуючи швидкі темпи розвитку інформаційних, інноваційних та маркетингових технологій, наявність навіть мінімальної ресурсної бази територіальних громад вимагає застосування сучасних технологій управління. З урахуванням зазначених проблем, дане питання є актуальним і потребує глибокого вивчення.

Ресурсну базу спроможних територіальних громад можна визначити як сукупність основних компонентів (матеріально-технічні, кадрові, фінансові, нормативні та інші ресурси), наявність яких обумовлює їх самодостатність. Значимість та пріоритетність ресурсних складових територіальних громад залежить від територіальних, фінансово-економічних, культурно-історичних особливостей кожної з них.

Ресурсною основою будь-якої спроможної територіальної громади є територія в її адміністративних межах з відповідними людськими та земельними ресурсами, розташованими на цій території об'єктами нерухомого майна, об'єктами інфраструктури, які належать до комунальної власності громади, місцеві бюджети та інвестиції. Також до складу ресурсної бази входить і нормативний ресурс, який представлений через організаційно-технологічні та нормативно-правові документи, інструктивну інформацію.

Проект Концепції реформування місцевого самоврядування в Україні закріплював, що місцева рада згідно із законодавством визначає порядок управління земельними ресурсами, іншими об'єктами комунальної власності територіальної громади, а виконавчі органи відповідно до встановленого радою порядку продають їх, надають в оренду, використовують під проекти місцевого економічного розвитку, які збільшують надходження до місцевого та державного бюджетів [6]. На жаль, затверджена 1 квітня 2014 р. редакція Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні не містить даного положення, визначаючи лише ряд принципів, дотримання яких гарантує створення належних матеріальних, фінансових і організаційних умов та формування кадрового складу для забезпечення виконання органами місцевого самоврядування власних і делегованих повноважень [5]. Це, на нашу думку, ускладнює сьогодні процес управління ресурсною базою територіальних громад.

У широкому сенсі, управління – це цілеспрямований, координований і свідомо організований процес або діяльність, спрямований на досягнення поставлених цілей. Інакше це поняття можна трактувати, як цілеспрямовану діяльність, сутністю якої є вплив керуючого суб'єкта на керований об'єкт за допомогою використання управлінських методів і технологій з метою досягнення визначених цілей і одержання очікуваного ефекту.

Будь-яке управління неможливе без використання технологій – сукупності відповідних прийомів та засобів. Технологія як така є системою жорстко скоординованих елементів: цілі – процедури (правила) – засоби – операції (дії) – мотиви (стимули). Головне в ній – узгодженість і послідовність елементів, що є обов'язковими для будь-якої технології [3, с. 628].

Разом ці два поняття являють собою безупинний творчий процес, що представлений через сукупність операцій і процедур управлінської роботи, виконуваних формалізовано на основі існуючих правил та інструкцій. Технологічний процес управління складається з ряду послідовних дій – етапів, кульмінацією яких є ухвалення рішення. Кількість етапів може бути різною, усе залежить від ступеня їхньої деталізації і суміщеності [2, с. 42].

Розвиток технологій управління в СРСР та Україні гальмувався адміністративно-командною системою управління, несприйняттям принципів ринкової регуляції та західного менеджменту. Як наслідок, вони розвивалися значною мірою тільки у сфері адміністративного управління. Нині в умовах становлення ринкової економіки, розвитку демократії та реформування місцевого самоврядування в Україні формуються нові передумови технологізації й модернізації управління. Тому, ми вважаємо, що територіальні громади, щоб стати самодостатніми повинні перебудовувати свої системи управління ресурсними базами з традиційно-виробничих не технологічно-орієнтованих, з використанням сучасних технологій управління.

На сьогоднішній день існує різноманітна кількість технологій управління, класифікація яких залежить від різних критеріїв. Ведучи мову про управління ресурсною базою спроможних територіальних громад, можна виділити наступні сучасні технології управління.

Інформаційні технології управління ресурсною базою спроможних територіальних громад – це сукупність методів, виробничих процесів і програмно-технічних засобів, що використовуються з метою збирання, опрацювання, зберігання і розповсюдження інформації щодо ресурсної бази спроможних територіальних громад в інтересах її користувачів.

Метою інформаційних технологій управління ресурсною базою є задоволення інформаційних потреб усіх без винятку жителів територіальних громад. Ці технології орієнтовані на роботу в середовищі інформаційної системи управління і можуть бути корисними на будь-якому рівні управління. Інформація, що поставляється ними, містить відомості про минулий, дійсний і майбутній стан ресурсної бази спроможних територіальних громад. Ця інформація, наприклад, має вигляд регулярних або спеціальних управлінських звітів, яка може бути представлена для громадськості через засоби масової інформації або безпосередньо на засіданнях місцевих рад.

Видами сучасних інформаційних технологій є: інформаційна технологія опрацювання даних; інформаційна технологія керування; інформаційна технологія підтримки прийняття рішень; інформаційна технологія експертних систем [7].

Інноваційні технології управління ресурсною базою спроможних територіальних громад – це радикально нові чи вдосконалені вже існуючі технології, які істотно поліпшують умови виробництва для ефективного

відтворення, розвитку й використання науково-технічного потенціалу спроможних територіальних громад. На сьогоднішній день ці технології, на відміну від інших, зазвичай мають знижену капіталомісткість, характеризуються більшою екологічністю й меншими енергопотребами для їх впровадження і застосування.

Можна виділити такі основні види інноваційних технологій управління як:

- консалтинг – це діяльність спеціалізованих компаній, які об'єднують експертів із надання професійних послуг;
- інкубатор – це складний багатofункціональний комплекс, що забезпечує сприятливі умови для ефективної діяльності новостворених малих інноваційних фірм, які реалізують цікаві наукові ідеї;
- інжиніринг – це набір прийомів та методів, які компанія, підприємство, фірма використовує для проектування своєї діяльності;
- аудит (в галузі управління) – це оцінка роботи особи, організації, підприємства, системи, процесу, проекту або продукту [4, с. 184].

Маркетингові технології управління ресурсною базою спроможних територіальних громад – це сукупність засобів, прийомів та методів, що використовуються у діяльності, спрямованої на створення попиту та досягнення цілей спроможних територіальних громад через максимальне задоволення їх потреб. Основними видами маркетингових технологій є маркетингова стратегія і краудсорсинг.

Маркетингова стратегія – це втілення комплексу домінуючих принципів, конкретних цілей маркетингу на тривалий період і відповідних рішень по вибору та агрегуванню засобів (інструментів) організації та здійснення на ринку орієнтованої на ці цілі ділової активності. Враховуючи зазначене, хотілося б звернути увагу на те, що аналізуючи приклади вибору та застосування різних стратегій різними фірмами, можна говорити про велику різноманітність маркетингових стратегій. Незважаючи на те, що базова мета функціонування всіх підприємств однакова – одержання прибутку, не існує єдиної маркетингової стратегії щодо її досягнення, яка була б прийнятною для всіх фірм. Інакше кажучи, одна мета може бути досягнута реалізацією різних маркетингових стратегій [1].

На відміну від маркетингових стратегій, краудсорсинг – це принципово нова маркетингова технологія, яка дозволяє значно економити затрати на виробництво продукту і одночасно його рекламувати. Основна його ідея полягає у тому, що певну роботу виконують не професіонали, безкоштовно, на підставі публічної оферти, без урахування укладення трудового договору, на добровільній основі. Іншими словами, краудсорсинг – це використання потенціалу великої кількості людей для вирішення різних завдань найчастіше через соціальні мережі [1].

Таким чином, враховуючи все вище викладене, можна зробити висновок, що технології управління ресурсною базою спроможних територіальних громад – це спосіб досягнення управлінських цілей, що полягає в поопераційному і цілеспрямованому здійсненні діяльності: операції розробляються заздалегідь, усвідомлено, на основі наукових знань і здійснюються послідовно. Безпосередньо сучасні технології управління ресурсною базою спроможних територіальних громад являють собою комплекс організаційних, інформаційних, інноваційних та маркетингових технологій, що постійно розвиваються і вдосконалюються.

До питань технологій управління ресурсною базою спроможних територіальних громад відносяться управління життєвим циклом ресурсів спроможних територіальних громад, формування інноваційної культури громади, управління якістю послуг, що надаються та продукції, що виробляється і випускається на відповідній території громади, стратегія управління інтелектуальною власністю тощо.

Література:

1. Бобровський М.В. Сучасні маркетингові технології (на прикладі краудсорсингу) / М.В. Бобровський. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.universum.kiev.ua/index.php/2009-09-18-12-57-46/2013-01-31-11-59-48/84-2013-02-28-09-12-40.html>.
2. Герчикова І.Н. Менеджмент: Підручник для вузів / І.Н. Герчикова. – М.: ЮНІТІ «Банки і біржі», 1997. – с. 375.
3. Енциклопедія державного управління: у 8 т. – Т. 2: Методологія державного управління / Наук.-ред. колегія: Ю.П. Сурмін (співголова), П.І. Надолішній (співголова) та ін. – К.: НАДУ, 2011. – 692 с.
4. Ілляшенко С.М. Інноваційний менеджмент: Підручник / С.М. Ілляшенко. – Суми: Університетська книга, 2010. – 334 с.
5. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 1 квітня 2014 р. № 333-р. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80>.
6. Проект Концепції реформування місцевого самоврядування в Україні. – [Електронний ресурс] / Офіційний сайт державного фонду сприяння місцевому самоврядуванню в Україні: <http://municipal.gov.ua/articles/show/module/default/article/116>.
7. Яремко Л.І. Інформаційні технології: види та інструментарії / Л.І. Яремко. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://webstyletalk.net/node/883>.

Науковий керівник:

доктор наук з державного управління, Ємельянов Володимир Михайлович.

СЕКЦИЯ: ЭКОЛОГИЯ

Назгуль Аужанова, Султан Касенов
(Талдықорган, Казахстан)

МЕКТЕПТЕ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ СОҚПАҚ ҰЙЫМДАСТЫРУ

Табиғи жағдайда ЭС (экологиялық соқпақ) жасау саласында әртүрлі пікірлер қалыптасқан [1, 3, 4].

Соқпақ жақсы болуы үшін мұғалімнің таңдау жұмысын табиғи орманда, орманды-парк аймағында, өзен жағасында, немесе елді мекендерде өткізгені қолайлы деген пікір бар.

Екінші біреулер, соқпақ барынша «жабайы» және аздап қана жабдықталған, тіпті, белгілі бір жерді бөліп-бөліп қойса да болады дейді. Өйткені, саяхатты басқарушы мұндай соқпақтағы белгілерді алдын-ала біле тұра, тыңдаушылардың назарын сол жерге аударып, ондағы экологиялық жүйені көрнекті құрал ретінде пайдаланып, айтып береді деген де көз қарас бар.

Үшіншілер, соқпақтың қажеті жоқ, «табиғи бояу» керек дегенді ұсынады.

Бірінші жағдайда, экскурсия жүргізу жеке тәжірибелі ұстазға және де екінші жағдайда, хабардың тиісті белгілер арқылы берілуі қажет. Әйтпесе айтылуға, көрсетілуге керек жерлер қалып қояды. Ал соқпақ керек емес, табиғи болсын деушілер басқалармен есептеспейді. Бұл – экологиялық үйлесімділіктің сырын, яғни борсықтың, тау текенің, бұғы-маралдың, өрмекшінің, құмырсқаның, тағы сол сияқты жануарлар, насекомдардың инстинкпен жасаған соқпақтарын ғылыми-тәжірибе жағынан байланыстырып, оның мәнін шәкіртіне жеткізуден ауытқу деген сөз.

Іс жүзінде дәлелденіп, сыналғадар:

а) Оқушылардың күшімен немесе тікелей қатысуымен жабдықталған соқпақ білім мен тәрбие беру барысында басқарушының жан-жақты иелігінде болуы;

ә) Жабдықталған соқпақ экскурсия басқарушысының аралаған экскурсанттардың өз беттерінше білімдерін толықтыруына ықпал етеді.

Ерекше ескертілетін мәселелердің бірі – соқпақта экологиялық іс-тәжірибе жинақтау мен оқушылардың табиғат қорғау жұмыстарын біріктіріп өткізуін ойластыру. Мұндай соқпақ бара-бара көп қырлы болып, табиғи оқу кабинетіне айналса нұр үстіне нұр.

б) Жабдықталып, ұйымдастырылған соқпақ оны пайдаланатын мұғалім мен оқушыны бірігіп жұмыс істеуге жұмылдырады;

в) Экологиялық соқпақты жабдықтау жеке мақсат емес, экологиялық жүйені оқыту тәрбие жұмыстарының нақтылы түрі. Егер бұл іс жақсы ұйымдастырылса қоршаған орта мен табиғат қорғау барысындағы жұмыстарға баға беріп, ой мен дене еңбегін байланыстыру мүмкіндігі туындайды.

г) Қоршаған орта жағдайындағы тапсырмаларды орындап, оған баға беру балалардың әртүрлі пәндерді оқығанда алған білімдерін тиімді пайдалануына ықпал жасайды. Өзінше жүргізілетін зерттеу жұмыстары білімділіктеріндегі интеллектлігімен эмоциялық компоненттерін тұрақтандыра түседі. Кітаптан алған білімге сүйенбей, оқушының табиғатпен қарым-қатынасы кезіндегі іс-тәжірибесіне сүйенуіне мүмкіндік алады. Табиғатпен тікелей араласуы нәтижесінде оларда табиғатқа деген мінез-құлық, саналылық пен дұрыс қатынас қалыптасады;

д) Соқпақ ең алғаш балалар үшін, оларды оқыту мен тәрбиелеуге арналып жасалады. Жан-жақты жабдықталған соқпақты жыл бойы күтіп-баптау, бақылаулар жүргізу – оқушыларды қоғамдық пайдалы еңбекке баулуға, бүкіл халықтық табиғат байлыққа ұқыптылықпен қарауға ынталандырады;

е) Экологиялық соқпақтағы оқушылардың топсеруен қызметі оларды азаматтық жауапкершілікке баулиды;

ж) Ең соңында топсеруенін ұйымдастыруға арналған жиналысқа келгендер мұғалімнің көмегімен қызығушылықтарына сай топ-топқа бөлініп, оқушылардың мүмкіндіктері қатаң ескеріліп, мұғалімдері болмаған жағдайда топ басқарушы тағайындалады, соның айтқанына сай артық қимылдар жасалмайды.

Топтастыру келесі тәртіппен жүргізіледі:

I – топтағыларды іздеушілер деп табиғатты аялай білетін, білгіштерден – алты адамнан топтастырады. Олар мұғалім таңдап алған әсерлі зерттеу жұмысымен шұғылданады.

II – топтағылар – ұйымдастырушылар деп аталады да, олар мектептен тыс мекемелердегі жұмыстармен шұғылданып, ең жақсы жасалған хабар тақтасының нұсқасын, ең мазмұнды экологияны қорғау ұранын, соқпаққа қойылатын белгіні, әдеби мазмұндағы сөз жүйесін соқпақ мазмұнына сай таңдап алуымен, яғни ұйымдастыру шараларымен шұғылданады. Көркемдік жақтарын да бұйымдастырады. Бұл топты көркем сурет өнерімен шұғылданатын маманның басқарғаны орынды.

III – топтағылар – даярлағыштар. Оған ілінетін эскиздерді, экологиялық жолдарға қойылатын белгілерді, хабар тақтасын, құрылыс материалдарын таңдап алып, өңдеп, оны құрастырумен шұғылданады. Мұндай жұмыстар сабақтан тыс уақытта еңбек сабағы мұғалімінің басқаруында орындалады.

IV – топтағылар – суретші-безендірушілер. Бұлар суреттерді таңдап, ыңғайлайды. Ілінетін суреттің толық та эстетикалық тұрғыдан әдемі әсемделгенін қадағалайды. Мұны да сурет мұғалімі немесе мекеменің безендірушінің басқарғаны тиімді.

V – топтағылар – топсеруенін басқарушылар. Экологиялық соқпақ ашылғаннан бастап-ақ бұл адамдар шешуші рөл атқарады. Топсеруенді жоғары класс оқушылары, үйірме мүшелері, ғылыми қоғамға мүшелер, сол сияқты табиғат пен экология мәселелерімен етене жақын, жақсы білетін төменгі класс оқушылары басқара алады. Бұған бірінші топтағы оқушыларды пайдаланған тиімді демекпіз.

Ізденушілер (ізшалушылар) тобы басқарушы мұғалімнің көмегімен алғашқы танысу экскурсияның мазмұны мен көлемін, рефераттар жазатын тақырыптарын анықтап, қозғалатын тақырып мазмұнының соқпаққа қажеттілігін талқылайды, түзетулер жасайды. Рефератты жазып, оны қорғауға қажетті тақырыптарды келесі мазмұнда белгілейді.

1. Өз аулаңыздағы, ауылыңдағы парктердің табиғи жағдайлары.

2. 28-ші Панфиловшылар паркінің өткені мен қазіргі жағдайы.

3. М.Горкий паркінің өткені мен қазіргі жағдайы.

4. Алматыдағы өзендердің өткені мен келешегі.

5. Баум бағы, оның экологиялық жағдайлары т.с.с.

Ескерту: бұл тізім келешекте оқушылардың ғылыми-зерттеу мен іс-тәжірибе жұмыстарында, жергілікті жердің экологиялық проблемалары негізінде өзгеріп, толықтырыла береді. Мысалы, жергілікті жердегі өзен-сулар,

бұлақтар, су қоймалары, орман-тоғай, ауыл шаруашылық жануарлары мен өсімдіктерінің экологиялық жағдайлары қамтылады.

Жасанды құс ұяларына, олардың келуіне орай жағдай жасау.

Баратын жерлер анықталып біткен соң соқпақты жасаудың жобасы даярланады да қажетті жұмыстар жүргізіледі [6, 8].

Бұған бірінші топтағылардың атқаратындарының біразы ғана кіреді. Бұл мәселелерде, яғни натуралистік іс-жүйені талқылау барысында, ғылыми жұмыста мен көркем сөзді таңдағанда, келушілердің назарын аударып, ондағы қойылған белгілерді зерттеп, мән беруге баулу, үйренуге мұғалімдердің назарларын ерекше аудару қажет.

Ұйымдастырылған екінші топтағылар өздері белсене араласа бәрін жинақтап, талдап, кеңес беріп, ең қажетті рефераттарды таңдап алып, редакциялық сараптамадан өткізеді. Бұл жұмыс сызу, сурет және әдебиет пәндерінен ұйымдасатын үйірмелерде орындалады.

Дайындағыш топтағылар, яғни үшінші топтың балалары сүргілеу, аралау, кесу және шегелеп орналастыру жұмыстарын еңбек сабағының мұғалімінің басшылығында ІҮ-VIII сынып оқушыларымен орындайды. Бұл арнайы эскизді қатаң сақтай отырып орындалады да дайын болған материалдарды сәндеп әсемдейтіндер тобына өткізіп береді.

Мектепте әр топсеруенді басқарушыны рефераттың тақырыбына қарай алдын-ала сынақтан өткізеді. Сондай-ақ, өте пәрменді көмекті ата-аналардан құтуға болады. Мысалы, олар балаларына әдеби кітап тауып, қалай жазуды үйрету, оны машинкаға бастыруға қол ұшын беру керек. Тағы бір қызығы рефератты қорғауды көпшіліктің алдында жасалуы. Осындай сәт мектепте, институтта, ғылыми қоғамда қорғалып, оған педагогикалық қауым, тіпті, ата-аналар шақырылса әбден жақсы болар еді. Ол шәкіртті ұзақ мерзім психологиялық дайындықтан өтуге баулиды.

Топсеруенді басқарушының сөзі әсерлі, мағыналы, жүйелі болса, даярлық барысында ол қасиеттері тез дами түседі. Ондай қасиеттер тыңдаушыларына, құрдастарына ерекше әсер қалдыратыны ақиқат. Әсіресе, оқушының табиғат ережелері, тәртіп соқпақты ұйымдастыру мен ондағы жұмыс жайында үлкендерге және жолдастарына айтқаны көп уақыт естерінде сақталатыны тәжірибеден алынған шындық.

Топсеруенді басқарушының табиғат қорғау шараларын айтумен қатар, қоршаған ортаны сақтау мен оған қарым-қатынас ережелерін насихаттаса бұдан пайдалы шара болмасы хақ. Сондықтан да экскурсияны басқаратын оқушыны жиі-жиі ауыстырып отырса, оның белсенділігі күшейе түсіп, экологиялық соқпаққа деген қызығушылығы артады [2, 5, 7]. Экологиялық соқпақ ұйымдастырылғанда барлық мүмкіндік пайдаланып, салтанатты ашылуына ерекше назар аударып, шәкірттердің, ата-аналардың қатысуын ойластырып және табиғат қорғау қоғамдарын, мектеп, аудан, басшыларынан қонақ шақырылса оқушылардың есінде ұзағынан сақталмақ.

Жол-сапарға шыққандағы қажетті заттар:

Жол-сапарға алып жүретін қажетті заттар мен құрал-жабдықтар ол топсеруеннің ұзақтығына және күрделілігіне байланысты. Олар ұстауға және пайдалануға ыңғайлы және оны алып жүргенде жеңіл болуы тиіс.

Бір күнге арналған жол-сапарға мыналар жетіп жатыр: зат салатын аспалы дорба; спорттық киім; шалбар мен шорт; маусымға қарай киетін бас киім; аяқ-табақ, кружка, пышақ, қасық; компас және сағат; суланбайтын қорапқа салған шырпы.

Егер де көп күнге арналған жол-сапарға шыққан кезде: палаткаларды тартатын жіптер мен қадалар; зерттеуге қажетті құрал-жабдықтар; дәрі – дәрмек салынған қобдиша; фото – және киноаппараттар, оларға қажетті материалдар; т.б.

Біз, оқу жылы барысында 34 оқушының І-тоқсан нәтижесінде биология пәні сабағына тек 8 «бес» бағамен аяқтауы, ІІ-тоқсан нәтижесінде 20 оқушының «өте жақсы» бағамен бітіруі, жүйенің бастапқы кезінде оқушылар алдына қойған төмендегі мақсаттар мен міндеттер ықпалын тигізді. Олар: егер оқушы пәнді «үш» бағасына ғана игерсе берілген тапсырма, міндеттеме уақытында орындалмаса, ол оқушы келесі жорыққа қатыса алмайды. Жүйе барысында инициативалы ұсыныстар мен оқушы пікірлері қатаң ескерілулері қажет. Егер де мектепте мүмкіншілік болып жатса «биолог-эколог», «эколог» үйірмелері қатар жүргізілсе туристік-өлкетану және экологиялық іс-әрекеттер формальді түрде өтпей, практикалық тұрғыда тиымды нәтиже берері анық. Сонымен қатар 6-шы сынып бағдарламасына орай І-тоқсан материалдары «жергілікті жер», «план және карта» тақырыптары сыныпта емес, мектеп маңында, ауыл мектебі жағдайында, жақын маңайдағы табиғи объектілерде өткізіледі. Биология сабағын өткізу әдістерінің ішінде жергілікті жерде өткізілетін практикалық жұмыс деген түрі анықталды. 2-3 сағатта жиналған материалдарды сынып жағдайында талдау, оқушылардың картамен, компас, транспортир, қосымша әдебиеттермен жұмыс істеуіне жол ашады. Бұл балалардың пәнге деген қызығушылығын арттырып, оқушы білімін, сапасын жақсартады.

Эксперимент барысында азимут, масштаб, шартты белгілер, табиғат объектілері, оларға экологиялық тұрғыдан баға беруге карта-схемаға түсіруде 6^а эксперименттік сынып оқушылары 90% білім деңгейін көрсетіп, ал, бақылау сыныбында бұл көрсеткіш небәрі 40%.

Оқушылардың географиялық түсініктерді жаттауға машықтануы көпшілік мектептерге тән. Ал, жорыққа қатысқан 30 оқушының 26-сы қойылған сұрақтарға жаттанды жауап бермей, өздерінің іс-әрекеттерінен мысалдар келтіре отырып жүйелі түрде қорытындылауы туристік-өлкетану және экологиялық іс-әрекеттердің, бір мезгілде қамтылуының нәтижесі.

6-шы сыныпта, одан жоғары сыныптарда схема-жүйе сызылып, оның өтілуін 50-60%-ке жеткізсек жоғарыдағы ұсынылған жүйенің болашағы зор екеніне күмән тудырмаймыз.

Схема бойынша өткізілетін іс-шаралар шартты белгімен түсіріледі. Экологиялық мәселелер – қызыл, өлкетану – жасыл, туристік – қара түспен жүргізілген, сонда схема жақсы оқылады. Наурыз, қараша – биология-экология апталығы.

Өз өлкесінің табиғатын, тарихын білген оқушы саналы азамат, болашақ маман ретінде қалыптасуына жол ашылады. Қорытындылай келе, экологиялық тәрбие беруді туристік-өлкетану-экологиялық іс-әрекеттерді ұйымдастыру барысында экологиялық соқпақтардың орны ерекше демекпіз.

Әдебиеттер:

1. Асланиди К.Б. Природоохранное воспитание и учебно-исследовательская деятельность школьников. – М., 1995.
2. Айналайын Атамекең – Ақ мекен. – Алматы: Бастау баспасы, 2002.
3. Әбуәкіров С. Ә. Экологиятану. – Алматы: Ғылым баспасы, 1995.
4. Дерява С.Д., Ясвин В.А. Экологическая педагогика и психология. – М.: Феникс, 1996.
5. Жетісу табиғатын аялайық. – Алматы: Бекет-Ата баспасы, 1999.

6. Жумабеков Е.Ж., Елешов Р.Е. Охрана окружающей природной среды. – Алматы, 2002.
7. Қожамқұлова Ж.Қ. Экологиялық білім мен тәрбие беру ерекшелігі. – Алматы: Бастау баспасы, 2003.
8. Мырзабеков Ж.М. Особо охраняемые природные территории Казахстана. – Алматы, 2000.

Наталія Глухова, Людмила Пісоцька
(Дніпропетровськ, Україна)

ЕКСПРЕС-МЕТОД ОЦІНКИ СТАНУ РІДИННОФАЗНОГО СЕРЕДОВИЩА

На сьогоднішній день існує великий спектр методів оцінки стану рідиннофазних середовищ, зокрема води. Недоліком переважної більшості експериментальних методів моніторингу забруднення водних середовищ є потреба складного обладнання, великі часові витрати, можливість визначення обмеженої групи окремих кількісних параметрів, які свідчать лише о фактичній концентрації забруднюючих домішок, але не дають підстав щодо формулювання показників з метою формування цілісної характеристики енергоінформаційних властивостей рідиннофазних середовищ [1].

Одним з можливих варіантів методів експрес-аналізу стану водного середовища, що отримує в останній час широке розповсюдження та визнання, є підхід, заснований на дослідженні зображень газорозрядного випромінювання рідиннофазних об'єктів (ефект Кірліан).

Дослідження характеристик рідиннофазних об'єктів проводиться шляхом фіксації відбитого випромінювання від поверхні розчину у полі високовольтного розряду. Реєстрація структури газорозрядного випромінювання навколо рідиннофазного об'єкту в електромагнітному полі відбувається за рахунок можливості візуалізації газорозрядного випромінювання у зоні контакту рідини з фотоматеріалом. При розташуванні рідини у зоні дії змінного електромагнітного поля з високою напруженістю навколо досліджуваного об'єкта виникає характерне світіння.

Шляхом поширення спектра електромагнітного впливу у режимі збудження газорозрядного випромінювання дослідного зразка будується картина зображення, на основі кореляції параметрів якого зі змінами складу водного розчину, здійснюється аналіз стану водного середовища [2].

Метою досліджень є параметризація характерних ознак газорозрядного випромінювання зразків води з різними фізико-хімічними властивостями. На основі виділення певних параметрів світіння будується множина кількісних характеристик, що надалі може бути ефективно використана у якості вихідних даних для аналізу зображень газорозрядного випромінювання.

Під час взаємодії краплі рідини з електромагнітним полем через неї протікає електричний струм, за рахунок протікання якого через газовий прошарок виникає іонізація оточуючого газу, що супроводжується світінням. Зареєстроване на фотоматеріалі зображення газорозрядного світіння обумовлено як властивостями рідини, так і властивостями оточуючого середовища – газового проміжку.

Окремі молекули води пов'язані між собою не тільки короткодійними силами, що базуються на водневих зв'язках та диполях, але підпорядковуються більш дальнім силам, які призводять до побудови складної двофазної структури [3]. Таким чином, структура води складається з сукупності областей з двома різними характеристиками: 1) «когерентні домені», 2) «звичайна» вода, властивості якої підпорядковуються відомій класичній моделі.

Когерентний стан має будь-яка квантова система, якщо її можна охарактеризувати параметром фази [4]. У такому випадку наявність квантового поля слід пов'язувати з амплітудою δ_0 , квадрат якої є пропорційним числу квантів, а також значенням фази φ . Вказані параметри зв'язані між собою залежністю:

$$\delta = \delta_0 e^{i\varphi} = a \sqrt{N} e^{i\varphi},$$

де N – кількість атомів в об'ємі рідиннофазного середовища.

Дальні сили міжмолекулярної взаємодії обумовлюють існування у структурі води когерентних доменів, що призводить до концентрації енергії в цих областях та зниженню ентропії. Енергія областей з когерентним станом нижче, ніж у некогерентних. Характерним процесом, що відбувається у когерентних областях, є проявлення так званих «квазівільних» електронів, що легко збуджуються. Оскільки рідиннофазні об'єкти являють собою відкриті системи, то збудження можуть бути викликані зовнішніми впливами. Зовнішнє збудження, що є меншим величини енергетичного зазору, не може надходити іншій зовнішній молекулі, тому утворюючи у когерентній області певний запас у цілому, у свою чергу, слугуючи джерелом колективного збудженого когерентного стану молекул.

Було проведено ряд досліджень, за результатами яких встановлено, що вода з природних джерел, властивості якої сформувалися унаслідок довготривалого впливу зовнішнього середовища, володіє більш суттєвим енергетичним потенціалом, ніж водопровідна або стічна. Таким чином, фізико-хімічні властивості когерентних доменів у складі води є необхідним підґрунтям для накопичення енергетичного потенціалу, що може «реєструвати» зовнішні впливи.

На першому етапі експрес-метод оцінки стану рідиннофазного об'єкту включає в себе отримання зображень газорозрядного світіння для досліджуваного зразку. На другому етапі з метою обґрунтованого аналізу параметрів структур світіння виконується комп'ютерна обробка отриманих зображень з використанням сучасного математичного апарату вейвлет-аналізу.

Вейвлет-аналіз цифрових зображень газорозрядного світіння застосовується до функціональної залежності, яка представляє собою профіль яскравості пікселів уздовж прямої лінії. Для максимального ступеня охоплення деталей зображення побудова профілю яскравості реалізована від верхнього кута зображення до нижнього. На графіку профілю яскравості (рис.1, б та 2, б) по осі абсцис позначено координату, по вісі ординат – значення яскравості пікселів уздовж обраного напрямку профілю.

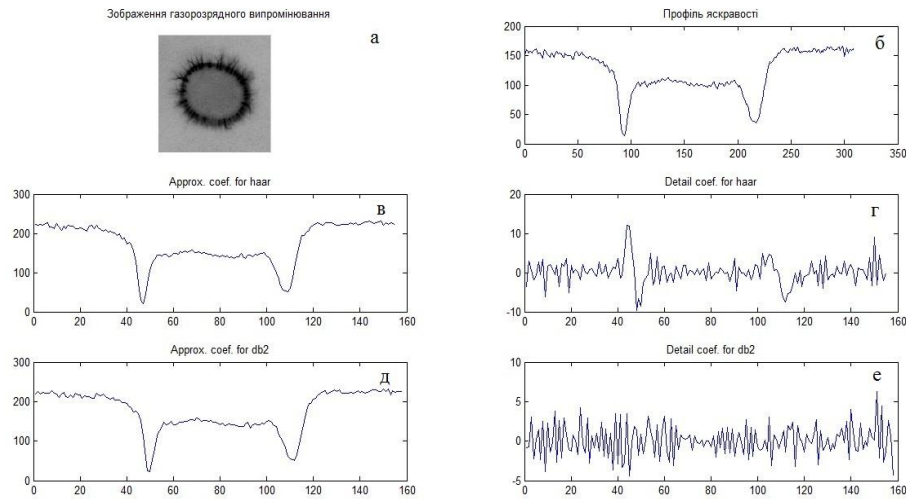

Рис. 1. Вейвлет-аналіз профілю яскравості зображення газорозрядного випромінювання зразка водопровідної води:
 а – вихідне зображення газорозрядного випромінювання; б – профіль яскравості; в, г – вейвлет-розкладання на основі вейвлету Хаара; д, е – вейвлет-розкладання на основі вейвлету Добеши

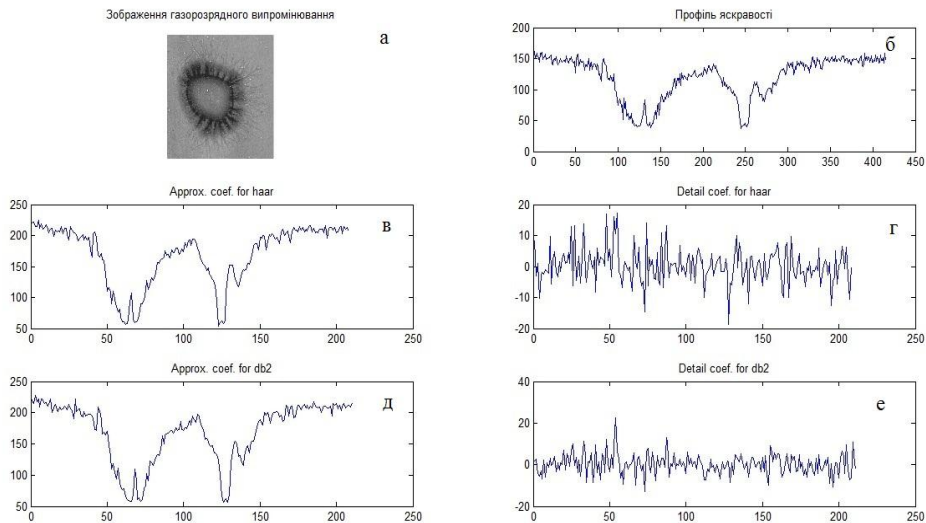

Рис. 2. Вейвлет-аналіз профілю яскравості зображення газорозрядного випромінювання зразка природної води з джерела «Софіївка»
 (позначення – див. рис. 1)

Порівняльний аналіз рис.1 та 2 наявно демонструє відмінності у зображеннях газорозрядного світіння води водопровідної та природної. У водопровідної води корона світіння вузька з нечіткими «розмитими» стримерами. Для природної води характерна більш широка подвійна корона з явно вираженими «гіллястими» стримерами.

Для деталізації при виявленні характерних ознак (паттернів) світіння, що обумовлено різними фізико-хімічними властивостями зразків води, використаний апарат вейвлет-аналізу. У порівнянні з традиційними методами обробки сигналів та зображень із застосуванням перетворення Фур'є вейвлет-аналіз у багатьох прикладних галузях демонструє більш високу інформативність результатів, гнучкість алгоритмів, можливість обробляти тонкі особливості сигналів та зображень, недоступні для виявлення та ідентифікації при класичних методах обробки.

Операція прямого неперервного вейвлет-перетворення виконується за правилом:

$$W_f(a,b) = |a|^{-1/2} \int_{-\infty}^{\infty} f(t)\psi^* \left(\frac{t-b}{a} \right) dt$$

де a та b – параметри, які визначають відповідно масштаб та зміщення функції ψ ; ψ^* – аналізуючий вейвлет; * – символ комплексного спряження; $f(x)$ – досліджувана функція (вихідні дані для

перетворення або аналізу); $W_f(a,b)$ – набір вейвлет-коефіцієнтів.

Таким чином, вейвлет-перетворення (wavelet transform) розбиває дані або функції на складові з різними частотами, кожна з яких на наступному етапі може бути вивчена з іншим розрешенням, тобто масштабом. Метод заснований на фундаментальній концепції представлення довільних функцій на основі здвигів та масштабувань однієї локалізованої хвилі (вейвлет-функції).

Оскільки у контексті розв'язання завдання цифрової обробки зображень вихідна досліджувана функція $f(x)$ – крива профілю яскравості є дискретною, тобто складається з обмеженої послідовності окремих значень яскравості пікселів уздовж прямої $f_k = f(t_k)$, то при такому характері вхідної послідовності використовується вейвлет-перетворення:

$$W_A(a, b) = \frac{1}{n(a, b)} \sum_{k=0}^{N-1} f_k \psi^* \left(\frac{t_k - b}{a} \right).$$

Для аналізу особливостей кривої профілю яскравості застосовано обчислення апроксимуючих та деталізуючих коефіцієнтів різних рівнів вейвлет-перетворення функції. Коефіцієнти отримуємо шляхом операції згортки вихідної послідовності з фільтром розкладання низьких частот для апроксимації та з фільтром розкладання високих частот для деталізації (рис. 1 та 2, в-е). При розкладанні використано вейвлети Хаара та Добеши [5].

Висновки. Розкладання вихідної послідовності на окремі складові при вейвлет-перетворенні ефективно використовується для виділення характерних ознак зображень. При апроксимації сигналу (рис. 1 та 2, в, д) спостерігаються загальні зміни яскравості пікселів уздовж діагоналі. Параметризація на цьому етапі можлива завдяки кількісній оцінці ширини корони світіння на основі аналізу зміни яскравості пікселів.

Для водопровідної води достатньо «гострі» мінімуми на цих графіках вказують на вузьку розмиту корону. Локалізація особливостей цифрового зображення газорозрядного випромінювання, яка проявляється як «гіллястість» корони світіння, ефективно досліджується при підвищенні рівня деталізації (рис. 1 та 2, г, е). Для природної води у порівнянні з водопровідною характерно зростання як частот, так і амплітуд високочастотної складової функції, що описує зміну яскравостей за обраним профілем. Вейвлет-аналіз забезпечує виділення з кривої профілю яскравості пікселів компонентів різних масштабів так, що кожний окремий елемент можна аналізувати з тим ступенем детальності, який відповідає його масштабу. Завдяки цим властивостям підвищується достовірність аналізу зображень газорозрядного світіння рідиннофазних об'єктів, знижується роль суб'єктивних вкладів при експертному аналізі.

Література:

1. Песоцкая Л.А. Анализ изображений кирлиановского свечения капель воды / Л.А. Песоцкая, Н.В. Глухова, В.Н. Лапичкий // Научный вестник Национального горного университета. – 2013. – №1. – С.91-96.
2. Глухова Н.В. Спосіб експрес-оцінки стану рідинно-фазного об'єкта // Глухова Н.В., Пісоцька Л.А., Горова А.І., Патент на кор. модель. Пат. 86701 Україна: МПК G-1N 21/17. Заявлено 25.06.2013; опубл. 10.01.2014.
3. Emilio Del Giudice, Paola Rosa Spinetti, Alberto Tedeshi. Water Dynamics at the Root of Metamorphosis in Lavang Organism // Water #2, p. 566-586. – 2010. www.mdpi.com/journal/water.
4. Emilio Del Giudice. QED Coherence in Liquid Water and the Dynamics of the Organization of Water in Laving Matter. 18-21 october 2007. INFN – Milano – Italy and IIB – Neuss – Germany. Second Annual Conference on The Physics Chemistry and Biology of Water Mt. Snow, Vermont, USA.
5. Daubeches, I. Ten Lectures on Wavelets / I. Daubeches. – MIAN, Philadelphia, 1992.

Ірина Ковтуненко
(Євпаторія, Україна)

ФОРМУВАННЯ АКТИВНОЇ ЖИТТЄВОЇ ПОЗИЦІЇ ОСОБИСТОСТІ СТУДЕНТА В УМОВАХ ПРИРОДООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Вступ. Формування екології як науки почалося у ХХ столітті і продовжується до цього часу. Сучасна екологія з традиційної біоекології виросла у комплексну, складну, багатогранну інтегровану науку-лідера, стала філософією виживання людства – екологічною філософією.

Екологічна діяльність сьогодні – одна з основних складових частин будь-якої сфери діяльності людини: промислового виробництва, енергетики, сільського та лісового господарства, транспорту, наукових досліджень, військової справи, культури, релігії тощо.

Екологічна безпека стає основою стійкого розвитку. Найважливішими проблемами сучасності, які ще донедавна були локальними, а тепер змінились на національні та всесвітні – глобальні, стали проблеми екологічної безпеки.

Людство створило технічну цивілізацію, розвиток якої супроводжується значно більшим використанням енергії води та інших природних ресурсів. При цьому природа розглядається тільки як засіб або ресурс. Люди поставили себе над природою, забувши, що вони частинка її і підкоряються її законам. Це, в основному, і є причиною екологічної кризи, яка проявляється у деградації навколишнього середовища, небезпечному його забрудненні, спрощенні екосистем [1].

Використання природних ресурсів і забруднення навколишнього середовища вже не компенсуються природними процесами саморегулювання. Це призводить до порушення екологічної рівноваги, яке створювалось на протязі довгого часу еволюції і є причиною екологічних кризових ситуацій в окремих регіонах, небезпечних для людей і середовища.

Необхідність гармонізації процесів росту народонаселення та використання природних ресурсів у світі привело до розробки нової, соціально орієнтованої стратегії розвитку суспільства – стратегії стійкого розвитку, яка спрямована на виживання та збереження генофонду нації, активізацію ролі кожного окремого громадянина у суспільстві, збереження біосфери та її локальних екосистем при орієнтації на зменшення рівня антропогенної дії на навколишнє середовище та гармонізацію розвитку людини і природи.

У прийнятому конференцією ООН в червні 1992 року „Порядку денному на 21 сторіччя” (Самміт – „Планета Земля”) намічена стратегія розвитку всесвітнього суспільства на майбутнє, який передбачає гармонічне досягнення головних цілей – збереження навколишнього природного середовища і здорової економіки для всіх народів світу. У

концепції стійкого розвитку зазначено, що стійкий розвиток – це процес гармонізації продуктивних сил, забезпечення задоволення необхідних потреб всіх членів суспільства, в умовах збереження і поетапного відновлення цілісності природного середовища, створення можливостей для рівноваги між потенціалом і зусиллями людей.

Використовуючи весь загальнолюдський інтелект для набуття знань у сфері охорони природи та раціонального використання її ресурсів, розвиваючи міжнародне співробітництво, обмінюючись інформацією, використовуючи наукову, матеріальну та технічну допомогу, необхідно досягнути ефективного вирішення головної проблеми: зберегти біосферу Землі. Екологічна безпека повинна бути основою стійкого розвитку.

Одним з основних кроків на шляху розвитку екологічних прав є конвенція Європейської Комісії ООН „Про доступ до інформації, участь громадськості у процесі прийняття рішень і доступ до правосуддя з питань, що стосуються навколишнього середовища”, яка була прийнята 25 червня 1998 року в м. Орхус (Данія). Орхуська конвенція встановила три основні екологічні права – доступ громадськості до екологічної інформації, участь громадськості у процесі прийняття рішень з питань навколишнього середовища та доступ громадськості до правосуддя з питань екології.[2,3]

На протязі десятиріч педагогічна наука стверджувала, що виховання мало не всемогутнє і може навіть переробити природу людини. Зовсім не враховувалась внутрішня активність особистості, її потреби і спроможність до саморозвитку, самовдосконалення. А саме ці фактори сучасні гуманістичні психологія і педагогіка висувають на перший план у освіті і розвитку особистості. У ХХ столітті ідея саморозвитку активізувала світову педагогічну свідомість. Технологія саморозвитку учнів робить ставку на психогенні фактори розвитку і використовує не тільки пізнавальну, але й внутрішню морально-вольову мотивацію дитини і підлітка. Технологію саморозвитку особистості можна визначити як проникаючу, вона може бути використана у розвиваючому навчанні.

Аналіз свідчить, що рівень сучасної шкільної освіти в останнє десятиріччя неухильно знижується. Школа не справляється зі своєю соціальною функцією – забезпечити підрастаюче покоління необхідним орієнтуванням і засобами самовизначення у трудовому, соціальному, політичному і економічному житті [4,5].

Методи шкільного навчання і виховання відзначаються авторитарністю та не забезпечують дитині свободи вибору діяльності. Діти і підлітки пасивні, у них слабка мотивація до навчання, у багатьох формується впевненість, що знання, які дає школа, в житті не знадобляться.

Між тим, суспільство потребує високоосвічених, ініціативних та підприємливих молодих людей, спроможних творчо реформувати наше суспільство, збільшити інтелектуальний потенціал держави, відродити національну духовну культуру. Тому випускники середньоосвітньої школи мають бути підготовлені до нових суспільних відносин, соціально захищені, повинні бути морально стійкими, соціально загартованими, щоб протистояти всякого роду спокусам; повинні бути підготовлені до зустрічі з труднощами в умовах конкурентної діяльності; бути здоровими фізично і психічно. І головне, випускники мають бути спроможними до саморозвитку, безперервному вдосконаленню самих себе.

Виконати такі завдання неможливо у рамках традиційної технології – педагогіки вимог, яка ґрунтується на зовнішній мотивації діяльності студентів, на примусі. У новій технології ставка робиться на внутрішні фактори мотивації учнів, на властиві дітям природні потреби саморозвитку, на прагнення самовираження, самоутвердження, самовизначення і самоуправління. Саме це є особливістю технології саморозвитку особистості людини, що ставить метою активізацію психогенних факторів розвитку, прагнення її до самовдосконалення, здійснення можливого педагогічного впливу на ці внутрішні процеси особистості [5.7.8].

Подальша гуманізація освіти: тільки на цій основі можна виховати особистість, яка прагне до саморозвитку і має почуття соціальної відповідальності, уміє використовувати та цінити духовні і матеріальні багатства суспільства та сприяє відродженню і збагаченню його духовності.

Демократизм проявляється також у розвитку і підтримці шкільного самоуправління, студенських ініціатив, організацій, у створенні умов для вибору молоді форм участі у позаучбовій та учбовій діяльності, спрямованій на досягнення особисто значимих цілей, для їх самоствердження і самореалізації [9].

У сфері виховання:

- впроваджувати індивідуальний підхід в учбово-виховному процесі;
- перетворити процес шкільного виховання у самовиховання;
- розвинути морально-вольову і естетичну сфери особистості;
- формувати уміння самовиховання і самоосвіти;
- забезпечити студентів умови для максимальної самореалізації;
- формувати віру у себе;
- створити освітньо-виховне середовище, яке буде формувати у учнів потребу у самовдосконаленні.

У сфері соціалізації:

- формувати високоморальне відношення особистості до себе (адекватна самооцінка, самоповага, гідність, честь, совість) та до світу (гуманістичне, демократичне, діалектичне; екологічне мислення);
- здійснювати дієвий підхід у організації життєдіяльності людини, формувати її соціальну активність;
- формувати інтегративну якість самостійної особистості – підготувати людини до соціальної автополізації;
- навчати умінню самоствердження і самореалізації у колективі; спілкування, відповідальності, дисциплінованості, самоуправління і саморегуляції;
- готувати людину до професійного та життєвого самовизначення, займатися профорієнтацією.

Мета повної середньої освіти, яка реалізується за посередництвом технології саморозвитку особистості – виховання активного, ініціативного, самостійного громадянина, освіченої, культурної людини, спроможної до постійного самовдосконалення.

Технологія саморозвитку особистості робить ставку на внутрішню морально-вольову мотивацію процесу навчання у середньому і старшому шкільному віці. У зв'язку з цим однією з найголовніших цілей нової технології шкільної освіти є формування людини, здібної до самовдосконалення (self-made man). Наприклад, Г. Йонас показав необхідність бути людиною високоморальною, глибокого інтелекту та сильної волі, яка має зрілий рівень самовдосконалення [10].

Зрілий рівень самовдосконалення характеризують:

- духовність, ідейна спрямованість, зв'язок мотивів (мети) роботи над собою з духовним ядром особистості;
- стійкість мети і задач самовдосконалення, перетворення їх у досягнення життєдіяльності;
- володіння, оснащеність сукупністю вмінь самовдосконалення;

- високий рівень самостійності особистості, готовність до включення у будь-яку діяльність;
- творчий характер діяльності людини;
- усвідомлена поведінка, спрямована на поліпшення себе, своєї особистості;
- результативність, ефективність самоформування особистості.

Згідно з даними сучасної науки, ростом і розвитком людини як живого організму керує програма виховання „Я”-концепції [11,12]. Необхідно таким чином побудувати освіту в галузі захисту і покращення середовища людини з метою розвитку екологічної свідомості і створення нового відношення до середовища, його природного і суспільного компонентів, щоб вона відносилась і до школярів, і до студентів, і до інших громадян, оскільки найбільш активна частина нашого суспільства у прийнятті рішень в процесі праці недостатньо освічена екологічно, тобто, під час навчання не отримала таких знань. Тому екологічна освіта повинна стати не лише частиною змісту учбових дисциплін у школах та інститутах, а повинна увійти у склад програм підвищення кваліфікації фахівців різних галузей, складовою частиною суспільно-економічної освіти по самоуправлінню. Така освіта є передумовою того, що працівники, вирішуючи на різних рівнях питання суспільного виробництва і планування розвитку суспільства, будуть враховувати і екологічні фактори, та їх облік буде передумовою реалізації особистих та загальних потреб і інтересів[13,14].

Література:

1. Белл, Даниел. Прихід постіндустріального суспільства. Сучасна зарубіжна соціальна філософія. – К., 1996.
2. Андрущенко В.П., Михайльченко М.І. Сучасна соціальна філософія. – К.: Генеза, 1996.
3. Вербицький В.В. Формування практичного розуму цілеспрямованого учня (з досвіду сталого розвитку позашкільної еколого-натуралістичної освіти). – К.: Деміур, 2001. – 232 с.
4. Федоренко О.І., Тимочко І.В. Питання екологічної освіти і виховання у вищих навчальних закладах. Вісник ХІСП, серія: екологія, техногенная безопасность и социальный прогресс. – Х., выпуск №1(2), 2002. – с. 175.
5. Социальная экология. Данило Ж. Маркович. М.: Просвещение, 1991.
6. Хоркхаймер М. Адорно Т.В. Диалектика просвещения. Философские фрагменты. – СПб., 1997.
7. Лой А.Н. Сознание как предмет теории познания. Киев.: Наукова думка, 1988. – 246 с.
8. Гельвецій, Клод Андіан. Про людину, її розумові здібності та виховання. – К.,1994.
9. Глобальные проблемы и общечеловеческие ценности. – М.:Прогресс, 1990. – 495 с.
10. Йонас Г. Принцип відповідальності у пошуках етики для технологічної цивілізації. Пер. з нім. – К.: Лібра, 2001. – 400 с.
11. H. Jonas. Das Prinzip Verantwortung. Versuch einer Ethik fur die technologische Zivilisation. – Insel Verlag, Frankfurt am Main, 1979. ISBN 3 – 518 – 22005 – P.5.
12. Хесле В. Философия и экология. – М.:Изд. Фирма АО „Kami”, 1994. – 190 с.
13. Пригожин И., Стенгерс И. Порядок из хаоса. Новый диалог человека с природою. – М., 1986. – 222 с.
14. Hosl V. Praktische Philosophie in der modernen Welt. – Munchen, 1992. – 186 с.

Артур Чеховский
(Гомель, Республика Беларусь)

АНАЛИЗ ФАКТОРОВ РАДОНОВОГО ПОКАЗАТЕЛЯ НА ПРИМЕРЕ ГОМЕЛЬСКОЙ ОБЛАСТИ

Введение. Радон – радиоактивный газ, образующийся в процессе радиоактивного распада в цепочке естественных радионуклидов семейств урана и тория. Согласно оценке НКДАР ООН, радон и его дочерние продукты определяют примерно 3/4 годовой индивидуальной эффективной дозы облучения, получаемой населением от земных источников радиации [1]. Радон, являясь компонентом воздуха, попадает в легкие человека при дыхании. Воздействие α -излучения на высокочувствительные клетки дыхательной системы – одна из причин возникновения рака. По оценкам экспертов МКРЗ облучение населения за счет радона обуславливает до 20 % общего количества заболеваний раком легких [2]. Естественный изотоп радона ^{222}Rn , являясь наиболее долгоживущим (период полураспада 3,82 дня), вносят наиболее существенный вклад в облучение человека.

Принципиально новые подходы к оценке радоновой опасности и радиационной защите от радона были показаны в Публикации № 65 МКРЗ [3]. Одним из основных тезисов данной публикации является необходимость введение понятия и критериев для оценки радоноопасных зон, что является очень важным в случаях недостатка ресурсов для проведения полномасштабных исследований, как, например, в Беларуси. Известно, что основным источником поступления радона в воздух помещений является почва [4]. Учитывая это, можно провести картирование территории по радоновой опасности с использованием геологических показателей, определяющих концентрации радона, выделить наиболее радоноопасные зоны и предложить необходимые противорадоновые мероприятия.

Целью настоящей работы являлся анализ изменения корреляционной связи при увеличении количества показателей, определяющих наличие радона в почвах и породах, сочетание которых выступает в качестве радонового показателя, указывающего на степень радоноопасности территории.

Материалы и методы исследований. Материалами для данной работы являлись результаты измерения объемной активности (ОА) радона в типичных помещениях сельских населенных пунктов 21 районов Гомельской области. Эти данные были получены при широкомасштабных обследованиях, выполненных специалистами НИИ морской и промышленной медицины [5]. Измерения проводились в помещениях сельских одноэтажных зданий, в которых можно ожидать максимальные уровни ОА радона, поступающего в основном из почвы. В исследованиях использовался ряд карт: дочернобыльские карты мощности экспозиционной дозы (МЭД) на территории Беларуси в период 1969-1985 [6]; геологические карты Беларуси, на которых показано расположение пород и почв с различным содержанием урана [6]; данные по проницаемости различных пород для радона [7]; гидрогеологические карты территории Беларуси с глубинами залегания первого от поверхности водоносного горизонта [8].

Результаты исследований и их обсуждение. Следует отметить, что ОА радона в помещениях жилых зданий является весьма вариабельной величиной и во многом зависит от конструктивных особенностей и защитных свойств зданий. Если принять, что в сельских населенных пунктах преобладают одноэтажные деревянные строения с простыми фундаментами и деревянными полами, то можно считать, что поступление радона в помещение

определяется, в основном, свойствами подстилающих пород. Исходя из этого, можно предложить в качестве радонового показателя величину, равную произведению показателей, обуславливающих наличия радона в почвах и породах, в относительных единицах: мощность дозы дочернобальского фона, запас урана в почвах, проницаемость почв и пород для радона, и глубину залегания первого водоносного горизонта. При добавлении каждого из перечисленных показателей к предыдущим ожидается увеличение коэффициента корреляции между радоновым показателем и ОА радона.

По материалам измерений ОА радона, проведенных в Гомельской области, были определены среднерайонные значения ОА радона.

Первым важным показателем, который связан с ОА радона является МЭД. Учитывая, что гамма-фон на местности определяется, в основном, радионуклидами 3-х естественных радиоактивных рядов уранов и тория, а также калия-40 (мощность дозы от которого принята постоянной) – колебания МЭД определяется концентрацией естественных радионуклидов в почвах. Таким образом, МЭД может опосредованно указывать на наличие радона. Для того чтобы исключить влияние искусственных радионуклидов, выпавших на территории Беларуси после аварии на Чернобыльской АЭС в исследованиях использовались дочернобальские карты МЭД, значения которых были нормированы на максимальную величину – 12 мкР/час, принятую за 1. По картам были определены средневзвешенные значения относительного показателя МЭД для исследуемых районов Гомельской областей, после чего был проведен корреляционный анализ данных для определения степени и характера связи получившихся значений МЭД и ОА радона в помещениях сельских зданий.

Коэффициент линейной корреляции, указывающий на связь средневзвешенных значений относительного показателя МЭД для исследуемых районов Гомельской области и среднерайонных значений ОА радона, составил $r = 0,49$. Имеет место средняя по силе, прямая связь показателя МЭД и ОА радона. Эмпирическое значение t -критерия не превышает статистическое значение при уровне значимости $p > 0,05$ – корреляция является не достоверной. Таким образом, показано, что при использовании только одного показателя можно давать лишь приблизительную оценку ОА радона в помещениях зданий.

Следующим показателем, определяющим ОА радона, является запас урана в почвах и породах. Принимая во внимание, что уран является материнской породой для образования радона – концентрации урана в почвах будут определять содержание радона и как следствие его ОА. Было выделено 9 геологических пород, существующих на территории Беларуси, различающиеся по уровню содержания урана [9]. Эти данные были нормированы на значение максимального содержания урана в породе (глина), принятое за 1 и определены средневзвешенные значения относительного показателя запаса урана в почвах для каждого из районов. Полученный массив данных был добавлен в качестве множителя к значениям относительного показателя МЭД, и проведен корреляционный анализ данных для определения степени и характера связи получившихся значений радонового показателя (состоящего из средневзвешенных значений относительных показателей МЭД и запаса урана в почвах) и ОА радона в помещениях сельских зданий.

Коэффициент линейной корреляции полученного радонового показателя и среднерайонных значений ОА радона, составил $r = 0,65$. Имеет место средняя по силе, прямая связь данного показателя и ОА радона для районов Гомельской области. Эмпирическое значение t -критерия превышает статистическое значение при уровне значимости $p < 0,05$ – корреляция является достоверной.

Необходимо также учитывать, что эксхалтация радона зависит от проницаемости почвы, которая в свою очередь в большей степени зависит от коэффициента фильтрации радона в грунтах [10]. Исходя из того факта, что период полураспада радона ^{222}Rn составляет около 3,8 суток, скорость его прохождения через слой почвы (которая определяется коэффициентом фильтрации) имеет важное значение, и обуславливает конечную ОА радона в помещениях зданий. Значения коэффициента фильтрации были нормированы на максимальную величину (песчано-гравийная смесь), принятую за 1. Определены средневзвешенные значения относительного показателя коэффициента фильтрации радона в почве для каждого из районов. Значения показателя коэффициента фильтрации были добавлены в качестве множителя к полученному произведению средневзвешенных относительных показателей МЭД и запаса урана в почвах. После этого проведен корреляционный анализ для определения степени и характера связи получившихся значений радонового показателя (состоящего из средневзвешенных значений относительных показателей МЭД, запаса урана в почвах, коэффициента фильтрации) и ОА радона в помещениях сельских зданий.

Коэффициент линейной корреляции, указывающий на связь значений полученного радонового показателя и среднерайонных значений ОА радона, составил $r = 0,69$. Имеет место средняя по силе, прямая связь данного показателя и ОА радона для исследуемых районов Гомельской области. Эмпирическое значение t -критерия превышает статистическое значение при уровне значимости $p < 0,05$ – корреляция является достоверной.

Также, важным фактором, определяющим концентрации радона, является уровень залегания первого от поверхности водоносного горизонта. При уровне в 1-2 м от поверхности – почвенный радон почти полностью поглощается, а при уровне более 10 м – весь выделенный радон остается в почвенном воздухе [11]. Значения глубины залегания первого водоносного горизонта были нормированы на максимальную величину (10 м), принятую за 1. После определены средневзвешенные значения относительного показателя уровня залегания первого водоносного горизонта для каждого из районов. Значения показателя уровня залегания первого водоносного горизонта были добавлены в качестве множителя к полученному произведению средневзвешенных относительных показателей МЭД, запаса урана в почвах, коэффициента фильтрации. После этого проведен корреляционный анализ для определения степени и характера связи получившихся значений радонового показателя (состоящего из средневзвешенных значений относительных показателей МЭД, запаса урана в почвах, коэффициента фильтрации, уровня залегания первого водоносного горизонта) и ОА радона в помещениях сельских зданий.

Коэффициент линейной корреляции, указывающий на связь значений полученного радонового показателя для исследуемых районов Гомельской области и среднерайонных значений ОА радона, составил $r = 0,78$. Имеет место сильная, прямая связь данного показателя и ОА радона. Эмпирическое значение t -критерия превышает статистическое значение при уровне значимости $p < 0,05$ – корреляция является достоверной.

Заключение. Предложенный радоновый показатель учитывает целый ряд факторов и имеет достаточно сильную и достоверную связь со значениями ОА радона в помещениях зданий. Такой показатель служит основой для определения радоноопасности территории. С его помощью можно определить географическое положение критических зон радоноопасности и составить тематические карты этих территорий по радоновому риску.

Литература:

1. Радиация. Дозы эффекты риск: пер. с англ. – М.: Мир, 1990. – 80 с.
2. Риск возникновения рака легкого при облучении радоном и продуктами его распада. Заявление по радону / Перевод публикации № 115 МКРЗ. – М.: ФГБУ ГНЦ ФМБЦ им. А.И. Бурназяна ФМБА России, 2013. – 92 с.
3. Защита от радона-222 в жилых зданиях и на рабочих местах / Публикация № 65 МКРЗ. – М.: Энергоатомиздат, 1995. – 78 с.
4. Бекман, И.Н. Радон: враг, врач и помощник / И.Н. Бекман. – М.: МГУ, 2000. – 205 с.
5. Радоновый мониторинг Могилевской и Гомельской области Республики Беларусь: отчет о НИР (закл.) / Научно-исследовательский институт промышленной и морской медицины. – СПб., 1992. – 205 с.
6. Karabanov, A.K. Impact of geological structures of Belarus on Radon Concentration in Air Workshop on Natural Radiation and Radon / Seminar on Radon, Stockholm, SSM, 25-27 January, 2009.
7. Беляшов, А.В. Оценка гидрогеологических параметров по данным геофизических исследований в скважинах: Методическое руководство / А.В. Беляшов [и др.]. – Минск: Фонды геофизической экспедиции, 2008. – 43 с.
8. Богомолов, Г.В. Гидрогеологическая карта четвертичных отложений Белорусской ССР / Г.В. Богомолов [и др.]. – Минск, 1963.
9. McDonough, W.F. The Composition of the Earth / W.F. McDonough, S.S. Sun // Chem. Geol. – 1995. – № 1. – P. 223-253.
10. Адушкин, В.В. Поля почвенного радона в восточной части Балтийского щита / В.В. Адушкин, И.И. Дивков, С.А. Кожухов // Динамические процессы в системе внутренних и внешних взаимодействующих геосфер / В.В. Адушкин, И.И. Дивков, С.А. Кожухов. – М.: Геос, 2005. – С. 173-178.
11. Выполнение комплексной геофизической съемки на площадке возможного размещения АЭС и прогноз миграции радионуклидов с подземными водами (Шкловско-Горецкий пункт, Кукшиновская площадка): Отчет о НИР (закл.) / Бел. геофиз. экспед; рук. темы А.В. Гаврилов. – Минск, 2008. – 257 с.

Научный руководитель:

кандидат биологических наук Чунихин Леонид Александрович.

СЕКЦІЯ: ЕКОНОМІКА**Оксана Винницька, Мар'ян Винницький
(Дрогобич, Україна)****РОЗВИТОК ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ В КОНКУРЕНТНОМУ СЕРЕДОВИЩІ**

В даний час формуються запитання, пов'язані з перспективами розвитку світового співтовариства і окремих держав. Справді-бо, що нас чекає у майбутньому, які тенденції переважатимуть? Розуміння цих питань і особливо правильна на них відповідь багато важать у виборі шляхів, форм, засобів практичної діяльності, її орієнтирів і пріоритетів.

Що стосується України, то вона "успадкувала традиційні матеріали – та енергомисткі виробництва, об'єктивно не могла конкурувати на світових ринках". Особливо негативний вплив, з точки зору забезпечення конкурентоспроможності українських виробів, мала залежність України від інших регіонів імперії, на момент розпаду якої, питома вага міжреспубліканського обміну в загальному обсязі ВВП України була у 10 разів в гіршому становищі ніж Росія. Це би варто мати на увазі вітчизняним та зарубіжним експертам економічного розвитку суверенної України, який часто прирівнюють до економіки в інших тоталітарних країнах без конкретного аналізу.

Може видатися дивним, але це факт, що при наявності великого загону вчених – економістів, досі належно не проаналізовано економічний стан України не видно з цієї тематики жодного дослідження, не проведено наукових конференцій, дискусій і т.д. Через те залишається облудне уявлення у населення, особливо Сходу, яке оглуплювали комуністичні пропагандисти. Нині би варто зняти полуду з очей тих, які гіперболізували економічний розвиток в Україні тоталітарної доби. Окремі факти, наведені в монографії Ю.М.Пахомова, Д.Г.Лук'яненка і Б.В.Губського, присвячена дослідженню розвитку національних економік в глобальному конкурентному середовищі. варті уваги і настановлюють на певні роздуми.

Автори у "Вступі", поставили за мету комплексно дослідити умови, фактори і особливості розвитку економік у еволюціонізуючій світогосподарській системі. У тому відношенні приваблює перша глава, в якій йдеться про національні економіки у сучасній світогосподарській системі. Автори справедливо твердять, що, по-перше, національна економіка – це не проста сума господарських об'єктів, а їх взаємозв'язана система; по-друге, національна економіка і національна держава – взаємодетермінована єдність розвитку на перспективу. Останнє особливо важливо підкреслити, оскільки воно підтримує державотворчий оптимізм і є відповіддю нігілістам – антидержавникам. Зміцнювати національну економіку в межах національної держави – це веління часу, бо це основа життєдіяльності нації.

З цих засад розглядається дальший розвиток країн, які систематизуються за відповідними ознаками (географічні, організаційні, економічні, соціальні). Типологізація країн проводиться на основі теорії економічних систем, що надає дослідженню сучасних ознак. Позитивним є те, що кожній країні властиві свої особливості, а тому теорія національної економіки чи відкритості останньої завжди має конкретне вираження. Це стосується і теорії конкурентної спроможності, яка деформується відповідно до часу, місця і економічних можливостей тієї чи іншої країни.

Сказане стосується і другої глави, в якій розглядається взаємодія національних економік в процесі інтернаціоналізації. Охарактеризувавши теоретичні моделі останньої, автори посилаються на дані ООН, згідно з якими понад 35 тисяч фірм різних країн світу, що контролюють 170 тисяч зарубіжних філіалів, перебувають на транснаціональній стадії розвитку. Описавши форми, методи, засоби інтернаціоналізації господарського розвитку, дослідники цілком справедливо відзначили значимість у цьому процесі соціально-культурної сумісності. Особливу увагу вони приділили східноєвропейському розвитку глобальної конкуренції.

Згідно з авторською концепцією, сучасна світова економіка включає три детермінанти: національна економіка; транснаціоналізація; регіональна інтеграція. Вони визначають якісно нові умови функціонування національних економік, розмиваючи їх. Це настановлює декого з дослідників переглянути теоретичну точку зору не на користь національної економіки. Фіксує цей факт, дослідники відзначають його привабливість, але справедливо відстоюють національні економіки в традиційному сприйнятті, очевидно маючи на увазі насамперед економічний розвиток України, в якій поки що не сформована національна економічна система, що має принципове значення. Адже економічний розвиток України не виконав досі своїх внутрішніх завдань, не включив резерви зростання. У тому зв'язку розбудова національної економіки не тільки з позицій української державності й добробуту українського народу, але і в контексті світового економічного розвитку набуває особливого значення. Проведення досліджень у зазначеному напрямі може видатися вельми продуктивними у широкому розумінні, а не тільки з позицій національних економічних інтересів. А втім, кожна країна переслідує насамперед свій інтерес, в тому числі й в інтеграційному господарському просторі. Можливість скористатися з нього найбільша у країн з розвинутою національною економікою, що, до речі, підтверджують і фати, наведені в даному дослідженні. Про це потрібно пам'ятати, розбудовуючи національну економіку із врахуванням інтеграційних процесів. Дуже "важливо зрозуміти, – справедливо відзначають дослідники, – що локомотивом сучасної планетарної інтеграції, як і раніше, є Захід. Звідси ефект інтеграції має вигляд вестернізації, що поглиблюється. Вестернізація є і прапором й інструментом зростаючого діапазону модерністських інтеграційних змін". Це суттєве положення, яке зв'язане з культурними цінностями, менталітетом, етнокультурною і т. д. Вестернізація у зв'язку з тим не може бути прийнята однозначно різними культурами. Про це добре говорить у третій главі монографії, що має не тільки теоретичне, але й прикладне значення. Це, до речі, підтверджується українськими досвідом розвитку кооперації, ідеї якої проникли в Україну ще в середині XIX століття, але за плодородили аж в кінці століття і особливо у XX ст. Кооперативна ідеологія пройшла довгий шлях адаптації на українському ґрунті, на якому прищепилися ті з них, які найбільше відповідали господарсько – культурним традиціям українства. На цій основі формувалася українська "кооперативна держава", за вдалим висловом її противників. Українська кооперація Галичини в 30-х роках нашого століття успішно конкурувала за межами українських теренів. Саме спіраючись на цей досвід, можна погодитись з думкою про те, що вестернізація не буде результативною до того часу, поки вона не адаптується до національного середовища. Кожна країна має свою кореневу культуру. Це стосується і України з її предковичною господарською традицією, яка постійно розвивалась у загально цивілізаційному контексті. У праісторичний період в ранне середньовіччя Україна перебувала в орбіті греко – римських зв'язків, в XIV-XVII ст. контактувала і конкурувала з країнами Центральної та Західної Європи. У період московсько-царського і комуністичного владарювання її насильно штовхали в північно –

євразійський господарський простір, а із здобуттям незалежності Україна знову має можливість вибору, стратегічним напрямком якого мають бути країни Європи. Адже Україна – європейська країна за історією, культурою, мораллю, традиціями, релігією, геополітичним становищем. Однак це не означає, що Україна має надіятись на благодійність будь-якої з європейських країн, бо поважають тільки сильних. Сильна держава, – твердять автори, – навіть коли вона бідна і лише йде до багатства, виграє на світовій арені порівняно з державами слабшими”.

Це аксіома, а тому всіма засобами потрібно зміцнювати свою державу, розвивати її економіку, бо еквівалентний обмін – це привілей економічно розвинутих держав. Україна має всі можливості і умови для того, щоб стати такою державою і здійснити економічне диво. Щоб це сталося потрібна цілеспрямована державотворча діяльність.

Це стосується і формування інтеграційної стратегії України, ефективного входження якої в світо господарські зв'язки передбачає певні політико – правові, економічні, соціально-культурні та інші інфраструктурні передумови. З розшифровки спектру останніх чомусь випали стрижневі детермінації, що забезпечують економічний, науковий і соціальний поступ, певні порівняльні переваги України в регіональному і глобальному інтеграційному процесі. Йдеться передусім про пріоритетні виробничі технології та галузі промисловості, розвиток науки, які у ХХІ столітті будуть визначальними і задаватимуть тон і динамізм економічного зростання. Добре, що з контексту не випала освіта і соціальна психологія населення, яке виривається з пут тоталітаризму і на індивідуальному рівні мало адаптивне до конкурентоспроможних видів діяльності.

Цей аспект – один з найважливіших, якщо не найважливіший, в економічному розвитку України. Пояснюється це вже тим, що людина з її потребами і орієнтаціями є головним персонажем соціально – економічного розвитку. Вирвавши з пут тоталітарних дискримінацій, українська людина в усіх відношеннях виявилась мало конкурентоспроможна. Однак вона володіє, притаманними генетично, великими потенційними можливостями. Приватизація, розвиток підприємства, розумна податкова і кредитна політика, система мотивацій і т.д. – важливі засоби і заходи економічного, соціального і психологічного оздоровлення українського суспільства, подолання кризових явищ і тенденцій, входження у європейський дім і світове співтовариство на правах не дискримінованого бідняка, а повноцінного суб'єкта.

Про це, до речі, мовиться і в даному дослідженні, автори якого відзначають, що сучасний стан економіки “ не відповідає критеріям суверенного розвитку України як з точки зору оптимальних пропорцій самозабезпечення та зовнішньоекономічної спеціалізації, так і з науково – технологічних, соціальних і особливо екологічних позицій ”. Тут лише засобів, спрямованих на економічну стабілізацію, недостатньо, бо потрібні потужні важелі надання економіці відповідного динамізму. І це відрізняє трансформаційні процеси в Україні від таких же в інших країнах.

Кожна країна, кожна країна в будь-який історичний період прагнуть контактувати насамперед з тими країнами і народами, в яких можна більше запозичити. Україна і український народ не є у цьому винятком. Вони завжди прагнули самовдосконалення, спираючись на власний і світовий досвід. Однак не завжди це вдавалось, бо часто бракувало сили і політичної прозорливості. Цим користались сусіди України, зокрема північні, які насильно заганяли українську економіку в євразійський простір. **Які з того результати** – Тут не місце доводити, але неможна не визнати, що Україна повинна врахувати попередній сумний досвід і на основі створення високоефективної національної економіки інтегруватися з країнами економічного, соціального і культурного поступу. Власне такий висновок випливає з дослідження, яке містить достатньо аргументів і статистичних підтверджень необхідності зміцнення національних економік, передусім України, в регіональному і глобальному конкурентному середовищі.

Література:

1. Законодавча база України.
2. Ю.М.Пахомов, Д.Г.Лук'яненко, Б.Г.Губський. Національні економіки в глобальному середовищі.-К.: Україна, 1997-237с.
3. Ю.М.Пахомов, Д.Г.Лук'яненко, Б.Г.Губський. Національні економіки в глобальному середовищі.-К.: Україна, 1997-237с.-С.21
4. Ю.М.Пахомов, Д.Г.Лук'яненко, Б.Г.Губський. Національні економіки в глобальному середовищі.-К.: Україна, 1997-237с.-С.89
5. Ю.М.Пахомов, Д.Г.Лук'яненко, Б.Г.Губський. Національні економіки в глобальному середовищі.-К.: Україна, 1997-237с.-С.21
6. Ю.М.Пахомов, Д.Г.Лук'яненко, Б.Г.Губський. Національні економіки в глобальному середовищі.-К.: Україна, 1997-237с.-С.124
7. В.С. Башнянин. Генеза ринкової економіки.

Ярослав Чайковський
(Тернопіль, Україна)

СУТЬ ТА МЕТОДИКИ АНАЛІЗУ КРЕДИТОСПРОМОЖНОСТІ ПОЗИЧАЛЬНИКА БАНКУ

Вступ. Надаючи кредити, банк оцінює кредитоспроможність позичальників. Від результату аналізу залежить чи одержить потенційний позичальник кредит і в якому обсязі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у розробку питань оцінки кредитоспроможності позичальників зробили сучасні економісти Заходу П. С. Роуз [12], Дж. Ф. Сінкі [13] та ін. Дослідженню питань щодо оцінки кредитоспроможності позичальників банківських установ присвячено багато вітчизняних наукових праць. Тільки за останні роки ця проблема набула широкого висвітлення у статтях, монографіях і підручниках українських авторів Т. І. Андрушківа [1], В. В. Вітлінського [7], В. В. Галасюка [5], О. В. Дзюблюка [6], А. М. Мороза [2], О. В. Пернарівського [7] та інших. Серед російських вчених слід назвати праці І. В. Вишнякова [4], О. І. Лаврушина [3], Г. С. Панової [9], А. Д. Шеремета [8] та інших. У той же час, проблему ще не можна вважати достатньо вивченою, оскільки й досі в теорії і на практиці немає єдиного підходу до визначення системи показників, котрі комплексно характеризували б кредитоспроможність позичальників.

Постановка завдання. Для розробки і застосування науково обґрунтовані методик оцінки кредитоспроможності позичальників необхідно насамперед визначення змісту терміна “кредитоспроможність”. Досі серед економістів немає єдиної думки з даного питання. Так, автори однієї з методик розуміють під

кредитоспроможністю позичальника "...його здатність своєчасно і повно розраховуватися за своїми зобов'язаннями" [3, с. 198; 8, с. 35]. На нашу думку, це твердження не розкриває наявних відмінностей між платоспроможністю і кредитоспроможністю відповідно до їх суті. Вважаємо, що це не однозначні терміни, про що свідчить наступне. Перш за все поняття "платоспроможність" охоплює здатність і можливість юридичної чи фізичної особи своєчасно погасити всі види заборгованості, в той час як кредитоспроможність характеризує лише здатність погашення позичкової заборгованості. З цього боку кредитоспроможність – поняття трохи вужче, ніж платоспроможність [7, с. 76]. Автори іншої методики вважають, що "...кредитоспроможність є оцінення банком позичальника з погляду можливості й доцільності надання йому кредиту і визначає ймовірність повернення позик і виплати процентів по них у майбутньому" [9, с. 289].

Відповідно до Положення Національного банку України "Про порядок формування та використання резерву для відшкодування можливих втрат за активними операціями банків" "кредитоспроможність – наявність у боржника (контрагента банку) передумов для проведення кредитної операції і його спроможність повернути борг у повному обсязі та в обумовлені договором строки" [10]. Це визначення найточніше відображає сутність проаналізованого вище поняття. Проте і воно не є вичерпними.

Однак, наведені визначення кредитоспроможності не враховують такої важливої умови кредитної операції, як правомочність позичальника. У ринковій економіці можлива часткова зміна форм юридичного буття позичальників в результаті виникнення і ліквідації підприємств, злиття чи утворення дочірніх фірм, зміни форм власності і т. д., що підвищує значення даного елемента кредитоспроможності.

Порівнявши існуючі визначення цієї категорії, пропонуємо удосконалити формулювання кредитоспроможності: кредитоспроможність – це оцінка наявності економічних і юридичних передумов для одержання кредиту та спроможності підприємства у повному обсязі й у визначений кредитною угодою термін повернути його, що здійснюється на основі розгляду фінансово-господарських аспектів діяльності позичальника, а також репутації керівника підприємства, що проводиться на етапі підготовки та прийняття рішення стосовно видачі кредиту й умов укладення кредитного договору і в процесі кредитування на перспективу. Такий зміст цієї категорії включає наявність передумов для одержання кредитів позичальником і можливість погасити їх у встановлені кредитним договором терміни.

У процесі оцінки позичальників банківським установам України, у значній мірі доцільно використовувати методики, що застосовуються зарубіжними банківськими установами.

Сучасні підходи до методології аналізу кредитоспроможності позичальників у банківських установах базуються на комплексному застосуванні кількісних і якісних показників. Методи і моделі оцінки кредитоспроможності позичальників, які застосовуються зарубіжними банківськими установами, класифікуються наступним чином [4, с. 18]:

- класифікаційні (статистичні методи оцінки), до котрих належать бальні системи оцінки (рейтингові методики) і моделі прогнозування банкрутств (що базується на MDA – Multiple Discriminate Analysis – множинному дискримінантному аналізі);
- моделі комплексного аналізу (на основі "напівемпіричних" методологій, тобто, котрі базуються на експертних оцінках аналізу економічної доцільності надання кредиту: "правила 6 C", CAMPARI, PARTS, PARSER та ін.).

Недоліками класифікаційних (статистичних) моделей є переоцінка ролі кількісних чинників і недооцінка міжособистих відносин, свавілля вибору системи базових кількісних показників, висока чутливість до викривлення (недостовірності) вихідних даних (зокрема фінансової звітності, що найбільш характерно саме для українських підприємств-позичальників), порівняльна громіздкість.

Розглядаючи можливість використання тих чи інших показників для оцінки кредитоспроможності позичальників, не слід забувати про проведення об'ємного якісного аналізу. Агрегувати кількісні та якісні характеристики позичальника дають змогу моделі комплексного аналізу.

У зарубіжній банківській діяльності при розгляді питання про кредитоспроможність клієнта комплексно аналізують такі не порівнювальні категорії, як економічні інтереси банку, гарантії повернення кредиту, а також людські якості керівного складу підприємства-боржника. У всіх системах використовуються спільні елементи, а, з іншого боку, є й суттєві відмінності.

Подібні системи аналізу кредитоспроможності корисні перш за все значною економією часу, потрібного кредиторам для аналізу кредитних заявок та бізнес-планів, ухвалення рішень про прийняття кредитної заявки тощо можуть бути прийнятними і для вітчизняної практики. Та механічне перенесення зарубіжного досвіду проведення фінансового аналізу у багатьох випадках, на нашу думку, є малоефективне, тому що не береться до уваги специфіка вітчизняних підприємств, зокрема фінансова звітність та облік.

Нормативні показники оцінки кредитоспроможності позичальника закладено в Положенні "Про порядок формування та використання резерву для відшкодування можливих втрат за активними операціями банків" [10].

Кредитоспроможність позичальника визначається за показниками, що характеризують його здатність своєчасно розраховуватися за раніше одержаними кредитами, його поточне фінансове становище, спроможність у разі потреби мобілізувати кошти з різних джерел і забезпечити оперативну конверсію активів у ліквідні кошти.

Українські банки розробляють власні внутрішні положення та методики аналізу кредитоспроможності позичальника, в основу яких, як правило, покладено методичні рекомендації Національного банку України щодо оцінювання банками кредитоспроможності та фінансової стабільності позичальника [10].

Сьогодні в банках України є доволі широкий спектр методик визначення кредитоспроможності позичальника [11, с. 118 – 123].

Система відбору суб'єктів кредитування, що склалась, за котрою сьогодні працює більшість банківських установ, у багатьох далека від досконалості. Найбільші з її недоліків наступні.

1. Експертні оцінки мають здебільшого суб'єктивний характер і тому не завжди точні.
2. Більшість експертних оцінок побудовано на дистанційному аналізі, що може призвести до помилкових спостережень.
3. Ефективність експертизи залежить від частоти проведення.
4. Оцінка кредитоспроможності має здебільшого формальний, епізодичний характер.
5. Рішення, котре приймається, повністю залежить від експерта банку. Його досвід, знання, іноді інтуїція, емоційний стан, особисті пристрасті й багато в чому принциповість вирішують на даний момент долю клієнта.
6. Обмеження мінімального розміру кредитної заявки через високу вартість експертизи.

7. Обмеження кількості (різниці) заявок, що розглядаються, фізичними можливостями експертів.

Таким чином, вітчизняними банківськими установами застосовуються комплексно-рейтингові методики оцінки позичальників. Але привертає увагу їх "емпіричний" характер, недостатня теоретико-методологічна напрацьованість, слабка використання математичного апарату. У їх реалізації основний акцент робиться на суб'єктивну думку експерта.

У процесі кредитних ризиків і належного контролю за ними банківським установам України у значній мірі доцільно використовувати методики, що застосовуються зарубіжними банківськими установами.

Проведений аналіз дає змогу зробити висновок про необхідність урахування таких чинників при оцінюванні кредитоспроможності клієнта:

а) оцінка кредитоспроможності повинна мати характер експрес-аналізу: проводитися часто, максимально швидко і охоплювати максимум інформації;

б) доцільне створення незалежних від банків структур, котрі зайнялися б експрес-аналізом кредитоспроможності підприємств;

в) при оцінці кредитоспроможності банк має розв'язати такі питання: чи може позичальник виконати своє зобов'язання вчасно, чи готовий він його виконати? На перше запитання відповідь дає розгляд фінансово-господарських аспектів діяльності підприємств. Друге запитання має юридичний характер, а також пов'язане з особистими рисами керівників підприємств;

г) для одержання комплексної оцінки необхідно визначити поточну та перспективну кредитоспроможність позичальника. Поточна кредитоспроможність позичальника оцінюється шляхом порівняння розрахованих коефіцієнтів і показників з їх оптимальними значеннями (встановлення відповідності оптимальним тенденціям зміни). Для визначення прогнозу оцінки кредитоспроможності позичальника слід проаналізувати виявлені тенденції зміни оборотності та рентабельності діяльності підприємства (якщо не відбудеться суттєвих змін умов її здійснення і правового статусу позичальника);

д) ефективність аналізу кредитоспроможності залежить від частоти його проведення, компетентності й досвіду банківського працівника.

Література:

1. Андрушків Т. І. Проблеми оцінки кредитоспроможності позичальників в управлінні кредитним ризиком банку [Текст] / Т. І. Андрушків // Світ фінансів. – 2008. – № 2. – С. 113-119.
2. Банківські операції [Текст]: підр. / А. М. Мороз, М. І. Савлук, М. Ф. Пуховкіна та ін.; за заг. ред. А. М. Мороза. – [3-тє вид., перероб. і доп.]. – К.: КНЕУ, 2008. – 608 с.
3. Банковское дело [Текст]: учебник / под ред. О. И. Лаврушина. – М.: Финансы и статистика, 1998. – 576 с.
4. Вишняков И. В. Методы и модели оценки кредитоспособности заемщиков [Текст] / И. В. Вишняков / СПб.: Изд – во. СПбГИЭА, 1998. – 89 с.
5. Галасюк В. В. SGMCA – спрощений метод оцінки кредитоспроможності компаній на основі міжнародних стандартів бухгалтерського обліку [Текст] / В. В. Галасюк, В. В. Галасюк // Вісник Національного банку України. – 2006. – № 10 – С. 14–18.
6. Дзюблюк О. В. Організація грошово-кредитних відносин суспільства в умовах ринкового реформування економіки [Текст]: монографія / О. В. Дзюблюк. – К.: Поліграфкнига, 2000. – 512 с.
7. Кредитний ризик комерційного банку [Текст]: навч. посібник. / [В. В. Вітлінський, О. В. Пернарівський, Я. С. Наконечний, Г. І. Великоіваненко; за ред. В. В. Вітлінського. – К.: Т-во "Знання", КОО, 2000. – 251 с.
8. Методика фінансового аналізу підприємства [Текст] / А. Д. Шеремет, Р. С. Сайфуллин, Е. В. Негашев. – М.: ИНФРА-М, 1996. – 176 с.
9. Панова Г. С. Кредитная политика коммерческого банка [Текст]: учебник / Г. С. Панова. – М.: ИКЦ «ДИС», 1997. – 464 с.
10. Положення про порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями: постанова Правління НБУ: прийнята 25.01.2012 року № 23 [Електронний ресурс] / Національний банк України. – Офіційний текст. – Режим доступу до постанови: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0231-12>.
11. Потійко Ю. Ще раз про кредит [Текст] / Ю. Потійко // Вісник Національного банку України. – 2000. – № 12. – С. 47 – 48.
12. Роуз Питер С. Банковский менеджмент [Текст] / Пер. с англ. 2-го изд. – М.: «Дело Лтд», 1995. – 768 с.
13. Синки Джозеф Ф.–мл. Управление финансами в коммерческих банках Пер. с англ. 4-го переработанного изд. [Текст] / Под ред. Р. Я. Левиты, Б.С.Пинскера – М.: 1994, Catallaxy. – 820 с.

СЕКЦИЈА: ИСТОРИЈА**Baxtiyor Boltaboyev
(Uzbekistan)****TURKISTONDA ROSSIYA IMPERIYASINING QISHLOQ XO'JALIGIDA YURITGAN SIYOSATINING ASOSIY MAZMUN MOHIYATI**

Turkiston o'lkasini iqtisodini Markaz manfaatlariga to'la bo'ysundirishda bu yerda paxta yakkaxokimligini o'rnatish muhim ahamiyat kasb etar edi. Shuning uchun ham mustamlaka ma'muriyati agrar soha bilan izchil shug'ullana boshladi. Turkistondagi agrar siyosatni bosh maqsadi va asosiy yo'nalishlarini asosiy maqsadi shunday ifodalanadi. "Bu markaziy masalada uch ko'rinish mavjud. Agar birinchisida yarqirab turgan yozuv "Pochta" bo'lsa, ikkinchisida "Sug'orish" va nihoyat, uchinchisida uncha ko'zga tashlanib turmagan bo'lsa ham, aslida hammasidan muhimi – "ruslarni ko'chirib keltirib o'rnatirish" yozuvi turibdi". Rossiya yer tuzilishi va yer ishlari boshqaruvchisi (1908-1915), agrar islohot sohasida P.A.Stolipinning eng yaqin xodimi bo'lgan A.V.Krivoshein o'z fikrlarini aniq dalillashga urinib, masalani dastlabki iqtisodiy tomoniga urg'u beradi. "Bizning ichki bozorimizga so'nggi yigirma yil ichida Amerika paxtasi uchun faqat boj tariqasida yetti yuz million rubl to'lashga to'g'ri keldi. 1900 yildan buyon esa yiliga qiriq million to'lab kelmoqdamiz. Turkistonni Rossiya davlati uchun bebaho boyliklar makoni ekanligi, ya'ni masalani sof iqtisodiy tomoniga markaz jiddiy e'tibor qaratgan edi".

Birinchi galda Rossiya mustamlakachilari Turkistonda yer–mulk munosabatlarini Markaz manfaatlariga moslashtirishdan oldin o'lkada tarixan an'anaviy ravishda mavjud yerga mulkchilik munosabatlarini o'rganib chiqishni lozim deb topdilar. Shu munosabat bilan o'lkada o'tkazilajak yer–suv islohotlariga tayyorgarlik sifatida o'lkada bir qator izlanishlar, tekshirishlar o'tkazdilar. General Kaufman Turkiston yer zahiralari Markaz manfaatlariga moslashtirish maqsadida soxaga olimlar, mutaxassislarni jalb qilishdan ish boshladi. Bunda o'lkani musulmon shariati orqali boshqarilgan xuquqiy munosabatlari orasida yer mulkchilik munosabatlariga alohida e'tibor qaratildi. Jumladan, 1868 yildayoq polkovnik M.Nikolayevga maxalliy o'troq va ko'chmanchi aholining yerga bo'lgan amaldagi xuquqlarini o'rganishni, shu bilan birga davlat yer tasarrufi xuquqlarini aniqlash vazifasini topshirdi. Shu bilan birga Nikolayevga jiddiy ko'rsatmalar berildi. Chunki Turkistonda rus aholisini joylashtirishda agrar soha juda muhim edi. Ishda ko'plab izlanishlar, tayyorgarliklardan so'ng K.P. fon Kaufman 1868 – yili 6 – oktyabrda general mayor A.I.Gomzin boshchiligidagi yer–mulk masalalari bo'yicha maxsus komissiya tuzish haqida buyruq e'lon qildi. Shunday qilib, 1873 – yilga qadar o'lkada yer suv munosabatlari A.L. Kun, M.Nikolayev, V.Kamarovlar yig'ilgan materiallar asosida ish ko'rishga harakat qilindi. Bundan tashqari Gomzin komissiyasi 1868 – yildayoq yer masalasi bo'yicha o'zini materiallarini "Yer mulk komissiyasini jurnali" nomi ostida uchta bayonnomani taqdim qildi.

Yuqoridagi komissiyalar to'plagan ma'lumotlarda o'troq mintaqa yer mulkchiligi yuzasidan bir qancha yo'riqnomalar ishlab chiqilgan va ular dastlab 1873 – yilgi yer mulkchiligi tuzilishi haqidagi Nizomda aks etdi.

M.Nikolayevning yer mulkchilik sohasidagi an'anaviy manzara haqida tuzilgan ma'lumotnomasida mustamlakachilik mohiyati bunday ifodalangan "Barcha aholining va ayrim olingan har bir kishining yerga bo'lgan huquqi istilo qilingan mamlakatda avvalo oliy jamiyatning hohish va ifodasidan kelib chiqqan holda hamda Yevropa mamlakatlari tajribasidan kelib chiqqan holda olib borilmog'i maqbuldir. Bu ishda muhim bir jihatni e'tibordan qoldirmaslik lozim, u ham bo'lsa yer mulkchiligi masalasida avloddan – avlodga o'tib kelgan xususiy mulkchilik an'alarini buzib yubormaslikdir".

Chor Rossiyasi agrar masalada go'yoki Turkiston o'lkasida minglab yillar davomida shakllanib kelgan yer, agrar munosabatlarni buzmoqchi emasdek siyosat olib bordi. Aslida esa ularning siyosati –bu yerdagi agrar siyosatda keskin o'zgarishlarni amalga oshirib, uning xuquqiy asoslaridan o'z xukumati siyosatini yurgizishga xizmat qildiruvchi vosita sifatida foydalanishdan iborat edi. Bu narsaga ular malum darajada erisha boshladilar xam. Jumladan maxalliy feodal zodagonlar yerlari asta sekin ijarachilar qo'liga o'tib bordi, vaqf mulklarini tasir doirasi esa kamaya boshladi, ayrim xollarda uni davlat tasarrufiga olish imkoniyatlari berildi.

Chorva yaylovlari azaldan xonlar, xukmdorlar mulki hisoblangan. Chorvadorlar aholi esa uning o'simliklaridan foydalanganlar. Yerdan jamoa bo'lib foydalanganlar. Chor hukumati bu yerlarni chorva xo'jaligidan ko'ra dehqon xo'jaliklariga berishni afzal bilgan. Shudgor qilinadigan yerlardan foydalanish esa ko'proq tomorqa, xonadon yeri sifatida qaralgan. Jamoatchilikni vazifasi sug'orish inshootlarini qurish, ta'mirlash, tozalash kabi mehnat talab masalalarda ish byergan. Ma'lumotlarda yozilishicha, chovador aholiga yer maydonlaridan foydalanish xuquqi berilgan. Komissiya bu fikrni quyidagicha ifodalagan.

1. Qirg'izlar (qozoqlar) va ularni turli urug' uyushmalari ularga hukmdor tomonidan ajratib berilgan yerdan foydalanishgan. Yozlik yaylovlar, qishlik qo'nim joylar shu asosida belgilangan.

2. Ko'chmanchi qozoqlar ekinzor yerlardan ham foydalanganlar. Lekin o'z hoxishlari bilan yer kengaytirishlariga ruxsat berilmagan.

3. Chorvador aholiga foydalanish uchun berilgan yerlar davlat extiyoji uchun olib qo'yiladigan bo'lsa, ularga boshqa yerlar ko'rsatilishi shart. Bu tadbir mustamlaka ma'muriyati hoxishiga ko'ra hal qilinishi mumkin.

4. Qozoqlar o'tov hisobiga davlatga soliq to'lashlari lozim. Bu soliq har bir o'tov uchun 1 rubl 50 kopeek qilib belgilangan. Dehqonchilik yerlaridan xiroj tizimi qoldirilgani ma'qul.

5. Ko'chmanchi aholi o'troq xo'jaligiga o'tsa ularni o'troq dehqon aholi ro'yxatiga qo'shish lozim.

Avvalo Turkistonda yerga egalikning asl mohiyati jamoa mulki va podsholik mulki xususiyatiga ega bo'lgan. Ammo jamoa mulki bo'lgan yerning o'zlashtirilmagan qismlariga suv chiqarish, haydab ekin ekish orqali xususiy mulklari ham yuzaga kelgan. Ularning soliqlarga tortilishi esa asosan ikki xil bo'lib, jamoa mulkidan xiroj, xususiy yerlardan tanob solig'i olingan. Davlat tasarrufi esa ishlov berilgan yerlarga qaratilgan.

Shunday qilib 1865–1886 – yillarda olib borilgan ishlar (agrar sohada) 1886 – yilda bu sohani boshqaruvini tashkil etishda asos bo'ldi va umumlashtirildi. Buning natijasida 1886-yilda Rossiya hukumati "Turkistonni boshqarish to'g'risida Nizom"da o'z aksini topdi. Shu o'rinda Nizomning 255, 257, 259, 275, 277-bandlari va ularning joriy o'zgarishlar tahlili alohida ahamiyatga ega. Masalan, Nizomning 255 – bandiga ko'ra 1886 – yilda o'troq qishloq aholisining doimiy, vorislik asosidagi hamda mahalliy an'analarga ko'ra amlok yerlari sifatida foydalanadigan mulklari o'z egalari ixtiyorida qoldirilgan.

Lekin shu izohda "Turkiston o'lkasida yer mulk soliq qoidalarini joriy qilish to'g'risidagi hujjatga ishorat qilinganki, bu hol Turkiston mustamlaka ma'muriyati an'anaviy qishloq jamoalari va amloklarini ham o'z manfaatiga qaratilgan soliq tizimiga tortgan edi. Mana shu 255 – bandga 1889 – yil 29 – iyulda o'zgartirish kiritildi va qishloqdagi o'troq aholiga mahalliy odatlarga binoan quyidagi yer turlari birlashtirildi.

a) yer egasi qaramog'ida bo'lgan sug'oriladigan doimiy mulk;

b) yog'in – sochin suvlaridan foydalanib ekiladigan lalmikor yerlar;

v) so'nggi o'n yil davomida qishloq, qishloq yoki yakka shaxs ixtiyorida bo'lgan haydalmaydigan (yaylov) yer mulklari".

Bundan ko'rinib turibdiki, 1886 – yil Nizomning Turkiston mustamlaka o'lkasida agrar masalalar bo'yicha bandlari va ularning ijrosi hamda takomillashtirish bo'yicha qo'shimcha hujjatlarning mazmun va mohiyati o'lkaning barcha yer zahiralari istisnosiz ravishda iqtisodiy qaram holga solish maqsadini ko'zda tutilgan.

Ma'lumki, O'rta Osiyoda paxtachilikni rivojlantirishda suvni ahamiyati beqiyosdir. Shuning uchun ham Turkistonni sun'iy sug'orish tizimiga katta e'tibor berildi. Chor bosqiniga qadar O'rta Osiyoda suvdan foydalanish shariat qonunlarida tartibga solingan va quyidagicha ifodalangan: "Daryo va ko'l suvlari kishilarga olloh tomonidan berilgan ne'mat bo'lib kishilar undan hamma barobar foydalanish xuquqiga ega". Bunda odamlar o'zlari qurgan quduq va hovuzlar mustasno bo'lsada, lekin undan foydalanishga ruxsat etiladi.

O'lkada Chor hukumati hukmronligi o'rnatilgandan so'ng sun'iy sug'orish tarmoqlariga to'la egalik qildi. Xukumat vakillari va kapitalistlari paxta uchun sug'orishga katta e'tibor qaratdilar, lekin sun'iy sug'orishni izchillik bilan rivojlantirishga qodir emasligi bois etarli darajada mablag' ajrata olmadi.

Markaziy hukumat sun'iy sug'orishga yetarli darajada e'tibor bermagan bo'lsa-da, Turkiston general-gubernatorligi bu sohani e'tibordan chetda qoldirmadi. Chunonchi Kaufman tomonidan 1869 – yilda Mirzacho'lda sun'iy sug'orishni yo'lga qo'yish maqsadida P.Aminov boshchiligidagi qidiruv guruhi tuzildi. Guruh to'plagan ma'lumotlar asosida ish olib borilib 40 ming desyatina yerni sug'orish loyihasi ishlab chiqildi.

Rossiya imperiyasi hukumati o'tkazgan yer-suv islohotlaridan ko'rinib turibdiki eng asosiy maqsad bu yerni xom ashyo bazasiga aylantirish edi. Shuning uchun ham agrar sohaga juda katta e'tibor qaratildi. Aslida Turkistonni xom ashyo bazasiga aylantirilishi 1886 – yildayoq general-mayor Vereginni imperator Nikolay I ga yo'llagan maktubida bayon qilingan edi. Imperiyaning Turkiston xom ashyosidan oladigan foydasining aniq miqdorini hech kim bilmagan. Rossiya Turkistonni qisqa muddatda o'z sanoati uchun xom ashyo manbaiga aylantirdi.

Sovet davriga kelib o'zi shunday ham og'ir qishloq xo'jaligi ahvoli yanada og'irlashdi. Bolsheviklar "sotsialistik agrar ishlab chiqarish"ning markscha andozasini zo'ravonlik bilan joriy qilish choralarini ko'rdi. Shu sohadagi dastlabki harakatlardan biri – yerni umumiyashtirish chorolari bo'ldi. Iqtisodiyotning boshqa sohalarida bo'lganidek bu xarakter xususiy mulkni davlat mulkiga aylantirish vositasida amalga oshirildi, lekin u xo'jalik yuritishning shunday tizimi bilan to'ldirildiki, tizim agrar sohani tanxo o'zi boshqarishini osonlashtirar edi. Bu dasturni tezroq va jadal joriy qilish uchun "jamiyat mulkiga aylantirish atamasidan keng foydalandilar, bu narsa yerni majburan o'zlashtirishni taqazo etar edi. 1917 – 1918 – yillar oraliqida juda katta yer o'zlashtirildi."

1918 – yil ohirlaridan boshlab vaqf mulklari keng ravishda musodaraga uchradi. Shu bilan bir qatorda dehqonlarning ko'pgina toifalari ham yerga xususiy egalik qilish xuquqidan mahrum etildi. Yer umumxalq mulki deb e'lon qilindi. Lenin boshchiligidagi bolsheviklar "Oktyabrning dastlabki kunlaridan boshlab "paxta masalasiga alohida e'tibor bera boshladilar. Paxtachilik tarmog'i RSFSR Oliy xalq xo'jalik kengashi (OXXK) tizimiga kiritildi. 1918 – yil 24 – martda Lenin raisligida o'tgan alohida komissiya yig'ilishida paxta dasturi tasdiqlandi. Lenin tomonidan tashkil etilgan paxta "ayg'oqchilari" Turkistondagi paxtachilik sanoatini davlat mulkiga aylantirish sohasidagi ishlarni yanada jadallashtirish uchun yuborildi. "Shu sababli paxta zahiralari aniqlashga va ularni Rossiyaga tashib ketishga alohida e'tibor berildi.

Xulosa o'rinda shuni etirof etish lozimki O'rta Osiyoning Rossiya imperiyasi tomonidan zabt etilishi o'zbek xalqining 130 yildan ko'proq davom etgan mustamlakachilik zulmi ostida ezilishiga asos soldi. U mustaqillikdan ajralgach, tarixiy rivojlanish yo'lini mustaqil ravishda tanlash, o'z siyosiy irodasini erkin ifodalash imkoniyatidan mahrum bo'ldi.

Turkistonni metropoliyaning xom ashyo qo'shimchasiga aylantirish, o'lkadagi ishlab chiqaruvchi kuchlarni joylashtirishning imperiyacha andozasini yaratish Rossiya imperiyasi amalga oshirgan mustamlakachilik ekspansiyasining yaqqol ifodasi bo'ldi.

Zabt etilgan hududlardagi tabiiy va odam resurslarini markazni boyitish xizmatiga bo'ysundirish sohasidagi muhim harakat – xalqning asosiy boyligi bo'lgan yerning Rossiya davlati mulki deb e'lon qilinishidan iborat bo'ldi. Bu hol imperiya hukmron doiralarga Turkistonning faqat tabiiy boyliklarini tasarruf qilib qolmasdan, shu bilan birga mustamlakachilik jarayonlarining jadallashtirishda o'lkaning yer-suv resurslaridan foydalanish imkonini ham berdi.

Rossiya imperiyasining iqtisodiy siyosati bosib olingan hududlarning yer-mulklarini metropoliyaning xom ashyo etkazib beradigan qo'shimchasiga va uning sanoat mahsulotlarini sotadigan bozorga aylantirish maqsadiga to'la-to'kis bo'ysundirilgan edi. Bu iqtisodiy siyosatning asosiy yo'nalishlari quyidagilarni o'z ichiga olgan edi:

- paxtachilik, ipakchilik, metropoliya uchun zarur bo'lgan boshqa tarmoqlarning rivojlanishini rag'batlantirish vositasida imperiyaning sanoatini xom ashyo bilan ta'minlash uchun shart-sharoitlar yaratish, foydali qazilmalarni qidirib topish va qazib chiqarish;

- mustamlakada va qaram bo'lgan Buxoro amirligi hamda Xiva xonligida sanoat mollarni sotishda davlat proteksionizmini (o'z iqtisodiyotini chet el raqobatidan saqlash siyosati) amalga oshirish;

- mahalliy hunarmandchilik ishlab chiqarishining raqobatbardoshligini cheklash, bunda markazning to'qimachilik va metallga ishlov berish sanoatlarini manfaatini hisobga olish.

Rossiyaning mustamlaka bosqinchiligi sanoat ishlab chiqarishining o'zgartirish xarakteriga kuchli ta'sir ko'rsatdi. Imperiyaning agrar mintaqasiga aylantirilgan mustamlaka Turkistonni sanoat sohasida ham agrar-xom ashyo yo'nalishida rivojlantirdi. Mahalliy sanoatning barcha asosiy tarmoqlari (paxta tozalash, yog'-moy, teri va hakoza) faqat qishloq xo'jalik xom ashyosiga birinchi ishlov berish bilan bog'liq bo'lib qoldi, bundan maqsad ana shu xom ashyoni metropoliyaga tashib ketishga qulay qilish edi. Paxta, jun, pilla va boshqa sanoat xom ashyosini chuqurroq darajada qayta ishlash sanoatini rivojlantirishga intilish bashlanishidayoq to'siqqa uchradi.

Adabiyotlar ro'yhati:

1. Зияев Х. Туркистон чор мустамлакачилиги даврида. – Т.: Шарқ, 2000. – Б. 215.
2. Зияев Х. Мустабид тузумнинг Ўзбекистон миллий бойликларини талаш сиёсати: тарих шохидлиги ва сабоқлари. – Т.: Шарқ, 2000. – Б. 37.
3. Зиёев Х. Ўзбекистон мустамлака зулм исканжасида. – Т.: Шарқ, 2006. – Б. 52.
4. Эргашев Ф. Туркистонда мустамлака хўжалик // Жамият ва бошқарув. – Тошкент, 2003. – № 1. – Б. 16.
5. Зияева Д.Х. Туркистон ўлкасида аграр тизимни мустамлакачилик манфаатларига буйсундириш учун кураш тарихидан (1865-1875 йиллар): қаранг. www. Tashu.uz.
6. Раззоков А.Ўзбекистон пахтачилиги тарихи.-Т.: Ўзбекистон, 1994.-Б. 40

Алексей Бутусов
(Ярославль, Россия)

РОЛЬ И.А.ВАХРОМЕЕВА В ЖИЗНИ ЯРОСЛАВЛЯ ВО ВТОРОЙ ПОЛОВИНЕ XIX – НАЧАЛЕ XX ВЕКОВ

Огромная, без преувеличения, роль в жизни Ярославля этого времени, в его развитии и благоустройстве принадлежит Ивану Александровичу Вахромееву. И.А. Вахромеев (1843-1908) – купец, предприниматель, общественный деятель, известный благотворитель, коллекционер и любитель старины, происходил из потомственной купеческой семьи. Он являлся владельцем крупнейших торгово-промышленных предприятий в Ярославле, самым известным из которых был «Торговый дом хлебных товаров И. А. Вахромеева с сыновьями».

И. А. Вахромеев был крупным общественным деятелем. Он неоднократно избирался гласным губернского земского собрания. За заслуги перед городом и благотворительность он был удостоен в 1887 году звания «Почетного гражданина Ярославля» [1, с.43].

Иван Александрович Вахромеев был городским головой с 1869 по 1871 г., а также с 1881 по 1886 г. и с 1897 по 1905 г.. При нем в городе появились водопровод, ночлежный дом, были благоустроены Волжская набережная и парки, проводились бесплатные народные чтения [2, с.164].

Будучи городским головой, И.А. Вахромеев работал в тесном контакте с губернатором В.Д. Левшиным. Они совместно возглавили комитет по «возобновлению памятника» П.Г. Демидову в Ярославле. В 1883 г. в Ярославле был открыт водопровод в центральной части города. Выступая по случаю столетия «Грамоты на права и выгоды городам Российской империи» 1785 г., И.А. Вахромеев отмечал, что после проведения городской реформы «городские дела стали обсуждаться гласно и публично. Явились, наконец, и между гражданами правдивые ораторы, заявлявшие не одну хвалу, но и порицание тем из городских деятелей», которые злоупотребляли своим положением. В этот период в Ярославле, как и по всей России, явно не хватало опыта общественной муниципальной практики, поэтому было так велико значение личных контактов между главами губернских и городских учреждений. [3, с.138-139]

Особо значимым событием в жизни города явилось открытие трамвайных линий. С целью организации в городе грузового движения трамвай в Ярославле строился с шириной колеи 1 520 мм (стандартная колея российских железных дорог). Открытие ярославского трамвая состоялось 17 декабря 1900 г. (по новому стилю – 30 декабря). На молебен в машинное отделение главной электрической станции явились все почётные гости во главе с городским головой И.А. Вахромеевым, а также весь состав управления электрического трамвая и масса публики.

Следует отдельно отметить про благотворительную деятельность. Иван Александрович Вахромеев, будучи представителем купеческого сословия и сыном своего отца, также считал необходимым помогать обездоленным и нуждающимся. Важным последствием расширения предпринимательства являлось развитие инновационной благотворительности, нашедшей выражение в том, что пожертвования шли не на пропитание и милостыню «сырым и убогим», а на проекты, имевшие широкую общественную значимость, способствующие общему экономическому и социально-культурному подъему региона. Большая часть пожертвований предназначалась на развитие учреждений образовательного и культурно-просветительского характера. Иван Александрович стремился оказывать материальную поддержку уже не престарелым (хотя он жертвовал свои средства и на богадельни), а преимущественно детям, поддерживая приюты и учебные заведения. Поскольку он был гласным и городским головой, то избирался в качестве представителя от Ярославской городской думы во многие попечительские советы учебных и благотворительных заведений. В двух из них – в Ярославском губернском попечительстве детских приютов и в Екатерининском доме призрения ближнего – Иван Александрович являлся почетным членом. Право быть почетным попечителем присваивалось благотворителям, сделавшим наиболее значительные приношения.

Кроме того И.А. Вахромеев известен своей коллекцией книг и рукописей. В собрании коллекции перечислены 4 248 названий книг, разделенных на 15 разделов согласно десятичной классификации. Книги из библиотеки И.А. Вахромеева имеются практически во всех крупных библиотеках города Ярославля: в библиотеке музея – заповедника, в Ярославской областной универсальной научной библиотеке им.Н.А. Некрасова и других.

Также И.А. Вахромеев был соединен с Ростовом родственными, общественными и экономическими связями, которые осуществлялись в единстве, последовательно и органично переплетаясь, и дополняя друг друга. Ростовский музей церковных древностей, открытый в 1883 г., управлялся Комитетом, в который И.А. Вахромеев входил со дня его основания. Он активно участвовал в жизни музея, присутствовал на исторических для музея событиях – торжественных собраниях при освящении Белой палаты 28 октября 1883 г.и церкви Григорьевского монастыря-Затвора, а также при открытии восстановленных «Княжских Теремов».В 1906 г. Иваном Александровичем были пожертвованы в музей царские врата. [4, с 18-30]

Помимо вышеописанного, можно перечислить и другие направления деятельности. К примеру, по его инициативе был приобретен из частного владения в пользу города театр им. Ф.Г. Волкова, который, по мнению городского головы, мог «служить проводником высоко нравственных идей».Иван Александрович явился учредителем в Ярославле Вольного пожарного общества, созданного на средства частных лиц и, в первую очередь, самого Вахромеева. В 1906 году И.А. Вахромеев издал на свои средства книгу о церкви Ильи Пророка – прекрасно оформленную и богато иллюстрированную. Особо следует отметить большое увлечение И.А. Вахромеева археографией. Он становится известным ярославским историком-краеведом, действительным членом Императорского Русского археологического общества, а затем и Председателем Ярославской архивной комиссии.[5]

Таким образом, мы видим, что И.А. Вахромеев является одной из ключевых фигур в истории Ярославля. Он занимался многими сферами – от производства до археографии. Его деятельность оставила широкое пространство для исследований и имела большую значимость для жизни Ярославля во второй половине XIX – начале XX веков.

Литература:

1. «К благу и выгодам жителей служить...». Из истории финансовой системы города Ярославля / Ярославль; Академия Смартбук. 2008. – 208 с.: ил.
2. История Ярославского края с древнейших времён до конца 20-х гг. 20 века. Ярославль, 2000. 368 с.: ил.

3. Марасанова В.М.. Местное управление в Российской империи (на материалах Верхнего Поволжья), М.: Издательство «Карпов», 2004. 216 с.
4. Вахрамеевские чтения. Кабанова Л.В., Белова М.Ю., Федюк В.П., Крестьянинова Е.И. и другие, Ярославль, РИЦ МУБ и НТ, 2007, 109 с..
5. Интернет-справочник и путеводитель по Ярославлю. URL: <http://www.moi-jaroslavl.ru/jar-litsn/mezenati/133-ivan-aldr-vaxromeev.html>

Научный руководитель:
доктор исторических наук Иерусалимский Юрий Юрьевич.

Іван Кудінов
(Київ, Україна)

ЗАЛУЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ТРУДОВОЇ АРМІЇ ДО СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ РОБІТ (1920-1921 РР.)

Прихід більшовиків до влади призвів до докорінної зміни не тільки політичного, а й економічного життя. Разом із милітаризацією заводів і фабрик, введенням загальної трудової повинності для всіх верств населення, широко впроваджувалося в практику переведення армійських частин з військового на «трудоий фронт».

Впродовж 1920-1921 рр. на територіях, які контролювала більшовицька влада, було сформовано 8 трудових армій. Українську трудову армію (УТА) утворили 16 лютого 1920 року, згідно з наказом № 180 по частинам Південно-Західного фронту.

На початку існування трудових армій більшовицьке керівництво поклало на них значні надії, пов'язані з відбудовою як промисловості, так і сільського господарства. Деякі апологети їх створення стверджували, що залучення великої кількості червоноармійців до сільськогосподарських робіт бажане та вкрай необхідне. Головне управління землеробськими господарствами промислового пролетаріату (орган більшовиків, який здійснював контроль за станом сільського господарства), навіть, намітило ділянки робіт, де мали використовуватися трудові частини, зокрема і Української трудової армії: праця в націоналізованих господарствах з великою площею та допомога цукровій промисловості (посадка буряків та догляд за ними) [1, 5 мая, № 11].

Однак, командування Української трудової армії довгий час виступало проти означених ініціатив. На думку очільників УТА, сільськогосподарська праця, розпиляла трудові частини. Тому червоноармійці використовувалися головним чином для забезпечення власних потреб в районах їхнього квартирування. На вересень 1920 року ними було зорано та засіяно 1470 десятин землі, викошено 77 дес., оброблено під городи 14,5 дес. та посаджено 155 плодкових дерев [1, 18 сентября, № 59].

Не дивлячись на незначний ступінь залучення трудових частин до сільськогосподарських робіт, більшовицьке керівництво пропонувало використовувати трудові частини для пропагандистських цілей, шляхом насадження взірцевих господарств, які б керувалися «залізною військовою рукою». Вони мали б демонструвати місцевому населенню переваги колективного способу праці.

Для організації такого спеціального тваринницького господарства, навесні 1920 року, харківський губвиконком виділив Українській трудовій армії декілька земельних ділянок [2, с. 42]. Проте, там працювала невелика кількість червоноармійців і результати їх робіт обрахувати важко.

Незважаючи на декларативні заклики, впродовж 1920 року робота УТА в сільськогосподарській царині, носила незначний та випадковий характер. До кінця 1920 року трудові частини засіяли та обробили лише 1620 дес. землі [3, с. 695].

Впродовж 1921 року трудові частини так само фрагментарно використовувалися у сільськогосподарських роботах. 24 березня 1921 р. командування Червоної армії було видано наказ про допомогу армії селянству в посівній кампанії. Проте, в Україні основний масив робіт виконували регулярні підрозділи Червоної армії та тилові частини військових округів. Частини УТА засіяли лише 671 десятину [4, с. 76].

В серпні 1921 року інспекція 2-го та 3-го робітничих батальйонів, що базувалися навколо Циглівського цукрового заводу в Харківській губернії, відзначала млявість на невміння збирати хліб трудовими частиними. Ними було зорано під буряк та озимину лише 40 дес. землі. Частину скошеного хлібу, солдати забирали для коней. Однією з головних причин незадовільної роботи, була відсутність реманенту. Крім того відчувався брак фуражу, що змушувало солдатів самовільно вчиняти покуси [5, арк. 71]. В серпні 1921 року, крім 2-го та 3-го батальйонів на польових роботах (збір пшениці, цукрова промисловість), також перебували загони 7-го та 8-го батальйонів УТА [6, арк. 24 зв.].

Отже, впродовж всього існування Української трудової армії, її робота в сільському господарстві не була основною та мала фрагментарний характер. Частини УТА залучалися до сільськогосподарської праці лише у період весняно-польових робіт і в невеликій кількості.

Література:

1. Трудовая армия. Орган Украинского Совета Трудовой Армии. – 1920 год.
2. Кононов. Применение работы трудчастей в сельском хозяйстве. \ Революционный фронт. Орган Реввоенсовета Юго-Западного фронта и Украинского Совета трудовой армии. – 1920. – № 12 – С. 41-43.
3. Робітничий контроль і націоналізація промисловості на Україні. Збірник документів і матеріалів (березень 1917 – березень 1921 рр.). – К.: Видавництво АН УРСР. – 1957. – 757 с.
4. Цысь В. Трудовые армии периода гражданской войны: в 2 ч. / В. Цысь – Нижневартовск: Изд-во Нижневартовского государственного гуманитарного университета, 2009. – Ч 2: Хозяйственная и общественно-политическая деятельность. – 228 с.
5. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО). – Ф. 3347. – Оп. 2. – Спр. 109.
6. ЦДАВО. – Ф. 3347. – Оп. 2. – Спр. 236.

Науковий керівник:
кандидат історичних наук, доцент, Пижик Андрій Миколайович.

Улуғбек Мансуров
(Наманган, Узбекистан)

ЖАДИД МАТБУОТИДА АХЛОҚИЙ ТАРБИЯ МУАММОЛАРИ

Жадид матбуоти озодликни, Ватанни жондан ортиқ севувчи, илғор тушунган, ҳар томонлама камол топган эркин Туркистон фуқаросини тарбиялашни ўз олдига вазифа қилиб қўйди. Афсуски, дастлабки феврал инқилоби берган ҳуррият узоққа чўзилмади. Большевикларнинг 1917 йилнинг 25 октябрида амалга оширган давлат тўнтарыши тез орада унинг ютуқларини йўққа чиқарди, Ленин бошчилигида ишлаб чиқилган янги мустамлакачилик режаси асосида барча тараққийпарвар кучлар қатағон қилинди. Фалсафий фанлар, шу жумладан, ахлоқшунослик ҳам тараққиётдан тўхтади; улар мафкурага буйсундирилиб, сохталаштирилди; эркин фикр тағ-туғи билан қўпориб ташланди. Шу сабабли жадидчилик ўз олдига қўйган вазифаларни тўла адо этолмади. Лекин, шунга қарамасдан, Туркистондаги бу маърифатчилик ҳаракати, қисқа муддат фаолият кўрсатган бўлса ҳам, мазлум халқларни маълум маънода уйғота олди.

Шу ўринда яна бир нарсани таъкидлаб ўтмоқ жоиз. Жадидчилик ҳаракати нафақат улкан маънавий-маърифий-ахлоқий мерос қолдирди, айти пайтда у биз ва биздан кейинги авлодлар учун ахлоқий намуналар сифатида хизмат қиладиган, идеалга айланганди лозим бўлган шахсларни вояга етказди. Биз юқорида тилга олиб ўтган жадид мутафаккирларидан ташқари яна шундай сиймолар борки, улар ўз ҳаётларини миллий озодлик ҳаракатини уюштиришга бағишладилар. Улардан бири собиқ Шахрисабз беги, кейинчалик чор армияси генерал-майори Жўрабек Каландарқори ўғли бўлса, иккинчиси Худоёрхоннинг ўғли, Жўрабекнинг куёви Фансуруллобекдир.

XX аср бошларида амалий ахлоқ муаммолари жадид матбуотида кенг ўрин олади. «Тараққий», «Садои Туркистон», «Улуғ Туркистон», «Турон», «Хуршид» сингари газеталарда эълон қилинган ҳажвий ва публицистик асарларда ўша давр боёнларининг қоқоқлиги, чор маъмуриятининг тўрачилиги, паранжининг янги замонага мос келмаётганлиги, талабаларга 5 сўм иона (эҳсон) қилиш ўрнига, беш юзлаб сўмни ресторанларда фоҳишаларга сочаётган ахлоқсиз сармоядорлар қаттиқ танқид остига олинади. Махмудхўжа Бехбудий, Мунавварқори Абдурашидхон, Ҳамза, Убайдуллахўжа Асадуллахўжаев, Абдурауф Фитрат, Абдулла Қодирий, Абдулҳамид Чўлпон каби Уйғониш даврининг буюк намояндalари ўз бадий асарларида ахлоқ муаммоларини дадил кўтариб чиқдилар ва юқоридаги нашрларда ўз публицистикаси билан фаол иштирок этдилар.

Туркистон жадидлари адолат, озодлик учун курашда ўз фаолиятларини уч йўналишда олиб бордилар. Биринчидан, янги усулдаги мактаблар очиш, иккинчидан, умидли ёшларни чет элларга ўқишга юбориш, учинчидан, турли маърифий жамиятлар тузиш йўли билан омма ўртасида ташвиқот тарғибот ишларини олиб бориш. Иккинчидан, жадидчилик ҳаракати туфайли миллий матбуот ташкил этилди. «Тараққий», «Хуршид», «Осиё», «Турон», «Садои Туркистон», «Турк эли», «Нажот», «Хуррият», «Фаргона нидоси» каби нашрлар миллат тарбиясида муҳим рол ўйнади, халқни янгилик, ижтимоий тараққиёт сари йўналтирди.

XIX асрнинг иккинчи ярми, XX аср бошларида жадидчилик ҳаракати жуда яхши ўйланган ва илмий жиҳатдан асосланган назария асосида фаолият кўрсатди. Унда икки сифат бир-бирини тўлдирарди. Биринчиси, анъанавий ўзбек миллий маданияти тарихининг кўхналиги ва ўз заманига эгаллиги бўлса, иккинчиси, бундай маънавиятнинг келажаги дунёвий билимлар ва бошқа халқлар маданияти билан ўзаро алоқадорликда ривож топишида кўринади.

Шундай қилиб, мустамлакачилик даври қийинчиликларига қарамасдан ўзбек миллий маданияти ўз аслиятини сақлаб қола билди. Ўқувчиларга билим бериш жараёнида ўқитувчи шу нарсани ўқитиши лозимки, маданият ва санъатнинг ўз ривожланиш қоидалари мавжуд. Бу нарса миллий менталитет, миллий характер, маҳаллий хусусиятлар, миллий ворислик каби омилларга боғлиқдир. Ўзбекистон ҳудудида айнан шу омиллар мавжудлиги учун ҳам миллий маданият ривож топди.

Мустамлакачиларнинг мақсади Ўзбекистон ҳудудида аввалдан мавжуд бўлган маданий-маърифий муҳитни синдиришга қаратилган бўлса-да, бироқ, унинг уддасидан чиқа олмади. Аммо шунга қарамасдан, ўзбек халқи тарихий тақдирида 1917-йилдан бошланган янги мустамлакачилик бор эди, тарихга кирган бу давр тўғрисида алоҳида фикрлаш лозим.

Туркистон маърифатчилик мактаби бой ўтмиш ва улкан меросга эга. Махмудхўжа Бехбудий, Мунавварқори Абдурашидхон ўғли, Абдулқодир Шакурий, Ашурал Зохирий, Саидрасул Азизий, Исоқхон Ибрат ва Аҳмад Донишлар XIX аср охириларида фаолият бошлаб, мамлакатни, халқни миллий зулм ва қоқоқликдан халос этишининг ягона йўли маърифатда деб билдилар. Бу фидойи зотлар мустабид тузум ва жаҳолатга, маънавий қуллик ва зулм-зўравонликка қарши бор кучлари билан кураш олиб бордилар. Бу маърифатпарвар боболаримиз дунё кезиб, дунё халқларининг илму урфони, маданияти билан танишиб, мустамлака ўлкани, унинг қишанларини илм чироғи билангина озодлик сари бошламоқ, парчаламоқ мумкин эканини чуқур ҳис этдилар. Шу сабабли ҳам энг аввало юртимизда мактаб маориф ишларини ривожлантиришда ҳам амалий, ҳам назарий жиҳатдан азму шижоат намунасини кўрсатдилар.

«Мозийга қайтиб иш кўриш ҳайрли дейдилар!» Бу гап атоқли ёзувчи Абдулла Қодирий қаламига мансуб дарҳақиқат мозийни ўтмишни ўрганиш босиб ўтилган йўлнинг ютуқ ва хатоликларини таҳлил этиш ва бундан сабоқ олиш хулосалар чиқариш инсониятнинг ҳайрли ишларидан биридир тарихдан жадидчилик адабиёти ва санъатига назар ташлар эканми, уларнинг қилган ишлари нечоғлик юксак даражада баҳоланишига гувоҳ бўлади. Жадидлар ўз ғояларини бадий адабиётлари матбуоти, театр санъати ва бошқа воситалар орқали халқ орасига тарқатишга уриндилар буларнинг барчаси бир бири билан узвий боғлиқ бир мажмуани ташкил қилади. Жадидларнинг асосий намоёндалари ёзувчилар эди, улар ижодида публицистика етакчилик қилган матбуот ва театрдан устун даражада фойдаланишган театр учун драмаларни ҳам ўзлари ёзишган.

Маърифатпарварлик ва унинг юқори босқичи бўлган жадидчилик вакиллари нодонлик, жаҳолат, ижтимоий адолатсизлик, мутелик, золимлик ва зўрлик, мустамлакачилик, билимсизлик, сиёсий онгсизликка қарши турдилар, тенглик шахс эрки, озодликни қуйладилар, бидъат, қоқоқлик, хурофотни қораладилар. Бунинг учун бадий тасвир воситалари, шеърий ҳам насрий шаклни такомиллаштирдилар, адабий ва бадий тилни умумхалқ тилига яқинлаштирдилар. Жадид адабиёти ҳаёт ва инсонга янги эстетик муносабатда бўлди, реалистик тасвирни кучайтирди. Романтизмнинг қатъий поэтикасидан узоқлашдилар, Европа ва рус адабиётидаги янгиликларни ўрганишга ундадилар, паранжига қарши бўлиб, хотин кизларни оврупа ва рус аёлларидек катта ижтимоий ишларда фаол иштирок этишга, озодлик ва тенгликка чақирдилар. Ёшларни хорижий тилларни, ҳунарни эгаллашга ва

мукаммал мутахассис бўлишга, капиталистик тараққиётга илм ва техникани чуқур билишга чақирдилар. Улар адабиётга драма, комедия, трагедия, роман, реалистик ҳикоя ва повест жанрларини биринчи бўлиб олиб кирдилар, тўртлик турларининг ҳар бирини алоҳида шеърларда қўллаш бошладилар.

Жадид адабиётининг кўп асрли ўзбек адабиёти тарихида том маънода янги, жамият ва халқ ҳаёти билан узвий боғланган ва шу халқ тақдирини муайян таъсир кўрсата оладиган маданий воқеа сифатида шаклланишида миллий матбуотнинг, шунингдек, илдизи халқ оғзаки ижодида мавжуд бўлган драматургиянинг туғилиши муҳим омил бўлди. 1906-йилдан “Тараққий”, “Хуршид”, “Шухрат”, “Самарқанд”, “Садоий Туркистон”, “Садоий Фаргона” ва бошқа газеталар, “Ойна” сингари журналлар пайдо бўла бошлаши билан жадид ёзувчилари шу нашрларда фаол иштирок этиб, халқ ва жамият ҳаётининг оғриқли масалаларини кўтаришга, ватандошлари онгига таъсир кўрсатишга интилдилар. Шу йилларда Туркистон жамияти олдида турган муҳим масалалардан бири адлия ходими (юрист), шифокор, мухандис, ўқитувчи каби турли соҳалар бўйича мутахассисларни, шунингдек, давлат ишларини бошқаришга лаёқатли кадрларни тайёрлаш эди. Жадидлар даврий матбуот саҳифаларида шунга ўхшаш ғоят муҳим ижтимоий масалаларни дадил кўтариб чиқдилар.

Замонавий кадрларни етиштириш масаласи жадидчилик ҳаракатининг асосий масалаларидан бири сифатида жадид адабиётининг диққат марказини эгаллади. Публицистика жадид адабиётининг етакчи соҳаси сифатида шакллана бошлади. М.Абдурашидхонов, М.Бехбудий, А.Фитрат, Ф.Худоёрхонов, А.Бектемиров ва бошқаларнинг мақолаларида Туркистон халқларининг оғир аҳволи ва шу аҳволдан қутилиш йўллари билан боғлиқ долзарб масалалар ўртага ташланди. Шеърятда озодлик ва бахтли ҳаёт ғоялари ривожланиб, унинг таъсир кучи сезила борди.

Шундай ёзувчиларимиздан бири А.Авлоний бўлиб миллий адабиётимизда янгилик яратди, яъни у одоб ва ахлоқ мавзусида ўзининг “Туркий Гулистон ёхуд ахлоқ” деб номланган асарини яратди. Бу ҳақда Авлоний шундай ёзади: “Туркистон мактабларида ўз шеваимизда ёзилмиш мукаммал “Ахлоқ” китобининг йўқлиги афроди шундай бир асарга ташна ва мухтож эканлиги, ўзим муаллимлар жумласидан улдуғимдан, манга ҳам очик маълум ўлди. Шунинг учун кўп вақтлар тажриба сўнгидан адиби мухтарам Шайх Садий усулинда ёзмакни, гарчи оғир иш бўлсада, ўзимга муқаддас бир вазифа адо қилароқ ва бу камчиликларни ародан кутармакни муносиб кўрдим.”

Авлоний бу асарда замонасининг муҳим дардли масалаларини кўрсатиб берди. Бу ҳуқуқсизлик, мустамлакачилик асоратлари билан боғлиқ тутқунлик ва турғунлик эди. Дин-диёнатнинг, миллат-миллатнинг бузилиши эди.

1917-йил феврал инқилобидан кейин жадид адабиётида маърифатпарварлик ғоялари ўрнини эрк ва хуррият ғоялари эгаллади. Фитрат, Чўлпон, Камий, Тавалло, Л.Олимий, Сидқий Ажзий каби шоирлар феврал инқилобидан ўзбек диёрига хуррият шабадасини олиб кирган тарихий воқеа сифатида олқишладилар. Фитрат тарихий вақт берган имкониятдан фойдаланиб, мустақиллик учун курашга чорловчи “Юрт қайғуси” номли шеър, сочма ва мақолаларини эълон қилди. Туркистонда Октябр тўнтариши содир бўлган кунларда жадидлар Қўқонда тўпланиб, Туркистон мухторияти ҳукуматининг тузилганини эълон қилдилар. Чўлпон, Хамза, Хидоятулло Алиев каби мухториятни олқишловчи шеърлари билан халқнинг мустақиллик йўлида олиб борган курашига куч қудрат ва ғалаба тиладилар. Фитратнинг “Миррих юлдузига”, Чўлпоннинг “Бузилган ўлкага” каби шеърлари ва публицистик мақолаларида шу даврда ўзбек халқи ҳаётида содир этилган фожеалар ҳаққоний акс эттирилган. Чўлпон ана шундай тарихий оид “Ёнғин”, “Кишан”, “Кўнғил”, “Виждон эрки” сингари дастуриламал аҳамиятга эга шеърларини ёзиб, зулм кишанларини парчалаш ва хуррият учун курашга даъват этувчи ватанпарвар ва истиқлолсевар шоир сифатида ижод қилишда давом этди.

20-йиллардаги воқелик ёзувчиларнинг халқ ва мамлакат ҳаётидаги нохуш ҳолларга қарши бадиий сўз ёрдамида курашишни тақозо этди. Республикада шу мақсадда “Муштум” (1923) ва “Машраб” (1924) журналлари ташкил этилди. Бу шоирлар асосий мавзунинг ўзлари яшаган даврдан олдилар, сатирага объект бўлган шахсларни шу шароит билан боғлаб тасвирладилар. Улар ҳажвий асарларнинг бош салбий образлари қилиб бевосита ўзлари кўрган, билган ёки эшитган шахсларни танладилар.

Жадид матбуоти ўз вакилларининг фикрларини эълон қилар экан, халқни “ҳар вақт ғафлат уйқусидан уйғотувчи” миллат онгининг очиқичи” эканлигини намоён этиш билан бирга Туркистон халқини ҳур фикрлашга ва катта сиёсий курашга ҳозирлай олди. Бу даврда “Эрк”, “Турон”, “Ўқитувчилар жамияти” каби уюшмалар пайдо бўлди. Мунавварлари айтганидек, уларнинг бутун умиди Россиядаги инқилоб жараёнида маҳаллий аҳолини миллий, диний чеклаш ва жабрлашдан озод қилиш, уларнинг ҳақ-ҳуқуқларини оврупаликлар билан тенглаштириш, хилма-хил мактаб ва матбуот ишлари ҳамда турли-туман жамиятлар ташкил этишга кенг имконият яратиб беришга қаратилган эди.

Кўринадики, жадидчилик маърифатчилик ҳам миллатни маърифатли қилиш, маънавиятини юксалтириш мақсадларида юзага келган буюк тарихий ҳаракатдир. Жадидчиликнинг ўз эса янгилашиш, янги усул маъносини англади. У янги замонавий мактаб, матбаа, миллий тараққиёт усуллари, йўллари тарафдорларининг умумий номидир.

Людмила Марченко
(Київ, Україна)

ОСНОВНІ ПРОПАГАНДИСТСЬКІ ЗАСОБИ, ЩО ВИКОРИСТОВУВАЛИСЯ ОКУПАЦІЙНОЮ ВЛАДОЮ НА ТЕРИТОРІЇ РЕЙХСКОМІСАРІАТУ УКРАЇНА

З початком окупації українських територій в роки Другої світової війни, місцеве населення опинилося в умовах інформаційного вакууму, різкого послаблення впливу радянської пропаганди, ідеологічної дезорієнтації, що відкривало широке поле діяльності для окупаційної влади. В статті розглядаються основні засоби, за допомогою яких окупаційна влада провадила широкомасштабну агітаційно-пропагандистську роботу.

Основним джерелом інформації на окупованих територіях була періодична преса, яка повністю підпорядковувалась пропагандистським цілям. Ще на початку війни А. Розенберг підписав директиву щодо роботи преси і пропаганди на східних окупованих територіях, згідно з якою передбачалося видання місцевих газет під контролем рейхскомісарів для того, щоб населення не залишалось без джерела інформації, оскільки це вважалося політично невігдно.

Керівництво нацистської Німеччини усвідомлювало, який вплив на населення може мати друкована преса і наскільки важливо повністю її контролювати. Гітлер у 1942 році відводив пресі провідну роль в сфері пропаганди: «Якщо повітряні сили можна назвати військово-оперативною зброєю у вищому сенсі цього слова, то преса є духовно-оперативною зброєю у вищому сенсі цього слова. Іноді нам доводиться протягом трьох днів одним махом відмовлятися від політичної лінії, що проводилася нашими газетами і розвертатися на 180 градусів. А це можливо лише в тому випадку, якщо весь той колосальний інструмент, яким є преса, повністю знаходиться в наших руках» [3, с.197].

Газетно-видавничу діяльність в зоні бойових дій проводили, насамперед, підрозділи пропаганди вермахту, міські та польові комендатури, інколи навіть штаби військових частин. У перші тижні окупації ініціаторами видання газет нерідко виступали діячі опору більшовицьові, члени похідних груп ОУН тощо. Зокрема, представники ОУН-М І. Рогач, П. Олійник, О. Чемеринський були першими редакторами газети «Українське слово», яка виходила з осені 1941 в Житомирі [6, с.45]. З часом вони зрозуміли всю злочинність нацистської політики в Україні, та й самі німці більше не потребували їх допомоги. Покотилася хвиля арештів учасників національно-визвольного руху, а в лютому 1942 року частина з них були розстріляні в Бабиному Яру.

У місцевих журналістів взагалі не було простору для творчості, будь-які публікації підлягали цензурі, а найчастіше всі матеріали мали передруковуватися з німецьких джерел. Централізований характер подання інформації яскраво прослідковується в ході дослідження тематики статей української преси періоду окупації. Зазвичай, найбільш вдалі пропагандистські статті по черзі з'являлися на сторінках більшості газет.

Всього, за даними найновіших досліджень, в адміністративно-територіальних межах сучасної України виходили в світ близько 400 назв газет, а в межах рейхскомісаріату «Україна» в різні періоди окупації існувало від 75 до 91 україномовних видань [10, с.60]. За підрахунками М. Ковалюка, загальний тираж газет перевищував 1 млн. екз. У рейхскомісаріаті один екземпляр газети припадав приблизно на 16 жителів [5, с.157].

Населення досить скептично ставилося до нової преси, не довіряючи її повідомленням, проте все ж це було ледь не єдине джерело доступної інформації. До того ж, в газетах зазвичай друкували оголошення і розпорядження, які набували сили закону, тому населення намагалось не пропустити жодного випуску.

Проте, створена до середини 1943 р. добре продумана і структурована система забезпечення видавничої діяльності в Україні незабаром почала розсипатися, в результаті наступу радянських військ. Частина газет переміщувалася на ще не звільнені від німецьких окупантів території України і, або розгортали свою діяльність на повністю новому щодо видання газети місці, або ж зливалися чи співіснували із місцевими, уже наявними редакціями.

Ще одним знаряддям німецької пропаганди стало радіомовлення. Щоправда, воно не було досить масовим засобом впливу на населення, адже право мати радіоприймачі мало лише дуже обмежене коло осіб, серед яких власне українців було обмаль. Важливим чинником впливу на настрої місцевого населення були політичні щотижневі огляди, новини про становище на фронтах, які трансливалися українською та російською мовами [7, с.168]. В районах з активним партизанським рухом поширення набули радіотрансляції, що мали справляти заспокійливий вплив на населення.

У розпорядження окупантів перейшла вся матеріально-технічна база радянської радіотрансляційної мережі, хоч і досить пошкоджена під час відступу радянських військ. Більшість радіопередач трансливалася німецькою мовою, і лише незначна частка – українською [2, с.277].

Під сферу нацистської пропаганди потрапив і кінематограф, який зарекомендував себе як ефективний пропагандистський засіб у Німеччині. Відповідальним за проведення кінопропаганди на східних окупованих територіях було Верховне командування вермахту і створене у листопаді 1941 року центральне фільмооб'єднання «Схід» (ZFO). Філії ZFO розташовувалися в Ризі – «Остланд-фільм» та Києві – «Україне-фільм». Керівництво установами здійснювали німці, а рядовими виконавцями були місцеві жителі. Згідно з постановою Е. Коха від 8 грудня 1941 року все майно та обладнання кінематографу з колишньої «радянсько-російської» власності були передані українському кіно-товариству [9, Арк.30].

Керівництво і контроль за закладами сфери кіно філія ZFO здійснювала через кіносекції відділів мистецтв, що були створені при міських управах у центрах генеральних округів. Для показу кінострічок у різних населених пунктах, де не було відповідних технічних засобів, були створені роти пропаганди, які мали пересувні звукові кіноустановки.

Структура відвідувачів кінотеатрів складалася як з військовослужбовців, так і з цивільного населення приблизно в рівному співвідношенні. Робота кінотеатрів досить позитивно сприймалася місцевим населенням, яке таким чином знайомилося з надбаннями західноєвропейської культури. Водночас, на населення гнітюче враження справляла демонстрація німецьких кіножурналів, насичених епізодами, в яких фігурували загиблі та полонені військовослужбовці Червоної Армії, радянська розбита воєнна техніка тощо [7, с.168]. До серпня 1942 року на окупованій українській території функціонувало до 300 кінотеатрів [5, с.160].

Щодо пропагандистського використання дрібної друкованої продукції (брошур, листівок, плакатів), то вони, хоч і набули досить широкого розповсюдження, випускаючись тисячними тиражами, але все ж мало цікавили населення, яке звикло до них і скептично ставилося ще з радянських часів.

Нацистські пропагандистські плакати друкувалися і розповсюджувалися Міністерством пропаганди через місцеві пропагандистські організації. Але плакати, що містили в собі сюжети, пов'язані з окремими регіонами, друкувалися на місцях.

Створенням та поширенням плакатів займалися також окупаційні міські управи. Наприклад, сектор інформації Київської міської управи (реорганізований відділ пропаганди) мав двох художників, які писали пропагандистські лозунги, малювали карикатури і плакати антисемітського, антирадянського і пронімецького змісту [11, с.194].

Ще одним напрямком так званої наочної пропаганди була організація виставок та музейних експозицій, основною тематикою яких стало викриття злочинності радянського режиму та порівняння його з «процвітаючою», «справедливою» європейською країною – Німеччиною.

У квітні 1942 р. за рішенням київської міської управи було засновано новий музейний заклад – «Музей-архів переходової доби», який очолив професор О. Оглобин. Перед його співробітниками поставлено завдання – збирати фото, газети, документи, листівки, письмові свідчення «про панування більшовиків у Києві, їхній терор та руйнування пам'яток старовини», а також про відродження українського національного життя в усіх його проявах та українсько-німецьку дружбу й допомогу київського населення Німеччині.

15 липня 1942 року відкрилася виставка «Руйнація більшовиками культурних пам'яток м. Києва». Сам О. Глобин назвав музей-архів «важливим чинником у боротьбі з рештками більшовизму в Києві та його агентури» [4, с.33] А вже у вересні того ж року у музеї була підготовлена нова виставка – «Звільнення Києва німецькими військами з-під примусової влади більшовиків» [5, с.159]. Зрозуміло, що така активна виставкова робота могла проводитися лише за всебічного сприяння та підтримки окупаційної влади. Покладалися великі надії на пропагандистський ефект від таких акцій, зокрема, серед більш освіченого міського населення, адже, природно, що відвідувачами подібних виставок не могла бути основна маса сільського населення.

Важливою пропагандистською акцією німецьких окупаційних властей було відновлення функціонування церков, на протипагу атеїстичній радянській політиці. З приходом нацистських військ у Києві, за інформацією радянських спецслужб, були відкриті і розпочали свою діяльність усі церкви [2, с.290]. Багато священнослужителів у своїх проповідях оголошували заклики сприяти окупантам, виконувати всі їхні вказівки на подяку за вигнання більшовиків, закликали молодь до виїзду на роботи до Німеччини.

Проте, в складних умовах міжконфесійних протиріч в Україні пропаганда свідомо не підтримувала жодну з конфесій [7, с.169]. Еріх Кох в інструкції генералкомісарам Брест-Литовського, Житомира, Києва, Дніпропетровська та гебітскомісарам про введення цензури для німецьких газет та журналів зазначав: «Про церковні та релігійні питання можна писати у діловій формі. Релігійні напрямки та секти, також церковні сановники повинні присікатися і критикуватися. При дозволеному релігійному житті на шпальтах українських газет не можна згадувати про те, що той чи інший напрям потрібен німецьким властям» [8, Арк.6].

Загалом же, якщо розглядати на які саме верстви була спрямована нацистська пропаганда, то можна стверджувати, що в ідеалі вона б мала охоплювати усі прошарки населення. Показовим в цьому плані є твердження Гітлера про основні завдання пропаганди: «Задача пропаганди є... в тому, щоб діяти на масу, зробити доступним її розумінню окремі важливі, хоча і не багаточисельні факти, події, необхідності, про які маса до цього не знала взагалі. Будь-яка пропаганда повинна бути доступною для маси; її рівень повинен виходити з міри розуміння, властивою найвідсталішим індивідуумам з числа тих, на кого вона хоче подіяти» [1, с.150].

Проте, очевидно, що всю масу населення пропаганда об'єктивно не могла охопити, і, в основному, спрямовувалася на міське населення, яке мало доступ майже до всіх її засобів: преси, кінозасобів, радіомовлення, виставок.

Література:

1. Гитлер А. Моя борьба. – Харьков: «Свитовид», 2003. – 228 с.
2. Доповідь старшого інспектора політвідділу Київського обласного управління міліції НКВС М. Заровної про становище в окупованому нацистами Києві // Київ у дні нацистської навали: за документами радянських спецслужб. – Київ, Львів, 2003. – 528 с.
3. Из высказываний Гитлера в ставке о характере нацистской пропаганды. // Дашичев В. И. Банкротство стратегии германского фашизма: Исторические очерки. Документы и материалы: В 2 т., Т2. – М., 1973. – 652 с.
4. Коваль М. В. Доля української культури за «нового порядку» // Український історичний журнал. – 1993. – №11-12. – С. 15-38.
5. Коваль М. В. Фашистская политика духовного и морально-политического подавления населения Украины и её крах (1941-1944) // Общественно-политическая жизнь трудящихся Украины в годы Великой Отечественной войны. – К.: Наукова думка, 1988. – 231 с.
6. Кравченко А., Батурин С. Українські невільники Третього рейху: минуле і сучасність. – Львів: «Кальварія», 2005. – 234 с..
7. Титаренко Д. М. Звіти батальйону пропаганди У як джерело з питання про вплив нацистської пропаганди на населення окупованої України // Друга світова війна і доля народів України: Матеріали Всеукраїнської наукової конференції. – К.: Сфера, 2005. – С. 165-171.
8. ЦДАГО – Ф. 57. – Оп. 4. – Спр. 112. – Арк. 6.
9. ЦДАГО. – Ф. 57. – Оп. 4. – Спр. 109. – Арк. 30.
10. Черняков Б. І. Окупаційна преса Райхскомісаріату Україна: розбудова і функціонування (1941-1943) // Наукові записки. – К.: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2006. – Випуск 31. – С. 51-69.
11. Шалигіна Д. Плакатна пропаганда в Україні в період Другої світової війни. // Друга світова війна і доля народів України: Матеріали Всеукраїнської наукової конференції. – К.: Сфера, 2005. – С. 192-203.

Науковий керівник:

кандидат історичних наук Живора Станіслав Михайлович.

Муяссар Тожихмедова
(Наманган, Узбекистан)

МАРКАЗИЙ ОСИЁ ХАЛҚЛАРИНИНГ ЭКОЛОГИК МАЪНАВИЙ МЕРОСИ

Кишиларда экологик маънавиятни шакллантириш учун биринчи навбатда халқнинг тарихан таркиб топан экологик – маънавий меросини ўрганиш зарур. Ундан кейин жамият ҳаётидаги ҳозирги ўзгаришларни ҳисобга олган ҳолда атроф муҳитни муҳофаза қилиш ва ресурсларнинг барча турларидан оқилона фойдаланиш қоидасининг қатъий тизимини яратиш керак. Айни пайтда ресурс тушунчаси замирида одам ресурслари, уларнинг интеллектуал потенциаллари ҳамда табиат бойликлари англашилади.

Юқорида қайд қилинганидек, жамият ва табиатнинг ўзаро муносабатида экологик мувозанат сақланишининг асосий тамойиллари инсоннинг табиатга таъсирини энг оз миқдор даражасига келтириш ҳисобланади. Бунда одамлар ўз хўжалик фаолиятларида табиат бойликларидан энг кам миқдорда фойдаланишга интилишлари тушунилади.

Сайёраимиз аҳолисининг ўсиш суръати анча юқори. Аҳоли сонининг ўсиши билан унинг озиқ-овқатга, кийим кечакка, турар-жойга ва ҳоказоларга ҳам эҳтиёжи ўсмоқда. Шу туфайли халқ эҳтиёжи молларини ишлаб чиқариш ва шунга мос равишда ишлаб чиқариш воситалари (дастгоҳ, машиналар ҳамда бошқа ускуналар) ни ишлаб чиқариш

тухтовсиз ўсмоқда. Буларнинг ҳаммаси учун эса маълум миқдорда табиат унсурлари сарфланиши зарур. Бу унсурлар асосан табиат қаъридан олинади. Табиат – туганмас хазина эмас. Кўплаб табиат бойликлари тикланмайди.

Табиат бойликларини қазиб олиш ва ишлатиш масаласига эҳтиёткорона ёндашиш керак. Ҳозир тараққий этган давлатлар ўз табиий бойликлари заҳирасини иложи борица сақлаб қолиш йўлидан бормоқдалар. Чунки, "ётиб еганга тоғ ҳам чидамайди", деб бекорга айтмаганлар. Табиат бойликларини истеъмол қилиш эҳтиёжи ошиб бораётган бир пайтда уларни ер тагидан қазиб олишни камайтириш ёки ҳеч бўлмаганда барқарорлаштириш биринчи қарашда мантиққа зиддек кўринади.

Мазкур муаммони ҳал этиш йўлларида бири – ресурслар сарфи бўйича қатъий қоидаларни яратиш ва уларни қабул қилишдан иборатдир. Маҳсулотларни ишлаб чиқаришда барча тур унсурлар замонавий технология имкон берадиган даражада энг кам миқдорда сарфланиши керак, бу биринчи ва мажбурий қоида бўлиши шарт. Табиат бойликларини туганмас, деб бўлмайди. Баъзи кишилар орасида мамлакатимизда хом-ашё ошиб ётган бўлса, уни тежашнинг нима кераги бор, деган фикр ҳанўзгача барҳам топмаган. Бундай фикр зарарлидир.

Марказий Осиё халқлари хом ашё сарфлашнинг юқори маданиятига эга бўлганлигини аниқлаш учун ўтмишга бир назар ташлаймиз.

Марказий Осиё худудидаги халқлар, шу жумладан, ўзбек халқи орасида авлоддан-авлодга ўтиб келган бир қоида мавжуд. Бу ҳар қандай шароитда ҳам энг кам миқдорда хом ашё, куч, вақт ҳамда инсон меҳнатидан фойдаланиш борасидаги қатъий қоидадан иборат. Бу меҳнат маҳсулотларига ҳам тегишлидир. Халқ орасида "увол" деган сўз жуда кенг тарқалган эди. Бу эса ҳозирги авлод орасида минг афсуски жуда кам ишлатилади.

Табиат унсурлари бўлмиш сув, тупроқ, ўсимликдан бемақсад фойдаланиш увол ҳисобланарди. Ахлоқсиз ҳаракатлар, яъни одамнинг меъёридан ортиқ еб-ичиши, қаттиқ қулиши ёки ўт-ўланларни пайҳон қилишига йўл қўйилмасди. Увол ҳақидаги қоида одамларнинг бой ёки камбағаллигига қарамасдан ҳамма учун баб-баробар тегишли эди. Увол қилмаслик, ноҳуя иш бажармаслик, бекорга сарф қилмаслик, тежамкор бўлиш баъзи замондошларимиз ўйлаганларидек, хасислик белгиси эмас. Бу юксак маънавият, шу жумладан экологик маънавият белгисидир. Агар тўла маънода олиб қарайдиган бўлсак ишлаб чиқариш маънавияти, истеъмол маънавияти, турмуш маънавияти, ўзаро муносабат маънавияти ва ҳоказолар билан боғланиб кетади.

Тежамкорлик хислати ёш авлодга болалигидан сингдирилиб борилар ва бу маънавият то умрининг охиригача сақланиб қоладир. Мабодо бирор кимса бу маънавиятдан маҳрум бўла бошлагани сезилиб қолса, жамоатчилик унга ўзини қандай тутиш кераклигини эслатиб қўярди. Жамоатчилик томонидан ўрнатилган ҳаётий қоидаларни кимдир бузадиган бўлса, унга маҳалладошлари ўз вақтида танбеҳ беради. Ёши катталар кичикларни қилган айблари учун қойиб, уялтирибгина қолмасдан, жазолаш ҳуқуқига ҳам эга эди. Бир маҳаллада ёки бир қишлоқда яшовчи одамлар халқ томонидан узоқ даврлар мобайнида ишлаб чиқарилган маънавий мезонларга асосланувчи қоидаларга қатъий амал қилишарди.

Ота-боболаримиз она-ерни ҳурмат қилишган, уни ризқ-рўзимиз манбаи деб билишган. Экин экиладиган ҳар бир қарич ерга муфассал ишлов берилган. ерни унга ўғит қўшмасдан ишлов берган одамларни қаллоб, деб аташган. ердан текинга ҳосил ундиришни гуноҳ деб ҳисоблашган. Ерга бежизга таёқ уриш ҳам гуноҳ ҳисобланган. Буни ернинг тинчлигини бузиш деб билишган. Ишлов берилмаган ерлардан ҳам жуяли фойдаланишган. Бундай ерлар ёввойи ўсимликлар билан қопланган бўлса, яйлов сифатида фойдаланилган. Бироқ яйловларга зўр келтириш ҳам гуноҳ ҳисобланган. Улардан алмашлаб фойдаланилган. Тайёр бўлмаган яйловга чорвани келтириш кечирилмас гуноҳ эди.

Аҳолининг экологик кўникмаларининг элементларидан бири, экологик маънавиятнинг кўрсаткичи – атроф-муҳитни озода асраш, шу жумладан: танини, хонадонини, чорбоғини, жамоат жойларни, табиатни ва ҳоказоларни тоза сақлашдан иборат деб ҳисобланади. Сув тилла баҳосида юрганлигига қарамасдан ўлкамизда қадимдан кунига камида 3-5 марта ювиниш одат тусига кирганди. Қул-оёқ, юз-бўйин, яхшилаб ювиларди. Айни пайтда бир томчи ҳам сувни исроф қилмасликка ҳаркат қилинарди. Ҳафтасига бир марта бошдан-оёқ ювиниш мажбурий ҳисобланарди. Ҳар бир иш бажарилгандан кейин қўл уч марта яхшилаб ювилмаса, қўлга ушланган нарсаси ҳаром ҳисобланарди. Бу одатга ҳозир ҳам амал қилинади. Бу энг яхши одатларимизни фарзандларимизга ёш болалигидан сингдириб боришимиз керак.

Уй ичи ҳамда ҳовлини ҳар қуни тозалаб, супурилади. Ўн беш йигирма кунда уй ичи қоқиб солинарди, кўрпа-тўшак офтобга ёйиб олинарди. Бироқ бирор сиқим ҳам ахлат бўлмасди. Хас-хашаклар йиғилиб ўчоқда ёқиб юбориларди. Ҳовлини ҳеч замонда ариқ томонга қараб супуришмасди (бугун баъзан уни мутлақо тескарисини кўрамиз). Ҳовли бурчакка қараб супурилар, сўнгра тупланган супринди керак ноқеракка ажратиларди. Керакли нарсалар олиб қолинар, кераксиз нарсалар ташлаб юборилар эди. Мева-чеваларнинг пустиқлари молга берилар, овқат қоқиқлари ва суяк итга ташланарди. Агар хўжалиқда бундай ҳайвонлар бўлмаса, улар ҳайвони бор қўшнига чиқариларди. Кўпгина оилаларда ҳозир ҳам шу одатга амал қилинади. Бундай одатларни қайта тиклаб, уларни тарғиб қилиш ўз оиласига сингдириш муайян ижтимоий муҳитнинг яхшиланишига олиб келади. У эса инсон тинч, осойишта яшашига кафолат бўлади, саломатлигига ижобий таъсир кўрсатиб, фаровон, бахтли турмуш кечиришга ва умрини ўзайтиришга ёрдам беради.

Юқорида айтиб утилганлар халқимиз маънавий меросининг мингдан бир улушини ташкил қилади. Бу маданий бойликни тубдан қайта ўрганиш, уларни халқимиз онгига сингдириш эзгу иш ҳисобланади.

Адабиётлар:

1. Отабоев Ш. Инсон ва биосфера. – Т.: Ўқитувчи, 1995.-Б.48.
2. Шодиметов Ю. Ижтимоий экологияга кириш. – Т.: Ўқитувчи, 1994.-Б.77.
3. Хайдаров К.С., Нишонов С.Н. Табиатшунослик асослари ва болаларни атроф-табиат билан таништириш. Т.: Ўқитувчи, 1992.-Б. 77.

Тетяна Харик
(Івано-Франківськ, Україна)

ЗАРОДЖЕННЯ ФІЛЬВАРКОВОГО ГОСПОДАРСТВА В ГАЛИЧИНІ

Процес формування фільварків в Галичині розпочався задовго до XVI століття. Вони існували уже в період розквіту європейського феодалізму. Саме тому слід зазначити, що фільварки функціонували не лише для забезпечення безпосередніх потреб феодала, а розраховані на виробництво продуктів для ринку. Фільварки XVI – XVII ст. являли собою певне землеробсько-тваринницьке господарство, де сільськогосподарські культури, за якими можна найточніше визначити кількість товарної продукції – це жито, пшениця, овес, ячмінь [2].

Зв'язки фільварку з ринком у Галичині та розвиток феодальної ренти XVI – XVII ст. досліджував В.Ф.Інкін. В.О. Пірко, вивчаючи панське господарство Галичини, дійшов висновку, що до економічної руїни призводили не тільки війни, а й занепад панщинно-фільваркової системи; відбудова господарства, економіки на старій феодальній основі перешкоджала розвитку буржуазних елементів [5; 7].

Кісь Я.П. досліджував промисловість доби феодалізму. Аналізуючи соціально-економічні відносини і класову боротьбу у Львові, він спеціальну увагу приділив становищу селянства, зазначаючи, що велика кількість малоземельних та безземельних селян не могла існувати, не продаючи своєї робочої сили, не наймаючись у маєтки або не переселяючись в міста. Селяни були пов'язані з містом та міськими ринками і тяжіли до нього не лише як наймані робітники, а й як ремісники [6].

Численні та різноманітні дослідження питань генези капіталістичних відносин у феодальних маєтках, як бачимо, ще далеко не вичерпують проблеми, залишають чимало дискусійних питань. Причина нерозв'язаності цих проблем полягає насамперед у складності перебігу соціально-економічних процесів на території Центральної і Східної Європи [1].

Розвиток сільського господарства являв собою рушійну силу, яка зумовила пошкваллення торгівлі. Внаслідок переробки великої кількості зерна на горілку і пиво, майже у всіх феодальних володіннях існували виноробні та пивоварні.

Для перевороту в аграрному ладі та виникнення фільварків необхідними були такі фактори: можливість легкого збуту сільськогосподарської продукції та посилення процесу покріпачення селян. Вивіз продукції на ринок є головною метою великого виробництва. Лише наявність міського населення може забезпечити фільваркам необхідний збут. Для виникнення фільваркових господарств тільки можливість легкого збуту є недостатньою.

Для виникнення панщинного фільварку обов'язковим було посилення процесу покріпачення селян, прикріплення селян до землі, обмеження їх прав на землю й розширення сфери вотчинної юрисдикції. Для створення фільварка в більшій мірі не потрібно було купувати землі, її можна було відібрати в селянина, а якщо її купували, то за дуже низьку ціну [2].

Не було потреби купувати інвентар, тому що кріпаки обробляли фільваркові землі власним. Кріпакам-робітникам грошова винагорода не видавалася, не доводилося витратити гроші на допоміжні матеріали, необхідні для виробництва – їх вимагали з селян у вигляді різних податей.

Великі землевласники поспішали використовувати господарські можливості, що відкриваються перед ними, тим більше, що панська система, заснована на праці кріпаків, гарантувала їх більші прибутки, ніж чиншова. При чиншовій системі селянин користувався досить великою економічною самостійністю, сам вів своє господарство, а після того, як були сплачені побори на користь пана, церкви і держави, він вирішував, яку частину доходу треба виділити на подальше ведення господарства, а яку на споживання. Якщо пан підвищував повинності, селянин обмежував своє споживання, однак урізувати його безмежно він не міг. Після того, як була досягнута межа, подальше підвищення повинностей лягало непосильним тягарем на господарство, доводячи його до повного руйнування. При панщинній системі господарство вів сам пан, воно було джерелом його доходів. Внаслідок цього поміщик міг знижувати життєвий рівень селянства в значно більшій мірі, ніж при чиншовій системі, не боячись розорати господарство [8].

Одночасно з концентрацією земельної власності відбувався також інтенсивний розвиток фільваркової системи. Реорганізація панських господарств вилилась у створення фільварків. Широке розповсюдження фільваркової системи почалося із запровадження волочної реформи 1557 р. короля польського і князя литовського Сигізмунда II. Була перемеряна і поділена на волоки вся земля, якою користувалися селяни. Фільваркове господарство мало комплексний характер. Поряд із землеробством у фільварках розвивалося скотарство, основою якого було розвинене виробництво зерна. Фільваркова система призводила до обезземелювання селян, посилюючи владу феодала, але не сприяла консервації феодальних виробничих відносин, знаменувала перехід до більш прогресивних буржуазних відносин. З організацією фільварків на перший план перейшла відробіткова рента. Юридичне оформлення панщини почалося з кінця XV ст. на Красноставському сеймі, остаточному закріпаченню селян та збільшенню панщини сприяла аграрна реформа.

Подальшим кроком у посиленні визиску селян було впровадження поряд з регулярною урочною панщиною. Поряд з панщиною, натуральною і грошовою рентою селянина дуже обтяжували різні разові або сезонні додаткові повинності, підсобні роботи під час оранки, сінокошу, жнив. Крім того, існували так звані дарові дні, в які селяни повинні були працювати на панських городах, чесати льон і коноплі, ловити рибу, чистити ставки, гатити греблі, стригти овець. Поширеними були також шарваркова, гузова і сторожова повинності.

Першим українським дослідником, який приділив увагу вивченню соціально-економічного розвитку східних регіонів Польщі в XVI – першій половині XVII ст., був М.Грушевський, який висвітлив процес становлення фільварково-панщинної системи на українських землях, вивчив обмеження прав селян Галичини в XV–XVII ст., розкрив еволюцію панщини у східних регіонах Речі Посполитої [4].

Слід виділити наукові розвідки львівського історика Ю.Гроссмана, який аналізує особливості розвитку фільваркового господарства ранньомодерної епохи у східних воєводствах Речі Посполитої [3].

Новітнім дослідженням у галузі розвитку фільварково-панщинної системи на території етнічних польських земель є монографія В.Балуха “Фільварки пізньосередньовічної Польщі”, в якій на основі значної кількості джерел вперше в українській історіографії комплексно досліджено причини виникнення, функціонування та початок кризи фільварково-панщинної системи [2].

Важливу роль при вивченні формування та розвитку фільварків на територіях східних воєводств Речі Посполитої відіграло географічне розташування господарств. Передумовою розширення фільваркового ареалу

стало впровадження та реалізація цілої низки політико-правових змін, унаслідок яких відбулося повне відокремлення польської шляхти у привілейований стан. Поряд із цим феодали отримали правову основу для закріпачення селян: ліквідували руське право, відновили і збільшили панщину як основну форму феодальної ренти. Такі політичні й економічні зміни сприяли розширенню і зміцненню фільварково-панщинної системи.

Починаючи з другої половини XVI ст., у східних воєводствах Речі Посполитої фіксується активність у збільшенні фільваркових господарств. Найуживанішими методами їх розширення і збільшення стали такі, як скуповування селянських земель, насильницьке зганяння селян із землі і, як наслідок, приєднання їх до фільварків, а також закладання нових господарств. Цікавим фактом є те, що фільваркові господарства створювали й утримували не тільки польські феодали, але й представники інших національностей. На жаль, у документах не збереглося жодних свідчень щодо розмірів їхніх фільварків.

Таким чином, серед основних причин економічного зростання фільварків слід виділити такі: зростання попиту на зернові за кордоном, звідси – пошквдження експорту сільськогосподарської продукції; зменшення кількості королівщин і разом з тим збільшення за їхній рахунок шляхетських володінь; активний розвиток і зростання самих фільваркових господарств, а одночасно і збільшення обсягу виробленої продукції; подрібнення великих та організація невеликих господарських одиниць.

Домінуючу роль у розвитку фільварково-панщинної системи відіграло вирощування зернових та скотарство. Однак, окрім цих двох основних напрямків господарства тогочасного східнопольського села, розвивалися й інші, допоміжні промисли, до яких належали: солеваріння, бортництво чи бджільництво, рибальство, мисливство, добування та обробка заліза, лісові промисли [9].

Серед допоміжних промислів фільваркового господарства чи не найприбутковішим було солеваріння. Розвиток солеваріння та фільваркові господарства гармонійно доповнювали один одного.

Розвиток фільварково-панщинної системи призвів до серйозної структурної перебудови села. З ростом фільваркових господарств, зростанням панщини невпинно погіршувалося правове становище селян, і водночас зростала кількість селянських протестів.

Безперечно, зростання експорту зерна якісно змінило кон'юнктуру і на внутрішньому ринку, позитивно вплинуло на розвиток товарно-грошових відносин. На той час збіжжя стало основним продуктом товарообміну між фільварками, що додатково сприяло подальшому розвитку господарств. Унаслідок перманентного розширення феодального землеволодіння, активного розвитку фільварково-панщинної системи господарювання посилення процесу феодалізації у ранньомодерновому селі східних воєводств Польщі відбувалася серйозна економічно-структурна перебудова. Зростання фільваркового ареалу неминуче призводило до зменшення розмірів селянських господарств, тому постійно відбувався процес майнової та соціальної диференціації селянства. Різні категорії селян поступово перетворювалися на одну версту – кріпаків [9].

Фільваркове господарство на кріпосній праці та елементи мануфактурного виробництва прискорили економічний розвиток Галичини. Одержані товари та продукція йшли як на внутрішній ринок, так і на зовнішній – до Західної Європи, де коштували значно дорожче.

Вивченню аграрної історії слід приділяти більше уваги, що полегшить розуміння особливостей економічного розвитку не лише Галичини, а й України в цілому. Це дасть змогу використовувати досвід минулого в сучасних ринкових умовах.

Література:

1. Балабушевич Т.А. Аграрна історія Галичини другої половини XVIII ст. / Т.А.Балабушевич. – К.: Наукова думка 1993. – 141с.
2. Балух В. Фільварки пізньосередньовічної Польщі / В. Балух. – Чернівці: Золоті литаври, – 1999
3. Гроссман Ю.М. Фольварки государственных имений Русского и Белзского воеводств во второй половине XVI в. // Ежегодник по аграрной истории Восточной Европы 1961. – Рига, 1963.
4. Грушевський М. Історія України – Руси / М.Грушевський. – К.: 1995. – Т.6
5. Инкин В.Ф. Фольварк и рынок в Галицком Прикарпатье в XVI в. / В.Ф. Инкин // Ежегодник...1964. – Кишинев. – 1966. – С.121-129.
6. Кись Я.П. Социально-экономические отношения и классовая борьба во Львове в период феодализма / Я.П. Кись: Автореферат дис. доктора ист. наук. – Львов, 1969. – С.34.
7. Пірко В.О. Економічна руїна в Перемишльській землі / В.О. Пірко. – Вісн. Львів. у-ту. – Серія історична – 1965. – №3. – С.68-76.
8. Субтельний О. Україна: історія // О.Субтельний. – К.: Либідь, 1993. – 720 с.
9. Яремчук А.В. Фільваркові господарства східних регіонів Речі Посполитої в другій половині XVI – першій половині XVII ст. (на прикладі Руського та Белзького воєводств) / А.В. Яремчук. 07.00.02 – Всесвітня історія Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук. – Чернівці – 2007.

Науковий керівник:

доктор с.-г. наук, професор, член-кореспондент НААН, Вергунов Віктор Анатолійович.

СЕКЦІЯ: МАТЕМАТИКА

Василь Кіндратишин
(Дрогобич, Україна)

ДИФЕРЕНЦІАЛЬНІ РІВНЯННЯ ТА ЇХ ЗАСТОСУВАННЯ

У кінці XVII – на початку XVIII ст. різноманітні практичні і наукові проблеми привели до появи диференціальних рівнянь. Насамперед це були диференціальні рівняння першого порядку, інтегрування яких намагалися здійснити за допомогою функцій, що виражають скінченне число алгебраїчних дій або таких, що включають елементарні неалгебраїчні дії, наприклад оперування тригонометричними функціями.

Найпростіші диференціальні рівняння з'явилися вже в працях Ісаака Ньютона (1643–1727) і Готфріда Лейбніца (1646–1716). Саме Лейбніцу і належить термін «диференціальне рівняння». Диференціальні рівняння мають велике прикладне значення, вони є знаряддям дослідження багатьох задач природознавства і техніки. Їх широко використовують в механіці, астрономії, фізиці, у багатьох задачах хімії, біології. Це пояснюється тим, що досить часто об'єктивні закони, яким підпорядковуються певні явища (процеси), записують у формі диференціальних рівнянь, а самі ці рівняння є засобом для кількісного вираження цих законів.

Наприклад, фізичні закони описують деякі співвідношення між величинами, що характеризують певний процес і швидкість зміни цих величин. Іншими словами, ці закони виражаються рівностями, в яких є невідомі функції та їх похідні.

У XVIII ст. теорія диференціальних рівнянь відокремилася з математичного аналізу в самостійну математичну дисципліну, її успіхи пов'язані з іменами швейцарського вченого Іоганна Бернуллі (1667–1748), французького математика Жозефа Лагранжа (1736–1813) і особливо Леонарда Ейлера.

Перший період розвитку диференціальних рівнянь був пов'язаний з успішним розв'язуванням деяких важливих прикладних задач, що приводять до диференціальних рівнянь, розробкою методів інтегрування різних типів диференціальних рівнянь і пошуком класів рівнянь, розв'язки яких можна подати у вигляді елементарних функцій або їх первісних. Проте дуже швидко виявилось, що інтегрованих диференціальних рівнянь зовсім небагато. Це привело до розвитку власне теорії диференціальних рівнянь, яка займається розробкою методів, що дають змогу за властивостями диференціального рівняння визначити властивості і характер його розв'язку.

У зв'язку з потребами практики поступово розроблялися і способи наближеного інтегрування диференціальних рівнянь. Ці методи дають зручні алгоритми обчислень з ефективними оцінками точності, а сучасна обчислювальна техніка дає змогу економічно і швидко звести розв'язування кожної такої задачі до числового результату.

Розглянемо диференціальне рівняння вигляду

$$y'(x) = ky(x) \quad (1)$$

де k – постійна, а $y(x)$ – шукана функція.

Рівняння (1) називається рівнянням показникового росту. Воно має такий зміст: для кожного значення аргументу, швидкість зміни функції пропорційна значенню даної функції.

Для того, щоб знайти розв'язки рівняння (1), можна поступити наступним чином. Нехай $y(x)$ – деякий розв'язок, це означає, що $y'(x) - ky(x) = 0$ вірно. Помноживши обидві частини рівності на відмінний від 0 множник e^{-kx} , отримаємо вірну рівність

$$e^{-kx} y'(x) - e^{-kx} ky(x) = 0 \quad (2)$$

Так як $(e^{-kx} y(x))' = e^{-kx} y'(x) - ke^{-kx} y(x)$, то рівність (2) можна записати так

$$(e^{-kx} y(x))' = 0,$$

звідки $e^{-kx} y(x) = C$, або

$$y(x) = Ce^{kx}, \quad (3)$$

де C – деяка довільна постійна.

Отже, тільки функції вигляду (3) можуть бути розв'язками рівняння показового росту (1). Безпосередня підстановка в рівняння (1) показує, що при будь-якій постійній C функція (3) є розв'язком рівняння (1). Таким чином, формула (3) визначає множину розв'язків рівняння (1).

Для того, щоб із знайденої множини розв'язків (3) відокремити частковий розв'язок, потрібно знати константу C . Для цього потрібні додаткові умови – так названі *початкові умови*; в даному випадку достатньо знати значення шуканої функції при деякому значенні аргументу:

$$y(x_0) = y_0 \quad (4)$$

Підставивши початкову умову (4) в розв'язок рівняння (3), знайдемо $y_0 = Ce^{kx_0}$, звідки $C = y_0 e^{-kx_0}$. Підставивши це значення C в формулу (3), отримаємо розв'язок рівняння показового росту, яке задовольняє задано ній початковій умові (4):

$$y(x) = y_0 e^{k(x-x_0)}. \quad (5)$$

Ми бачимо, що постійна C по початковій умові (4) визначається однозначно; ось чому розв'язок (5), який задовольняє даній початковій умові буде єдиним.

Приклад. Розв'язати рівняння $y'(x) = 3y(x)$, якщо $y(0) = 2$.

Тут $k=3$, $x_0=0$, $y_0=2$; розв'язання можна записати за формулою (5): $y(x) = 2e^{3x}$. Це буде єдиний розв'язок, який задовольняє задану початкову умову. При розв'язуванні задач потрібно спочатку звичайно диференціальне рівняння, указати початкову умову, а потім розв'язати рівняння. При складанні рівняння звичайно використовують відомі з курсів фізики та хімії закони. Швидкість прямолінійного руху. З другого закону Ньютона

$$m\vec{a} = \vec{F} \quad (6)$$

де a – це прискорення руху матеріальної точки маси m , F – результуюча всіх сил, діючих на матеріальну точку.

Швидкість руху $v(t)$ і прискорення $a(t)$ являються функціями від часу t , також, як відомо $v'(t) = a(t)$. Помітимо, що дії над векторами, які проведені вздовж однієї прямої, на якій вибрано додатній напрям можна замінити на дії над їхніми проекціями на цю ж саму пряму. Таким чином, у випадку руху матеріальної точки вздовж осі Ox рівність (6) може бути заміненим рівністю

$$mv'(t) = F, \quad (7)$$

де через $v(t)$ і F позначені відповідно проекції векторів $\vec{v}'(t)$ і \vec{F} на цю вісь. Рівняння (7) описує також і поступальний рух тіла. Такий рух можна розглядати як рух матеріальної точки, яка розташована в центрі мас тіла, під дією сил, прикладених до центру мас.

Задача. Моторний човен рухається в стоячій воді зі швидкістю 5 м/с. На повному ході її мотор був вимкнений; через 4 с її швидкість стала рівної 1 м/с. Вважаючи, що сила опору води пропорційна швидкості руху човна, визначити, через скільки секунд після вимкнення мотора швидкість зменшиться до 4 м/с?

Розв'язання. Будемо вважати, що човен рухається прямолінійно. Направимо вісь Ox вздовж руху човна. Позначимо через $v(t)$ швидкість руху човна в момент часу t після вимкнення мотора. В момент вимкнення мотора ($t=0$) швидкість, за умовою, дорівнює 5 м/с, або

$$v(0) = 5. \quad (8)$$

Це – початкова умова задачі. Складемо диференціальне рівняння. Нехай маса човна дорівнює m . За умовою, начовен, що рухається діє сила $F = -k_1 v(t)$, де $k_1 > 0$ (знак мінус вказує на те, що сила опору води направлена проти швидкості руху човна). Підставивши це значення F в рівняння (7) і позначивши $m k_1 = k$, отримаємо диференціальне рівняння

$$v'(t) = -kv(t), \quad k > 0,$$

аналогічно рівнянню (1). За формулою (5) знайдемо його розв'язок при початковій умові (8):

$$v(t) = 5e^{-kt} = 5e^{-\frac{k_1 t}{m}}.$$

Використовуючи додаткову умову $v(4) = 1$ м/с, знайдемо

$$e^{-k} = \left(\frac{1}{5}\right)^{\frac{1}{4}};$$

ось чому $e^{-k} = 5 \cdot \left(\frac{1}{5}\right)^{\frac{t}{4}}$ – це закон зміни швидкості руху човна після зупинки мотору. Для відповіді на

питання потрібно розв'язати рівняння $v(t) = 0,04$ відносно t . Розв'язавши його отримаємо, що $t = 12$ с.

Ми розглянули якісно різноманітні фізичні явища, при дослідженні яких потрібно розв'язувати *аналогічні* диференціальні рівняння першого порядку. Ця обставина має не тільки філософське значення, підтверджуючи єдність природи, підкреслюючи чинність математичних засобів в природознавстві. Воно має і велике практичне значення. Аналогічність диференціальних рівнянь, застосованих до різноманітних явищ життя, призвела до виникнення важливого засобу розв'язування практичних задач – засобу *математичного моделювання*. Диференціальне рівняння, яке виникло при розгляді якої-небудь технічної задачі, *моделюють*, наприклад, електричним приладом, а саме конструюють такий електроприлад, робота якого описується *тим же* диференціальним рівнянням, що і технічний об'єкт. Спостерігаючи за роботою електроприладу, ми зуміємо судити про поведінку цієї функції. Наприклад, нехай деяка механічна система складається з валу, що через пружину і маховик, повантажений в в'язку рідину, передає обертання іншому валу, жорстко зв'язаному з маховиком. Для вивчення роботи цієї системи конструюється інша система – електрична, що складається з джерела ЕРС, з'єданого через котушку індуктивності, конденсатор і активний опір з лічильником електричної енергії. При цьому можна так підібрати значення індуктивності, ємності і опору, щоб вони певним чином відповідали пружності пружини, інерції маховика і тертю рідини. При такій відповідності обидві системи будуть описуватися *одним і тим же* диференціальним рівнянням. В результаті, вимірюючи силу струму і величину напруги, можна судити про роботу першої (механічної) системи.

Література:

1. Шкіль М.І. Алгебра і початки аналізу. Підручник для 10-11 класів середніх закладів освіти. Київ: 1998.
2. Вигодский М.Я. Довідник з математики. Москва: 1991.
3. Журнал "Математика в школі". Москва: 1979 і 1982.
4. Мясников Б.М. Навчальні допоміжні матеріали з фізики. Москва: 1985.

Науковий керівник:

викладач Дрогобицький механіко-технологічний коледж Берегуляк Оксана Романівна.

Оксана Яцинич
(Дрогобич, Україна)

ДЕЯКІ ЗАДАЧІ, ЩО ПРИВОДЯТЬ ДО РОЗВ'ЯЗУВАННЯ ДИФЕРЕНЦІАЛЬНИХ РІВНЯНЬ ПЕРШОГО ПОРЯДКУ

Диференціальні рівняння є математичною моделлю, яка використовується для розв'язування різного виду задач у фізиці, в геометрії, біології. У статті наводяться приклади розв'язування задач з допомогою диференціальних рівнянь першого порядку.

Приклад 1. З експерименту відомо, що швидкість радіоактивного розпаду речовини пропорційна її кількості. Визначити півперіод розпаду речовини (час, за який розпадається половина речовини).

Розв'язання.

Нехай $x(t)$ – кількість радіоактивної речовини в момент часу t , $x(0) = x_0$.

За умовою задачі $x'(t) = -kx$, $k > 0$. Тому $\frac{dx}{x} = -k dt$, $\ln x = -kt + \ln C$, $x = Ce^{-kt}$. Оскільки $x(0) = x_0$, то

закон зміни кількості речовини з часом має вигляд $x(t) = x_0 e^{-kt}$.

Час T , за який розпадається половина речовини, визначається з рівняння $\frac{1}{2}x_0 = x_0 e^{-kt}$, тобто $T = \frac{\ln 2}{k}$. Цей

час не залежить від початкової кількості речовини.

Приклад 2. З експерименту відомо, що швидкість розмноження бактерій у разі достатнього запасу їжі пропорційна їх кількості. Визначити, за який час кількість бактерій збільшиться в m разів порівняно з початковою кількістю.

Розв'язання.

Нехай $x(t)$ – кількість бактерій у момент часу t , $x(0) = x_0$. Зміна їх кількості описується рівнянням $x'(t) = kx$, $k > 0$. Тому $\frac{dx}{x} = kdt$, $\ln x = kt + \ln C$, $x = Ce^{kt}$, $x = x_0 e^{kt}$.

Час T , за який кількість бактерій збільшиться в m разів, визначається з рівняння $x(T) = mx_0$, $mx_0 = x_0 e^{-kt}$, тобто $T = \frac{\ln m}{k}$.

Приклад 3. На матеріальну точку масою m діє стала сила, що надає точці прискорення a . Навколишнє середовище чинить рухомій точці опір, пропорційний швидкості її руху (γ – коефіцієнт пропорційності). Визначити, як змінюється швидкість руху залежно від часу, якщо в початковий момент точка була в стані спокою.

Розв'язання.

Відлік часу починається від початку руху точки. $v(t)$ – швидкість руху точки в будь-який момент часу t . Тоді $v(0) = 0$. У будь-який момент часу t на цю точку діє сила $ma - \gamma v(t)$. За другим законом Ньютона ця сила надає точці прискорення $\frac{ma - \gamma v(t)}{m}$. Прискорення в момент часу t є швидкістю зміни швидкості в цей момент, тобто похідною швидкості по часу.

Тому $v' = \frac{ma - \gamma v(t)}{m}$, $v' = -\frac{\gamma}{m}v + a$, $v(t) = \frac{m}{\gamma}a + Ce^{-\frac{\gamma}{m}t}$. Візьмемо розв'язок, який задовольняє

початкову умову $v(0) = 0$. Якщо $t=0$, то $0 = \frac{m}{\gamma}a + C$, $C = -\frac{m}{\gamma}a$. Тому швидкість матеріальної точки змінюється за

законом $v(t) = \frac{m}{\gamma}a(1 - e^{-\frac{\gamma}{m}t})$. Швидкість руху зростає з часом, наближаючись до $\frac{m}{\gamma}a$. Через деякий час рух можна

вважати рівномірним зі швидкістю, близькою до $\frac{m}{\gamma}a$.

Приклад 4. Матеріальна точка рухається по прямій зі швидкістю, обернено пропорційній пройденому шляху. В початковий момент руху точка була на відстані 5 м від початку відліку шляху і мала швидкість $v_0 = 20$ м/с. Знайти шлях, який пройшла точка, та її швидкість через 10 с після початку руху.

Розв'язання.

Нехай $s = s(t)$ – відстань точки від початку відліку в момент t . Тоді $s(0) = 5$. За умовою зміна величини s залежно від часу описується диференціальним рівнянням $s' = \frac{k}{s}$, k – коефіцієнт пропорційності. Відокремивши змінні і

проінтегрувавши, отримаємо $s^2 = 2(kt + C)$, $s = \sqrt{2(kt + C)}$. З умови $s(0) = 5$ знайдемо сталу інтегрування $5 = \sqrt{2C}$, $C = \frac{25}{2}$, $s = \sqrt{25 + 2kt}$. Продиференціювавши це рівняння по t , знайдемо швидкість руху точки в момент

часу t $v(t) = s'(t) = \frac{k}{\sqrt{25 + 2kt}}$. З умови $v(0) = v_0 = 20$ м/с визначимо коефіцієнт пропорційності k :

$v(0) = \frac{k}{5} = 20$, $k = 100$. Тому відстань $s(t)$ і швидкість $v(t)$ змінюються за законом

$s(t) = \sqrt{25 + 200t}$, $v(t) = \frac{100}{\sqrt{25 + 200t}}$.

Через 10 с після початку руху $s(10) = \sqrt{25 + 200 \cdot 10} = 45$ м, $v(10) = \frac{100}{\sqrt{25 + 200 \cdot 10}} = \frac{20}{9}$ м/с. Тому через

10 с після початку руху швидкість точки становила $\frac{20}{9}$ м/с, за цей час точка пройшла відстань

$s(10) - s(0) = 45 - 5 = 40$ м.

Приклад 5. Рух човна сповільнюється під дією опору води, який пропорційний швидкості човна. Початкова швидкість човна дорівнює 2 м/с, а його швидкість через 4 с становить 1 м/с. Визначити, через скільки секунд швидкість човна дорівнюватиме 0,25 м/с, і який шлях він може пройти до зупинки.

Розв'язання.

Нехай $v = v(t)$ – швидкість човна в момент t . Тоді $v(0) = 2$. За другим законом Ньютона $mv' = F(t)$, де F – сила, яка діє на човен, m – маса човна. За умовою $F(t) = -kv(t)$, $k > 0$ – коефіцієнт пропорційності, знак „-“ вказує на те, що сила напрямлена проти руху човна (на зменшення швидкості). Тому $mv' = -kv$ – диференціальне рівняння руху човна.

Його розв'язки $v = Ce^{-\frac{k}{m}t}$. За умовою $v(0) = 2$, тому $C = 2$, $v(t) = 2e^{-\frac{k}{m}t}$. За умовою $v(4) = 1$, тому маємо $1 = 2e^{-\frac{k}{m}4}$, $\frac{k}{m} = \frac{\ln 2}{4}$. Швидкість човна $v(t) = 2^{1-\frac{t}{4}}$.

Час T , через який швидкість човна буде дорівнювати 0,25 м/с, знайдемо з рівняння $0,25 = 2^{1-\frac{T}{4}}$, $2^{-2} = 2^{1-\frac{T}{4}}$, $T = 12$ с. Шлях, що пройшов човен, знаходимо за формулою

$$s(t) = \int_0^t v(x) dx = \int_0^t 2^{1-\frac{x}{4}} dx = \frac{8}{\ln 2} \left(1 - 2^{-\frac{t}{4}} \right). \text{ Отже, човен може пройти шлях, не більший від } \frac{8}{\ln 2} \approx 11,5 \text{ м.}$$

Приклад 6. Прискорення локомотива, початкова швидкість якого дорівнює v_0 , прямо пропорційне силі тяги F і обернено пропорційне масі поїзда m . Сила тяги локомотива $F(t) = b - kv(t)$, де $v(t)$ – швидкість локомотива в момент t , a, b, k – сталі величини. Знайти залежність сили тяги локомотива від часу t .

Розв'язання.

Прискорення локомотива – це похідна його швидкості: $a = v'$. Тому за умовою $v' = \frac{b - kv}{m}$. Проінтегрувавши це рівняння, дістаємо $v' = \frac{b}{k} + Ce^{-\frac{k}{m}t}$. Початкова швидкість локомотива $v(0) = v_0$, тому

$$v(0) = v_0 = \frac{b}{k} + C, C = v_0 - \frac{b}{k}. \text{ Отже, } v = \frac{b}{k} + \left(v_0 - \frac{b}{k} \right) e^{-\frac{k}{m}t}, \text{ тому залежність сили тяги локомотива від часу}$$

виражається рівністю $F(t) = b - kv(t) = (b - kv_0) e^{-\frac{k}{m}t}$.

Приклад 7. Матеріальна точка масою m рухається по координатній прямій Ox . Робота сили, яка діє на точку, пропорційна часу t від початку руху (коефіцієнт пропорційності дорівнює k). Визначити закон руху точки, якщо в початковий момент ($t = 0$) точка була в стані спокою на відстані s_0 від початку відліку.

Розв'язання.

При прямолінійному переміщенні точки в напрямі дії сили робота сили $F(s)$, яка діє на точку, виражається формулою $A = \int_{s_0}^s F(u) du$. За умовою $A = kt$. Прирівнявши ці вирази, отримаємо $\int_{s_0}^s F(u) du = kt$. Продиференціюємо

по t обидві частини цього рівняння $F(s)s' = k$, $s' = v$, $F(s)v = k$. За другим законом Ньютона $F(s) = mv'$, тому маємо диференціальне рівняння $mvv' = k$. Проінтегруємо і отримаємо $\frac{mv^2}{2} = kt + C$. З початкової умови $v(0) = 0$ (в

початковий момент точка була в стані спокою) знаходимо $C = 0$. Тому $v = \sqrt{\frac{2k}{m}t}$. Оскільки $s' = v$,

$$\text{проінтегрувавши, отримаємо } s = \frac{2}{3} \sqrt{\frac{2k}{m}} t^{\frac{3}{2}} + C_1. \text{ Оскільки } s(0) = 0, \text{ то } C_1 = s_0. \text{ Тому } s = s_0 + \frac{2}{3} \sqrt{\frac{2k}{m}} t^{\frac{3}{2}}.$$

Приклад 8. Сила струму в електричному колі з омичним опором R і коефіцієнтом самоіндукції L задовольняє диференціальне рівняння $L \frac{di}{dt} + Ri = E$, де E – електрорушійна сила. Знайти залежність сили $i(t)$

струму від часу, якщо E змінюється за синусоїдальним законом $E = E_0 \sin \omega t$, $i(0) = 0$.

Розв'язання.

З заданого рівняння маємо рівняння $\frac{di}{dt} + \alpha i = \frac{E_0}{L} \sin \omega t$, де $\alpha = \frac{R}{L}$. Це однорідне рівняння, розв'язок

якого шукаємо у вигляді $i(t) = u(t)v(t)$. Розв'язуючи це рівняння, будемо мати $u = e^{-\alpha t}$ і $v = \frac{E_0}{L} \int e^{\alpha t} \sin \omega t dt$.

Отриманий інтеграл знаходимо методом інтегрування частинами. Результат інтегрування буде:

$$I = \int e^{\alpha t} \sin \omega t dt = \frac{e^{\alpha t} (-\omega \cos \omega t + \alpha \sin \omega t)}{\omega^2 + \alpha^2} + C. \quad \text{Звідси}$$

$$v(t) = \frac{E_0}{L} \left(\frac{e^{\alpha t} (-\omega \cos \omega t + \alpha \sin \omega t)}{\omega^2 + \alpha^2} + C \right), \text{ де } C \text{ - довільна стала.}$$

$$i(t) = \frac{E_0}{L} \left(\frac{(-\omega \cos \omega t + \alpha \sin \omega t)}{\omega^2 + \alpha^2} + C e^{-\alpha t} \right). \quad \text{З початкової умови } i(0) = 0 \text{ маємо}$$

$$0 = \frac{E_0}{L} \left(\frac{-\omega}{\omega^2 + \alpha^2} + C \right), C = \frac{\omega}{\omega^2 + \alpha^2}.$$

$$\text{Отже, } i(t) = \frac{E_0}{L} \left(\frac{(-\omega \cos \omega t + \alpha \sin \omega t) + \omega e^{-\alpha t}}{\omega^2 + \alpha^2} \right).$$

Приклад 9. Крива $y = f(x)$ проходить через точку (1;2). Кожна дотична до цієї кривої перетинає пряму $y = 1$ у точці з абсцисою, яка дорівнює подвоєній абсцисі точки дотику. Знайти криву $y = f(x)$.

Розв'язання.

Нехай $(x; y)$ – довільна точка на даній кривій. Рівняння дотичної, проведеної до цієї кривої в точці $(x; y)$, має вигляд: $Y - y = \frac{dy}{dx}(X - x)$, де X, Y – змінні координати точок дотичної. З умови, що дотична перетинає пряму $Y = 1$ в точці з абсцисою $2x$, отримаємо диференціальне рівняння, яке задовольняє шукана крива:

$$1 - y = \frac{dy}{dx}(2x - x); x \frac{dy}{dx} = 1 - y. \text{ Розв'язавши, маємо } y - 1 = \frac{C}{x}.$$

Шукана крива проходить через точку (1;2), тому $C = 1, y = 1 + \frac{1}{x}$.

Приклад 10. Крива $y = f(x)$ проходить через точку (0;1) в кожній її точці тангенс кута нахилу дотичної до цієї кривої дорівнює подвоєному добуткові координат точки дотику. Знайти криву $y = f(x)$.

Розв'язання.

Нехай $(x; y)$ – довільна точка на даній кривій. Тангенс кута нахилу дотичної, проведеної до цієї кривої в точці $(x; y)$, дорівнює похідній шуканої функції в точці x , тобто $y' = 2xy; y = Ce^{x^2}$. Оскільки $y(0) = 1$, то $C = 1; y = e^{x^2}$.

Література:

1. Берман Г.Н. Сборник задач по курсу математического анализа. – М.:Наука, 1985. – 432с.
2. Бугров Я.С., Никольский С.М. Высшая математика. Задачник. – М.:Наука, 1987. – 464с.
3. Бугров Я.С., Никольский С.М. Высшая математика. Дифференциальные уравнения. Кратные интегралы. Ряды. Функции комплексного переменного. – М.:Наука, 1988. – 304с.
4. Данко П.Е., Попов А.Г., Кожевникова Т.Я. Высшая математика в упражнениях и задачах: В 2 ч. – Ч.2. – М.:Высш.школа, 1987. – 415 с.
5. Овчинников П.Ф., Лисицын Б.М., Михайленко В.М. Высшая математика. – К.:Вища школа, 1989. – 552 с.
6. Пискунов Н.С. Дифференциальное и интегральное исчисление для вузов. – В 2 т. – т.2. – М.:Наука, 1985. – 560 с.
7. Сборник задач по математике для вузов. Ч.2. Специальные разделы математического анализа/ Под ред. А.В.Ефимова и Б.П.Демидовича.-2-е изд.-М.: Наука, 1986. – 480 с.
8. Филиппов А.Ф. Сборник задач по дифференциальным уравнениям.-М.:Наука, 1985.-176 с.

СЕКЦІЯ: МИСТЕЦТВО**Валентина Дородько
(Київ, Україна)****ФОРТЕПІАННА ТВОРЧІСТЬ Ю.ЩУРОВСЬКОГО У КОНТЕКСТІ УКРАЇНСЬКОЇ ФОРТЕПІАННОЇ МУЗИКИ
ДВАДЦЯТОГО СТОЛІТТЯ ДЛЯ ДІТЕЙ**

Двадцяте століття висуває на історичну художню арену України цілу плеяду блискучих видатних музикантів, твори яких стали джерелом педагогічного репертуару в дитячих музичних школах. Серед них – М.Лисенко, М.Калачевський, Петро і Володимир Сокальські, Я.Степовий, В.Косенко, Л.Ревуцький, Г.Беклемішев, І.Беркович, Г.Орлянський, Л.Альперін, А.Штогаренко, С.Людкевич, М.Колесса, М.Жербін, І.Шамо, М.Дремлюга, А.Коломієць, А.Кос-Анатольський, М.Сільванський, В.Подвала, М.Скорик, Л.Колодуб, М.Степаненко, Ж.Колодуб та багато інших. Але навіть у цьому колі знаменитостей виділяється ім'я, видатного художника-романтика. Внесок цієї людини у скарбницю української дитячої музики ХХ століття є неочінуваним. Тому метою нашого дослідження є проаналізувати потенційні можливості творів Юрія Щуровського для їх використання у педагогічному репертуарі Дитячих музичних шкіл та музичних відділень Дитячих шкіл мистецтв.

Предметом дослідження даної статті є спроба зробити історичний екскурс у ХХ століття та розглянути творчість композиторів, спрямовану на створення дитячої музики та проаналізувати фортеп'яну творчість Юрія Щуровського у контексті української фортеп'яної музики для дітей, створеної у ХХ столітті.

Спадщина Ю.С.Щуровського охоплює різні жанри: симфонічні твори, балети, вокально-симфонічні, камерно-інструментальні хорові твори, а також твори для народних інструментів, пісні та музику до кінофільмів. Звичайно, для того, щоб по-справжньому пізнати та зрозуміти особистість творця, необхідно ретельно дослідити кожну сферу діяльності композитора. Творчість Ю.С.Щуровського мало досліджена, відсутній глибокий аналіз та належна оцінка творчості митця. У літературі творчість митця була висвітлена лише у монографії його доньки Н.Ю.Назар-Щуровської «Відвертись. Композитор Юрій Щуровський відомий та невідомий» та у двох її статтях.

Зазначимо, що зразки дитячої музики почали створюватися в останні десятиріччя ХІХ століття. До них належать твори М.Лисенка, М.Калачевського, Петра і Володимира Сокальських, Я.Степового, що вже понад століття звучать у виконанні юних піаністів. Однак, незважаючи на це, на початку ХХ століття все гостріше поставала проблема розширення педагогічного репертуару. Численні новостворені музичні школи, студії та гуртки чекали на художньо повноцінний репертуар, адже музичне мистецтво мало стати одним із чинників естетично-виховного впливу. Намагаючись хоч якось збагатити дитячий репертуар, педагоги нерідко власноруч робили перекладення творів Л.Бетховена, В.Моцарта, Ф.Шуберта, К.Сен-Санса, Й.Брамса, М.Глінки, пристосовуючи їх до виконавських можливостей дітей. Деякі з цих перекладень були навіть видані. Зокрема, „Танок Анітри” Е.Гріга та „Танок смерті” К.Сен-Санса вийшли з друку у 1928 році [1, с. 10]. Хрестоматії ж для фортеп'яно були майже відсутні.

Однак, для поповнення дитячого репертуару цього було замало. Дитяча музика теж вимагає професійного ставлення композиторів. Маленькі виконавці насправді дуже глибоко відчують художній зміст музики, вони тонко реагують на кожну інтонацію, ладове забарвлення, мелодику творів. Саме тому для повноцінного розвитку учня-піаніста потрібен високоякісний матеріал, на якому здібності дитини виявлятимуться найповніше. Нагадаємо, що у ХІХ ст. Такі „велетні”, як П.Чайковський та Р.Шуман створили свої геніальні „Дитячі альбоми”, пристосовані спеціально для маленьких музикантів-виконавців з урахуванням їхніх піаністичних можливостей. З таких творів (циклів) і брали приклад деякі українські композитори ХХ ст. Наприклад, В.Косенко у 1936 році створив альбом „24 дитячі п'єси для фортеп'яно” (тв.25), що було значним етапом у розвитку всієї фортеп'яної літератури для дітей, „в українському музикознавстві він не раз прирівнювався до найкращих світових зразків цього жанру” [2, с.129].

Примітно, що у Ю.Щуровського є 2 альбоми для дітей. Це „Калейдоскоп” (1982) та „Прогулянка” (1975), видано ще декілька збірок дитячих фортеп'яних п'єс. Це було надзвичайним внеском у фортеп'яну літературу ХХ століття, яка потребувала збагачення, створення дитячих п'єс, на яких українські педагоги могли розвивати і художнє мислення, і творчу уяву, і художній смак, у роботі над якими учні могли б оволодівати різними типами фактури та засобами виразності. Саме тому важливе значення має творчість Юрія Щуровського. Його значний внесок у формування української фортеп'яної літератури для дітей не можна переоцінити. Адже його творчий доробок має певну педагогічну спрямованість, яка виражається у розподіленні матеріалу різної складності по класам (з 1 – по 8) та у чіткому його розподілі на мініатюри, поліфонічні твори та велику форму. На це, як вже було зазначено, мав певний вплив викладач з фортеп'яно Юрія Щуровського – Б. Є.Милич, який займався саме в той час створенням та упорядкуванням збірок педагогічного репертуару, що тоді починали з'являтися у все більших обсягах. Б.Є. Милич чітко усвідомлював значимість та необхідність створення такого роду збірок і тим самим зробив дуже важливу справу для української національної культури. Саме Б.Є Милич запропонував Ю. Щуровському звернутися до філігранної мініатюри, написати твори „простіші” [3, с. 54], такі, які можна було б використати як репертуар у дитячій музичній школі. І з тієї пори Ю. Щуровський до останніх років свого життя не полишав цієї справи. Його твори „зручні” для виконання, та найголовніше, що вони носять глибокий філософський зміст.

Деякі твори, незважаючи на „прозору” фактуру, на слух сприймаються як глибокі відвертя. Зазначимо, що для виконання більшості творів композитора особлива техніка не потрібна. Тут є інше – художній зміст. В цьому проявляється майстерність композитора писати просто, зрозуміло для дітей, і в той же час передавати найтонші грані почуттів людської душі. Учні це одразу відчують і відгукуються на подібну музику.

Починаючи від легких перекладень для фортеп'яно українських народних пісень і танців (кінець ХVІІІ – початок ХІХ ст.), варіацій на теми народних пісень, фортеп'яна музика на Україні поступово викристалізовується у самостійний жанр. З'являються цікаві твори для фортеп'яно таких композиторів, як Й.Витвицький (1813 – 1866), В.Заремба (1833-1894), М. Завадський (1827-1887), в яких на перший план також виступає українська народна пісенність. „Позитивною рисою творчості згаданих композиторів є намагання втілити у фортеп'яних творах народні образи, використовуючи інтонаційне, ладове та ритмічне багатство музичного фольклору України” [4, с. 5]. Окреме місце в українській музиці належить видатному композиторові професіоналу П.П.Сокальському (1830-1887). „У цих художніх мініатюрах відбився світ суб'єктивних настроїв автора. Високохудожність, яскрава мелодійність, значний професіональний рівень, сприяли їх поширенню у домашньому побуті”. [5, с.297].

Зачинателем багатьох жанрів в українській фортепіанній музиці став М.В.Лисенко (1842-1912). В його творчому доробку біля шестисот фортепіанних творів. Над створенням фортепіанного педагогічного та концертного репертуару М.В.Лисенко працював усе життя. Найціннішим у творах для фортепіано М.В.Лисенка є глибока народність його музики, що виявляється у високій художності, змістовності, справжньому професіоналізмові та яскравій образності його творів. „Мелодика фортепіанних композицій Лисенка немов увібрала в себе найтипівші звороти й послівки народної пісні, танцю, через що власні мелодії композитора часто майже не відрізняються від народних” [5, с.410]. Композитор вперше в українській фортепіанній творчості використовує бароккові форми західноєвропейської музики – гавот, сарабанда, куранта, прелюдія, токато, що згодом у своїй творчості впровадить В.С.Косенко („11 етюдів у формі старовинних танців” (тв.19), що написані у 1928-30 роки). Твори Лисенка та Косенка є блискучими зразками української фортепіанної музики, де оригінальна колоритність старовинного мистецтва західноєвропейських народів органічно поєднується з українською народною пісенно-танцювальною тематикою. Автор немовби розкрив усі народнопісенні багатства у професійній музиці. Ця риса також властива і Ю.Щуровському. Яскраві мелодії п'єс композитора також базуються на українському фольклорі. Його твори позначені глибокою народністю, українським національним колоритом, з однієї сторони, та тонким ліризмом, глибокою психологічністю – з іншої. Мрійливість та споглядальність нерідко проявляється також у творах Я.Степового, Л.Ревуцького, В.Косенка, С.Людкевича. Саме ці композитори збагачували український професійний репертуар у перші десятиріччя ХХ ст. У фортепіанному жанрі заслуга в цьому належить, насамперед, Я.Степовому (1883-1921), Л.Ревуцькому (1889-1977) та В.Косенку (1896-1938).

Винятково сприятливий матеріал становить творчість К.Стеценка, оскільки дозволяє дітям відчувати дивовижну органіку Стеценкового мелосу, що, зокрема, уможливило питання про існування своєрідної авторської моделі інтонаційно-національного мислення.

Важливим етапом становлення композиторської школи стали 20-ті роки минулого століття, коли творчий процес розгортається паралельно з організаційними заходами, реорганізацією учбових закладів, відкриттям оперних театрів, різноманітних виконавських колективів. Саме тоді, в перші повоєнні роки, формується мода композиторська школа – це Л.Ревуцький, П.Козицький, Б.Лятошинський, Г.Верьовка, М.Коляда, В.Борисов та інші, випускники Київської та Харківської консерваторії, учні Глієра, Яворського, Богатирьова. Чільне місце в історії музичної культури 20-х років зайняв В.С.Косенко. Щодо музики для дітей, написаної у другій половині ХХ століття, то можна виділити такі імена, як Л.Грабовський, В.Губаренко, А.Караманов.

Цікавий матеріал становлять фортепіанні цикли В.Сильвестрова („Дитяча музика” № 1 і № 2). Багато і плідно працює М.Скорик у галузі музики для дітей. Його цикл „3 дитячого альбому” міцно увійшов до репертуару юних музикантів. Дитячі п'єси Скорика нестандартні за змістом. Фортепіанні твори цих композиторів ставлять перед юними слухачами, передусім, виховні цілі. Музика їх несе в собі добре, людяне начало. Це і картини природи, і веселі дитячі ігри, і таємничі розповіді-казки.

В наш час вже здається природнім те, що існує музика спеціально для дітей: дитячі пісні, педагогічний інструментальний репертуар, музика в дитячих театрах, дитячі опери, симфонічні та хорові твори. Але не кожна людина, навіть музикант-професіонал, навіть педагог, який працює з дітьми, визначить – що таке дитяча музика? Це поняття здається всім у наш час настільки звичним, настільки повсякденним, що розмірковувати над його змістом, здавалося б, не потрібно. Та чи насправді це просте питання? Звернемося, наприклад, до педагогічного репертуару дитячих музичних шкіл. Що грають та співають діти, що слухають на заняттях з музичної літератури? Чи завжди це є музика, спеціально розрахована на дитячий вік? Кожен, хто знайомий з практикою роботи з дітьми, відповідь негативно. Дійсно, ми зустрінемося в учбових програмах і в дитячому репертуарі з творами українських та зарубіжних композиторів, з музикою, яка перш за все, не писалась як дитяча.

Музика Юрія Сергійовича займає у репертуарі ДМШ значне місце і користується заслуженою любов'ю та популярністю як у викладачів, так і в юних виконавців. У творах композитора органічно поєднуються інструктивні і художні задачі, образність змісту і досконалість засобів виразності. Програмність, ясність форми та музичної мови пробуджують дитячу уяву. Це позитивно впливає на загальний музичний розвиток учнів, формує їхній художній смак, виховує гармонічний слух, розвиває поліфонічне мислення.

Великий простір відкритий зараз для всіх, хто хоче і може зробити свій внесок у справу музично-естетичного виховання дітей. Композитори, музикознавці, педагоги, студенти – на всіх лежить відповідальність перед майбутнім і ніхто не може стояти осторонь від повноцінного духовного та естетичного розвитку підростаючих поколінь, які необхідно виховувати тільки на найкращих зразках української та світової музики, адже дитяча музика повинна виховувати в дітях, насамперед, духовні якості людини.

Література:

1. Олійник О.С. Українська радянська фортепіанна музика для дітей. – К.: Наукова думка, 1979. – 291 с.
2. Олійник О.С. Фортепіанна творчість В.С.Косенка. – К.: Наукова думка, 1977. – 185 с.
3. Назар Н.Ю. Откровение. Композитор Юрий Щуровский известный и неизвестный. – К., 2002. – 225 с.
4. Фільц Б.Фортепіанна творчість В.С.Косенка. – К.: Мистецтво, 1965.
5. Шреер-Ткаченко О.Я. Історія української дожовтневої музики. – К., 1969. – 286 с.
6. Назар Н.Ю. Остання пісня осені: (Слово про Ю.Щуровського: пам'яті українського композитора /13 жовтня 1996 р. // Культура і життя. – 1996. – 4 грудня. с. 4. – 87 с.
7. Назар Н.Ю. Перерваний каданс...// Музика. – 1997 № 2 с. 7 – /Творчість/. /Пам'яті композитора Ю.Щуровського/. – 68 с.

Лілія Іволга
(Львів, Україна)

УКРАЇНЬСЬКА РАДЯНСЬКА АНІМАЦІЯ 1960-1980-Х РОКІВ У ТОТАЛІТАРНОМУ РЕЖИМІ

У ХХ-му столітті географічне розташування та історія зумовили шляхи розвитку матеріальної й духовної культури України в панівній ідеологічній системі СРСР. Механізми реалізації тоталітарної політики не оминули й українську радянську анімацію. Післявоєнне відродження даного виду мистецтва припадає на кінець 50-х початок

60-х років ХХ-го століття, коли виникають значні зміни у соціально-культурному житті держави, що приводять до перемін естетичних й ідеологічних установок.

1960-ті роки. Після війни з 1945 року студія «Київнаукфільм» тримала штат художників, які виготовляли учбову мультиплікацію для науково-популярних фільмів. На фоні краху «комунального» світосприйняття та виникнення індивідуалізації свідомості періоду «відлиги» початку 1960-х, постала потреба створення художньо-естетичної анімації не тільки для когнітивних суспільних процесів та виховання молодого покоління, але й для репрезентації внутрішнього стану людини.

Післясталінські часи дозволили послабити ідеологічний тиск та відновити «утробний» процес народження нового жанру – художньої анімації при Київській кіностудії науково-популярних фільмів [4, с. 100]. Відродження української анімації відбулось весною 1959 року «постановою ради міністрів УРСР» при Київській кіностудії науково-популярних фільмів зі створенням «цеху художньої мультиплікації» [4, с. 92]. Молоді аніматори-початківці Давид Черкаський, Марк Драйцун, Леонід Телятников, Цезар Оршанський, Алла Грачова та аніматори-практиканти Ірина Гурвич, Ніна Василенко, Борис Храневич зібрались навколо Іполита Андрониковича Лазарчука, який ще в 30-ті роки працював разом зі своїми колегами Євгеном Горбачем та Семеном Гуєцьким над створенням мальованих фільмів, і тепер очолив цех. Пізніше до них приєдналися Євген Сивокінь, Едуард Кирич, Радна Сахалтуєв, Юрій Скірда, Микола Чурилов, Адольф Педан, Оксана Ткаченко, Володимир Гончаров та багато інших відомих креаторів. Технічний відділ привіз у цех анімаційні стрічки Уолта Діснея «для їх вивчення, для творчих переглядів», що привідкрило завісу ізоляції від світової культури.

Молоді аніматори експериментують, шукають нові художні виражальні засоби для візуалізації анімаційного образу. У мультиплікуванні розширюються як тематичні і жанрові межі, так і діапазон цільової аудиторії. Наприклад, у дидактико-повчальній анімації з'являються екранізації героїчних билин («Микита Кожум'яка», «Легенда про полум'яне серце»), народних дум («Маруся Богуславка»). Виникає новий жанровий канон – політизовано-ідеологічна анімація: політичний памфлет, сатиричний плакат («Марс ХХ», «Містерія-Буф»), які, звісно, вважались революційними.

1970-ті роки. Вільнодумство на початку 60-х років поступово нівелюється в другій половині даного десятиліття початку 70-х, обростає цензурою. В стилістичному наповненні працює авторське різноголосся, та за тематичним спрямуванням серйозні речі на національну тему забороняються. Як згадує художник Е. Кирич, «партійна смаківщина збивала з пантелику» [7, с. 9].

У 70-х роках в мистецькому середовищі творчість художника «витісняється в неофіційний простір». Характеризуючи таке «зміни в суспільному кліматі», Г. Скляренко зазначає, що «механізм планомірного систематичного даємого політико-ідеологічного контролю, що залишився незмінним, доповнювався періодичними публічними викривально-каральними кампаніями...» [8, с. 72]. Не оминули вони й аніматографію. Не легко пробивались новаторські твори крізь «подвійний контроль Держкіно в Києві і Москві, проходячи від ідеї до завершеної роботи через 20 ідеологічних інстанцій» [9, с. 380]. Перед режисерами та художниками ставили завдання відповідно до соціального замовлення, де анімація, вирішуючи завдання освіти на 80%, повинна бути присвячена дитячій аудиторії. Нижче подаємо приклади стрічок, які підлягли цензурі.

Так, вищезгадану анімацію «Містерія-Буф» на всесоюзний екран не пропустили, оскільки директор студії Борис Петрович Остахович, захищаючи художню цілісність та оригінальність стрічки, не погодився вводити зміни, які пропонувала компартія: «у фільмі повинна була чітко проглядатися класова позиція» [6].

У 1966-му критику не пройшла дебютна казка-анекдот Е. Кирича «Чому у півня короткі штани», через надмірне використання «прикладного мистецтва».

Анімацію режисера Є. Я. Сивоконя «Осколки» мали позбавляти задуманої режисером музики із пісні популярного на той час гурту «Бітлз», але коли виявилось, що гурт «відраховує частину своїх гонорарів у фонд Компартії Великої Британії» стрічку зміни оминули. Проте, «на поліції» вирушили такі дві стрічки Євгена Яковича, як «Добре ім'я» (1971) та «Казка про доброго носорога». У другому творі носоріг символізував «українських дисидентів поетів і художників». Анімація отримала третю категорію, а режисер став «невізітним» до 1980-го року [2].

Пізніше, до стрічки «Козлик та його горе» (1976, реж. Леонід Зарубін) поступили претензії, через те, що у персонажа кулька червоного кольору лопнула, а на її місці з'явилися дві: жовта та блакитна.

Крім того, в 1970-1980-х роках необхідно було виконувати «ідеологічне замовлення» партії – виготовляти одну стрічку за рік на героїко-патріотичну тему. Цю місію взяла на себе новий керівник організації Ірина Гурвич, щоб молоді митці могли вільно реалізовувати власні ідеї, адже на той час режисер робив одну стрічку на рік, дві – створював уже майстер. Ірину Борисівну також підтримали Т. Павленко та Н. Василенко. Таким чином виникли анімації: «Салют» (1975), «Найдоржчий малюнок» (1975), «Будьонівка» (1976), «Жовтневий марш» (1977), «Чому у віслюка довгі вуха» (1977), «Партизанська снігурочка» (1981), «Солдатська казка» (1983), «Коліскова» (1984).

Виникає нове явище – пропагуванням «народності мистецтва». Задля прагнення партії побороти статус «чужорідного елемента» радянської влади, відбувається фольклоризація культури, де «народність виступає інструментом відмежування від західної культури». «Народність» у 1970-х вбачалась у фольклорних архаїчних жанрах, тому цеху мультиплікації дозволили створювати одну екранізацію народної казки, оповідання чи пісні в рік. Режисери і художники з трепетом та відповідальністю відносились до такої можливості й українська фольклорна анімація отримує численні нагороди і міжнародне визнання. В даному жанрі працюють режисери: Ніна Василенко («Пригоди козака Енея», «Сказання про Ігорів похід», «Хлопчик з вуздечкою»), Володимир Дахно («Як козак щастя шукав», серіал «Все про козаків»), Борис Храневич («Котигорошко», «Півник і сонечко», «Лисичка з качалочкою»), Ірина Гурвич («Як жінки чоловіків продавали», «Як чоловіки жінок провчили»), Леонід Зарубін («Солом'яний бичок»), Давид Черкаський («Чарівник Ох»), Цезар Оршанський («Веселе курча»), Алла Грачова («Лісова пісня»).

Ідеологія в багатонаціональному СРСР прагнула до «злиття націй», та пошуку спільних рис і елементів світовідчуття та світобачення різних народів, зокрема спільності сюжетно-мотивної й образної системи української, білоруської та російської народної творчості, що реалізувались у двох стрічках «Як чоловіки жінок провчили» та «Три Івана».

Позитивним явищем стало те, що у художньому наповненні диктатура пролетаріату закривала очі на «формалізм» створення візуального ряду анімаційних стрічок, сприймаючи їх «мистецтво для дітей». В кінематографії виникла ситуація схожа із лінією ієрархії інших мистецтв. Наприклад, «монументальне мистецтво» мало найвищу позицію та підлягало тиску тоталітарного контролю, потім – «образотворче», і вкінці – «декоративно-прикладне», мало найнижчу позицію. Через ідеологічну систему в українському мистецтві з 1960-го «нестанкові форми мистецтва», куди відбувся відтік митців, мали особливий підйом, в порівнянні зі скульптурою, живописом,

графікою, оскільки останні служили пропаганді «соціалістичному реалізму» [3, с. 69; 8, с. 70]. Аналогічно, ігрове та документальне кіно узяло на себе функції освіти ідеологічних догм, а в анімаційному просторі створювались експерименти, застосовувались авторські технології, відбувався пошук нових форм та композицій. Про це свідчать висновки критика української анімації Шупик Олени, яка зазначає, що «у 60-70-і роки сформувались основні художні напрями, жанри української анімації, індивідуальні стилі її провідних майстрів», а також розвиток української аніматографії даних десятиліть «відбувався по висхідній, як у кількісному, так і в якісному планах» [9, с.378-380].

Проте, незважаючи на відносно вільну зовнішню політику цеху анімації «Київнаукфільм», період «застою» супроводжувався внутрішнім гальмуванням організації мультиплікаційного цеху, що супроводжувалось блокуванням впливу молодих сил у процес анімації: режисером могла стати, людина яка пройшла шлях від контуровника до художника-постановника, лише в 35 років.

Така ситуація не влаштувала представників молодого покоління і провокувала вихід мистецьких осередків у андеграундне підпілля. Двом молодим аніматорам Олександром Михайловичем Татарському та Ігорю Адольфовичем Ковальову не вдавалось отримати дозвіл на виготовлення стрічок і вони шукали шляхи обходу системи. Так, художники у Центральному Республіканському Палаці піонерів, з умовою проведення занять для дітей, створили анімаційну студію «Фокус». Російський історик анімації Георгій Бородин зазначає: «Студія «Фокус»...напевно, єдина в СРСР професійна напівпідпільна (точніше, недержавна) кіностудія» [1]. Автори працювали вночі після офіційної роботи на «Київнаукфільм» та виготовили перші дві серії з циклу «Доречі, про пташок» – єдині збережена до наших днів повноцінні стрічки підпільної анімації СРСР. Проте, анімація підлягла серйозній ідеологічній критиці та не була оцінена у Києві. Молодих режисерів запросили в Москву, де вони закінчили анімацію «Пластилінова ворона», почату ще на студії «Фокус». О. Татарський та І. Ковальов стали класиками російської анімації, а згодом творчість І. Ковальова посприяла розвиткові анімації США.

1980-ті роки. Наприкінці 70-х початку 80-х відбувається «інтелектуалізація анімації». 1980-ті роки характеризуються соціально-економічними та ідеологічними змінами, які пов'язані з кризою свідомості людини в постіндустріальному суспільстві. Радянське суспільство усвідомлює трагедію своєї відірваності та намагається знайти вихід із ситуації у апелюванні до пам'яті інших епох, у змішуванні стилів художньої мови. В передчутті краху ідеології, українські режисери анімації у 1980-х роках звертаються в сторону серйозності, зокрема до екранізацій драматичних романів, новел, повістей, листів («Людина в футлярі», «Ванька Жуков» за А. П. Чеховим; «Аліса в країні див», «Аліса в задзеркаллі» за мотивами новели Льюїса Керолла; «Весілля Свічки» за мотивами однойменної п'єси Івана Кочерги; «Журавлик» поеми Б. Олійника "Крило"; «Крила» за віршем І. Драча)

Навіть народна казка «Колобок» інтерпретується уже не під дитячого глядача у «Дуже давню казку»(1982, реж. Костилева). Спостерігається відхід від героїчно-романтичного жанру.

Отже, тоталітарний режим в українській радянській анімації 1960-х-1980-х років мав дуалістичну та дискретну тенденції. З одного боку ідеологія давала замовлення, задля пропагування «соціалізму», а з другого – закривала очі на «формалізм» в образотворенні, що сприяло підйому української анімації. Дискретність супроводжується історичними змінами періодів «відлиги», «застою», «перебудови», які впливали на динаміку процесів розвитку анімації.

Література:

1. Бородин. Г. Фрагменти з книги Георгія Бородина "Мультифільм в рамці чи підневільна анімація" присвячені Олександром Татарському / Бородин. Г. – Режим доступу: http://www.pilot-film.com/show_article.php?aid=47
2. Головка С. Євген Сивокінь: Анімація – це не професія, а діагноз! / Головка Світлана // День, 2008 – №120.
3. Голубець О. Проблеми термінології: Рудименти минулого/ Голубець О. // МІСТ: Мистецтво, історія, сучасність, теорія: Зб. наук. пр. з мистецтвознавства і культурології. – К.: Музична Україна, 2008. – Вип. 4–5. – С.64-71
4. Гурвич И. Б. Ювелиры экрана (Историческая справка об украинской анимации). Первое рождение / Советская мультипликация: Справочник. (Кино и время. Прил. № 1 к бюлл. Госфильмофонда). – Москва. – 1966. – 393 с.
5. Зубавіна І. Кінематограф незалежної України: тенденції, фільми, постати / Ірина Борисівна Зубавіна ; Акад. мистецтв України, Ін-т пробл. сучасного мистецтв. – К.: Фенікс, 2007. – 292, [3] с.: іл., табл. – Бібліогр. в підрядк. прим..
6. Куйбіна Л. В форматі 2D / Куйбіна Лана // Фокус, – 2008. – №7.
7. Куріна А. Запитання колом. Едуард Кирич / Куріна А // KINO-КОЛО. – 2000. – №7-8.
8. Складенко Г. Українське мистецтво другої половини ХХ століття: регіональні проблеми і загальний контекст (частина перша) / Г. Складенко // Студії мистецтвознавчі. – К.: ІМФЕ НАН України, 2009. – № 1(25). – С. 67-78.
9. Шупик О. Українська анімація / Шупик О. // Нариси з історії кіномистецтва України // Акад. мистецтв України, Ін-т пробл. сучас. мистецтва.– К.: Інтертехнологія, 2006. – С. 371-485.

Инсун Хе, Татьяна Осадчая
(Одесса, Украина)

ПОДГОТОВКА БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ МУЗЫКИ В КЛАССЕ ХОРОВОГО ДИРИЖИРОВАНИЯ НА ОСНОВЕ КОМПЛЕКСНОГО ПОДХОДА

Во всех сферах жизнедеятельности человека сегодняшнего дня проявляется интегративность, которая во многом определяет особенности современного стиля мышления. Исследования учёных в области возможностей интегрированного обучения показывают, что этот принцип имеет большой потенциал в подготовке высокопрофессионального учителя, в том числе и педагогики искусства. Эффективность интегрированного курса зависит от реализации многих принципов, один из которых – комплексность.

Общезвестно, что хорошее дирижирование является одной из главных исполнительских (практических) дисциплин профессионального цикла в процессе подготовки будущих учителей музыки. Целью исследования стало теоретическое обоснование и проверка эффективности методики использования комплексного подхода к профессиональной подготовке будущих учителей музыки в классе хорового дирижирования.

Прежде всего, следует определить, что означает само понятие «комплексный подход». Буквально слово «комплекс» (лат.) означает связь, сочетание; совокупность предметов, явлений или свойств, образующих одно целое. В основе понятия комплексного подхода к воспитанию заключено положение о диалектическом единстве

единичного и общего, выражена всеобщая связь явлений и их целостность. Комплексный подход как методология целостности наиболее полно представлена в научном наследии Ю.К.Бабанского, М.Поташника. Идея целостности воспитательного процесса в практической технологии осуществляется через комплексный подход. Комплексность, по мнению учёных, означает единство целей, задач, содержания, методов и форм воспитательного воздействия и взаимодействия. В педагогической науке сегодня используются различные подходы к подготовке специалиста, как в исследовательском плане, так и в методическом, практическом.

Комплексный подход – методология, предполагающая реализацию принципа единства: нравственной, общекультурной, психолого-педагогической; общей и специальной психолого-педагогической подготовки; воспитания студентов в учебной работе и в общественной жизни. Этот подход в педагогическом образовании исследовали А.В. Бодяков, Е.В. Григорьева, И.П. Иванов, Н.Б. Крылова, В.В. Рябов и др.

Таким образом, под комплексом понимается совокупность составных частей какого-то явления или процесса, которые взаимно дополняют, обогащают и обеспечивают его цельное качественное существование или функционирование

Комплексный подход базируется на единстве целей, задач, содержания, методов и форм воспитания, обучения и развития личности, её профессионального становлении. Это обусловлено определённой функцией комплексного подхода: системная функция, которая ориентирует построение системы воспитания в целостную личность, в том числе и личность профессионала; функция гармонизации, способствующая всестороннему развитию личности; функция мобилизации, обеспечивающая жизнедеятельности личности в условиях различных систем и их сменам.

Комплексный подход, с одной стороны, стимулирует целостность личности как взаимосвязанное взаимодействие всех её сторон (интеллектуальной, эмоциональной, волевой, действенно-практической), с другой, обеспечивает целостность педагогического процесса и всех его компонентов.

Целостность рассматривается как эффективно функционирующие связи между элементами одной системы, внутри её. Речь может идти о связях между блоками дисциплин, межпредметными связями, между определёнными чёткими профессионально-техническими и технологическими процессами, связанными с комплексом умений. В случае с учителем музыки речь может идти о комплексе музыкально – исполнительских навыков как целостного новообразования, при котором развитие одного навыка ведёт за собой возможность более эффективного развития и других навыков. Что касается Китая, то последнее время хоровое искусство становится всё более популярным. Это является следствием глобализационных процессов, в границах которых китайские студенты получают образование на Украине, где сформировалась своя дирижёрско-хоровая школа, есть традиции и хорошие методики преподавания. Достаточно назвать имя К.К.Пигрова – основателя одесской школы дирижирования. Немалую роль играют исследования молодых учёных из Китая по вопросам хорового дирижирования. Так, в частности было выполнено исследование Линь Хая "Методичні засади диригентсько-хорової підготовки студентів до роботи в школах Китаю і України" [2], Чжай Хуань «Методика формування творчої інтерсуб'єктної взаємодії вчителя музики з дитячим вокально-хоровим колективом»[3] и другие. В результате проведенного анализа работ данных авторов, а также исследований в области искусствоведения учёными были выделены особенности вокально-хоровой подготовки китайских студентов, обучающихся в Украине. В процессе творческого взаимодействия руководителя с вокально-хоровым коллективом учитывались основные признаки китайского вокально-хорового искусства, а именно: взаимосвязь между национальным мелосом и разговорным языком; зависимость от разных интонаций и языковых напевов; органическая связь музыки со словом и движениями; пластическое интонирование [2]. Исследования китайских ученых также показали важность комплексного подхода к рассмотрению данных вопросов.

Профессиональная подготовка будущего учителя музыки предполагает освоение разных форм деятельности, которые и создают целостную личность компетентного учителя. Дирижерско-хоровое исполнительство – сложный творческий процесс. Он включает в себя несколько взаимосвязанных и разнообразных составляющих: вокально-хоровой, дирижерской, художественно-компетентностный, творчески-интерпретационный, организационно-коммуникативный. В музыкальной педагогике становятся актуальными проблемы изучения и осознания дирижерско-хоровых традиций соответствующих им школ хорового и дирижерско-хорового искусства. А также создание и совершенствование методического комплекса дирижерско-хоровой подготовки будущих учителей музыки, которая является доминирующим видом исполнительской деятельности в профессиональной подготовке студентов благодаря своей интегрированности и педагогическом музыкально – воспитательном потенциале. Поэтому, в процессе педагогической работы по реализации комплексного подхода к профессиональной подготовке будущего учителя музыки в классе хорового дирижирования нами был выделен принцип интеграции. Интегративный принцип в обучении не сводится к обычным межпредметным связям между отдельными дисциплинами. Интеграция знаний – это переплавка знаний одного предмета в другой, что позволяет использовать их в различных ситуациях. В этом случае действия всех участников процесса должны быть скоординированы.

Итак, основная направленность всех перечисленных подходов, а именно: системного, комплексного и интегративного отличается повышенным вниманием к формированию комплекса исполнительских умений и навыков, необходимых будущему учителю музыки. Такой комплекс навыков невозможно приобрести в ходе изучения отдельного музыкального предмета. Хотя, даже внутри одного предмета можно рассмотреть тоже целый комплекс навыков, так или иначе связанных с другими видами творческой деятельности музыканта педагогического профиля. Так, например, процесс дирижирования предполагает развитие исполнительских навыков (чтение партитур), вокальных навыков (работа над хоровыми партиями). Источником этих навыков может стать лишь совокупность соответствующих предметов, функционирующих в тесном межпредметном единстве, ориентированных на конечный комплексный результат. Иными словами, качественная исполнительская подготовка будущего учителя музыки возможна лишь на междисциплинарном уровне.

По мнению М.Джексембоковой, последовательное осуществление межпредметной интеграции может дать ощутимые результаты уже в рамках учебного процесса. Конечно, основой углубления программных требований каждого отдельного предмета, и полная их реализация возможна при помощи внутриспредметных связей. Студента с первого курса следует научить сознательно использовать знания, умения и навыки, и хотя при исполнении различных музыкальных произведений перед студентами не ставятся тождественные задачи, он постепенно учится определять общие взаимосвязи и при дальнейшем изучении последующего музыкального репертуара постарается использовать уже приобретенные умения и навыки. Общая исполнительская природа предметов хорового дирижирования и вокала закономерно нацеливает студентов на использование знаний, приобретенных на занятиях по одному предмету для разрешения сложностей другого. Несмотря на то, что

конкретные технические приемы овладения всеми указанными дисциплинами является различными по своей специфике, ряд приемов и методов все же оказываются общими. Поэтому, прежде всего, это касается понимания закономерностей развития музыкального произведения, его образного содержания, внутренней логики и общих способов их реализации, психологии исполнительского процесса. Именно такие связи значительно расширяют диапазон мышления студента [1].

Следовательно, ключевым моментом при разработке оптимальной модели профессиональной структуры деятельности и личности педагога-музыканта, удовлетворяющих современным требованиям музыкально – эстетического воспитания и обучения в школе, должна стать интеграция различных видов исполнительского творчества: вокала, дирижирования, игры на музыкальных инструментах и др. В диагностике состояния профессиональной подготовки будущего учителя музыки в контексте целостности нами были использованы такие методы исследования: педагогическое наблюдение; беседа; анкетирование; анализ выступлений на зачетах и экзаменах по хоровому дирижированию; анализ работы студентов в школе на педагогической практике, статистическая обработка данных.

Нашими испытуемыми были украинские студенты и студенты-иностранцы 3 и 4 курсов. В их творческой деятельности мы больше ориентировались на вокально-хоровую работу. Наблюдали её на уроках хорового дирижирования, оценивали отношение студентов к предмету (основывались на характеристике, данной преподавателями хорового дирижирования и хорового класса). Мы обращали внимание и на наличие вокально-хорового творчества этих студентов на уроках музыки в школе в процессе педагогической практики. При этом вопросы анкет касались всех видов исполнительской деятельности, в том числе и фортепианной. Студенты сами выбирали для ответа тот вид исполнительства, которые был для них приоритетным.

В результате проведенной педагогической диагностики нами были определены факторы, которые затрудняют целостность профессиональной подготовки студентов в рамках курса дирижёрско-хоровых дисциплин. Среди них можно выделить следующие: узкая постановка дирижерско-хоровых заданий; отсутствие внимания к педагогической интерпретации приобретенных в процессе дирижерско-хоровой подготовки знаний (бессистемность, мозаичность знаний о закономерностях развития музыки), профессиональных умений и навыков студентов; недостаточная направленность на развитие у будущих учителей музыки способности к самостоятельному толкованию художественно – образного содержания дирижерско-хоровых произведений; неполный охват стилевых направлений развития музыкальной культуры в индивидуальных учебных программах студентов, ограниченная ориентация на их общеэстетическое развитие; оторванности дирижерско-хоровой подготовки от других видов исполнительской практики студентов (вокальной, фортепианной, теоретической).

Концентрированное внимание на дирижёрско-хоровой подготовке студентов, показало, что целостность этой подготовки является следствием взаимодействия определенных принципов. А именно – принципа осознания и усвоения специфики художественного языка для каждого вида искусства в процессе комплексного использования разных художественных подходов; – принципа зависимости развития личностных качеств и профессиональных способностей от созданных педагогических ситуаций и характера взаимодействия руководителя с детским хоровым коллективом; – принципа интеграционного усвоения дирижерско-хоровых знаний как поэтапной методической последовательности овладения умениями и навыками руководства детскими хоровыми коллективами.

Также мы предлагали использовать в работе как традиционные методы (словесные, наглядные), так и методы проблемно-творческого характера (создание проблемных ситуаций), методы "погружения" в среду художественных образов и музыкально-эстетических ценностей; методы организации творческой деятельности (использование внеучебных форм работы хорового коллектива); методы стимулирования к активному освоению необходимых профессионально-педагогических качеств (игровые, соревновательные ситуации) и др.

Таким образом, одним из путей повышения целостности профессиональной подготовки будущего учителя музыки сегодня выдвигается комплексный подход.

Литература:

1. Джексембокова М.И. Системный подход к организации учебного процесса на межпредметном уровне / М.И. Джексембокова // Материалы Международной научно-практической конференции «Музыкальное образование: проблемы, поиски, решения». □ Т.1. Талдыкарган, 2005. □ С. 153-158.
2. Лінь Хао. Методичні засади диригентсько-хорової підготовки студентів до роботи в школах Китаю та України. Автореф. дис...на здобуття наук. ступеня канд..пед.наук /Лінь Хай. □ Київ:НПУ, 2007. □ 21с.
3. Чжай Хуань. Методика формування творчої інтерсуб'єктної взаємодії вчителя музики з дитячим вокально-хоровим колективом: автореф. дис.... канд. пед. наук.: 13.00.02 / Чжай Хуань; Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. К., 2011. 20 с.

СЕКЦІЯ: ПЕДАГОГІКА**Іван Бахов
(Київ, Україна)****ПРОБЛЕМИ СТАНДАРТИЗАЦІЇ ПОЛІКУЛЬТУРНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНИХ МОВ В ЄВРОПЕЙСЬКІЙ ОСВІТІ**

Сучасна соціальна ситуація в світі характеризується зростанням локальних етнічних конфліктів навіть у тих країнах, де історично разом живуть різні нації і народності. Завдання збереження глобальної безпеки вимагають постійної роботи з вивчення природи та видів конфліктів між представниками різних етнічних груп, їх впливу на соціальне та економічне життя, а також пошуку ефективних шляхів їх подолання.

Освіта, яка забезпечує складний процес розвитку когнітивних, соціальних, емоційних характеристик особистості, не може не реагувати на події, що відбуваються в суспільстві. Як показує досвід багатьох країн, які пережили етнічні конфлікти, вузи і школи іноді залишаються єдиними структурами, в яких проводиться цілеспрямована об'єднуюча і миротворча політика. Тому педагоги вважають, що освіта може допомогти суспільству сформувати у молоді гуманну модель поведінки та ставлення до людей інших націй. В освіті можна знайти ефективні форми зниження міжнаціональних конфліктів, застосовні для використання в широкій соціальному середовищі. Першочергова роль у вихованні молоді в цьому плані відводиться вчителям іноземних мов, як представникам іншомовних культур, спроможних і покликаних формувати полікультурну свідомість і компетентність в учнів.

Важливо відзначити, що проблема організації навчання в полікультурному просторі є дуже важливою для всіх європейських держав. Особливо складною ця проблема стає у зв'язку з великим припливом переселенців, біженців, який спостерігається у всіх розвинених країнах світу.

В Україні посилення міграційного процесу призвело до того, що полікультурним спільнотами стають не тільки традиційні полікультурні регіони, як Крим, Одеська, Закарпатська, Чернівецька області, а й колись типово українські регіони. Створюються і офіційно діють організації, що представляють інтереси різних етнічних меншин.

Багато мігрантів прагнуть швидше адаптуватися до нового соціального середовища, а також допомогти своїм близьким влаштуватися на новому місці. Водночас психологічно вони налаштовані на те, щоб не «загубитися» і не асимілюватися з «чужим» народом. Тому спостерігаються суперечності в їх прагненнях: до бажанням адаптуватися додаються прагнення сепаратистського плану, спрямовані на збереження своєї етнічної спільності як самостійного культурного цілого. Цю проблему необхідно враховувати в педагогічній діяльності.

Більшість країн Європи та Америки являють собою полікультурні суспільства. За останні роки в усіх західноєвропейських країнах відзначається приплив мігрантів з багатьох країн світу. Тому досвід організації вищої освіти в полікультурних країнах Європи є дуже важливим для вітчизняної освіти та вирішення нових проблем, пов'язаних з великим потоком вимушених переселенців, біженців та інших категорій мігрантів. У зарубіжній літературі термін «полікультурний» означає наявність у суспільстві різноманітних культур, пов'язаних з історично сформованими формами спільності людей. Термін «полікультурний» зазвичай означає, що суспільство складається з різних етнічних груп і національних меншин [1].

Хоча часто «національні меншини» визначаються за зовнішніми ознаками, поняття етнічності фокусується не стільки на зовнішніх ознаках, скільки на важливості спільної історії і традицій. В дослідженні Британського інституту політики дається визначення етнічної групи як колективу всередині більшої спільноти, що має родинне походження, пам'ять про спільне історичне минуле і зосередив культурний фокус на одному або більше символічних елементах, що визначають основу їх народності [2]. До розуміння загального походження додається поняття загальної культури, що включає такі відмітні характеристики, як мова, релігія, спосіб життя.

Д. Салазар (Salazar) розглядає етнічну приналежність за такими основними показниками: наявність позитивних почуттів щодо існуючої регіональної групи, спільність мови, території, економічного життя [3].

Зарубіжних дослідників у галузі освіти цікавлять такі питання: наскільки європейська вища освіта сприяє розвитку цивілізованих міжнаціональних відносин, представляє різноманітність культур і сприяє їх розвитку? Чи є вища освіта силою, що стимулює інтеграцію в суспільстві, або, навпаки, має негативний вплив на соціальне становище етнічних меншин, веде до їх дискримінації?

Ці питання відображають загальну тенденцію, яка спостерігається у світовому педагогічному співтоваристві і пов'язана з орієнтацією на виживання людства як такого. Майбутнє залежить від зусиль з реалізації інтеграційних тенденцій в економічній і культурній галузях, формуванню нового типу мислення і цивілізованих відносин між людьми. Необхідна мудрість, яка буде протиставлятися функціональному і вузько орієнтованому вирішенню окремих проблем [4].

Європейські цінності стосовно полікультурних суспільств проявляються в плюралізмі культур, повазі до інших людей, поєднанні етнічної ідентичності і терпимості до інших національностей, розвитку глобального погляду на людство як мешканців однієї планети і т.п. Тому європейська педагогіка прагне аби вища освіта була рушійною силою культурного та інтелектуального розвитку, а також засобом для розвитку загальнодержавної ідентичності.

Водночас можна відзначити наявність проблем, пов'язаних з реальним втіленням декларованих цінностей у життя, зокрема, з питання про організацію вищої освіти для полікультурного середовища. Деякі автори навіть підкреслюють у зв'язку з цим, що освіта переживає кризу ідентичності [1].

Так, наприклад, на думку Вудроу і Крузера (Woodrow M. and Croiser D.) у вищій освіті багатьох країн Європи спостерігається протиріччя між її національною та інтернаціональною роллю [5].

Це протиріччя виявляється в наступному. Вища освіта завжди несла і несе вселенські зобов'язання, метою яких є внесок у світову науку, служіння незалежній економіці, шлях до більшого міжнародного розуміння. У сучасному світі ці зобов'язання ще швидше поширюються через створену і швидко розвиваючу систему мобільності, яка сьогодні стосується вже не тільки студентів, викладачів і науковців, а й самих наукових ідей і досліджень через можливості, відкриті технологічною революцією, системою Інтернет. Але разом з тим в системах освіти європейських країн проявляється тенденція переважного вибору національних цінностей, національних інтересів і національної політики.

Ставлення європейської вищої освіти до етнічних груп є своєрідним індикатором у відповіді на питання: чи представляє вона національні, монокультурні, елітарні цінності або ж тягнє до міжнародних, полікультурних і не елітарних ідеалів?

Звичайно, освітяни європейських країн прагнуть створити такі освітньої системи і структури, що дозволяють без перешкод навчатися всім своїм громадянам у будь-якій країні. Але все-таки існують бар'єри в реалізації цих добрих намірів, які дуже важко подолати при організації конкретного навчально-виховного процесу. Одним з основних таких бар'єрів є складність засвоєння нової мови, у ролі іншого бар'єра виступає проблема соціальної ідентичності.

З точки зору перспективи для багатьох етнічних груп мова освіти є «символічною і практичною життєвою необхідністю» [6]. Ті, для кого мова викладання не є рідною, перебувають у ущемленій ситуації, як пояснює Валімаа (Valimaa); питання мови є не просто питанням доступності освіти етнічних меншин, але питанням статусу меншин в суспільстві і його культурних інститутах [6]. Якщо у випадках з іноземними студентами мовний бар'єр є зоною відповідальності самого індивіда, то коли йдеться про громадянина держави-представника етнічних меншин, це вже відповідальність освітньої системи, чия політика або створює, або усуває подібні бар'єри.

Рівні мовного бар'єру варіюються, починаючи з представників меншин, які не розмовляють мовою держави; далі йдуть ті, для кого основна мова є не рідною, а другою мовою, якою вони володіють з різним ступенем досконалості, і, нарешті, ті, для кого вона є першою мовою, але не є мовою їх сімей. У кожному випадку структурам, які визначають освітню політику, необхідно відповісти на питання: чи повинні установи вищої освіти бути монолінгвальними, білінгвальними або полілінгвальними? Вирішальними чинниками тут є політика держави щодо державної мови, розмір і географічна концентрація етнічних меншин, додаткові витрати на білінгвальну і полілінгвальну вищу освіту, мовна політика на рівні середньої школи. На рівні європейського парламенту йде дискусія про те, що всі основні європейські мови повинні бути робочими при організації навчання, особливо це стосується вищої школи. Але проблема в тому, що європейських мов занадто багато, щоб зробити їх доступними кожному претенденту на навчання. Наприклад, пропонувалося запровадити 9 основних європейських мов для викладання у вузах, згодом кількість мов сягнула 15.

Поряд з об'єктивно існуючими бар'єрами, такими, як мовний бар'єр, існують і психологічні проблеми реалізації завдань полікультурної освіти, зокрема, проблема ідентичності і соціального досвіду. Так, з дослідження Мора (Mora), такий чинник, як культурна мікросередовище, а саме досвід власних батьків (особливо батька), є дуже важливим в освіті [7].

Починаючи впливати на ранніх стадіях входження в освітню систему, цей досвід має серйозний ефект на пізніх стадіях. Представники етнічних груп, які вступають до навчальних закладів нової країни в першому поколінні, несуть на собі відбиток культурних цінностей і традицій їх власної сім'ї. Вони ідентифікують себе з тією соціальною групою, до якої входять їхні батьки, а саме етнічною групою, що створює психологічні бар'єри в адаптації до існуючої освітньої системи. Ці учні часто демонструють зашкарубність, не сприймають процес змін і чисто психологічно залишаються за бар'єром етнічних меншин.

Для європейських країн проблемою є те, що багато учнів з груп мігрантів належать до культурного середовища з більш низькими в порівнянні з європейськими вимогами або претензіями до навчання. Труднощі в сприйнятті такими учнями освітніх цінностей пов'язані з неадекватним попереднім шкільним досвідом, де вкрай низькою була установка на отримання вищої освіти, а також не проводилося в достатній мірі консультаційної та профорієнтаційної роботи. Для багатьох учнів консультації були недоступні, а навіть якщо й були доступні, то, як правило, не враховували різні культурні традиції [8]. Все це призводить до ситуації, коли абітурієнти та студенти з сімей, шкіл і груп, де вища освіта є рідкістю, повинні отримувати освіту у складних умовах чужої для них системи освіти, намагаючись прокласти свій шлях у майбутнє.

Таким чином, серйозною психологічною проблемою організації вищої освіти в полікультурному суспільстві є сформована етнічність учасників освітнього процесу. Будучи невід'ємною частиною соціальної ідентичності людини, етнічність – це не тільки суб'єктивне прийняття певних групових уявлень, деяка спільність думок і почуттів, але також побудова системи відносин і дій в різних етноконтактних ситуаціях. У результаті людина визначає своє місце в багатонаціональному суспільстві і засвоює способи поведінки всередині і поза своєї групи.

Освітяни європейських країн сьогодні в силу соціальних міграційних процесів все більше стикаються з проблемою нерівності в освіті різних етнічних груп. Той факт, що існуюча нерівність відкрито визнається, а не замовчується, означає, що європейська спільнота може рухатися вперед, будуючи вищу освіту, доступну для всіх громадян, незалежно від етнічної приналежності.

Література:

1. Woodrow M. and Croiser D. (1998) Values in European Higher Education. The Ethnicity Test // Education, Culture and Values. Volume VI. P. 97-100.
2. Policy Studies Institute (PSI) Survey (1994) Ethnic Minorities and Higher Education: Why Are There Differential Rates of Entry? London: PSI. Mode access: http://www.psi.org.uk/index.php/site/publication_detail/1688/
3. Salazar J.M. Social identity and national identity // Social identity: international perspectives, 1998.
4. Learning: The Treasure Within, Report to UNESCO of the International Commission. Jacques Delors. UNESCO, 1998. – 266 p. Mode access: <http://books.google.com.ua/books/about/Learning.html>
5. Woodrow, M. and Croiser, D. (1996) Access to Higher Education for Underrepresented Groups. – Strasbourg: Council of Europe.
6. Valimaa J. (1996) Indigenous Minorities in Higher Education. – Jyvaskyla: University of Jyvaskyla, Institute for Educational Research.
7. Mora J. G (1995) Access to higher education for underrepresented groups in Spain. Proceedings of the EAN Cambridge Convention and Council of Europe Workshop: Addressing Under-Representation in European Higher Education. – Strasbourg: Council of Europe.
8. Woodrow M. (1996) Quality and Equality: Values and Policy in European Higher Education. Report of the Project on Access to Higher Education in Europe. Part 1. – Strasbourg: Council of Europe.

Валентина Бойчук, Михайло Мітіогло
(Білгород-Дністровський, Україна)

ОСОБЛИВОСТІ КОРЕКЦІЙНО-ПРОФІЛАКТИЧНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ ПО ПОДОЛАННЮ КОНФЛІКТІВ В УМОВАХ ДИТЯЧОГО ОЗДОРОВЧОГО ТАБОРУ

Загальна постановка проблеми.

В гуманізації сучасної освіти важливим для педагога-вихователя є вміння правильно реагувати на конфліктні ситуації, які виникають особливо часто в тимчасових дитячих колективах в умовах Дитячого оздоровчого табору.

Конфліктології, як науці вже йде друге сторіччя. І за цей період вчені розкрили багато закономірностей розвитку конфлікту і керування ним. Конфлікти мають багато областей свого прояву. Але особливо гострі проблеми вони створюють у педагогічній сфері, так як в ній присутня дитина – особистість, що формується.

Конфлікт у загальному розумінні це зіткнення, протиріччя. Стикатися можуть цілі, інтереси, позиції, думки і погляди, культури, тощо. Особливо гострими можуть бути такі зіткнення в тимчасовому дитячому колективі оздоровчого табору.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблема конфліктів завжди приваблювала дослідників і розроблялася представниками різних психологічних напрямків як у зарубіжній, так і у вітчизняній психології. Зокрема у зарубіжній психології вона представлена роботами представників різних підходів: психоаналітичного (З. Фройд, К.-Г. Юнг та А. Адлер); соціотропного (У. Мак-Даугол, С. Сігеле); етологічного (К. Лоренц, Н. Тінберген); теорії групової динаміки (К. Левін, Д. Керч); фрустраційно-агресивного (Д. Доллард, Н. Міллер); поведінкового (А. Басс, А. Бандура); соціометричного (Дж. Морено, Г. Гурвіч); інтеракціоністського (Т. Шибутані, Д. Шпігель).

Завдяки цим роботам було започатковано систематичне вивчення конфлікту як самостійного соціально-психологічного феномену. В Україні проблему конфліктів успішно розробляють А.І. Бузнік, А.М. Гірник, Н.М. Дорошенко, О.В. Кришевич, В.Г. Ласькова, Г.В. Ложкін, В.М. Кушнірюк, І.Б. Омеласко, М.І. Пірен, Н.І. Пов'якель, В.М. Радчук, О.Л. Світличний.

Формулювання мети статті і завдань. Мета: дослідити та практично перевірити ефективність корекційно-профілактичної роботи по подоланню конфліктів у тимчасовому дитячому колективі в умовах дитячого оздоровчого табору.

Виклад основного матеріалу статті.

Конфлікт (від лат. Conflictus – зіткнення) – зіткнення протилежно спрямованих цілей, інтересів, позицій, думок чи поглядів опонентів або суб'єктів взаємодії.

Під конфліктом розуміється найбільш гострий спосіб усунення протиріч, що виникають у процесі взаємодії, що полягає в протидії суб'єктів конфлікту і звичайно супроводжується негативними емоціями.[1]

Розглядаючи тему конфлікту у дитячому оздоровчому таборі, доречним буде розкрити типологію конфлікту в системі «діти – діти». До основних типів конфліктів у дитячому тимчасовому колективі належать:

- «дитина – дитина»;
- «дитина – група»;
- «група – група» (найбільш поширений випадок – угруповання в загоні).

Більшість конфліктів в даній системі може бути обумовлено наступними причинами: віковими особливостями (віковий психологічний криза, гормональний вибух і т. п.), неадекватною самооцінкою (внаслідок цього, наприклад, невинуваті амбіції), конкуренцією, боротьбою лідерів і т. п.[2]

Можливі варіанти педагогічних дій щодо попередження та розв'язання конфліктів в даній системі відносин [3]:

- якнайшвидше зупинити конфлікт, розвести супротивників в різні сторони;
- підтримувати «слабкого» у конфліктній ситуації, що загострилася;
- вчити дітей продуктивно вирішувати конфлікти;
- мінімізувати число учасників конфлікту;
- максимально завантажувати діяльність;
- своєчасно вирішувати дрібні непорозуміння, не даючи їм можливості перерости в конфлікт;
- постаратися знайти «нішу» для кожного лідера;
- створити колективу загальну ситуацію успіху.

Для виявлення рівня конфліктності дітей у дитячому оздоровчому таборі було обрано респондентну групу, яку складали діти загону «Молодь» (вікової категорії 14-17 років) УДЦ «Молода гвардія», яких було об'єднано в дві групи по 15 осіб: експериментальну (з якою проводилась корекційно-профілактична робота по подоланню конфліктів); контрольна (на яку корекційно-профілактична програма не поширювалась).

З урахуванням того, що діти загону – підлітки, вважаємо доцільним розкрити більш детально особливості цього вікового періоду.

Виходячи з теоретичних положень підлітковий вік характеризується як «важкий». Головний зміст підліткового віку становить його перехід від дитинства до дорослості.

Важливим новоутворенням цього віку є формування своєрідного почуття дорослості, що виражається в прагненні до самостійності, щоб дорослі поважали його як особистість і рахувалися з його думкою, у звільненні від дріб'язкового контролю [4]

Провідною діяльністю є – спілкування.

Цей вік багатий конфліктами і ускладненнями. Все це вимагає від дорослих, а саме вожатих дитячого оздоровчого табору, пильної уваги, делікатності, вдумливості і обережності у спілкуванні з підлітками.

Таким чином, в організаційний період зміни, на третій день, на етапі діагностувального експерименту з обома групами було проведено опитування за методикою Басса-Дарки, яке було направлене на виявлення агресивності серед членів респондентних груп.

За даними дослідження було встановлено, що серед респондентів експериментальної групи 40% дітей з підвищеним рівнем агресивності, у контрольній групі виявлено 20% дітей з підвищеним рівнем агресивності.

Таким чином, дані діагностики свідчать про необхідність впровадження корекційно-профілактичної програми по подоланню конфліктів.

Отже основними завданнями корекційно-профілактичної програми по подоланню конфліктів є:

- 1) Сформулювати міцний тимчасовий дитячий колектив.
- 2) Навчити ефективним методам боротьби з конфліктами.
- 3) Навчити способам ефективного і конструктивного спілкування.
- 4) Провести профілактику агресивної поведінки серед дітей у тимчасовому дитячому колективі.
- 5) Запобігти проявам агресії та деструктивного міжособистісного спілкування.

Основаючись на діагностичному матеріалі та висновкам психолога була сформована корекційно-профілактична програма по зниженню агресивності дітей та подоланню конфліктів у загоні.

Розкриємо деякі форми та методи роботи.

Збір знайомств в загоні «Дозвольте відрекомендуватись!»

Мета: познайомити усіх дітей в загоні, закласти фундамент майбутнього тимчасового дитячого колективу, створити сприятливу атмосферу в загоні, залучити дітей до справ загону.

Дана загонова справа ставила своєю метою познайомити всіх дітей в загоні, сприяти закладенню фундаменту майбутнього дитячого колективу, сприяти розвитку образної пам'яті. В дану загонову справу входили ігри на знайомство (наприклад: «Безлюдний острів»; «Сніговий ком»; «Газета»; «Автомийка»).

Колективна творча справа «Світ моїх можливостей»

Метою даної КТС було: згуртування тимчасового дитячого колективу; виявлення талантів дітей, їх схильності, з'ясувати, що вони вміють і люблять робити.

Діти були об'єднані у чотири команди. Було запропоновано витягнути аркуш паперу з переліком завдань: обрати назву, девіз і речівку своєї команди; намалювати емблему своєї команди; проспівати пісню на новий манер; розіграти народну казку в сучасному стилі.

Основними проблемами, які виникли під час проведення КТС стали скутість, сором'язливість, невпевненість у собі деяких членів кожної команди.

Збір знайомств «Разом ми дружня сім'я»

Перед загоною справою стояла основна мета – згуртувати тимчасовий дитячий колектив, закріпити міжособистісні зв'язки; навчити конструктивно спілкуватися з однолітками; розвивати комунікативні якості кожної особистості; розважити і урізноманітнити дозвілля дітей.

Ця загонова справа складається з ігор на згуртування колективу. Використовувались наступні ігри на згуртування колективу: «Атоми і молекули», «Електричний струм», «Потяг».

Робота психолога

Під час перебування дітей в УДЦ «Молода гвардія» за загоном закріплений психолог, який проводить індивідуальні і групові заняття. Під час психологічної години психолог проводив діагностування на визначення різних категорій дітей: схильних до агресивної поведінки; з підвищеним рівнем тривожності; дітей, яких не сприйняв колектив. Під час наступних занять робота психолога направлена на подолання проблем, що виявилися в процесі діагностування.

Тренінг «Привіт! Я – конфлікт»

Метою даного тренінгу є: розширити знання учнів про конфлікт; показати ефективні шляхи розв'язання конфліктних ситуацій; формувати у дітей почуття єдності з колективом; спонукати учасників до роботи над собою; виховувати повагу до товаришів, почуття відповідальності за свої слова і вчинки.

Форум-театр

Форум-театр – методика інтерактивної роботи серед різних шарів суспільства, направлена на вирішення соціальних проблем.

Суть методики форуму-театру – це пошук в рамках запропонованого спектаклю разом з учасниками і учасницями шляхів вирішення проблеми або виходу із складної життєвої ситуації.

Для дослідження ефективності підібраних методів та форм корекційно-профілактичної програми, на десятий день основного періоду, було проведено опитування за методикою діагностики агресивності А. Ассигнера.

За результатами опитування рівень агресивності експериментальної групи знизився на 3%, і становить 37%, порівняно з першим етапом. У контрольній групі результати залишились незмінними.

Для кінцевої діагностики ефективності програми було обрано методику «Особистісна агресивність і конфліктність»

Були отримані наступні результати. В експериментальній групі рівень агресивності знизився від 40% до 15%. В ході первинного діагностування було виявлено дітей з підвищеним рівнем агресивності, в ході контрольного зрізу експерименту діагностика показала, що їх показники агресивності змінилися з високого рівня на середній. Позитивні зміни в поведінці цих дітей спостерігала і психолог, закріплений за загоном.

Таким чином, за результатами спостережень, за умови інтенсивного використання тренінгових технологій, ігрових програм, систематичної роботи психолога, було встановлено, що рівень конфліктності серед дітей-підлітків значно знижується.

Тому, в педагогічній діяльності вожатого значущим чинником є вміння знайти вихід із конфліктної ситуації, який би не вів до приниження жодної сторони, а, навпаки, спрямовував би конфліктуючі сторони на адекватну самооцінку своїх дій і вчинків.

Найбільш педагогічно продуктивним підходом до створення системи профілактики конфліктів в дитячому оздоровчому таборі або на певних етапах розвитку табірної зміни є формулювання в організаційний період зміни чітких норм життєдіяльності в загоні, які стосуються не лише дотримання режимних моментів, але і взаємин в загоні.

Література:

1. Анцупов А.Я., Шипілов А.І. Конфліктологія: Підручник для студ. ВНЗ//М.: ЮНІТИ, 2003. – с. 551
2. Психология конфликта. 2-е изд. – СПб.: Питер, 2008. – 544 с: ил. – (Серия «Мастера психологии»).
3. Емельянов С.М.. Практикум з конфліктології – 2-е вид., Доп. і перераб. – СПб.: Питер. – 400 с: ил., 2004
4. Орбан-Лембрик Л. Е. Соціальна психологія: Підручник: У 2 кн. Кн. I: Соціальна психологія особистості і спілкування. – К.: Либідь, 2004. – 576 с.

Наталія Зайченко
(Київ, Україна)

ЗМІСТ УНІВЕРСИТЕТСЬКОЇ ОСВІТИ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ В ІСПАНІЇ

У сучасній Іспанії понад 30 університетів здійснюють професійну підготовку соціальних педагогів на факультетах соціального виховання (Facultades en Educacion Social) та в університетських школах (наприклад, Escuela Universitaria Cardenal Cisneros в Університеті Алькалі). Навчання в університетах організовано за циклами із специфічними освітніми цілями й автономною академічною оцінкою. Перший цикл навчання – це дипломна освіта; він містить у собі вивчення базових понять й одержання основних знань та умінь для здійснення професійної діяльності. Другий цикл університетської освіти зосереджений на поглибленому, спеціалізованому або міждисциплінарному навчанні. Завдання цього етапу – академічна або професійна спеціалізація; проведення дослідницьких робіт. Після успішного закінчення другого циклу студент одержує ступінь магістра. Навчання на третьому циклі складається з двох академічних курсів, організованих у вигляді семінарів, і має на меті спеціалізацію в галузі науки або мистецтва. Для отримання наукового ступеня доктора, крім завершення цього циклу, студенти мають представити й отримати апробацію наукової роботи.

Нова структура університетської освіти в Іспанії в умовах реалізації Болонського процесу була запроваджена відповідно до реального декрету 1393/2007 від 29 жовтня. Вона базувалася на першому циклі початкової, загальної й професійної підготовки та завершувалася одержанням ступеня graduado. Багатоступенева освіта включала підготовку магістрів (master) й докторів наук (doctorado) [1].

У більшості університетів Іспанії, які здійснюють професійну підготовку соціальних педагогів, навчання на першому циклі продовжується чотири роки, охоплює 240 кредитів (ECTS), кожний кредит дорівнює 25 навчальним годинам. Протягом першого навчального року (опанування 60 кредитів) здійснюється базова підготовка, передбачається вивчення загальноосвітніх дисциплін, зокрема соціології, соціальної філософії, психології, іноземної мови (англійської або французької), інформаційно-комунікаційних технологій, а також предметів професійної спрямованості – теоретичних основ виховання, соціальної педагогіки, історії соціального виховання, загальної дидактики, соціології виховання, соціальної та культурної антропології, психології розвитку та інших.

Основний цикл навчання складається з опанування обов'язкових дисциплін (не менше 90 кредитів), зокрема соціально-виховного втручання, соціально-педагогічної діяльності з різними групами населення, соціокультурної анімаційної діяльності, методології дослідження у соціальних науках, соціальної політики і соціального законодавства та інших, а також предметів за вибором студента (починаючи з третього курсу навчання). Останні запроваджуються у вигляді спецкурсів з метою поглибленого вивчення соціально-педагогічного інструментарію роботи з різними групами населення (наркозалежними людьми, правопорушниками, іммігрантами, людьми похилого віку, людьми, які мають обмежені функціональні можливості, дітьми, позбавленими батьківського піклування), а також соціально-виховної діяльності у різних соціальних контекстах (дискримінації, конфлікту, насильства, психопатології, дозвілля, соціогендерних відносин тощо). Обов'язковим є проходження соціально-педагогічної практики та виконання бакалаврської роботи (Trabajo fin de grado).

Соціальний педагог для ефективного здійснення професійної діяльності з соціальної підтримки й соціально-культурної анімаційної діяльності має володіти комплексом спеціальних знань та умінь: – концептуальних засад соціології, соціальної роботи, антропології, педагогіки, психології та інших дисциплін; – контекстуальних, що дають можливість розуміти динамічні процеси розвитку особистості та суспільства, зміни соціальних відносин; – практичних задля здійснення соціально-педагогічного дослідження, організації різних видів допомоги людям; – етико-деонтологічних, які слугують базою розуміння відповідальності за соціальну й персональну діяльність; – логіко-символічних, знань новітніх інформаційних і комунікаційних технологій; – історичних, що сприяють осмисленню закономірностей суспільного буття, застосуванню принципу історизму; – естетичних задля ціннісного ставлення до світу тощо [2, с. 112-113].

На прикладі Університету Вальядоліду бачимо, що базова теоретична підготовка соціальних педагогів (перший рік навчання) включає три складові: оволодіння знаннями про суспільство (з курсів соціології, етики та політичної філософії, соціальної і культурної антропології); вивчення психолого-педагогічних дисциплін (психології розвитку, соціальної психології, соціальної педагогіки), а також освоєння інструментарію аналітичної і комунікативної діяльності (у процесі опанування іноземної мови, інформаційно-комунікаційних технологій в освіті, методів соціального дослідження).

Основний зміст професійної підготовки соціальних педагогів відображає освоєння знань, умінь, навичок у шістьох галузях, а саме: – громадський розвиток і участь громадян (теорія й моделі громадського розвитку, політика й стратегії громадського розвитку, соціокультурна анімаційна діяльність тощо); – соціально-виховна робота з особами у ситуаціях ризику й соціального виключення (діти і підлітки у ситуаціях ризику й соціального виключення; іммігранти, етнічні меншини й міжкультурне виховання); – освіта протягом життя (педагогічні основи освіти дорослих, програми й досвіди освіти дорослих, неперервна освіта та рівність можливостей); – суспільство, родина й школа (соціальне виховання у шкільному середовищі, соціальне виховання у родинному середовищі); – проектування, управління й оцінювання у соціальній педагогіці (створення програм і проектів соціального виховання, соціально-педагогічне управління, оцінювання програм і проектів соціального виховання, соціальна політика й законодавство про соціальне виховання); – технології соціально-педагогічної діяльності. 3-поміж дисциплін за вибором студентів (36 кредитів) передбачені, наприклад, “Історія соціальної політики Іспанії та Європейського Співтовариства”, “Соціальна історія Іспанії у XX ст.”, “Історія мистецтва для соціальних педагогів”, “Демографія”, “Психопатологія”, “Засоби соціальної комунікації”, “Статистика” [1].

В окремих університетах Іспанії здійснюється підготовка магістрів соціальних педагогів, зокрема в Університеті Валенсії та Мадридському Університеті Комплутенсе – за напрямом соціального виховання і соціально-виховної діяльності, в Університеті Барселони та Університеті Країни Басків – за напрямом соціально-виховного втручання. Обсяг навчального навантаження визначається кожним університетом самостійно.

У Мадридському Університеті Комплутенсе передбачено опанування 60 кредитів (ECTS) протягом одного навчального року у складі трьох модулів – основного (обов'язкового) – 12 кредитів – “Методологія дослідження соціального виховання”; прикладного (частково обов'язкового, частково – за вибором студентів) – 36 кредитів – “Втручання та інновації у соціальному вихованні”; виконання наукової роботи (Trabajo fin de master) – 12 кредитів.

В Університеті Валенсії підготовка магістрів з соціально-виховної діяльності також здійснюється протягом одного навчального року (вивчається 60 кредитів). Обов'язковими дисциплінами (25 кредитів) визначено наступні: «Стратегія комунікації, навчання й розвитку соціальних якостей»; «Соціально-педагогічне дослідження»; «Місто як проект соціально-педагогічного дослідження»; «Соціально-педагогічні практики ресоціалізації особистості»; «Технології соціально-виховної діяльності»; «Міжнародні тенденції соціально-педагогічної роботи»; «Дослідження соціально-виховних процесів й конструювання соціального». З-поміж дисциплін за вибором студентів (23 кредити) передбачено вивчення таких, як: «Права дитини, людський розвиток і соціальна справедливість»; «Виховання у рівності»; «Етика соціального супроводу»; «Соціально-педагогічна робота у громаді»; «Соціально-педагогічна робота у родині»; «Діти й соціальне виключення (історична перспектива)»; «Професійна орієнтація і професійний розвиток задля соціально-трудової інтеграції»; «Міжнародні перспективи соціально-педагогічних програм» тощо. Решта навчального навантаження відведена на практичне навчання (6 кредитів) й підготовку наукової роботи (Trabajo fin de master) (6 кредитів) [3].

У Барселонському Університеті структура навчального плану магістерської підготовки соціальних педагогів має три складові: обов'язкові дисципліни (24 кредити); предмети за вибором студентів (24 кредити); проведення наукового дослідження (12 кредитів). Обов'язковими дисциплінами визначено наступні: «Соціальна політика, соціальне виховання й громадська діяльність»; «Дослідження у соціально-виховній сфері»; «Соціально-виховне втручання». З-поміж дисциплін за вибором студентів передбачено вивчення таких, як «Інноваційні стратегії соціально-виховного втручання»; «Методологія соціально-педагогічного дослідження»; «Соціально-педагогічна робота з різними групами людей: втручання та інновації» [4].

В Університеті Країни Басків підготовка магістрів соціальних педагогів включає опанування 60 кредитів протягом одного навчального року, зокрема вивчення обов'язкових предметів (18 кредитів), предметів за вибором студентів (30 кредитів), а також проведення наукового дослідження (12 кредитів). З-поміж обов'язкових дисциплін передбачено наступні: «Права дітей і освіта»; «Методологія соціально-педагогічного дослідження»; «Соціально-виховні інститути й програми»; «Соціально-виховна інклюзія»; «Дослідження й орієнтування задля розвитку мультикультурних програм»; з-поміж елективних дисциплін визначені – «Творче навчання й неперервна освіта»; «Соціальне виховання у мультикультурних контекстах»; «Теорія і практика міжкультурного виховання»; «Новітні перспективи у подоланні інвалідності»; «Актуальні перспективи історико-педагогічних досліджень» та інші [5].

У Національному Університеті дистанційної освіти (UNED, м. Мадрид) навчальний план підготовки магістрів соціальних педагогів розрахований на вивчення студентами 60 кредитів (ECTS) протягом одного року, які розподілені наступним чином: обов'язковий загальний модуль – «Методологія дослідження» (15 кредитів); модуль, що складають предмети за вибором студентів (25 кредитів); практичне навчання (10 кредитів); проведення наукового дослідження (10 кредитів).

Таким чином, у сучасній Іспанії здійснюється багатоступенева підготовка фахівців соціально-педагогічної роботи, спрямована як на практичну професійну реалізацію соціальних педагогів у сфері соціального захисту населення, соціально-культурної діяльності, соціально-виховної діяльності, так і на науково-дослідну й інноваційну діяльність у галузі соціально-педагогічної роботи, теорії соціального виховання, історії та теорії соціальної педагогіки. Це сприяє своєчасному розв'язанню актуальних соціальних проблем громади, творчому пошуку соціально-культурних можливостей розвитку спільноти, виробленню стратегій та визначенню оптимальних шляхів конструктивного перетворення соціальної дійсності.

Література:

1. Grado de Educación Social. Real Decreto 1393/2007, de 29 de octubre, por el que se establece la ordenación de las enseñanzas universitarias. – Valladolid: Escuela Universitaria de Educación de Palencia – Facultad de Educación y Trabajo Social de Valladolid, 2007. – 160 p.
2. Sepulveda Lopez, M. La Animación Sociocultural: conceptos, fundamentos y practicas. Cuaderno № 2. – Medellín: Escuela de Animación Juvenil, 2009. – 124 p.
3. Master Universitario en Acción Social y Educativa. Universitat de Valencia. – [El recurso electrónico]. – El regimen del acceso: http://www.uv.es/uvweb/prospective_students/es/postgraduate-programmes-offered/master-1285848941532/Titulacio.html?id=1285893672268.
4. Universitat de Barcelona. Master Universitario en Intervenciones Sociales y Educativas. Plan de estudios. Curso 2014-2015. – [El recurso electrónico]. – El regimen del acceso: http://www.ub.edu/estudis/sites/default/files/pe_m130j_ise_0.pdf.
5. Master Universitario en Investigación en Ambitos Socioeducativos. Universidad del País Vasco. – [El recurso electrónico]. – El regimen del acceso: <http://www.ehu.es/es/web/masterambitosocioeducativos/programa-irakasleak>.

Георгій Кобеньок
(Київ, Україна)

БІОЕТИКА – КЛЮЧ ДО ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМ ФОРМУВАННЯ ЕКОЦЕНТРИЧНОГО СВІТОГЛЯДУ

У другій половині ХХ століття людська цивілізація перейшла у своєму розвитку на новий якісний етап. „В ХХ ст. вперше в історії Землі людина дізналася і охопила всю біосферу, розселилася по всій її поверхні...Людство, взяте в цілому, стає потужною геологічною силою» [2, с.147-148]. Досить несподіваним наслідком цієї події стало виникнення глобальної екологічної кризи, яка і стала визначальним фактором розвитку сучасної людської цивілізації. Неконтрольоване зростання споживання природних ресурсів і варварське ставлення людини до природи стало основою формування широкомасштабного громадського руху по захисту природного середовища.

Розпочався широкомасштабний процес екологізації суспільної свідомості. У найважливіших міжнародних документах останніх десятиліть, присвячених проблемам виживання людства, однією з головних складових подальшого стабільного розвитку, визначено систему екологічного виховання та освіти.

Сьогодні достатньо повно сформульовані цілі і головні завдання екологічної освіти, визначено її форми і методи. Але, як не дивно, широка популярність екології не призвела до кардинальних змін у відношенні більшості людей до проблем навколишнього середовища та результати тотальної екологічної освіти поки ще далекі від

очікуваних. В реальному житті екологічні знання рідко використовуються в практичній діяльності більшості і відповідно їм мотивують.

Метою проведеного дослідження був пошук перспективних підходів до вирішення проблеми формування нового типу світогляду – екоцентричного. Застосування цього типу світогляду на практиці означає використання ненасильницьких дій у відносинах з природою, відмова від її «підкорення». Задача дослідження – визначення причин, які служать перешкодою для існуючої системи екологічної освіти у вирішенні його головного завдання – зміни споживацького ставлення людини до природи.

А. Ейнштейн колись сказав свою знамениту фразу, що не можна вирішити проблему, залишаючись в рамках того світогляду, який її створив. Майбутнє людства пов'язано, насамперед, з виробленням нових світоглядних орієнтирів, які б не протиставляли людину природі і оптимізували взаємодії суспільства і природи шляхом підвищення рівня екологічної культури населення, особливо молоді. Для переходу від антропоцентризму до екоцентризму необхідне створення нової системи цінностей, заснованої на гуманному ставленні людей до всіх живих істот незалежно від їх практичної цінності [1, с. 53]. У наш час ставлення людини до природи набуває такого ж моральне значення, як і ставлення людини до людини.

Оцінити ступінь готовності молодого покоління до дій, заснованих на принципах екологічного гуманізму, дозволяють дані опитування студентів Київського університету імені Бориса Грінченка. Респондентам (154 студенти 2-4 курсів) необхідно було визначити свої позиції до двох типів світогляду – антропоцентричного і екоцентричного. При проведеному опитуванні були отримані наступні результати:

Принципи світогляду антропоцентричного типу:

1. Вищу цінність має тільки людина – дотримуються цих поглядів 36,4% респондентів.
2. Метою взаємодії з природою є задоволення потреб людини – згодні 42,1%.
3. Правильним і дозволеним є те, що корисно людині і людству – згодні 36,6%.
4. Природу треба охороняти з метою збереження її для майбутніх поколінь людей – згодні 93,8%.
5. Людина господар (орендар) природи – згодні 38,8%.

Принципи світогляду екоцентричного типу:

1. Вищу цінність має гармонійний розвиток людини і природи – згодні 98,7%.
2. Метою взаємодії з природою є максимальне задоволення, як потреб людини, так і природи – згодні 81,6%.
3. Правильним і дозволеним є те, що не руйнує екологічну рівновагу – згодні 74,8%.
4. Природу треба охороняти з метою збереження її самої – згодні 68,6%.
5. Інші організми мають такі ж права, як і людина – згодні 79,9%.

При аналізі результатів проведеного опитування звертають на себе увагу дві основні тенденції. По-перше, більше половини молодих людей позитивно сприймають цінності та моральні права природи. При цьому, все ж, як мінімум третина опитаних студентів у своїх поглядах на взаємовідносини в системі людина-природа стоять на позиціях антропоцентризму. По-друге, в кожному випадку кількість респондентів, які позитивно відповіли по парам теза-антитеза (всього 5 пар тверджень) значно перевищувало 100%. Логічне пояснення цього факту – частина респондентів відповідала позитивно як на тезу, так і на антитезу, що свідчить про відсутність чітко сформованої світоглядної позиції. Звідси, як наслідок, стає зрозумілим природа виникнення труднощів і протиріч при вирішенні практичних питань збереження природного середовища.

Результати додаткових досліджень свідчать, що студенти приходять до університету з уже сформованою етичною оцінкою навколишнього світу. Представники тваринного і рослинного світу вже мають яскраво позначені етичну і естетичну оцінки. Вони можуть бути прекрасні (метелики і квіти) або огидні (жаби і цвіль), шляхетні (олень і орел) або підступні (лисиця і змія) і т.д.

Антропоморфні уявлення про окремі види тварин, отримані в дитячому віці, в тому чи іншому вигляді, можуть зберігатися все життя, і спроба не враховувати їх в процесі екологічного виховання є помилковою. Важко переконувати у необхідності збереження хижаків в природних екосистемах, наприклад, сірих вовків, якщо 78% опитаних респондентів характеризують цих тварин як злих, страшних і агресивних. Аналіз емоційного сприйняття молодими людьми багатьох груп живих організмів (безхребетних, рептилій, земноводних, рослин) виявив, за рідкісним винятком, в цілому неприємну картину. Більшість студентів може впевнено визначити і описати всього кілька десятків видів живих організмів рідного краю. Інша частина живої природи рідного краю незнайома і тому, ставлення до неї байдуже.

Система старих духовних цінностей, заснована на позиціях антропоморфного сприйняття тварин (корисні – шкідливі) і є та причина, яка викликає невизначеність у сприйнятті навколишнього природного середовища та визначення місця в ній людини. Тільки радикальні зміни в світогляді людини дадуть можливість суттєво переглянути пріоритети і мотиви людської поведінки. «Прийняття нового, природопаритетного ноосферного світогляду по суті ставить питання про зміну цілей і цінностей людства, виховання нової людини, побудову нової ноосферної цивілізації. Така задача може бути вирішена тільки колективними зусиллями всього людства, а для цього необхідно, щоб мета збереження життя на землі стала головним завданням усіх країн і народів» [3, с.48].

Проблема формування нової системи цінностей людства широко представлена в науковій літературі [1,4,5,7]. Один з основоположників екоетики А. Швейцер, вважав, що людині необхідно не відмовлятися від емоційного сприйняття навколишнього світу, а навчитися співчувати живим істотам. І якщо мова йде про ставлення до окремих представників тваринного світу, то негативне ставлення до них необхідно поступово трансформувати на позитивне. Складно розраховувати на дбайливе ставлення людини до «несимпатичних» тварин [8]. В ХХ столітті ми спостерігаємо появу нової масової культури – екологічної. «Екологічна культура співвідноситься не стільки в розширенні екологічної інформації, скільки у формуванні екологічного мислення. Одним з визначальних елементів екологічного мислення, є те, що людина – біосоціальна істота, і її розглядають і як частину біосфери (природи в цілому), і як частину суспільства» [6, с.21]. Головним завданням сучасності стає створення нової системи цінностей, яка ґрунтується на гуманному ставленні людини до всіх живих істот незалежно від їх практичної цінності. Проблеми цінностей і моральних прав природи займають центральне місце в біоетиці.

Термін біоетика запропонував в 1971 році американець Ван Ренсселер Поттер, який визначив її як науку виживання, об'єднуючи два найбільш важливих і вкрай необхідних елементи – біологічне знання і загальнолюдські цінності [9]. Біоетику (часто використовується також термін екологічна етика) можна також розглядати як сукупність правил, які позначають допустимі межі втручання господарської діяльності людини в життя природних екосистем і

визначають, що є моральним чи аморальним по відношенню до живих істот. За живими істотами як індивідами так і за їх угрупованнями пропонується визнати такі права: право на життя, право на свободу від людського втручання, право на захист від страждань з вини людини, право на продовження життя (репродукцію, відтворення), право на здорове середовище проживання, право на захист законом [1]. Метою екологічного виховання має стати створення нових моральних «бар'єрів» в суспільстві, внутрішніх «табу», які забороняють певні дії по відношенню до природи. Задача сучасного курсу екології для вузів – виховання особливої екологічної моралі та екологічної культури особистості, заснованої на любові і повазі до всіх живих істот на Землі. Вивчення принципів і законів біоетики дозволить молодому поколінню сформувати екоцентричний світогляд і визначитися зі стратегією поведінки людини в навколишньому середовищі, суть якої в гармонійному співіснуванні людини й природи.

У сучасній Україні найбільш надоліком навчальних програм з екології є те, що, розглядаючи питання взаємовідношення людини з природним середовищем, вони ґрунтуються на старих позиціях антропоцентризму. Єдиний виняток – курс «Екологічної етики». Але викладання цього курсу носить, в основному, експериментальний характер. Одна з об'єктивних причин такого положення – відсутність системної підготовки викладачів з біоетики.

Висновки.

1. Проблема слабкої результативності екологічної освіти в Україні проявляється не стільки в недостатній кількості спеціальних предметів та навчальних годинах, а в недостатньо цілеспрямованій роботі з формування нової системи моральних цінностей, яка ґрунтувалася б на принципах екологічного світогляду.

2. У навчальних закладах усіх рівнів недостатньо приділяється увага вирішенню одного з головних завдань екологічної освіти – закладенню мотиваційних основ поведінки в природі, засвоєнню особливої екологічної моралі та етики, що визначають відносини природи і людини.

3. Існує нагальна необхідність розробки і якнайшвидшого впровадження в вітчизняну систему освіти обов'язкового предмета «Біоетика», як невід'ємної складової екологічної освіти.

Література:

1. Борейко В.Е. Прорыв в экологическую этику / В.Е. Борейко – Серия: Охрана дикой природы. Выпуск 45 – К.: Киевский эколого-культурный центр – 2005, – 208 стр.
2. Вернадский В.И. Биосфера и ноосфера / В.И.Вернадский – М.: Наука, 1989. – 261с.
3. Кувшинов Ю.А. Экологическое мировоззрение и природоохранная деятельность / Ю.А. Кувшинов // *Фундаментальные исследования* – М. – 2006. – № 11 – С. 48
4. Марушевський Г. Ідейно-концептуальні витоки екологічної етики // *Філософська думка*. – 2000. – №3. – С.47-75
5. Мишаткина Т.В. Нормативно-ценностные основания эколого-этического образования // *Этика и экология*, Сер. «Научные доклады», Вып. 9. – Великий Новгород, НовГУ имени Ярослава Мудрого. – 2010. – С. 241-252
6. Родзевич Н.Н. Геоэкология и природопользование: Учеб. для вузов / Н.Н. Родзевич – М.: Дрофа, – 2003. – 256 с.
7. Павлова Т.Н. Биоэтика в высшей школе: учеб. пособие для вузов / Т.Н. Павлова. – М.: Моск.гос. академия ветеринар. медицины и биотехнологии, 1997. – 147 с.
8. Швейцер А. Благоговение перед жизнью / А. Швейцер. – М.: Прогресс, 1992. – 572 с.
9. Potter Van. Rensselaer Bioethics: Bridge to the Future. Englewood Cliffs – N. J., 1971

Любов Терлецька
(Київ, Україна)

НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНИМ МОВАМ У ПЕДАГОГІЧНИХ КОЛЕДЖАХ У КОНТЕКСТІ ГУМАНІСТИЧНОЇ СПРЯМОВАНОСТІ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

На сучасному етапі розвитку Української держави все актуальнішим для вищої школи стає створення належних умов підготовки конкурентноспроможного фахівця, готового до майбутньої професійної діяльності. В період трансформаційних змін суспільство прагне збільшення обсягу та ускладнення інформації, а отже збільшуються і вимоги суспільства до випускника навчального закладу.

Вимоги до фахівців підвищуються рік від року і включають не тільки високий рівень знань та умінь за фахом, але і володіння іноземною мовою як інструментом для здобуття нової інформації.

У сучасній Україні система освіти безперервно розвивається, і для неї характерне постійне відновлення й саморозвиток. Необхідною складовою демократичного суспільства є спрямованість на гуманістичні цінності.

Науковці, освітяни, представники громадськості все глибше усвідомлюють потребу у побудові єдиного освітнього та наукового простору без кордонів. Особлива увага приділяється вищій освіті, інтелектуальному потенціалу, що постійно зміцнюється і використовується в загальноєвропейському інтеграційному процесі для поширення знань з метою усвідомлення спільних цінностей [1, с.25].

Вимоги часу й розпочата реформа системи освіти в Україні орієнтують викладачів на відмову від авторитарного стилю навчання на користь гуманістичного підходу, на застосування методів, які сприяють розвитку творчих засад особистості з урахуванням індивідуальних особливостей учасників навчального процесу й спілкування. Основним засобом людського спілкування є мова, а в багатомовному просторі – декілька мов. Ось чому вивчення іноземних мов набуває особливого статусу. Сучасний стан міжнародних зв'язків України у різних сферах життєдіяльності, вихід її у європейський та світовий простір, нові політич – ні, соціально-економічні та культурні реалії потребують певних змін та вдосконалень і у сфері освіти як важливого державного інституту, у тому числі й у галузі навчання іноземних мов. Сьогодні статус іноземної мови має тенденцію до постійного зростання. У світі вона все ширше набуває ролі засобу міжкультур – турного спілкування. Усе це зумовлює визначення основних стратегічних напрямків удосконалення цілей, змісту, методів, прийомів і засобів навчання іноземної мови. Відповідно до Національної доктрини розвитку освіти, основними напрямками оновлення змісту вищої освіти є: особистісна орієнтація системи освіти, пріоритет загальнолюдських і національних цінностей, забезпечення якості освіти на основі новітніх досягнень науки, культури і соціальної практики [2, с.2-3].

У структурі змісту філологічної підготовки у педагогічному коледжі слід виділити три рівні пізнавальної активності студентів:

1) репродуктивно-наслідувальна активність, за допомогою якої досвід структурування змісту філологічного матеріалу накопичується через досвід діяльності іншого. Генетично це найбільш рання й елементарна форма

прояву творчої активності студента в навчально-пізнавальній діяльності. Оволодіння будь-якою складною формою засвоєння змісту філологічного матеріалу здійснюється студентом коледжу в процесі співробітництва з викладачем через реалізацію предметних дій, мовленнєвих форм, здатних до репродуктивної активності. При репродуктивному навчанні студент рівень власної активності проявляє недостатньо, що не дозволяє розвивати в нього ініціативу та творчі здібності.

2) пошуково-виконавська активність у структуруванні змісту філологічної підготовки має більш високий рівень розвитку інтелекту студента педагогічного коледжу, оскільки він виступає виконавцем завдання, яке ставить викладач. Аналізуючи характер навчального завдання філологічного змісту, яке виконує студент, приходимо до висновку, що в цьому випадку проявляється рівень складної аналітичної діяльності інтелектуального пошуку. Характер такого завдання є завершенням мисленнєвого процесу в навчальній діяльності.

3) рівень творчої активності студента педколеджу найбільш високий у структуруванні змісту філологічної підготовки. Показники творчої активності включають: новизну, оригінальність, відхід від шаблону, руйнування стереотипів.

У теорії навчання розроблені різні технології, побудовані на активізації пізнавальної діяльності студентів. На нашу думку, варто відзначити такі, які пройшли апробацію часом і сформувалися в певні системи:

- а) технологія проблемного навчання;
- б) технологія розвитку пізнавального інтересу в навчанні;
- в) технологія навчання на основі опорних сигналів;
- г) технологія розвитку способів розумових дій;
- д) технології евристичного (пошукового) навчання.

Усі ці технології мають різні процесуальні характеристики, структурні моделі управління пізнавальною діяльністю студентів, технологічні мікроструктури. У нашому дослідженні структура пізнавальної діяльності студентів – це компоненти, що утворюють систему дій викладача, спрямовану на стимуляцію пошукової активності майбутніх вчителів, інтенсифікацію пізнавальних процесів, необхідних для розв'язання змісту філологічних завдань.

Викладач педагогічного коледжу – не просто викладає філологічний матеріал, опитує, оцінює студентів, а включає їх у пізнавальний діалог із собою, спонукає до осмислення, збуджує думку й почуття, корегує сприйняття, спрямовує його на ефективне засвоєння філологічних знань. Викладач коледжу намагається включити «Я» студента, його особистісні резерви в процес навчально-пізнавальної діяльності.

Студенти педагогічного коледжу мають змогу отримувати нові знання та систематизувати вже вивчений матеріал використовуючи комп'ютерні та інтерактивні технології. Таке навчання сприяє підвищенню самооцінки студента та рівня володіння іноземною мовою. Крім того на заняттях формується характерна тенденція до посилення комунікативної спрямованості навчального процесу, його наближення до реального процесу спілкування. У процесі навчання за комунікативним методом студенти набувають комунікативної компетенції – здатності користуватись мовою залежно від конкретної ситуації. Вони навчаються комунікації у процесі самої комунікації. Відповідно усі вправи та завдання повинні бути комунікативно спрямованими на отримання інформації, вибір та реакцію (information gap, choice, feedback). Найважливішою характеристикою комунікативного підходу є використання автентичних матеріалів, тобто таких, які реально використовуються носіями мови. Мовленнєва взаємодія студентів проходить за співучастю викладача в найрізноманітніших формах: парах, тріадах, невеликих групах, з усією групою. Для досягнення комунікативної компетенції (комунікативних вмінь, сформованих на основі мовних знань, умінь та навичок) викладач іноземної мови використовує новітні методи навчання, що поєднують комунікативні та пізнавальні цілі. Інноваційні методи навчання іноземних мов, які базуються на гуманістичному підході, спрямовані на розвиток і самовдосконалення особистості, на розкриття її резервних можливостей і творчого потенціалу, створюють передумови для ефективного поліпшення навчального процесу у вищих навчальних закладах. Основними принципами сучасних методів є: рух від цілого до окремого, орієнтація занять на студента (learner-centered lessons), цілеспрямованість та змістовність занять, інтеграція мови та засвоєння її за допомогою знань з інших галузей наук. Існують різні варіанти цього напрямку в сучасній методиці, які мають різні назви – «Whole Language Content Approach», «Cognitive Approach», «Content-Based ESL Program», «Cognitive Academic Language Approach», «Co-operative Learning», «Interactive training» [3, с.7]. Інтерактивний метод надає можливість вирішити комунікативно-пізнавальні задачі засобами іншомовного спілкування.

Сучасна комунікативна методика пропонує широке впровадження в навчальний процес активних нестандартних методів і форм роботи для кращого свідомого засвоєння матеріалу. Найвідоміші форми парної і групової роботи: внутрішні (зовнішні) кола (inside /outside circles), мозковий шторм (brainstorm), читання зигзагом (jigsaw reading), обмін думками (think-pair-share), парні інтерв'ю (pair-interviews) та інші. Слід зазначити, що всі вищезгадані форми інтерактивного навчання ефективні в тому випадку, коли поставлена проблема попередньо обговорювалась на заняттях і студенти мають певний досвід виконання таких вправ. Викладач також має враховувати той факт, що теми для обговорення не повинні мати обмежений характер. Однією з особливостей інтерактивних форм навчання є те, що вони мотивують студента не лише висловлювати власну точку зору, але й змінювати її під аргументованим впливом партнерів у процесі спілкування. Таким чином, новітні методи навчання іноземних мов сприяють вирішенню проблем комунікативного, пізнавального та виховного характеру.

Отже, вивчення і застосування на практиці інноваційних методологічних підходів надають можливість викладачам іноземної мови впровадити та удосконалити нові методи роботи, підвищити ефективність навчального процесу і рівень знань студентів. Методи навчання іноземних мов, які ґрунтуються на гуманістичному підході, допомагають розкрити творчий потенціал студентів і сприяють розвитку та самовдосконаленню навчально-комунікативного процесу, формуванню майбутніх свідомих патріотів своєї країни, толерантних громадян світу.

Література:

1. Крючков Г. Болонський процес як гармонізація Європейської системи вищої освіти / Г. Крючков // Іноземні мови в навчальних закладах. – Педагогічна преса, 2004.
2. Коваленко О. Концептуальні зміни у викладанні іноземних мов у контексті трансформації іншомовної освіти / О. Коваленко // Іноземні мови в навчальних закладах. – Педагогічна преса, 2003.
3. Stern H. H. (1983) *Fundamental Concepts of Language Teaching* / H. H. Stern. – Oxford: Oxford University Press.
4. Blair, R.W., ed (1982) *Innovative approaches to language teaching* // New York: Newbury House.

Катерина Хоменко
(Суми, Україна)

ПРОФЕСІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ У ПІДГОТОВЦІ ЛІКАРІВ

Вища освіта змінюється відповідно до вимог сучасного суспільства та ринку праці, які потребують максимально адаптованих, ефективних, конкурентоспроможних фахівців. Проблема формування професійної компетентності фахівця будь якої галузі знаходиться у полі зору багатьох дисциплін.

Професійна компетентність – це володіння людиною певним набором спеціальних компетенцій, що дозволяють людині використовувати свій потенціал, здійснювати складні види діяльності, оперативно і успішно адаптуватися у професійному середовищі, включаючи ціннісне відношення до професійної ситуації, у рамках якої він діє. Компетентносний підхід реалізований у багатьох країнах на рівні національних освітніх стандартів.

Існують відмінності у синонімічно використовуваних поняттях «компетенції» і «компетентність». Ці поняття у науковій літературі суттєво різняться і на сторінках наукових видань ведеться дискусія про їх співвідношення.

Компетенція – сукупність взаємозв'язаних якостей особи (знань, умінь, навиків, способів діяльності), що задаються по відношенню до певного кола предметів і процесів необхідних аби якісно та продуктивно діяти по відношенню до них [5].

Компетентність – володіння людиною відповідною компетенцією, що включає його особисте відношення до неї і предмету діяльності [5].

Таким чином, під компетенцією розуміється наперед задана вимога (норма) до освітньої підготовки студента, а під компетентністю – його особиста якість (сукупність якостей), що вже сформувалася і мінімальний досвід по відношенню до діяльності у заданій сфері.

Компетентність людини передбачає цілий спектр його особистих якостей – від смислових і світоглядних (наприклад, навіщо мені необхідна ця компетенція) до рефлексивно-оціночних (наскільки успішно я застосовую її у житті).

Компетентність, як властивість індивіда, існує у різних формах: як міра умілості, спосіб особистої самореалізації (звичка, спосіб життєдіяльності, захоплення), деякий підсумок саморозвитку індивіда або форма прояву здатності і ін.

Природа компетентності така, що вона, будучи продуктом навчання, не прямо витікає з нього, а є, швидше, наслідком саморозвитку індивіда, його не стільки технологічного, скільки особистого зростання, наслідком самоорганізації і узагальнення діяльного і особистого досвіду. Компетентність – це спосіб існування знань, умінь, освіченості, що сприяє особистій самореалізації, знаходженню вихованцем свого місця у світі, внаслідок чого освіта стає мотивованою і у справжньому сенсі особисто орієнтованою та забезпечує максимальну потребу особистого потенціалу, визнання особи оточуючими і усвідомлення нею самою власної значущості [2, с. 6].

Професійні компетенції фахівця випускника вищої школи і слухачів системи післявузівської професійної освіти можуть збігатися по назві, але відрізнятися за об'ємом: кількість компетенцій зростає при збільшенні рівня освіти.

Професія лікаря – унікальна, вона містить комплекс таких характеристик як постійний потяг до самовдосконалення, величезний практичний досвід, знання специфіки даної діяльності, здібності до лікарської праці, знання перспектив розвитку медичної галузі.

Сучасний лікар повинен мати високопрофесійну теоретичну і практичну підготовку, володіти методиками профілактики, ранньої діагностики і високотехнологічної терапії захворювань.

Сучасна медична освіта має бути: безперервною, заснованою на сучасних технологіях, відповідати потребам охорони здоров'я, активною (тобто має бути зроблений акцент на активність, здатність адаптуватися до змінних умов та самостійність).

Багато років вузи боролися за збільшення годин в учбових програмах. Сьогодні світ пішов іншим шляхом. У даний час суспільство цікавлять не лише години і час, витрачений на навчання, але і придбані професійні знання і навички.

В останні десятиріччя система медичної освіти різних країн орієнтована на кінцевий результат – підготовку лікарів, які володіють різнобічними навичками й мають широкий світогляд, здатні інтегрувати свою роботу у діяльність усіх працівників сектора охорони здоров'я та інших професійних напрямків, можуть самостійно приймати професійні рішення на підставі оволодіння визначеним колом функцій і завдань [3, с. 34]. Всесвітня організація охорони здоров'я запровадила визначення сучасного висококваліфікованого лікаря як особи, що надає допомогу, приймає рішення, спілкується, керує та враховує інтереси й потреби суспільства [6, с. 14].

Згідно з цим було розроблено документи, у яких відображено кваліфікаційні вимоги до сучасного лікаря з урахуванням темпів зростання наукової бази медицини, існування різноманітних моделей організації охорони здоров'я, наявності глобальних інтеграційних процесів у світі. Мета цих документів – привернути увагу до нових потреб системи охорони здоров'я, які диктують необхідність змін у системі медичної освіти. Відправними документами реформування системи вищої медичної освіти у деяких країнах стали Единбурзька декларація 1988 року, яка визначила 12 принципів реформування та рекомендації Всесвітнього саміту 1993 року, більшість з яких визначають чіткі схеми дій у цьому напрямі [7, с. 481]. За результатами Всесвітнього саміту Консультативний комітет з питань медичної підготовки Європейського Союзу підготував рекомендації щодо медичної освіти, які отримали загальну назву "Лікарська директива" і відображають вимоги до базової медичної освіти у країнах ЄС та до фахівців медичної сфери [4, с. 5].

Однак ці загальні вимоги тільки визначають медичним навчальним закладам концептуальні засади формування навчальних планів з метою отримання студентами основних елементів професії лікаря, їх підготовки до відповідальної діяльності, здатності пристосовуватися до змін, нових ідей і напрямів розвитку медицини, продовжувати навчання протягом усього життя [1, с. 34].

Впродовж останніх десятиліть у медичній практиці відбуваються істотні зміни, які зачіпають сам характер і зміст діяльності лікаря. Ця діяльність виходить за межі традиційних професійних завдань збереження життя хворого і його працездатності. Все більш актуальними стають питання забезпечення якості життя пацієнтів. Це, у свою чергу, висуває на перший план проблему задоволеності населення якістю надання медичної допомоги.

Багаточисельні дослідження показують, що ця задоволеність визначається не лише і не стільки проведенням власне медичних втручань, скільки їх відповідністю психологічним потребам і суб'єктивним очікуванням хворих. У сучасних умовах лікарям пред'являються нові вимоги. Найважливішим з них є опанування навичок міжособової взаємодії, без яких завдання підвищення якості життя і соціального функціонування хворих виявляється важко здійсненим. Вказані навички набувають особливого значення у професійній діяльності лікаря при розгляданні питань, пов'язаних з комплаєнтністю хворих, у ході профілактичної і реабілітаційної роботи, а також при виникненні конфліктних ситуацій.

Останнім часом у багатьох розвинених країнах велика увага приділяється підвищенню психологічної компетентності лікарів, яка стала розглядатися як необхідний елемент професіоналізму. Зокрема, медичні факультети, програми післявузівської професійної освіти, а також національні ліцензійні комітети здійснюють систематичну оцінку і сертифікацію майбутніх фахівців не лише залежно від рівня їх академічної підготовки або мотивації, але і професіоналізму. Стандарти професійної компетентності, що існують у різних країнах, направлені на те, аби врахувати ключові технічні, інтелектуальні і емоційні аспекти лікарської діяльності.

Професійна компетентність формується на основі базисних медичних навиків, наукового знання і морального розвитку. Її головними компонентами є здатність набувати і використовувати знання, інтегрувати їх за допомогою клінічного мислення, а також реалізовувати і передавати їх у процесі комунікації з пацієнтами і колегами, керуючись етичними принципами. Тому формування комунікативних навиків стає у даний час одним з ключових завдань безперервної медичної освіти. Ефективна комунікація включає здатність адаптуватися, реагувати і зберігати здібність до самоконтролю у процесі контактів з іншими людьми і сприйняття інформації. При цьому вона в істотній мірі залежить не лише від умінь лікаря, але і від особливостей поведінки пацієнта.

Вироблення комунікативних навиків і розвиток клінічного мислення є важливими самостійними завданнями професійної освіти. Така підготовка націлена на розвиток у лікаря здібності до поліпшення психологічної взаємодії з пацієнтом, а також сприяє поглибленню конструктивної співпраці між ними. Це полегшує умови для збору і аналізу клінічних даних і прямо впливає на ефективність лікувально-профілактичних заходів. Перелік комунікативних навиків, які необхідні лікареві, є досить широким. Він включає як вербальні, так і невербальні засоби комунікації, методи поліпшення міжособових взаємодій і поглиблення самоконтролю і самоусвідомлення. Сюди відносяться така психологічна техніка, як активне слухання, диференційоване завдання питань, компетентне інформування і щадне доведення до хворого потенційно травмуючих відомостей. Велике значення мають також психологічно обґрунтовані підходи, направлені на активізацію пацієнта, формування конструктивного діалогу, вироблення партнерської позиції, спільне ухвалення терапевтичних рішень і ін.

Таким чином, результат компетентнісного підходу в освіті – готовність до продуктивної самостійної і відповідальної дії у професійній діяльності і повсякденному житті. І забезпечити досягнення цього результату зобов'язані викладачі медичних вузів.

Література:

1. Кліщ Г.І. Професійна компетентність як мета підготовки сучасних лікарів у медичних університетах Австрії / Г.І. Кліщ // Медична освіта. – 2011. – №4. – С. 32-38.
2. Компетентностно-ориентированное обучение в медицинском вузе: Учебно-методическое пособие / [А.И. Артюхина, Н.А. Гетман, М.Г. Голубчикова и др.]; под ред. Е.В. Лопановой. – Омск: ООО «Полиграфический центр КАН», 2012. – 198 с.
3. Медицинское образование в мире и в Украине: Додиплом. образование. Последиплом. образование. Непрерыв. проф. развитие: Учеб. пособие для преп., магистров, аспирантов, студентов / [Ю.В. Поляченко, В.Г. Передерий, А.П. Волосовец и др.] – К.: ИПП "Контраст", 2005. – 462 с.
4. Тревор Д. Гіббс. Відкрите обговорення системи медичної освіти в Україні: на початку нової ери / Тревор Д. Гіббс // Сімейна медицина. – 2008. – № 1. – С. 5 – 6.
5. Хуторской А.В. Ключевые компетенции и образовательные стандарты. Стенограмма обсуждения доклада А. В. Хуторской в РАО [Электронный ресурс] / А.В. Хуторской // Эйдос: Интернет-журнал. 2002. 23 апр. Режим доступа: <http://www.eidos.ru/journal/2002/0423-1.htm>.
6. Towards the Assessment of Quality in Medical Education / World Health Organization. – Geneva: WHO, 1992. – 17 p.
7. World Federation for Medical Education. The Edinburgh declaration // Medical education. – 1988. – № 22. – P. 481 – 482.

СЕКЦІЯ: ПОЛІТОЛОГІЯЛюбов Титаренко
(Одеса, Україна)**ПРОБЛЕМИ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ У СВІТОВЕ СПІВТОВАРИСТВО**

В сучасних умовах проблема інтеграції України у світове співтовариство набуває особливої гостроти. Не менш важливою є і проблема збереження стабільності. Вітчизняним вченим належить пояснити політичні зміни, які відбулися за двадцять три роки незалежності, а також відповісти на питання, чи сприяють вони збереженню суверенітету держави, консолідованої демократії у суспільстві.

Для України, яка впродовж своєї історії перебувала в центрі геополітичних інтересів кількох наддержав, зовнішньополітичний вибір має не тільки внутрішню, а й міжнародну вагу. Найважливішою передумовою розбудови вітчизняної правової демократичної держави в нинішній час постає проблема співвідношення політичних змін і суспільної стабільності. Як відомо, 16 вересня 2014р. Верховна Рада України та Європейський парламент синхронно ратифікували Угоду про асоціацію. Президент України П. О. Порошенко та спікер Верховної Ради О. Турчинов назвали цей день історичним. За проект закону про ратифікацію проголосували 355 депутатів українського парламенту. [8, с.2].

Оскільки дотепер питання дослідження суспільно – політичних змін, а саме: проблем інтеграції України у світове співтовариство залишаються одними із найскладніших, то потребують більш глибокого обґрунтування. Проблеми політичних змін і суспільної динаміки вивчають, зокрема, такі вчені, як С. Ліпсет, А. Дегтярьов, В. Ільїн, М. Ільїн, І. Лиханова, М. Михальченко, В. Сергеев та інші. Науковцями запропоновано чимало визначень поняття „політичні зміни”. Деякі вчені поняття „політичні зміни” розглядають у взаємозв'язку з іншими поняттями – „політична динаміка”, „політичний процес”, „політичний розвиток”, „суспільна динаміка” і намагаються віднайти дихотомічну пару поняттю „політична зміна”.

А. Дегтярьов, наприклад, вважає, що поняття „політична система” і „політичні зміни” виражають „ідеальні типи” таких крайніх станів політичного життя, як сталість політичного порядку і його зміна, що призводить до його розпаду [1, с.84].

М. Ільїн вважає, що цикли відтворення політичної системи цілком природно пов'язані з певними змінами. На його думку, необхідно вводити значно ширше поняття суспільно – політичного процесу, яке б характеризувало зміну типів політичної системи, способу зміни самого певного режиму. Поняття „політична зміна”, на думку М. Ільїна відповідає цим вимогам. Поняття „політичний розвиток” він вважає логічніше використовувати в якості сукупного визначення як політичного процесу, так і політичних змін [2, с.58].

І. Лиханова досліджує дві тенденції розвитку суспільної системи. Вона вважає, що в процесі свого існування соціальна система відчуває дві протилежні тенденції: з одного боку, це процеси дезорганізації, а з іншого – процеси самоорганізації і організації. Наростання внутрішніх проблем і протиріч робить суспільство несталим. Якщо суспільство перебуває у стані трансформації, то його несталість, динамічний стан у певному розумінні неминучий. Якщо суспільство перетворюється, то воно не може бути стабільним [6, с. 60]. Внутрішня нестабільність соціуму може викликатися не тільки зростанням економічних проблем, але й змінами, динамікою, що відбуваються в соціальній й структурі суспільства [6, с.59]. На думку І. Лиханової, одним із найважливіших напрямків політологічних досліджень має стати дослідження критичних показників політичної стабільності, перевищення яких під впливом агресивних впливів може послабити, а то й порушити сталість політичної системи, викликати дестабілізуючі фактори політичного процесу [6, с.60].

Розглядаючи проблеми інтеграції України у світове співтовариство доцільно запитати: «чи не критичні дестабілізуючі фактори спричиняють на сьогодні дезорганізацію в країні і загрозу втрати її цілісності»? В контексті вищезначеного, слід акцентувати увагу на тому, що одним з найвагоміших показників суспільно-політичних змін є успішне втілення угоди про асоціацію України з Європейським союзом, – себто можливостей розбудовувати демократію і свободу вибору нашого власного майбутнього [7, с. 436].

Але перш за все треба виокремити низку як внутрішньополітичних, так і зовнішніх проблем, а саме: «незважаючи на те, Росія що поки-що сприймає угоду як вторгнення до сфери інтересів Р.Ф, «Угода про асоціацію з ЄС, – це один з найбільших заходів Східної Європи, який підтримує відкритий діалог громадськості та бізнесу країн Східної Європи з західними партнерами і багато де в чому спрямовує конструктивні стосунки з Росією. – Такі думки лунали на 11-й Щорічній зустрічі «Ялтинської європейської стратегії» (YES) 13 вересня 2014 в Києві [9, с.1-2].

Іншими словами, на сьогодні, як ніколи, становлення і розвиток країни потребує конструктивних змін, впровадження консолідованої демократії у суспільстві. Яскравим прикладом того, є Ялтинська Європейська Стратегія (YES) – яка є найбільшою на Сході Європи платформою публічної дипломатії з розробки стратегії розвитку України та Широкої Європи і сприяння євроінтеграції нашої держави [там само].

Надзвичайно важливо відзначити, що як зазначив Президент України П.О. Порошенко: "Євроінтеграція стала національною ідеєю України. Ми представили стратегію реформ Україна-2020.–У нас ніколи не було такого рівня підтримки в світі. Ми будемо міняти Україну, маючи важливу перспективу – членство в Європейському Союзі, так як українці здали один з найскладніших іспитів у своєму житті, щоб стати членами Євросоюзу". [10, с.1-2]. Саме ратифікація угоди про асоціацію з Євросоюзом відкриває для України засоби виходу із політичної кризи: справжню перспективу змінити країну на краще, попри усі негативні чинники у внутрішній та зовнішній політиці.

Розглядаючи суспільно-політичні зміни в Україні і пояснюючи їх сутність та наслідки, слід враховувати економічні, соціально-правові, організаційні компоненти як „цілеспрямовану політичну волю” представників владних структур.

М. Михальченко, зокрема, наголошує, що, комплексний і системний підходи до революцій як способу модернізації суспільства виявляються більш успішними та повно ціннішими, якщо крім економічних, політичних та ідеологічних факторів трансформацій розглянути гуманітарні, світоглядні, культурні, морально-етичні засади [5, с.63].

Стратегічна мета нашої держави полягає в інтеграції до європейських структур. Вважаємо, що на сьогодні у військових умовах проблема інтеграції України у світове співтовариство набуває особливої гостроти, адже після тривалого перебування у складі російської імперії, а потім СРСР, наша держава почала активно реалізовувати свій шанс прилучитися до міжнародного співтовариства як його повноправний суб'єкт [7; 8; 9].

Побудо ваєвропейської моделі організації державної влади для України має бути не самоціллю, а механізмом для задоволення суспільних потреб та забезпечення прав і свобод людини та громадянина. Проблеми стабільності у відкритих динамічних системах – це, перш за все, проблеми оптимального співвідношення адаптивних ресурсів системи і механізмів її самозбереження. Тільки їх баланс може прискорити інтеграцію України у світове співтовариство.

Маємо констатувати, що на сьогодні українські громадяни здобули власний досвід захисту територіальної цілісності держави і ціною великих втрат, кожної миті захищаючи рідну землю і принципи демократії сприяють збереженню суверенітету та консолідованої демократії у суспільстві.

Україні потрібні чесні, високоморальні, освічені особистості, щоб утверджувати країну у світовому співтоваристві як державу з високим рівнем розвитку демократії і правосвідомості.

Хочеться вірити, що нинішня влада здолає загрозу втрати демократичного вибору, зуміє мобілізувати суспільно – політичні сили для здійснення демократичних перетворень, що є одним з основних завдань політиків-реформаторів.

Література:

1. Дегтярев А. А. Основы политической теории. – М.: Высшая школа, 1998. – С. 88.
2. Ильин М. В. Ритмы и масштабы перемен. О понятиях „процесс“, „изменение“ и „развитие“ в политологии // Полис. – 1993. – № 2. – С. 58, 60.
3. Липсет С. М., Кен-Рюн С., Торрес С. Сравнительный анализ социальных условий, необходимых для становления демократии // Международный журнал социальных наук. – 1993. – № 3. – С. 5, 9.
4. Хантингтон С. Будущее демократического процесса: от экспансии до консолидации // Мировая экономика и международные отношения. – 1995. – № 6. – С. 88.
5. Михальченко М. Україна як нова історична реальність: запасний гравець Європи. – Дрогобич – Київ: ВФ „Відродження”, 2004. – С. 63.
6. Лиханова И. В. Дестабилизирующие факторы политического процесса и национальная безопасность: современный теоретический дискурс // Вестник Московского университета. Серия 12. Политические науки. – 2004. – № 3. – С. 59, 60.
7. Титаренко Л. М. Соціально-політичний простір сучасності: проблеми та перспективи розвитку. Матеріали УІ Регіональної науково-практичної конференції за міжнародною участю (м. Дніпропетровськ). -2013р. – С.435.
8. <http://www.unian.ua/politics//Європарламент синхронно з Радою ратифікував Угоду про асоціацію Інформаційне агентство УНІАН. – 16.09.2014р.>
9. <http://ua.112.ua/politika/fyule-vizme-uchast-u-yaltinskiy-konferenciyi-v-kiyevi-11-13-veresnya-110952.html//> – 11-та Щорічна зустріч «Ялтинської європейської стратегії» (YES) – 13 вересня 2014. – м. Київ.
10. <http://www.president.gov.ua/news/31233.html>. – Прес-служба Президента України/-Європа виводить Україну на великий тракт прогресу-Президент про ратифікацію угоди про асоціацію з ЄС.

СЕКЦИЯ: ПРАВО**B.Sarimsoqov, B.Inatullayev
(NamDU o'qituvchisi)****ODAM SAVDOSIGA QARSHI KURASHISHNING HUQUQIY ASOSLARI**

Ma'lumki, O'zbekiston Respublikasida huquqiy demokratik davlat qurish, adolatli fuqarolik jamiyatini barpo etish yo'lida amalga oshirilayotgan keng qamrovli islohotlarning asosiy maqsadi inson va fuqarolarning huquqlari, erkinliklari hamda manfaatlarini himoya qilishdir. Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi, 4-moddasiga ko'ra, "Hech kim qullikda yoki erksiz holatda saqlanishi mumkin emas: qullik va qul savdosining barcha ko'rinishlari taqiqlanadi". Shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 26-moddasida belgilanganidek, "Hech kim qiynoqqa solinishi, zo'rovonlikka, shafqatsiz yoki inson qadr-qimmatini kamsituvchi boshqa tarzda tazyiqqa duchor etilishi mumkin emas". Yuqoridagilardan ko'rinib turibdiki, O'zbekiston Respublikasida inson huquq va erkinliklarini ta'minlashning milliy va xalqaro asoslari yaratilgan. Shunday bo'lsa-da, bugungi kunda ushbu sarhad bilmas jinoyat – noqonuniy daromad keltiruvchi asosiy biznes turlaridan biriga aylangan. Ma'lumki, odam savdosi-insonning hayoti, erkinligi va huquqlaridan mahrum qilib, birovlarining qo'lida qul bo'lishga mahkum etish, insonlar umriga zomin bo'lish, ularning erki, taqdiri va kelajagini oyoqosti qilishdek eng og'ir va jirkanch jinoyatlardan sanaladi. Bugungi kunda huquqiy adabiyotlarda odam savdosi transmilliy jinoyatchiligi haqida huquqshunos olimlar tomonidan turlicha ta'riflar keltirilgan. Huquqshunos olimlar Repiskayaning fikriga ko'ra, "Odam savdosi deganda, shaxsni sotib olish yoki unga qarshi qaratilgan boshqa qonunga xilof bitimlarni, shuningdek, shaxsni qo'lga kiritish va undan har qanday shaklda ekspluatatsiya qilish maqsadida va ayirboshlashni bildiradi".

O'zbekiston Respublikasi ijtimoiy yo'naltirilgan bozor iqtisodiyotiga asoslangan huquqiy demokratik davlat sifatida insonning qadr-qimmatini, huquq va manfaatlarini kafolatlaydi. Shuning uchun ham mamlakatda odam savdosiga qarshi kurash – davlat faoliyatining asosiy yo'nalishlaridan biri bo'lib qolmoqda. Chunki ushbu muammo davlatning milliy xavfsizligiga, barqaror rivojlanishiga tahdid soladi, iqtisodiyot asoslarini izdan chiqaradi, inson huquqlari va manfaatlariga jiddiy putur yetkazadi. Odam savdosining ijtimoiy xavfiligi, ushbu jinoyatning vujudga kelishi va tarqalishi sabablarining yaqqol ko'rinib turganligi va dolzarbligi unga qarshi kurash mexanizmining nafaqat xalqaro miqyosda, balki har bir davlat uchun alohida va samarali tizimi yaratilishi zarurligidan dalolat beradi.

Mutaxassislarining fikrlaricha odam savdosiga qarshi kurashning ustuvor profilaktik chora-tadbirlari sirasiga quyidagilarni kiritish mumkin:

- huquqni muhofaza qilish organlari tomonidan xorijiy davlatlarda ishga joylashtirish bilan shug'ullanuvchi yuridik shaxslar faoliyati ustidan nazoratni kuchaytirish;
- aholining huquqiy savodxonligi va axborot bilan ta'minlanishini oshirish;
- g'ayriqonuniy migratsiyaga qarshi kurash bilan shug'ullanuvchi yuqori professional tayyorgarlikka ega bo'lgan xodimlar yordamida migratsion nazoratni kuchaytirish, shuningdek, qonunga zid migratsiya haqida ma'lumotlarni almashinuvini amalga oshirish maqsadida ushbu organlarning xorijiy davlatlarning tegishli organlari bilan hamkorligini kuchaytirish lozim bo'ladi;
- odam savdosi bilan shug'ullanuvchi jinoyat guruhlariga O'zbekiston Respublikasi chegaralarini tegishli chegara va bojxona nazoratisiz kesib o'tishga imkon beruvchi barcha hufyona yo'llarni bartaraf etish. Yoshlarni axloqiy tarbiyasi darajasini oshirish, mustaqil fikrlovchi va hayotga komil ishonch bilan qarovchi yoshlarni tarbiyalash zarur. O'zbekiston Respublikasi davlat organlarining odam savdosiga qarshi kurash sohasidagi ichki hamkorligi mexanizmini takomillashtirish lozim.

O'zbekiston Respublikasi fuqarolarni bu turdagi jinoyatning mudhish oqibatlaridan asrash, himoyalash ushbu jinoyat xatti-harakatdan jabr ko'rganlarga amaliy yordam ko'rsatilishiga doir chora-tadbirlarning huquqiy bazasi yaratilishi bilan bir qatorda majmuaviy yo'nalishlar ham belgilab olingan. Bulardan ko'rinib turibdiki, bu o'ta dolzarb, muhim ish barcha tashkilot va muassasalar, ayniqsa, huquqni muhofaza qiluvchi idoralar hamda jamiyatning ma'naviy hayotiga bevosita mas'ul tashkilotlar oldiga kechiktirib bo'lmaydigan, keng qamrovli ishlarni og'ishmay bajarishdek katta vazifalarni qo'ymoqda. Hozirda rivojlanish yo'lidan borayotgan davlatlar qatorida O'zbekiston Respublikasi ham shu huquqiy davlatchilik va fuqarolik jamiyati barpo etish bilan bog'liq jarayonlarda inson huquqlari va shaxs erkinligini ta'minlash yuzasidan samarali vositalarni qo'llash borasida bir qancha ijobiy tajribaga ega desak, xato qilmaymiz. O'zbekiston Respublikasi 2003-yildayoq 1949-yil 2-dekabrda BMning "Odamlar savdosi va uchinchi shaxslar tomonidan fohishabozlikni ishlaltilishiga qarshi kurash to'g'risidagi Konvensiya"ga, 2008 – yilda esa "Odamlar, ayniqsa ayollar va bolalar savdosining oldini olish va bu qilmish uchun jazolash to'g'risidagi Konvensiya"ga, shuningdek, BMning transmilliy uyushgan jinoyatchilikka qarshi kurash to'g'risidagi Konvensiyasini to'ldiruvchi Protokolini ratifikatsiya qilgan va shu bilan odamlar savdosi to'g'risida aholiga ma'lumot berish, uning qurbonlarini himoya qilish va bu sohada huquqni muhofaza qiluvchi organlar faoliyati samaradorligini oshirishga qaratilgan dasturlarni qo'llab-quvvatlash orqali uning oldini olish va unga barham berish majburiyatini o'z zimmasiga oldi. O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksining 135-moddasi jinoyat qonunida yangi normalardan bo'lib, uning hozirgi tahriri 2008-yil 17-aprelda O'zbekiston Respublikasining "Odam savdosiga qarshi kurash to'g'risida"gi O'RBQ-154-sonli qonuni qabul qilinishi munosabati bilan kiritildi. Mazkur modda uch qismdan iborat bilib, 1-qismi odam savdosi, ya'ni odamni olish-sotish yohud odamni undan foydalanish maqsadida yollash, tashish, topshirish, yashirish yoki qabul qilish uncha og'ir bo'lmagan jinoyatlar qatoriga kiritilgan. Moddaning 2-qismida jazoni og'irlashtiruvchi holatlar nazarda tutilib, o'g'irlash, zo'rlik ishlatish bilan, ikki yoki undan ortiq shaxsga nisbatan, takroran yoki xavfli retsdivist tomonidan, xizmat mavqeidan foydalangan holda, O'zbekiston Respublikasining davlat chegarasidan olib o'tgan, kishi a'zolarini kesib olib, boshqa kishiga kichirish (transplantat) maqsadida sodir etilgan qilmish uchun javobgarlik belgilangan. Moddaning 3-qismi har ikkala qismdan ham og'irlashtiruvchi holatlarni nazarda tutgan, ya'ni o'n sakkiz yoshga to'lmaganligi aybdorga ayon bo'lgan shaxsga nisbatan sodir etilgan, jabrlanuvchining o'limiga yoki boshqa og'ir oqibatlarga olib kelgan holatlar, o'ta xavfli retsdivist tomonidan yoxud uyushgan guruh tomonidan yoki uning manfaatlarini ko'zlab sodir etilgan holatlarning ijtimoiy xavfilik darajasi yuqoriligi nazarda tutilib, ular uchun 12 yilgacha ozodlikdan mahrum qilish jazosi belgilangan. Bugun dunyo miqyosida tobora dolzarblik kasb etib borayotgan odam savdosi muammosidan O'zbekiston Respublikasi ham chetda emas. Mazkur muammoning oldini olish, unga qarshi kurashish, odam savdosi jabrlanuvchilarini har tomonlama himoya qilish borasida mukammal qonunchilik va bir qator huquqiy-me'yoriy hujjatlar bazasi takomillashtirildi. Ularning ijrosini o'z vaqtida ta'minlash esa eng dolzarb vazifalar sirasiga kirishi lozim. Bir so'z bilan aytganda, odam savdosiga qarshi kurashish bo'yicha O'zbekiston Respublikasida mustahkam huquqiy asoslar yaratilgan. Ammo, asosiy masala shundaki, odam, avvalo o'zining qonuniy haq-huquqlarini to'liq anglab yetmas ekan, har qanday ko'lamdagi chora tadbirlar yetarlicha

samara bermaydi. Har bir fuqaroning huquqiy madaniyatini yuksaltirish ushbu illatga qarshi kurashishda muhim ahamiyatga ega. Bu esa barcha davlatlarning o'zaro hamkorligiga ehtiyoj tug'dirib, bu borada davlatlararo va xalqaro tashkilotlar doirasida o'zaro mustahkam hamkorlik o'rnatish hamda o'zaro hamkorlikni kuchaytirish lozimligini taqazo etmoqda.

Adabiyotlar ro'yhati:

1. Sobirov F. Odam savdosi transmilliy jinoyatchiligi: tarixi, javobgarlik asoslari va unga qarshi kurashning halqaro va milliy huquqiy asoslari. – T.: Adolat, 2010.
2. Rustamboyev. M.X.. Odam savdosi.-T.: Adolat, 2009.
3. Rustamboev. M.X. Odam savdosi.-T.: Adolat, 2009.
4. O'zbekiston Respublikasining "Odam savdosiga qarshi kurashish to'g'risida"gi qonuni. O'RQ-154. 17.04.2008-yl

Татьяна Веселая
(Ростов-на-Дону, Россия)

ПРАВОВАЯ КУЛЬТУРА КАК УСЛОВИЕ ФОРМИРОВАНИЯ ГРАЖДАНСКОГО ОБЩЕСТВА И ПРАВОВОГО ГОСУДАРСТВА

Современное российское общество претерпевает глубокий и сложный процесс модернизации, связанный с реализацией социально-экономических, политических и правовых реформ. Важнейшими целями российских реформ являются построение демократического правового государства и гражданского общества. Речь идет о формировании нового типа общественных отношений, политической и правовой систем, а, следовательно, и всей системы социальных ценностей.

Современное гражданское общество есть результат длительного исторического взаимодействия трех процессов: демократизации власти, развития индивидуальной морали и коллективных гражданских качеств. Это общество тесно связано с правовым государством. Другими словами, насколько государство является правовым, демократическим, насколько власть легитимна, настолько и общество является гражданским, законопослушным, лояльным, толерантным и нравственным. Обязанность правового государства состоит в защите свободы и прав граждан, а нравственный долг гражданского общества – в уважении закона, в содействии властям в выполнении своих функций.

Гражданское общество представляет собой форму самоорганизации людей, включающую разного рода добровольно сформировавшиеся негосударственные социальные, экономические, религиозные, культурные и иные институты, организации, объединения, союзы и т.д. Это система обеспечения жизнедеятельности социальной, социокультурной и духовной сфер, их производства, воспроизводства и передачи от поколения к поколению. Гражданское общество создает необходимый уровень гражданской культуры, постепенно формирует навыки социально-политической деятельности в демократических условиях. Для формирования правового государства требуется высокий уровень общей культуры вообще и правовой в частности. Культура как нарабатанная человечеством сумма духовных и материальных ценностей напрямую влияет на характер политических институтов. Правовое государство предполагает и определенный уровень индивидуальной и общественной нравственности, правовое государство основывается на праве, которое объективно нуждается в моральном обосновании.

Сформированное гражданское общество – это та среда, которая в состоянии реализовать богатый интеллектуальный и духовный потенциал и творческую инициативу граждан во всех сферах социально-экономической жизни и провести модернизацию страны. Это возможно при следующих условиях: во-первых, необходимо сформировать общественный климат в России, который стимулирует различные формы свободной инициативы граждан, лежащих в правовом поле. Общественное мнение должно формировать нравственное поведение и гражданскую активность россиян. Во-вторых, избавиться от избыточных законодательных и административных барьеров, от чрезмерного контроля со стороны государства за реализацией экономических и гражданских инициатив россиян. Данные барьеры необходимо снять без утраты государством его контрольных и управленческих функций. И, в-третьих, сформировать новое правовое сознание и правовую культуру граждан и должностных лиц.

Таким образом важнейшим условием формирования гражданского общества и правового государства выступает правовая культура. Правовая культура общества определяет важнейшие качественные показатели его существования и функционирования. От уровня ее развития зависит правовое состояние всего общества, в том числе степень обеспечения свободы и безопасности личности, ее прав, гарантированность правовой защищенности и активности граждан во всех сферах общественной жизни. Правовая культура общества неразрывно связана с правовой культурой личности, и обе эти составляющие, в конечном счете, обеспечивают прогрессивное развитие общества и должны рассматриваться как категории общечеловеческих ценностей, как результат цивилизованного развития человечества и его гуманистических завоеваний.

Правовая культура характеризует не только уровень развития права, законодательства, но и определенное качество правовой деятельности, правового поведения личности, отношение к правовым явлениям. В отличие от правосознания, которое отражает правовую действительность общества как в ее позитивном, так и в негативном проявлении, правовая культура представляет собой исключительно позитивный тип отношения к правовым явлениям. Поэтому уровень ее развития в обществе свидетельствует об уважении к правовым ценностям, их принятии субъектами общественных отношений и, в конечном итоге, об эффективности функционирования всей правовой системы общества.

Низкий уровень правовой культуры в обществе нередко приводит к распространению правового нигилизма, несущего в себе деструктивное, антисоциальное начало. Опасность распространения правового нигилизма обусловлена его негативно-отрицательным отношением к праву, законам, правопорядку, отрицанием социальной ценности и значимости права, его общественной полезности. А, это, в свою очередь, приводит к серьезным нарушениям и сбоям в функционировании общества, к состоянию неурегулированности, нестабильности, а иногда и неуправляемости общественных отношений.

Правовой нигилизм – отрицание социальной ценности права; осознанное игнорирование требований закона, та часть правосознания, которая резко критически относится к требованиям необходимости уважения и

соблюдения права. Причины правового нигилизма самые разные – от вполне обоснованных протестов против тех или иных законов до искусственно созданного неприятия права вообще, как ненужного социального института.

Формы выражения правового нигилизма весьма разнообразны. Среди них авторы выделяют следующие: прямые умысленные нарушения действующих законов и иных нормативных правовых актов; массовое несоблюдение и неисполнение юридических предписаний; издание противоречивых или даже взаимоисключающих актов, которые как бы нейтрализуют друг друга; подмена законности политической, идеологической или практической целесообразностью; несогласованные действия представительных и исполнительных государственных органов на всех уровнях; нарушения прав человека, особенно таких, как право на жизнь, честь, достоинство, жилище, имущество; подмена идеи суверенитета и целостности государства идеями сепаратизма и разобщенности [3, с. 411-421].

Российское общество специфично, и многие его традиции, его уникальность формировались в условиях конфронтации с западными обществами. В частности отношение к праву, законности были всегда специфичными в рамках российского менталитета. В обществе господствовала знаменитая формула Л.Н. Толстого: «жить нужно не по закону, а по совести». Даже такой защитник права, как Б.А. Кистяковский отмечал, что право не может быть поставлено рядом с такими духовными ценностями как научная истина, нравственное совершенство, религиозная святость. Такое исторически сложившееся отношение к праву в российском обществе во многом определялась недоверием к государству, неразвитостью институтов гражданского общества и низким уровнем правовой культуры не только рядовых граждан, но и передовых общественных деятелей и даже профессиональных юристов.

В конституции РФ закреплена норма о правовой государственности, но следует признать, что в России отсутствовал тот исторический и правовой опыт, те демократические традиции, которые характеризуют западный путь. Попытки ориентироваться на западную модель для строительства гражданского общества и правового государства, перенести западные механизмы на почву российской действительности показали свою несостоятельность. Необходимо учитывать, что невозможно построить правовое государство и гражданское общество по какой-либо модели, успешно действующей в других национальных и исторических условиях. Институты и механизмы правовой государственности и гражданского общества должны сформироваться естественным путем в недрах конкретного социально-исторического развития, то есть объективно. Сегодня необходимо активно продолжать формирование правовой государственности, демократических институтов, однако при этом развивать, обогащать этот опыт с учетом современных реалий государственного и социального развития России.

Обращение к преимущественно западному опыту модернизации недостаточно для решения вопроса о путях построения гражданского общества в России. Формирование его институтов следует рассматривать как сложный динамический процесс взаимодействия внешних модернизационных импульсов и наиболее значимых отечественных традиций в различных сферах общественной жизни. Создать общество свободных и ответственных людей – задача не из легких, и уж тем более не решаемая она в короткие сроки. Процесс модернизации российского общества и государства означает трансформацию не только производственных отношений и социально-политических институтов, но и мировоззрения российских граждан. Подобные глубинные изменения не происходят одномоментно, они требуют длительного этапа реформ, протекающих порой постепенным, эволюционным путем. Сегодня речь идет о формировании нового типа общественных отношений, политической и правовой систем, а, следовательно, и всей системы социальных ценностей. Все это с необходимостью требует формирования новой правовой культуры россиян, которая станет атрибутом развитого гражданского общества и демократического правового государства.

Преодоление правового нигилизма – процесс длительный и сложный, предполагающий изменение объективных факторов жизни общества и направленный на создание обновленной социально-правовой среды. В системе мер преодоления правового нигилизма приоритетное значение приобретает юридическая политика государства. Эта политика должна быть подчинена задаче утверждения в общественной жизни качественного правового закона, который бы отражал ценности личности, интересы различных социальных групп, отвечал международно-правовым стандартам, национальным традициям, действовал эффективно. Преодоление правового нигилизма также связано с созданием качественной системы правового обслуживания, в том числе правового информирования населения, которое повышает правовую компетентность граждан. Перспективным путем устранения правового нигилизма может стать всеобщее юридическое образование. Следующим важнейшим путем преодоления правового нигилизма может стать улучшение механизма правового регулирования и правовой защиты. Повсеместное внедрение в систему общественной жизни качественного правового закона могло бы укрепить веру общества в то, что не гражданину существует для закона, а закон для него.

В заключении необходимо отметить, что право является тем мощным регулятором общественных отношений, который во многом обеспечивает их необходимую упорядоченность и организованность, тем самым, направляя развитие общества по пути социального прогресса. Именно право является тем социальным регулятором, который направлен на обеспечение свободы и автономности личности, ее защиты и развития, что, в конечном итоге, является основным показателем зрелости гражданского общества и в целом социального прогресса. Залогом сильного и справедливого государства может быть только незыблемый правовой фундамент, основу которого составляют нормы Конституции. В этой связи актуально звучат слова Президента России: «Конституция соединила два базовых приоритета – высочайший статус прав, свобод граждан и сильное государство, – подчеркнув их взаимную обязанность – уважать и защищать друг друга. Убежден, конституционный каркас должен быть стабильным, и прежде всего это касается второй главы Конституции, которая определяет права и свободы человека и гражданина. Эти положения Основного закона незыблемы» [5].

В этой связи нельзя не согласиться с авторами, утверждающими, что «создание сильного государства – важнейшее условие сохранения демократических ценностей в нашей стране, обретения обществом стабильности. Говоря о сильном государстве, мы, прежде всего, имеем в виду, что его сила – в доверии граждан, в их поддержке и во всеобщем соблюдении законов и прав граждан» [6, с. 70].

Литература:

1. Конституция Российской Федерации. Принята всенародным голосованием 12 декабря 1993 года: по состоянию на 05 февраля 2014 года (с учетом поправок, внесенных законами РФ о поправках к Конституции РФ от 30.12.08 № 6 – ФКЗ и от 30.12.08 № 7 – ФКЗ). // Российская газета. – 2009. – № 7 (4831).
2. Зрячкин А.Н. Правовой нигилизм: причины и пути их преодоления. – Саратов: СГАП. 2009. – 460 с.

3. Общая теория государства и права. Академический курс в 2-х томах. / Под ред. Проф. М.Н. Марченко. Том 2. Теория права. – М.: Изд. «Зерцало», 2000. – 620 с.
4. Одинаев А.Ш., Умаров Х.А. К вопросу о понятии и сущности гражданского общества: социальный-правовой аспект // Гражданин и право. – 2010. – № 8. – С.25-34.
5. Послание Президента России Федеральному Собранию Российской Федерации от 12 декабря 2013 года. // www.kremlin.ru
6. Шестопал Е.Б. Ценностные характеристики российского политического процесса и стратегия развития страны // Полис. – 2014. – № 2. – С. 61-72.

Лариса Ерофеевко, Сурай Розыева
(Харьков, Украина)

ЗНАЧЕНИЕ ПРЕЗУМПЦИИ НЕВИНОВНОСТИ В УГОЛОВНОМ ПРАВЕ УКРАИНЫ

Постановка проблемы. Статья посвящена одному из основополагающих принципов уголовного судопроизводства-презумпции невиновности.

Анализ последних публикаций. Данную тему изучали такие учёные как Крыжановский В.В., Михеенко М.М., Нор В.Т., Шибико В. П., Рыжков Е., Тертишник В. М., и другие.

Цель статьи. Проанализировать вопросы, связанные с презумпцией невиновности. Раскрыть суть презумпции невиновности.

Изложение основного материала исследования.

Презумпция невиновности – закрепленное в праве положение, согласно которому обвиняемый считается невиновным, пока его вина не будет доказана в установленном законом порядке. Принцип презумпции невиновности (от лат. praesumptio – предположение) – принцип уголовного и административного процесса, в соответствии с которым подозреваемый, обвиняемый, подсудимый, а также привлекающийся к административной ответственности считается невиновным, пока его виновность не будет доказана в предусмотренном законом порядке и вступившим в законную силу приговором суда.

Сообщение лицу о подозрении, составления следователем и утверждения прокурором обвинительного акта на стадии досудебного расследования, рассмотрение дела в подготовительном производстве не решают заранее признания его виновным в совершении преступления. Способностью правосудия наделён такой орган как суд, который является согласно Конституции Украины (ст. 124) носителем судебной власти, осуществляющий правосудие в условиях законности, независимости, гласности и состязательности [1].

Приговор суда является единственным процессуальным документом, устанавливающим виновность обвиняемого (подсудимого). Приговор суда это акт, олицетворяющий силу и авторитет судебной власти. Принимая и провозглашая приговор, суд от имени государства дает общественно-политическую, моральную и правовую оценку совершенным деянием, формулирует отношение государства к лицам, которые совершили преступление, применяет мероприятие государственного принуждения на основе судебного разбирательства и в установленной законом форме.

Обвинительным приговором суда в отношении лица по конкретной статье следует понимать приговор, вступивший в законную силу. Такая необходимость обуславливает наличие в действующем уголовном процессуальном законодательстве процедур по пересмотру судебных решений в апелляционном и кассационном порядке (главы 31, 32 УПК Украины). Процессуальный порядок, предшествующий вступлению приговора суда в законную силу, является надежной гарантией справедливости правосудия и признания виновными только лиц, действительно совершивших преступление [3; 5].

Принятие судом в отношении лиц оправдательного приговора независимо от оснований оправдания (если не доказано, что: совершено уголовное преступление, в котором обвиняется лицо; уголовное правонарушение совершено обвиняемым, в деянии которого есть состав уголовного преступления (ч. 1 ст. 373 УПК Украины) исключая возможность постановки его виновности под сомнение [3].

Кроме общего правила, так называемой «формулы» презумпции невиновности, комментируемая статья, корреспондируя ч. 2 ст. 62 Конституции Украины, закрепляет правовые положения, вытекающие из этой формулы и являются гарантиями от безосновательного и необоснованного подозрения и обвинения. К ним частично относится положение, согласно которому никто не обязан доказывать свою невиновность в совершении уголовного преступления и должно быть оправданным, если сторона обвинения не докажет виновность лица вне разумного сомнения [1].

Государственные органы, ведущие процесс, не имеют права перекладывать обязанность доказывания виновности на подозреваемого, обвиняемого. Это значит, что недопустимо требовать от лица представления доказательств в свою защиту и опровержения сообщения о подозрении или обвинительного акта. Закон категорически запрещает в ходе уголовного дела подвергать человека пыткам, жестокому, бесчеловечному или унижающему его достоинство обращению или наказанию, прибегать к угрозам применения такого поведения, удерживать человека в унижительных условиях, принуждать к действиям, которые унижают его достоинство (ч. 2 ст. 11 УПК Украины). Такое принуждение давать показания является уголовно наказуемым деянием (ст. 373 УК Украины) [2; 3].

Отказ лица от участия в исследовании доказательств, отвечать на вопросы, давать показания по поводу подозрения или обвинения, давать объяснения или показания, которые могут стать основанием для подозрения, обвинения в совершении его близкими родственниками или членами его семьи уголовного преступления (ст. 18 УПК Украины) не может тянуть для подозреваемого, обвиняемого (подсудимого) негативных последствий ни в части признания его виновным, ни в части определения ему меры и вида наказания [3].

Так же, освобождение обвиняемого от обязанности доказывать свою невиновность не лишает его права участвовать в доказывании в уголовном производстве. Он имеет право собирать и представлять органам, участвующим в правосудии, доказательства, давать показания, заявлять ходатайства и т.д. При этом поскольку подозреваемый, обвиняемый заинтересован в том, чтобы доказать свою невиновность, меньшую виновность или вообще избежать наказания, закон не предусматривает для него ответственности за дачу заведомо ложного показания (если такое показания не соединенное с обвинением невиновного в совершении преступления) и не

расценивается этот факт как обстоятельство, отягчающее наказание (ст. 67 УК Украины). Доказывая свою невиновность или меньшую виновность, подозреваемый, обвиняемый осуществляет таким образом свое право на защиту. Поэтому доказывания является его правом, но не является его юридической обязанностью [2; 6; 7].

Несколько правил презумпции невиновности:

Обязательное доказательство вины обвиняемого возлагается на обвинителей;

Судебный приговор не может основываться на предположениях, любое не устранённое сомнение в виновности – на пользу обвиняемого;

Судебный приговор выносят при условии, что в ходе расследования виновность подсудимого в совершении преступления доказана полностью, недоказанная вина в юридическом смысле равна доказанной невиновности [7].

Вывод. Презумпция невиновности означает, что закон считает обвиняемого невиновным, пока те, кто считает обвиняемого виновным, не докажут, что он действительно виновен и его виновность будет установлена приговором суда, вступившим в законную силу. Это объективное правовое положение определяет и направляет деятельность должностных лиц, ведущих производство по уголовному делу, органов досудебного следствия, прокуратуры и суда, их отношение к обвиняемому. Каково бы ни было состояние собранных по делу доказательств, какова бы ни была мысль, уверенность того или иного субъекта уголовно-процессуальной деятельности по виновности обвиняемого, по любому уголовному делу должно быть обеспечено неуклонное соблюдение и исполнение требований ст. 22 УПК Украины о всестороннем, полном и объективном исследовании обстоятельств дела. И каким бы ни было убеждение лица, производящего дознание, следователя, прокурора о виновности обвиняемого, они не имеют права оставить ни одного оправдательного элемента без проверки, ни одного доказательства, что свидетельствует в пользу обвиняемого [6].

Презумпция невиновности в правильном ее понимании и применении исключает односторонний обвинительный подход при расследовании и разрешении уголовных дел, она не допускает быстрых, необдуманных безосновательных решений о привлечении граждан в качестве подозреваемых и обвиняемых. Она помогает тому, чтобы уголовные наказания применялись только к тем, кто нарушает закон, вредит обществу и правопорядку.

Литература:

1. Конституция Украины. – Х.: 000 «Одиссей». – 1996. – 15с.
2. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25-26.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
4. Тертышник В. М. Уголовный процесс: Учебное пособие. – 2-е изд., пер. и доп. – Харьков: Арсис, – 1999. – 528 с.
5. Ларин А.М. Презумпции невиновности. – М.: Юрид. лит., 1969. – С. 24.
6. Гриненко А.В., Кожевников Г.К., Шумилин С.Ф. Принцип презумпции невиновности и его реализация в досудебном уголовном процессе. – Х.: Консум, 1997. – С. 21.
7. Голунский С.А. О вероятности и достоверности в уголовном суде. // Проблемы уголовной политики. Кн. 4. – М.: Юридат, 1937. – С.60.

Соавтор и научный руководитель:

кандидат юридических наук, доцент кафедры экономической теории и права Харьковского национального университета автомобильно – дорожного университета Ерофеевко Лариса Васильевна.

**Лариса Ерофеевко, Дарья Харченко
(Харьков, Украина)**

ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ УГОЛОВНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ

Преступность несовершеннолетних остается непреодолимой в течение нескольких веков и особо ее рост наблюдается в эпоху социально-экономических перемен. Социально-экономические преобразования, происходящие в нашей стране, оказали существенное влияние на состояние преступности несовершеннолетних. Субъективная сторона этих преступлений, являясь их внутренней психологической характеристикой, представляет собой особую психическую деятельность лица, связанную с мотивированным или часто неосознанным совершением преступления. Изменились и качественные характеристики этих деяний, повысилась степень организованности совершаемых преступлений.

Преступность несовершеннолетних, как и проблемы ее предупреждения, всегда вызывала повышенное внимание. Это вполне обоснованно, поскольку молодое поколение является естественным резервом социального развития, а нарушения уголовного закона несовершеннолетними свидетельствуют о существующих недостатках воспитания, условий для включения молодежи в жизнедеятельность общества. Распространенность преступлений среди лиц данной возрастной группы, их качественные характеристики не без оснований могут расцениваться как прогностические для всей преступности. Не случайно предупреждение преступлений среди несовершеннолетних рассматривается в масштабах мирового сообщества как важнейший аспект предупреждения преступности в обществе в целом [3].

«Криминальное» молодое поколение является резервом взрослой преступности, поэтому распространенность преступлений среди детей и подростков, их качественные и количественные характеристики не без оснований могут расцениваться как прогностические для всей преступности. Не случайно предупреждение преступлений среди несовершеннолетних рассматривается как важнейший аспект предупреждения преступности в обществе в целом.

Социальный аспект уголовной ответственности несовершеннолетних определяется, прежде всего, ее обусловленностью, зависимостью от условий жизни украинского общества. Необходимость ее существования вызвана тем обстоятельством, что без применения такой меры государственного принуждения общество не может обойтись в деле борьбы с подростковой преступностью, сделав ставку лишь на средства педагогического, организационного, экономического, правового (неуголовно-правового) характера [1; 2].

Социальный аспект уголовной ответственности несовершеннолетних проявляется и в том, что она восстанавливает нарушенные совершением преступления справедливость и законность, обеспечивает выполнение закона и тех нравственных норм, которые лежат в основе каждого уголовного запрета.

Уголовная ответственность через систему социальных требований призвана помочь несовершеннолетнему, совершившему преступление, в приобретении социального опыта, навыков, умений, сведений, без которых ему сложно адаптироваться в нормальном, законопослушном обществе. Тем самым она выступает своеобразным катализатором становления его личности и регулятором поведения в соответствии с нормами права.

Нравственный аспект уголовной ответственности несовершеннолетних выражается в том, что она должна оказывать на несовершеннолетних (как совершивших преступления, так и не нарушавших уголовно-правовой запрет) воздействие, направленное на привитие в сознании у них установки на подчинение моральным и правовым требованиям уголовного закона, содействовать формированию разумных социальных потребностей.

Данный аспект уголовной ответственности несовершеннолетних проявляется и в том, что она представляет собой нравственную оценку преступления и личности подростка, его совершившего, со стороны государства. Важно, чтобы такое лицо осознало: преступление – это аморальное явление, противоречащее сложившимся правилам человеческого общежития, традициям, обычаям, мешающее законопослушным членам общества находиться в нормальных, безопасных условиях, решать свои жизненные задачи.

Нравственный потенциал уголовной ответственности определяется и необходимостью защиты интересов потерпевших от преступлений. Да, несовершеннолетние – это лица, не обладающие должным социальным опытом, характеризующиеся личностью, находящейся в процессе становления. Но безнравственно, если государство и общество не будут реагировать на то, что несовершеннолетние причиняют своим преступным поведением значительный вред законопослушным гражданам, организациям, учреждениям. Тогда у последних утрачивается вера в государственную власть, ее способность создать надежную систему безопасности по охране законных интересов законопослушного населения, деятельности социальных институтов. Пассивное отношение к подростковой преступности может привести лишь к обстановке безнаказанности несовершеннолетних правонарушителей, чреватой различными негативными последствиями [3; 4].

Педагогический аспект уголовной ответственности в отношении рассматриваемых лиц, тесно взаимосвязанный с нравственным (в принципе, их можно рассматривать вместе), состоит в том, что она является особой формой воспитания несовершеннолетних, совершивших преступление, и других категорий подростков.

Применение мер уголовно-правового воздействия к первой группе несовершеннолетних преследует наряду с другими цель их исправления, то есть формирования у этих лиц уважительного отношения к человеку, обществу, труду, нормам, правилам и традициям человеческого общежития и стимулирования законопослушного поведения.

Вместе с тем воспитательное воздействие уголовной ответственности распространяется и на несовершеннолетних, которые хотя и не совершали преступлений, но склонны к различным правонарушениям. Назначение, например, наказания подросткам, знакомым этих лиц может заставить их одуматься перед последней чертой, отграничивающей преступное поведение от непроступного.

Наконец педагогический аспект уголовной ответственности несовершеннолетних проявляется и в отношении совершенных лиц. Речь идет не только о лицах, совершивших преступления в возрасте до 18 лет, но и о лицах, вынесенных приговора достигших совершеннолетия, а также о лицах в возрасте от 18 до 20 лет. Имеются в виду прежде всего лица, на которых в силу закона возложены обязанности по воспитанию несовершеннолетнего (родители, педагоги, опекуны, воспитатели и т.д.).

Юридический (правовой) аспект уголовной ответственности несовершеннолетних «раскрывается через систему нормативно-правовых предписаний, имеющих императивный и принудительный характер», нашедшую отражение в форме уголовного закона. Юридический аспект уголовной ответственности в данном случае проявляется и в том, что ее основанием является совершение несовершеннолетним деяния, содержащего все признаки состава преступления, предусмотренного УК Украины. Кроме того, существование ее предполагает наличие строго определенной законом соответствующей уголовно-процессуальной формы. Далее уголовная ответственность реализуется только в определенных уголовным законом формах [4;5].

Социально-психологический аспект уголовной ответственности несовершеннолетних означает, что она возможна лишь в том случае, если личность подростка в своем развитии достигла такого уровня психофизической, социальной зрелости, которая позволяет ему адекватно воспринимать окружающую действительность, сознавать происходящие в обществе процессы, основные правила поведения человеческого общежития, нормы морали и права и строить свое поведение в соответствии с этими предписаниями. В противном случае даже при достижении несовершеннолетним возраста уголовной ответственности ситуация с признанием в его общественно опасном поведении признаков возрастной невменяемости вообще исключает наступление данного вида юридической ответственности.

Криминологический аспект уголовной ответственности несовершеннолетних позволяет взглянуть на нее как на вынужденную реакцию государства на преступное поведение подростков, обусловленное комплексом различных причин и условий объективного и субъективного плана. Криминологический аспект уголовной ответственности несовершеннолетних важен еще и потому, что помогает более глубоко раскрыть признаки, свойства личности несовершеннолетнего преступника, его мотивацию, установки, ценностные ориентации. А это имеет прямое отношение к решению различных вопросов реализации уголовной ответственности (назначению наказания, освобождению от наказания, замене неотбытой части наказания более мягким видом наказания, определению характера и объема уголовной ответственности и т.д.) [3; 4; 5].

Нельзя забывать и о политическом аспекте уголовной ответственности несовершеннолетних. Ранее уже отмечалось, что она является важнейшим средством реализации уголовно-правовой политики государства в сфере борьбы с преступностью несовершеннолетних. Но этим обстоятельством не ограничивается ее связь с политической жизнью украинского общества. Успех или неудача в борьбе с подростковой преступностью, в которой институт уголовной ответственности играет значительную роль, соответственно повышает или снижает авторитет государственной власти в целом. Велик и ущерб обществу, причиненный преступностью несовершеннолетних, в частности, в сфере экономики, обеспечения личной безопасности граждан, семейных отношений, общественной безопасности и общественного порядка, здоровья населения и общественной нравственности. Поэтому подростковая преступность оказывает негативное влияние и на реализацию различных направлений внутренней политики Украинского государства (экономической, семейной, детской, молодежной, культурной, образовательной,

в области здравоохранения и т.д.). Следовательно, эффективность уголовно-правовой политики в отношении несовершеннолетних, средством реализации которой является уголовная ответственность данных лиц, благоприятствует осуществлению и внутренней политике [2].

Реалии современного украинского общества, связанные с преобразованиями социально-экономических отношений; снижение уровня жизни значительной части населения, рост уровня безработицы, бедность; нравственный и духовный кризис; рост количества беспризорных и безнадзорных детей; распространение алкоголизма и наркомании в подростковой среде приводят к изменениям количественных и качественных характеристик преступности несовершеннолетних в современной Украине.

Одна из важных причин, способствующих совершению преступлений подростками, состоит в ослаблении влияния семьи, особенно отцовского начала, что повышает степень идентификации мальчика-подростка с группой сверстников, создавая так называемый «эффект стаи». Во многом оправданное в современных условиях стремление родителей улучшить экономическое положение семьи, дать своим детям необходимое количество материальных благ в реальной жизни иногда приводит к негативным последствиям. Родители мало общаются со своими детьми, не вникают в их нужды и проблемы, редко проводят с ними свободное время. Следствием этого является отчуждение подростка от семьи, удовлетворение своих потребностей в общении и признании подросток ищет в «дворовой» компании [5].

Таким образом, решение проблем, связанных с профилактикой преступности несовершеннолетних, является важнейшей задачей современного общества и государства в целом. Поэтому необходимо проводить целенаправленную государственную политику, которая бы способствовала объединению усилий семьи, школы, общественных организаций, правоохранительных органов, учреждений системы профилактики безнадзорности и правонарушений несовершеннолетних. Важнейшими составляющими этой политики наряду с решением социально-экономических проблем должны являться устранение социально-психологических причин и условий, способствующих групповой преступности несовершеннолетних; внимательное отношение к подросткам и их проблемам в семье и школе; организация трудоустройства и досуга несовершеннолетних; предоставление несовершеннолетним возможности в самоутверждении в социально-позитивных видах деятельности.

Литература:

1. Конституция Украины. – Х.: 000 «Одиссей». – 1996. – 15с.
2. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25-26.
3. Кримінальне право України: Загальна частина / М. І. Бажанов, Ю. В. Баулін, В. І. Борисов та ін.; За ред. професорів М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тацій. – Київ–Харків: Юрінком Інтер–Право, 2001.
4. Кримінальне право України / С.Г. Волкотруб, О.М. Омельчук, В. М. Ярін. – К.: Наукова думка; Прецедент, 2004. – 297с.
5. Кримінальне право України: Особлива частина / М.І. Бажанов, В.Я. Тацій, В.В. Сташис, І.О. Зінченко. – К.: Юрінком Інтер; Х.: Право, 2002. – 496с.

Соавтор и научный руководитель:

к.ю.н., доцент кафедры экономической теории и права Харьковского национального автомобильно – дорожного университета Ерофеевко Лариса Васильевна.

Лариса Ерофеевко, Ксения Тимченко
(Харьков, Украина)

ПРАВОВОЙ АНАЛИЗ ПУБЛИЧНЫХ И ЧАСТНЫХ ИНТЕРЕСОВ В СФЕРЕ ХОЗЯЙСТВЕННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Постановка проблемы. Статья посвящена исследованию проблем соотношения публичных и частных интересов в сфере хозяйственной деятельности.

Анализ последних публикаций. Данная тема довольно часто упоминается в учебной и научной литературе. С темой публичных и частных интересов в сфере хозяйственной деятельности работали такие учёные как Бевз С. І., Безух О. В., Краснова М. В. и другие.

Цель статьи. Проанализировать государственные и частные интересы хозяйственной деятельности.

Изложение основного материала исследования. Как и другую юридическую дисциплину, хозяйственное право можно определить по предметному признаку, т.е. с общественным отношением, которое регулировалось нормами хозяйственного права. Хозяйственное право – система норм, которые регулируют хозяйственные отношения, т.е. отношения, в которые вступают организации, предприниматели в процессе своей хозяйственной деятельности. Хозяйственные отношения в сфере экономики Украины представляют предмет хозяйственного права.

Содержание предмета хозяйственного права можно объяснить двумя основными понятиями: "народное хозяйство" и "хозяйственная деятельность". Указанные понятия определяются в действующем законодательстве Украины. Так, согласно Закону "Об экономической самостоятельности Украины" от 3 августа 1990 г. к народному хозяйству Украины принадлежат все расположенные на ее территории предприятия, учреждения, организации. В совокупности они образуют народнохозяйственный комплекс Украины. Это основной круг субъектов, которые осуществляют хозяйственную деятельность [4].

Исторически сложилось так, что абсолютное большинство этих субъектов являются государственными организациями. В связи с этим государство как владелец этих предприятий, учреждений и организаций осуществляет в широких границах государственное регулирование экономики. Отношения, которые возникают при этом, регулируются разными отраслями права: хозяйственным, административным, финансовым и др.

Понятие "хозяйственная деятельность" следует определять исходя из позиции законодателя, т.е. на основании ст. 3 Хозяйственного кодекса Украины. Хозяйственная деятельность как предмет хозяйственного права – это изготовление и реализация продукции, выполнение работ, предоставление услуг для получения прибыли. Осуществляют ее хозяйствующие субъекты – владельцы или владельцы основных фондов и оборотных средств.

Предприятия – субъекты хозяйственного права могут осуществлять все виды хозяйственной деятельности, которые не запрещены законодательством Украины и не противоречат их уставам (гл. 29 Хозяйственного кодекса Украины).

Хозяйственную деятельность рассматривают как общественно полезную деятельность членов общества, их союзов (объединений) относительно изготовления продукции, предоставление услуг, выполнение работ. Общественно полезная хозяйственная деятельность: во-первых, состоит в производстве продукции, выполнении работ предоставлении услуг не для собственных потребностей производителя, а для удовлетворения нужд других лиц; во-вторых, выполняется на профессиональных началах; в-третьих, результаты такой деятельности должны реализовываться за плату, т.е. функционировать как товар; в-четвертых, объединяет как частные интересы производителя, так и публичные интересы (государства, общества, значительных слоев населения и т.п.) [1].

Приведенные признаки дают возможность определить хозяйственную деятельность как общественно полезную деятельность членов общества и их объединений относительно производства продукции, выполнение работ, предоставление услуг для их реализации за плату (как товара), что основывается на объединении частных и публичных интересов и осуществляется профессионально.

В зависимости от цели, способа организации и осуществление хозяйственной деятельности выделяют два ее вида – предпринимательскую (коммерческую) и непредпринимательскую (некоммерческую).

Непредпринимательская хозяйственная деятельность осуществляется для удовлетворения определенных общественных нужд независимо от прибыльности такой деятельности: получение прибыли от такой деятельности играет второстепенную роль (такой есть деятельность части казенных, экспериментальных и других планово-убыточных предприятий, которые финансируются за счет государственных дотаций).

Предпринимательская хозяйственная деятельность осуществляется субъектом хозяйствования как непосредственная самостоятельная, систематическая, на собственный риск деятельность по производству продукции, выполнение работ, предоставление услуг по целью получить прибыль, которую осуществляют физическое и юридическое лица, зарегистрированные как субъекты предпринимательской деятельности в порядке, установленном законодательством[2].

Хозяйственное право Украины развивается как система норм, которые регулируют три сектора экономики. Доминирующим является государственный сектор, к которому принадлежат разные хозяйствующие субъекты, основанные на государственной собственности (близкий к нему сектор, основанный на коммунальной собственности). Второй сектор представляют предприятия, основанные на коллективной собственности (западные экономические теории считают его частным, но он в нашей стране настолько огосударственен, что считать его частным нет достаточных оснований). Это – коллективные предприятия, производственные кооперативы, хозяйственные общества. Третьим, наиболее интересным сектором, который быстро развивается, есть частный сектор. С развитием процесса приватизации имущества государственных предприятий удельный вес этого сектора будет возрастать.

Следует учитывать также и то, что хозяйственное право регулирует отношения относительно государственного регулирования экономики, которое осуществляется в определенных правовых формах и с помощью определенных методов. Объективными факторами, которые определяют необходимость государственного регулирования хозяйственной жизни, есть:

- выполнение государством социальных функций – обеспечение условий для нормальной жизнедеятельности общества, в том числе в сфере экономики. Таким образом государство выполняет функцию организации хозяйственной жизни общества;

- наличие у государства на правах собственности еще довольно значительного массива имущества (прежде всего средств производства), что предопределяет управление государственным сектором экономики со стороны государства-владельца [3].

Как носитель политической власти и как владелец определенной части средств производства государство осуществляет государственное регулирование экономики в таких основных формах: государственное прогнозирование и разработки программ экономического и социального развития Украины. Прогноз экономического и социального развития является средством обоснования той или другой стратегии и принятия конкретных решений органами законодательной и исполнительной власти, органами местного самоуправления относительно регулирования социально-экономических процессов.

Программа экономического и социального развития Украины – это документ, в котором определяются цели и приоритеты экономического и социального развития, средства и пути их достижения, формируется взаимосогласованная и комплексная система мероприятий органов законодательной и исполнительной власти, органов местного самоуправления, направленных на эффективное решение проблем экономического и социального развития, а также характеризуются ожидаемые изменения в состоянии экономики и социальной сферы [4].

Управление как правовая форма государственного регулирования экономики означает принятие компетентным органом юридическое значащих решений для субъектов хозяйствования по оперативным вопросам хозяйственной жизни (государственная регистрация субъектов предпринимательства, лицензирование определенных видов хозяйственной деятельности, установление лимитов использования природных ресурсов, квотирование внешнеэкономических операций и т.п.) [2].

Контроль как правовая форма государственного регулирования экономики – это совокупность организационно-технических и правовых мероприятий, направленных на определение компетентными органами степени соответствия фактических направлений и результатов деятельности субъектов хозяйственной жизни установленным государством правилам, нормам и нормативам, а также выявление нарушений в деятельности этих субъектов, употребление мероприятий по их устранению, в том числе применения хозяйственно-правовых санкций. Контроль за отдельными сторонами деятельности предприятия осуществляют: государственная налоговая инспекция (за соблюдением налогового законодательства, правильностью исчисления, полнотой и своевременностью уплаты в бюджеты, государственных целевых фондов налогов и сборов (обязательных платежей), а также неналоговых доходов, установленных законодательством); государственная контрольно-ревизионная служба (за расходованием средств и материальных ценностей, их сохранением, состоянием и достоверностью бухгалтерского учета и отчетности в министерствах, ведомствах, государственных комитетах, государственных фондах, бюджетных учреждениях, а также на предприятиях и в организациях, которые получают средства из бюджетов всех уровней и государственных валютных фондов, разработка предложений относительно устранения выявленных недостатков и нарушений и предотвращение их в дальнейшем); государственные органы,

на которые положен надзор за безопасностью производства и работы, противопожарной и экологической безопасностью, другие органы согласно законодательству Украины. Нормативное регулирование как правовая форма государственного регулирования экономики означает установление компетентными государственными органами правил осуществления хозяйственной деятельности. Оно осуществляется путем определения правового статуса субъектов хозяйствования, правового режима их имущества; правовых основ и гарантий предпринимательства; правил конкуренции и норм антимонопольного регулирования; порядка заключения и выполнения хозяйственных договоров, мероприятий имущественной ответственности за нарушение в осуществлении хозяйственной деятельности; основ внешнеэкономической деятельности и таможенного дела и т.п. [5].

Правовые формы государственного регулирования экономики реализуются с помощью определенных способов влияния на поведение субъектов хозяйствования. Такие предусмотренные законодательством способы влияния государства на поведение субъектов хозяйственной жизни с целью получения необходимого обществу результата можно назвать методами государственного регулирования.

Традиционно в науке хозяйственного права выделяют две группы методов влияния государства на экономику, на поведение субъектов хозяйствования – административные и экономические. Исходя из этого, административные методы – это такие способы влияния государства, за которые необходимый обществу результат достигается путем прямого приказа (обязательного предписания) компетентного органа, который подлежит выполнению субъектом хозяйствования независимо от того, или удобно это выполнение ему экономически, или нет [2].

Экономические методы – это такие способы влияния государства на экономику, на субъектов хозяйствования, за которые необходимый обществу результат достигается путем стимулирования общественного производства, через экономический интерес исполнителей (как с помощью материального поощрения, так и с помощью имущественной ответственности за результаты хозяйственной деятельности).

Административные и экономические методы применяются в пределах действующего хозяйственного законодательства в зависимости от конкретных экономических, политических и других условий, а также исходя из цели и задач, которые стоят перед государством и обществом на определенном историческом промежутке времени.

Выводы. Экономическое развитие государства фактически поставлено в зависимость от эффективности его взаимодействия с предпринимательством, способности находить с ним общие интересы. Исключительно важной составляющей любой преобразовательной деятельности государства является качественное, отвечающее современным реалиям законодательство, посредством которого и претворяются в жизнь модернизационные идеи. Предпринимательская деятельность сама по себе регулируется в первую очередь предпринимателем с учетом публичных интересов, обозначенных государством. Правовому регулированию могут подвергаться отдельно взятые группы отношений, в которые вступает предприниматель, но не его предпринимательская деятельность в целом, как процесс. Таким образом, правовые средства обеспечения публичных интересов в сфере предпринимательской деятельности – это такие правовые явления, которые в своей системе образуют механизм правового воздействия государства на предпринимательство с целью обеспечения удовлетворения признанных законом общественных потребностей в сфере предпринимательской деятельности.

Литература:

1. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 р. №436-ІУ // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – №18-22. – Ст.144
2. Тихомиров Ю.А.т Публичное право. Учебник для вузов – М.: Изд-во БЕК, 1995. – 496 с.
3. Закон України від 01.06.2000 р. «Про ліцензування певних видів господарської діяльності» Урядовий кур'єр. – 2000.
4. Олейник Ю.М. Современные проблемы хозяйственного (предпринимательского) права // Государство и право. – 1996. – №4. – С.59 – 77
5. Крусс В.И. Право на предпринимательскую деятельность: конституционное полномочие личности / Отв. Ред. С.А.Авакьян. – М.: Юристъ, 2003. – 672 с.

Татьяна Загвоздина, Екатерина Загвоздина
(Харьков, Украина)

УКРАИНСКИЙ ПРАВОВОЙ МЕНТАЛИТЕТ

Постановка проблемы. Главной целью функционирования такого социального института, как право, является регуляция и упорядочение всей многогранной системы общественных отношений. Государственное правовое регулирование оказывает влияние на людей и социальные группы, закрепляя определенные модели и образцы поведения в качестве общеобязательных правовых норм. Для оптимизации этого процесса крайне необходимо учитывать все особенности общества, в котором функционирует данная система. Именно с этой целью должен проводиться анализ украинской правовой ментальности.

Анализ последних публикаций. Тема украинской правовой ментальности, необходимости ее изучения и использования результатов этих исследований для нормализации общественных форм деятельности, становится все более актуальной. Разработкой этого вопроса занимаются такие ученые, как А. В. Мурунова, Е. М. Мануйлов, О. П. Дзьобань, Ю. М. Дмитриенко, В. О. Захарова, П. А. Кравченко и другие. Все они отмечают огромное влияние ментальных особенностей общества на эффективность правового регулирования процессов, происходящих в нашей стране.

Цель статьи. Целью данной работы является анализ отличительных черт украинского правового менталитета, выделение факторов, которые оказывают наиболее сильное влияние на политическую, социальную и моральную формы общественного сознания.

Изложение основного материала исследования. Понятие менталитета определяется как совокупность исторически сложившихся достаточно устойчивых психических, социальных, культурных и морально-духовных особенностей мышления и поведения, присущих определенной социальной группе. Ментальность каждого народа является уникальной и неповторимой, в чем и заключается ее главная ценность. Нельзя говорить о исключительно

положительных или отрицательных чертах, характеризующих общественное мировоззрение. Это особые понятия, взгляды и ценностные нормы, которые представляют собой национальные нюансы сознания. Под правовой ментальностью подразумевают систему правовых обычаев, традиций и моделей поведения, находящихся свое выражение в правовой культуре общности и в отношении социума к институту права. Трудность изучения данной темы заключается в недостаточной разработке ее теоретической и методологической основ. Необходим комплексный междисциплинарный подход для исследования влияния правового менталитета на правовую реальность конкретного общества. Но тем не менее данный вопрос является чрезвычайно актуальным для нашего государства. Всеобъемлющий учет ментальных особенностей украинского народа обязательно даст положительные результаты при внедрении различных политических, социальных и экономических реформ. И наоборот, невнимание к менталитету украинцев может нести отрицательные последствия, как для реформ, так и для политической карьеры самих реформаторов. Таким образом, нельзя недооценивать роль ментальности в процессе формирования развитого правового государства [1].

Украинский правовой менталитет – это достаточно сложный многоаспектный феномен. Для лучшего понимания его сущности необходимо выделить главные отличительные особенности, характеризующие модели сознания граждан нашего государства.

На формирование черт украинского менталитета повлияли все те исторические события, которые происходили в процессе развития нашей нации. Длительное вхождение украинских земель в состав других государств и столь же длительная борьба за независимость породили противоречивые друг другу ментальные качества. С одной стороны, мы видим свободолюбие, стремление к справедливости, индивидуализм, которые являются квинтэссенцией казацкого духа. С другой стороны, столетия крепостного права наложили свой отпечаток и выразились в излишней терпимости и покорности украинского народа нелегкой судьбе. Активный авантюрный стиль жизни борется с чувством необходимости скрывать свой внутренний мир и подавлять волевые начинания. Эти качества столь же противоречиво выражаются в правовом сознании граждан нашего государства на современном этапе его развития [2].

Во-первых, стоит отметить, что украинское общество в преобладающем большинстве случаев выступает как эгалитарное. Существует чрезмерная ориентация на государство и полная абсолютизация его роли во всех сферах общественной жизни. Личность полагается не на свои силы и возможности, а ждет того, что государство сможет указать единственный верный путь к успеху и благополучию. Эта позиция может являться тормозящим фактором и замедлять процесс развития всей страны. Государственная власть должна выступать в роли юридического арбитра, который четко и справедливо регулирует общественные процессы, защищает права и свободы граждан. Вместо этого в Украине имеет место правовой идеализм – то есть, абсолютизированное гипертрофированное отношение к сфере влияния юридических средств и методов, преувеличение роли правового института, вера в то, что с помощью законов можно найти решение всех социальных проблем [3].

Вторая отличительная черта украинской правовой ментальности достаточно сильно противоречит первой. Можно наблюдать чрезвычайно интересный и парадоксальный феномен. Несмотря на подсознательную веру во всемогущество государства и идеализацию его влияния, у украинцев существуют четкие негативные ассоциации с властью и управлением. Это явление несет свои корни из многовековой борьбы нашего народа за независимость и свободу, вследствие которой сформировались устойчивые стереотипы по отношению к государственной власти. Современные этап развития украинского общества, к сожалению, не способствует улучшению ситуации, а только усугубляет ее. Анализируя специфику взаимоотношений личности и государства в Украине, стоит отметить двойственный характер данных процессов. Формально эти отношения являются взаимовыгодными, равноправными и справедливыми, но на практике происходит постоянное ущемление прав граждан, что в свою очередь приводит к падению веры в силу закона и формирует такое явление, как правовой нигилизм. Правовой нигилизм выступает прямой противоположностью правового идеализма. Это ситуация, когда в обществе происходит обесценивание законов и полное отрицание права, как социального института. Причинами этого, в первую очередь, является невыполнение законов, что значительно снижает уровень доверия к правовому сектору [4].

В итоге мы имеем ситуацию, когда, с одной стороны, украинское общество всецело полагается на регламентацию общественных отношений со стороны права и верит, что это непременно вызовет качественные улучшения жизни людей, с другой же стороны, граждане нашего государства испытывают ряд негативных и пренебрежительных чувств по отношению к государственной власти. Борьба с таким парадоксальным положением вещей достаточно сложная, трудоемкая и длительная в решении задача. Современная украинская правовая ментальность находится в плачевном состоянии. Необходимо пересмотреть те юридические нормы и ценности, которые не отвечают потребностям и запросам граждан. Для преодоления правового нигилизма и повышения уровня доверия к государственной власти, важно создать условия, когда соблюдение законов будет не только формальным, но и практическим. Необходимо повышать уровень общей правовой культуры и правосознания, внедрять правовое воспитание, главной целью которого должно стать формирование чувства уважения к личности, к ее правам и обязанностям, к закону и государственной власти. Проявление нигилизма к социальным ценностям права, к сожалению, является устойчивой чертой украинского менталитета, но приложив максимум усилий, можно скорректировать этот нежелательный феномен [5].

Вывод. Непростые социально-правовые реалии заметно отражаются на состоянии юридического духа общества. Сегодня украинская ментальность характеризуется пессимистическим настроением, склонностью к социальной панике, отчаянию и апатии, неверием в будущее. Низкая эффективность деятельности государственных органов далеко не улучшает общего эмоционального самочувствия общества, провоцирует недоверие к власти.

Можно констатировать противоречивость и пассивность правовой ментальности украинского народа относительно прав и свобод личности, что свидетельствует об определенном культурно-юридическом опустошении нации. Однако в глубинных структурах сознания украинских граждан имеется потенциал духовно-юридической энергии для дальнейшего позитивного развития правовой культуры Украины.

Литература:

1. Белецкий М. И., Толпыго А. К. Национально-культурные и идеологические ориентации населения Украины // Полис. – 1998. – № 4.
2. Максимов С. И. Правовая реальность: опыт философского осмысления. Монография. – Х., 2002.

3. Моїсеєва Н. І. Особливості і характер ментальності українців // Наукові записки Харківського військового університету. Соціальна філософія, педагогіка, психологія – Х.: ХВУ, 1999. – Вип. IV.
4. Дзьобань О. П. Основні ознаки української національної правової ментальності/ О. П. Дзьобань, О. Р. Ліпа// Право і безпека. – 2002.-№ 2.-с. 173.
5. Дзьобань О. П., Мануйлов Є. М. Правовий нігілізм як феномен ціннісного відношення до права // Гуманітарний часопис: Збірник наукових праць. – Х., 2006. – № 3.

Научный руководитель:

кандидат юридических наук, доцент кафедры экономической теории и права Харьковского национального автомобильно – дорожного университета Ерофеенко Лариса Васильевна.

**Наталія Калина, Олександра Картавцева,
Аліна Леонтьєва
(Харків, Україна)**

ЗВ'ЯЗОК І ВЗАЄМОДІЯ ТРУДОВОГО ПРАВА З ПРАВОМ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Право соціального забезпечення тісно пов'язане з трудовим правом. Соціальне забезпечення передбачає певний рівень матеріальної забезпеченості, тобто підтримку доходів, захист добробуту. А трудове право – це окрема галузь права України, яка регулює трудові відносини робітників і службовців і тісно пов'язані з ними інші суспільні відносини, що складаються з приводу організації праці.

Нині, коли створено значне за обсягом соціальне законодавство, значно легше відокремити соціальне законодавство від трудового. Трудове право і право соціального захисту мають власні предмети правового регулювання. Якщо для трудового права таким предметом є відносини у сфері застосування найманої праці, предметом права соціального захисту є відносини з приводу захисту населення від соціальних ризиків. Ці відносини поширюються не лише на пенсіонерів та інших суб'єктів соціального захисту, а й на працююче населення. Зокрема соціальний захист здійснює "вторгнення" у сферу застосування праці:

1) у тих випадках, коли працівник, як головний суб'єкт трудових правовідносин зазнає соціального ризику. Це традиційні соціальні ризики – тимчасова втрата працездатності, вагітність і пологи, нещасний випадок на виробництві, який спричинив каліцтво чи тимчасову втрату працездатності, старість, досягнення пенсійного віку, смерть працівника;

2) коли особливий соціально-правовий статус особи надає йому як працівнику й особливий соціально-трудова статус.

Трудовим законодавством закріплено загальне положення про те, що всі працівники підлягають загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню. Це дає підстави окремим науковцям розглядати інститут соціального страхування як інститут трудового права або як спільний інститут трудового права і права соціального забезпечення. Останнє було висловлено Р.З. Лівшицем. В.І. Прокопенко включав відносини з приводу "матеріального забезпечення робітників та службовців у випадку тимчасової або постійної непрацездатності" до предмета трудового права. Вважаємо, що підстав для такого висновку немає. Справді, положення щодо соціального страхування працівників у трудових правовідносинах завжди було закріплене у трудовому законодавстві. Але механізм реалізації цього права згідно із сучасним законодавством суттєво відрізняється від того, що був установлений радянським законодавством. Радянське соціальне страхування мало інший зміст, інші фінансові джерела та інший механізм надання допомог.

У ст. 253 Кодексу законів про працю України встановлено, що всі особи, які працюють за трудовим договором (контрактом) на підприємствах, в установах, організаціях незалежно від форми власності, виду діяльності та господарювання або у фізичної особи, підлягають загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню. Зокрема ст. 254 КЗпП встановлює, що основними джерелами коштів загальнообов'язкового державного соціального страхування є внески власників підприємств, установ, організацій або уповноважених ними органів чи фізичної особи, працівників. Бюджетні та інші джерела коштів, необхідні для здійснення загальнообов'язкового державного соціального страхування, передбачаються відповідними законами з окремих видів загальнообов'язкового державного соціального страхування.

Види матеріального забезпечення та соціальних послуг за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням працівникам, а в деяких випадках і членам їх сімей, умови їх надання та розміри визначаються законами України з окремих видів загальнообов'язкового державного соціального страхування, іншими нормативно-правовими актами, які містять норми щодо загальнообов'язкового державного соціального страхування. Працівники та члени їх сімей мають право на державне пенсійне забезпечення за віком, по інвалідності, у зв'язку з втратою годувальника, а також за вислугу років відповідно до закону. Отже, застосовано такий механізм, що відносини з приводу загальнообов'язкового державного соціального страхування для працівника "зароджуються" у трудових правовідносинах, але регулюються не трудовим, а спеціальним законодавством про соціальне страхування. Це – зовнішні відносини стосовно трудових. Окрім того, профспілки законодавчо і фактично усунули від процедури призначення соціальних допомог працівникам, це здійснює відповідний Фонд соціального страхування. Таким чином, на сьогодні правове регулювання загальнообов'язкового державного соціального страхування здійснюється засобами не трудового права, а права соціального захисту.

Слід зауважити, що відносини з приводу соціального захисту стосовно трудових відносин можуть існувати в кілька способів.

По-перше, відносини з приводу обов'язкового державного соціального страхування обов'язково існують паралельно з трудовими відносинами, так би мовити, супроводжують їх. Наприклад, у випадку надання допомоги по тимчасовій непрацездатності як із загального захворювання, так і у зв'язку з нещасним випадком на виробництві, при народженні дитини, по догляду за дитиною тощо. Відносини з приводу призначення соціальних виплат як державної соціальної допомоги мають альтернативний характер, вони можуть виникати за певних умов. Наприклад, у тому разі, коли сім'я працівника визнана малозабезпеченою, її члени, в тому числі сам працівник, матимуть право на соціальну допомогу у зв'язку з малозабезпеченістю. Крім того, сім'я працівника може мати право на призначення житлових субсидій та ін.

По-друге, відносини з приводу соціального захисту можуть передувати виникненню трудових правовідносин. Це стосується випадків працевлаштування особи за допомогою державної служби зайнятості.

У цілому відносини у сфері зайнятості та працевлаштування є комплексними за юридичною природою і входять до предмета кількох галузей права і лише невеликою своєю частиною – до предмета трудового права. Державна служба зайнятості є представником держави, на неї покладено обов'язок надання безоплатних соціальних послуг населенню щодо працевлаштування. Для здійснення цих функцій вона наділена владними повноваженнями щодо підприємства. Підприємство зобов'язане: виділяти певну кількість робочих місць у рахунок броні, працевлаштовувати на ці місця працівників за направленням служби зайнятості; обладнати спеціальні робочі місця для інвалідів і забезпечити їх реальне введення в дію шляхом працевлаштування інваліда. Підприємство також зобов'язане надавати службі зайнятості всю інформацію про наявність вакантних місць, вивільнення працівників, простої підприємства, використання працівників з неповним робочим часом. За недотримання таких обов'язків на підприємство накладаються штрафні санкції.

Відносини між підприємствами і державною службою зайнятості щодо бронювання робочих місць для працевлаштування осіб за направленням служби зайнятості, спеціального обладнання робочих місць для інвалідів і їх працевлаштування, надання інформації службі зайнятості про рух і використання робочої сили, виплати штрафу за порушення законодавства про зайнятості є адміністративно-правовими і регулюються нормами адміністративного права.

Відносини між підприємствами і Фондом загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття, а також відносини між службою зайнятості й громадянами щодо надання послуг з працевлаштування, профорієнтації, підшукування відповідної роботи, професійного навчання, перенавчання, підвищення кваліфікації, надання статусу безробітного з виплатою допомоги по безробіттю, а також матеріальної допомоги в період профпідготовки за рахунок коштів Фонду входять до предмета права соціального захисту.

Нагадаємо, що соціальний захист становить сферу, в котрій реалізуються державні заходи щодо захисту населення від соціальних ризиків. Одним із таких ризиків є безробіття з незалежних від особи причин. Для здійснення соціального захисту в цій сфері створено спеціальний страховий фонд – Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття. Кошти фонду формуються за рахунок страхових внесків роботодавців і працівників, а також деяких інших джерел. Ознаками соціально-захисних відносин є участь у них держави в особі спеціально уповноважених органів – органів соціального захисту, державної служби зайнятості або соціальних фондів; використання методу соціального подання послуг; застосування принципу соціальної солідарності при розподілі соціальних коштів. Всі названі ознаки мають місце при здійсненні службою зайнятості послуг громадянам щодо їх працевлаштування.

Інша група відносин у сфері зайнятості й працевлаштування складається між працівником і підприємством щодо укладення трудового договору на основі направлення служби зайнятості. Сюди також входять відносини з використання працівників на сезонних, громадських роботах за направленням служби зайнятості. У таких випадках укладається трудовий договір, і на працівника поширюється трудове законодавство. Ці відносини складають предмет трудового права.

По-третє, право соціального захисту пов'язане з трудовим правом також тим, що отримавши в установленому порядку певний соціальний статус, наприклад інваліда тощо, ця особа, ставши працівником (уклавши трудовий договір), привносить свій соціальний статус і на підприємство. Тобто відбувається певне "накладення" статусів і це надає такому працівникові особливе правове становище у трудових правовідносинах. У такий спосіб соціальний захист має зв'язок з трудовим правом завдяки реалізації у трудових відносинах численних пільг і гарантій, які встановлені працівникам за їх соціальним статусом. Мова йде про працівників-неповнолітніх, працівників-жінок, працівників – осіб зі зниженою працездатністю та працівників-інвалідів, працівників – осіб похилого віку, працівників – ветеранів праці, працівників – осіб, що постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, тощо. Пільги і гарантії для таких категорій осіб передбачені як нормативно-правовими актами із соціального захисту, так і трудовим законодавством. Причому далеко не завжди ці положення узгоджені. Щодо окремих категорій осіб ухвалено спеціальні закони, які у назві містять слова "соціальний захист", а зміст актів складається з встановлення соціального статусу особи і переліку пільг, гарантій і переваг, на які така особа має право. Реалізація значної частини таких пільг відбувається у трудових правовідносинах. У таких випадках соціальний статус надається особі державою, а забезпечення пільг покладається на роботодавця. Ці відносини "починаються" (виникають) у сфері соціального захисту (право соціального захисту) і переходять у сферу застосування праці (трудове право).

По-четверте, можуть бути випадки, коли трудові відносини передують виникненню соціально-захисних. Наприклад, отримавши на виробництві каліцтво, працівник набуває статусу інваліда; пропрацювавши певну кількість років і з досягненням певного віку, працівник набуває статусу пенсіонера. Причому в національному законодавстві, на відміну від зарубіжної практики і вимог міжнародних стандартів, пенсія виплачується особі незалежно від інших доходів, у тому числі заробітної плати. Тобто переважне число пенсіонерів продовжують працювати й одночасно виступають суб'єктами трудових і соціально-захисних правовідносин.

У цілому ж право соціального забезпечення і трудове право – це окремі самостійні галузі національного права. Між ними існують зв'язок і взаємодія. Актуальним є узгодження між трудовим законодавством і законодавством про соціальний захист взаємозалежних положень, а також визначення суб'єктів, умов і порядку компенсації роботодавцям за надані додаткові соціальні пільги працівникам.

**Валерій Кобозьв, Андрій Терно
(Харків, Україна)**

ЩОДО КОНЦЕПЦІЇ РЕФОРМУВАННЯ ТРУДОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Основну роль у регламентації суспільних відносин, які виникають у сфері праці, відіграють норми трудового права України. Перетворення економічного, технологічного, організаційного та соціального характеру виробництва викликали появу нових видів праці і способів її організації, форм зайнятості та видів соціально-трудова відносин, що вимагали адекватного правового забезпечення. В перші роки реформування зміни у законодавстві базувались на старій моделі регулювання трудових відносин. Основним напрямком у розвитку трудового законодавства була його соціальна спрямованість: сприяння адаптації працівників до умов ринкової економіки. Значна увага

законодавця приділялась гарантіям зайнятості населення, особливо найменш конкурентоспроможних осіб на ринку праці. Наступним напрямком стало формування колективного трудового права, а головне – законодавства про соціальне партнерство.

Запроваджені заходи виявились недостатніми для здійснення ефективного правового регулювання трудових відносин і потребували удосконалення самої моделі правової регламентації індивідуальних трудових відносин.

Сучасний розвиток трудового законодавства можна охарактеризувати як процес законотворчості, що носить здебільшого хаотичний і некомплексний характер, внаслідок чого неузгодженість правових норм перестала носити поодинокий характер. У юридичній літературі неодноразово зазначалась необхідність приведення норм трудового права у відповідність до сучасних реалій. Враховуючи, що більш ефективним вважається правове регулювання, у якому цей процес бере свій початок з прийняття норми права, що встановлює напрямку розвитку суспільних відносин, а не навпаки, обґрунтуванню підлягають питання визначення пріоритетів у законодавчому регулюванні суспільних відносин предметом яких є праця, а головне – сутності сучасних норм трудового права. Їх з'ясування дозволяє встановити роль і завдання норм права у регулюванні трудових відносин в умовах ринкової економіки [1].

Вкрай повільне проведення оновлення трудового законодавства не в останню чергу пов'язано із слабкою науковою розробкою концептуальних засад його реформування. Концепція, перш за все, має виражати принципові положення стосовно сфери дії норм трудового права.

Необхідність внесення змін у трудове законодавство обумовлена новаціями цивільного та господарського права. Посередкований вплив на звуження сфери розповсюдження норм трудового права має податкове законодавство, яке стимулює застосовувати цивільно-правові інструменти регулювання суспільних відносин, особливо в сфері малого бізнесу.

Законодавство про працю регулює трудові відносини, які характеризуються ознаками колективності, несамостійності та внутрішньої регламентації. Вони були і залишаються ідентифікаційними під час виокремлення трудових відносин із сукупності суспільних відносин, але нові форми зайнятості, способи організації праці вимагають їх корегування та доповнення.

Так, Закон України «Про зайнятість населення» передбачає діяльність суб'єктів господарювання, які наймають працівників для подальшого виконання ними роботи в іншого роботодавця. Поява тристоронніх відносин, предметом яких є наймана праця, залишається недослідженим питанням у вітчизняній науці трудового права. Трудові відносини «зайомної праці» є новими для вітчизняної правової дійсності та звичними і розповсюдженими у практиці європейських країн.

Договірний метод регулювання трудових відносин і принцип гнучкості під час встановлення умов найманої праці суттєво вплинули на характер трудових відносин. Ознака внутрішньої регламентації поповнюється новим змістом. Все це свідчить про доцільність закріплення ознак трудових відносин на рівні норми закону, що дозволить визнати суспільні відносини, пов'язані з використанням особистої праці, трудовими, незалежно від способу їх офіційного оформлення [2].

Наступним концептуальним положенням є гарантії дотримання трудових прав і механізм їх реалізації. Вони мають таке ж значення, як зміст трудового законодавства. Неефективність діяльності комісії по трудовим спорам стали чинниками збільшення практики цивільного судочинства, який не завжди належно враховує специфіку трудових спорів, особливості статусу сторін трудових відносин, межі договірного регулювання та їх співвідношення з законодавчим. У зв'язку з цим важливого значення набувають наукові дослідження трудового юрисдикційного процесу як окремого виду юридичного процесу, що забезпечить належне дотримання правових гарантій під час розгляду трудових спорів, притягнення до дисциплінарної і матеріальної відповідальності. В той же час, не можна проігнорувати вплив цивільного та цивільно-процесуального законодавства і можливості застосування його принципів. На нашу думку, серед принципів правового регулювання трудових відносин має бути загальноновизнаний принцип недопущення зловживання правом. Зловживання правом може бути як з боку працівника, так і з боку роботодавця. Необхідно сформулювати критерії принципу недопущення зловживання правом, його нормативне обґрунтування, тобто наявність відповідної норми: «зловживання правом є самостійною підставою для відмови у захисті трудових прав».

Реалізація трудового законодавства у значному ступені залежить від комплексного підходу, який забезпечується положеннями різних галузей законодавства. Існує точка зору, що необхідність прийняття нового кодексу обумовлена не стільки причиною застарілості норм чинного КЗпП, а об'єктивною необхідністю приведення норм трудового законодавства у відповідність до фундаментальних галузей правової системи, зокрема конституційного, цивільного, адміністративного права та процесуального законодавства, які здійснюють вплив на розвиток трудового права.

Іншим концептуальним моментом є оновлення механізму правового регулювання трудових відносин. До ринкових перетворень правове регулювання праці було різновидом державно-нормативного регулювання, у якому домінували нормативні акти та була суттєво звужена сфера застосування ненормативних, в тому числі договірних, джерел трудового права. В сучасних умовах зв'язок між теоретичною обмеженістю концепції державного регулювання праці та практичною ущербністю створеного на її основі механізму правового регулювання трудових відносин очевидна. Застосування та розширення сфери договірного регулювання повинно мати два вектори: колективне та індивідуальне. Розвиток останнього, є не стільки бажаним, скільки необхідним. Принципи його здійснення повинні сприяти фактичній рівності роботодавця і працівника, що проголошені юридично рівноправними сторонами трудового договору [2].

Найбільш складним і принциповим питанням у концепції реформування трудового права є зміст прав сторін трудових відносин. Розпочата у 2008 році світова фінансова криза ще раз підтвердила тісний взаємозв'язок трудового права та економічної системи. Обсяг встановлених у трудовому праві обов'язків роботодавця має економічний вираз, оскільки витрати робочої сили впливають на вартість товарів і наданих послуг. З цих причин у ряді країн стали використовуватись різні заходи підвищення економічної конкурентоспроможності роботодавців шляхом зменшення витрат на робочу силу, передбачених вимогами трудового законодавства. Ослаблення норм трудового права, скасування імперативних норм, а також пом'якшення стандартів поведінки стали називати модернізацією трудового права [4].

Дійсно, законодавство про працю впливає на розвиток виробництва шляхом оптимізації або збільшення фінансових витрат, пов'язаних з дотриманням трудових прав працівників, тому інтереси роботодавця повинні враховуватись нормами трудового законодавства, оскільки робоче місце може бути збережено лише на діючому

підприємстві, а виконання обов'язків, що випливають із змісту трудового договору, здатний забезпечити тільки функціонуючий роботодавець. Водночас, за своєю юридичною природою та соціальним призначенням досліджувана галузь належить до гуманітарного права, що впливає на процес визначення основних напрямків розвитку законодавства – створення правового механізму, який запобігає утисненню трудових прав найманих працівників і захисту від втрати роботи й заробітку через трудове каліцтво (професійне захворювання) або в умовах економічного спаду [3].

Зазначене дозволяє зробити висновок, що особлива увага законодавця, під час встановлення обсягу трудових прав працівників, має надаватись нормам, які регулюють охорону праці та передбачають заходи попередження масових звільнень. Під особливою увагою законодавця слід розуміти прийняття імперативних норм, які встановлюють не мінімальні вимоги, а стандарти європейського соціального законодавства, процес наближення до якого є пріоритетним у розвитку вітчизняного законодавства, в тому числі і трудового [4].

Таким чином, зміст прав і обов'язків сторін трудових відносин підлягає корегуванню відповідно до загальних вимог соціально-орієнтованого ринку, але характер співвідношення їх обсягу доцільно залишати тим самим – кореспондуючим. Збереження такої властивості трудових прав є підґрунтям для визнання певної рівності між працівником і роботодавцем в їх відносинах.

Важливо відобразити у новому Трудовому кодексі основну мету та завдання правового регулювання відносин найманої праці, зазначивши, що трудове законодавство намагається досягнути оптимального об'єднання інтересів працівників і роботодавців.

На наш погляд, новий Трудовий кодекс має:

- суттєво підвищити роль індивідуального договірної регулювання трудових відносин на підставі різних модифікацій трудових договорів;

- розширити коло питань, які безпосередньо встановлюються за домовленістю сторін.

Окремої уваги потребує з'ясування можливостей спрощення процедури розірвання трудових відносин; встановлення диспозитивних норм під час пошуку працівником альтернативного працевлаштування. Вкрай важливим видається чітке закріплення на рівні закону поняття і перелік умов, за яких роботодавець буде мати можливість переглядати укладені з працівником договори та «коректно» регулювати трудові відносини в умовах росту конкуренції, падіння попиту на продукцію, економічних криз та ін [5].

Неприйнятними у концепції реформування трудового законодавства є дві принципово протилежні вихідні правові засади, відповідно до яких, всі тяготи ринкових перетворень лягають або на найманих працівників, або на роботодавця.

Література:

1. Маврин С. П. Принципы трудового права / С. П. Маврин, Т. И. Штринева // Реформа трудового законодательства в России. Вып. 9. – М.: Бюро МТ, 2001. – С. 7–19.
2. Шелеп І. Ф. Трудовий юрисдикційний процес: автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.05 / І. Ф. Шелеп. – К., 2012. – 16 с.
3. Крылов К. Д. К новому типу трудового законодательства / К. Д. Крылов // Человек и труд. – 2002. – № 7. – С. 34–38.
4. Давулис Т. Либерализация трудового права в Литве: желания и возможности / Т. Давулис // Международное, российское и зарубежное законодательство о труде и социальном обеспечении: современное состояние (сравнительный анализ): Сб. матер. VII Междунар. науч.-практ. конф. – М., 2011. – С. 279.
5. Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів): Закон України від 3 березня 1998 р.

Керівник:

кандидат юридичних наук, доцент кафедри економічної теорії та права Харківського національного автомобільно – дорожнього університету Лариса Василівна Єрофєєнко.

**Альона Ковальова, Інна Ващенко
(Харків, Україна)**

ОБ'ЄКТИ ТА СУБ'ЄКТИ ПАТЕНТНОГО ПРАВА: СУТЬ, ВИДИ ТА ПРАВОВЕ ЗАКРІПЛЕННЯ

Патентна система в Україні і за кордоном пройшла довгий шлях становлення і розвитку від охоронних грамот і привілеїв до створення сучасної системи охорони винаходів.

Актуальною темою на сьогодні є регулювання відносини, пов'язаних з технічною творчістю, що в цивільному кодексі України визначено як патентне право.

Об'єкти технічної творчості пов'язані з природними законами матеріального світу; в силу цього вони є відтворювані, вони можуть бути створені незалежно одне від одного самостійно, різними особами і тому вимагають формального офіційного закріплення. Крім того, результати технічної творчості спрямовані на рішення практичних задач – мають прикладне значення.

Об'єктами патентного права (промислової власності у вузькому розумінні цього слова) є винаходи, корисні моделі і промислові зразки.

Відносини, що виникають у зв'язку із здійсненням права власності на винаходи, корисні моделі і промислові зразки, регулюються Законами України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» і «Про охорону прав на промислові зразки».

Найважливішими умовами патентоспроможності об'єктів промислової власності є їхня новизна і промислова придатність. При цьому патентне право закріплює абсолютну (світову) новизну об'єктів промислової власності.

Органом, що здійснює акт визнання нововведення в якості винаходи, корисної моделі або промислового зразка, виступає Державний комітет України з питань інтелектуальної власності, іменованій для стислості в зазначених законах як «Відомство».

Винаходом є технічне рішення, що відрізняється новизною (тобто невідомий рівень техніки) і промислово застосовне (тобто може бути використане в промисловості, сільському господарстві, в галузі охорони здоров'я й

інших галузей діяльності). Об'єктами винаходу можуть бути пристрій, засіб роботи, речовина, застосування раніше відомого пристрою за новим призначенням.

Корисна модель – це технічне рішення певного пристрою в стадії його конструктивного виконання, тобто у вигляді конструкції. Вона повинна бути принципіально новою, і промислово застосовною.

Винахід та корисна модель є результатом творчої діяльності людини в будь-якій галузі технології. Об'єктом винаходу може бути:

- 1) продукт (пристрій, речовина, штамм мікроорганізму, культура клітин рослини і тварини);
- 2) засіб виробництва продукції.

Об'єктом корисної моделі може бути конструктивне виконання пристрою.

Не є об'єктами винаходів і корисних моделей і не охороняються законодавством, що регулює відносини цієї галузі наступні результати інтелектуальної діяльності:

- 1) відкриття, наукові теорії і математичні методи;
- 2) методи організації і керування господарством;
- 3) плани, умовні позначення, розклади, правила;
- 4) методи виконання розумових операцій;
- 5) програми для обчислювальних машин;
- 6) результати художнього конструювання;
- 7) топології інтегральних мікросхем;
- 8) сорти рослин і породи тварин і т.п.

Промисловий зразок – це художньо-конструкторське оформлення виробу, що визначає його зовнішній вигляд. Воно повинно бути новим, оригінальним і промислово застосованим (тобто відтвореним промисловим засобом). Промисловий зразок забезпечує злиття утилітарної і художньої сторін, у ньому реалізується ідея одержання максимальної вигоди за допомогою зовнішнього вигляду виробу.

Промисловий зразок є результатом творчої діяльності людини в галузі художнього конструювання. Об'єктом промислового зразка може бути форма, малюнок, кольорова гамма або їхнє сполучення визначаюче зовнішній вигляд промислового виробу і призначені для задоволення естетичних і ергономічних потреб.

Винахід оформлюється патентом. Патент – це охоронний документ, котрий засвідчує авторство винахідника, його виключні права власника і пріоритет винаходу.

У той же час не охоплюються поняттям промислового зразка:

1) об'єкти архітектури (крім малих архітектурних форм), промислові, гідротехнічні й інші стаціонарні спорудження;

2) друкарська продукція як така;

3) об'єкти нестійкої форми з рідких, газоподібних, сипучих або подібних їм речовин.

Суб'єктами патентного права є винахідники об'єктів промислової власності, патентовласники, а також інші особи (правонаступники або ліцензіати), що одержують за законом або договором визначені патентні права.

Патентовласник – особа, що має виключне право на використання винаходу. Такими можуть бути:

1) сам винахідник;

2) роботодавець (при службових винаходах);

3) особа, зазначена винахідником у заявці на видачу патенту;

4) правонаступники;

5) договірний патентовласник – патент може бути переданий за договором за плату будь-якій фізичній або юридичній особі.

Ліцензіат – особа, що одержує у визначеному договором обсязі права по використанню винаходу за плату.

Ліцензійні договори бувають трьох видів:

1) виняткової ліцензії ;

2) неповної ліцензії ;

3) відкритої ліцензії.

Особливі суб'єкти права на використання винаходу – це попередній користувач і примусовий ліцензіат. Вони можуть використовувати винахід без згоди патентовласника.

Попередній користувач – особа, що до дати пріоритету (до подачі заявки іншою особою) самостійно створила незалежно від автора тотожний винахід і сумлінно його використовувала. Попередній користувач зберігає право на подальше безоплатне використання його без розширення обсягу використання.

Примусова ліцензія видається будь-якій особі Вищою патентною палатою, якщо патентовласник протягом чотирьох років не використовує винахід і відмовляється укласти ліцензійний договір.

Виключне право на використання об'єктів промислової власності належить патентовласнику, тому відповідно до чинного законодавства винахідник може вимагати за своїм вибором визнання лише свого авторства, або визнання свого авторства з закріпленням за ним виключних прав, тобто винахідник може бути одночасно і патентовласником або не бути таким у силу закону або договору. Право на одержання патенту мають винахідник, його спадкоємець, а також роботодавець, якщо винахід, корисна модель або промисловий зразок створені в зв'язку з виконанням службових обов'язків або виконанням доручення роботодавця, за умови, що трудовим договором (контрактом) не передбачене інше. При наявності права на одержання патенту в роботодавця винахідник подає йому повідомлення про створений ним винахід, корисну модель або промисловий зразок з описом суті з достатньою повнотою і ясністю. Якщо роботодавець протягом чотирьох місяців із дати одержання цього повідомлення не подасть заяву в Відомство, то право на одержання патента переходить винахідникові.

Корисна модель оформляється свідоцтвом, промисловий зразок – патентом. Термін дії патента на винахід становить 20 років з дати подачі заявки до Відомства. Термін дії патенту на корисну модель складає п'ять років із дати подачі заявки у Відомство і продовжується Відомством по клопотанню власника патенту, але не більш ніж на три роки. Термін дії патенту на промисловий зразок складає 10 років із дати подачі заявки у Відомство і продовжується Відомством по клопотанню власника патенту, але не більш ніж на п'ять років.

Право винахідника є невідчужуваним особистим правом і охороняється безстроково.

Основним особистим (немайновим) правом винахідника об'єкта промислової власності є право признаватися творцем даного об'єкта, що припускає заборону всім іншим особам іменуватися винахідниками цього об'єкта. Інше особисте право винахідника складається в праві одержання патенту на об'єкт промислової власності, а також можливості передачі цього права іншим особам.

Майнові права винахідника виражаються в можливості одержання прибутку від використання винаходу, корисної моделі або промислового зразка, у праві одержання винагороди за передачу патенту і продаж ліцензій і тощо.

Приналежне патентовласнику виключне право на використання об'єкта промислової власності складається в тому, що ніхто не може без згоди особи, якій належить патент, використовувати зазначений об'єкт. Патентовласник вправі передати отриманий патент або видати ліцензію на використання.

Як патент, так і право на його одержання переходять у спадщину. Переходять у спадщину і права винахідників об'єктів промислової власності.

Порушення прав на винахід, корисну модель, промисловий зразок, топографію інтегральної мікросхеми, сорт рослин, раціоналізаторську пропозицію є однією з найважливіших проблем патентної діяльності в Україні.

Підсумовуючи все вищезгадане, можемо зробити наступний висновок: в Україні розробляється та застосовується система національних законів та підзаконних актів у сфері охорони промислової власності, діяльність здійснюється згідно з їх основними положеннями, а також з урахуванням міжнародних норм у цій сфері. Гарантована цією системою надійна охорона прав на об'єкти промислової власності є необхідною умовою стимулювання інноваційної діяльності, розвитку ринкової економіки, її торгівельно-економічного та науково-технічного співробітництва з іншими країнами.

Науковий керівник:

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри економічної теорії та права ХНАДУ, Леонтьєва Л.В.

**Катерина Кравченко, Нку Нгоно
(Харків, Україна)**

ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ДІЛОВОЇ РЕПУТАЦІЇ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

Право на ділову репутацію та право на захист цього нематеріального права гарантується діючим цивільним законодавством України, проте в ньому не дається чітке визначення такої категорії, як «ділова репутація». Це призводить до численних помилок у правозастосовній та судовій діяльності і викликає гострі дискусії в теорії цивільного та господарського права.

Проблема питання ділової репутації на сьогодні всебільше привертає уваги з боку як науковців так і практиків. Це обумовлюється недостатньою законодавчою урегульованістю вказаних відносин, відсутністю у цивільному законодавстві загального визначення цивільно-правового інституту, норм, які б передбачали підвідомчість спорів про захист ділової репутації.

Метою статті є дослідження правової природи інституту ділової репутації та визначення її поняття та видів.

Багато науковців та практиків розглядали поняття «ділової репутації» у своїх працях. Серед них можна виділити таких як А.Власов, Д. Лупспеник, І. Саприкіна, О. Хортюк та багато ін.

Беззаперечною є істина, що репутація особи певною мірою залежить від неї самої, формується вона на ґрунті її поведінки та ставленні до пріоритетів, життєвих цінностей та інтересів інших людей, суспільства та держави.

Іншими словами, людина, дбаючи про свою репутацію, узгоджує власні потреби з суспільними пріоритетами, а відтак і суспільство цінує її добре ім'я, та потреби, оцінює її вчинки. Репутація людини формується і шляхом сприйняття іншими людьми її зовнішнього вигляду, що буває джерелом важливої інформації не тільки про її смаки та звички, але й про внутрішню сутність людини.

Ділова репутація являє собою окремих різновид репутації взагалі і відображає думку суспільства про якості (позитивні чи негативні) колективу, організації, підприємства та установи, конкретної фізичної особи в сфері ділового обігу, в тому числі і сфері підприємництва. Видається, що ділова репутація притаманна не усім суб'єктам цивільного права, а лише тим особам, що здійснюють суспільно значущу діяльність. Не можуть мати ділову репутацію пенсіонери, що не працюють, інваліди, які не мають фізичної можливості займатися якою – небудь справою, домогосподарки та інші особи, судити про ділові якості та суспільну корисність діяльності яких просто неможливо за їх відсутністю.

Основний акт цивільного законодавства не визначає поняття «ділова репутація», відносячи її лише до особистих немайнових благ, які охороняються законодавством, поряд із здоров'ям, життям; честю, гідністю тощо (ст. 201 ЦК України). Разом з тим, Цивільний кодекс України виділяє ділову репутацію юридичної особи та ділову репутацію фізичної особи. Так, згідно з ч. 1 ст. 94 Цивільного кодексу України юридична особа має право на недоторканність її ділової репутації, а частина 1 ст. 299 цього Кодексу наділяє правом на недоторканність ділової репутації фізичну особу [5].

Зі змісту наведених правових норм вбачається, що законодавець визначає два види ділової репутації. При цьому в основу такого поділу покладено «суб'єктний критерій» (фізична чи юридична особа).

Вважаємо, що такий підхід законодавця є логічним, оскільки правова природа ділової репутації фізичної особи відрізняється від природи ділової репутації юридичної особи.

Разом з тим, на нашу думку, закріплення у Цивільному кодексі України права на недоторканність ділової репутації лише за юридичними та фізичними особами значно обмежує права на захист ділової репутації інших учасників цивільних відносин, зокрема, тих, що не мають статусу юридичних осіб. Водночас невизначеність прав на ділову репутацію таких учасників може призвести до труднощів у реалізації права на їх захист [1].

Сутність понять «ділова репутація фізичної особи» та «ділова репутація юридичної особи» розкривається у роз'ясненнях вищих судових інстанцій.

Так, у п. 2 постанови «Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи» від 27 лютого 2009 р. № 1 Пленум Верховного Суду України зазначив, що «під діловою репутацією фізичної особи розуміється набута особою суспільна оцінка її ділових і професійних якостей при виконанні нею трудових, службових, громадських чи інших обов'язків. [2].

Під діловою репутацією юридичної особи, у тому числі підприємницьких товариств, фізичних осіб – підприємців, адвокатів, нотаріусів та інших осіб, розуміється оцінка їх підприємницької, громадської, професійної чи іншої діяльності, яку здійснює така особа як учасник суспільних відносин.» [2, п. 2] Крім того, зі змісту п. 4 цієї ж

постанови вбачається, що Пленум Верховного Суду України визначає ділову репутацію як морально-етичну категорію й одночасно особистим немайновим правом, якому закон надає значення самостійного об'єкту судового захисту [2, п. 4].

Можна погодитись із вказаною позицією в частині віднесення ділової репутації до морально-етичної категорії. Водночас, виходячи зі змісту ст.ст. 94, 177, 201, 299 Цивільного кодексу України, вважається, що ділова репутація є об'єктом особистого немайнового права, а не таким правом.

Згідно Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи», відповідачами у справі про захист гідності, честі чи ділової репутації є фізична або юридична особа, яка поширила недостовірну інформацію, а також автор цієї інформації. Якщо позов пред'явлено про спростування інформації, опублікованої в засобах масової інформації, то належними відповідачами є автор і редакція відповідного засобу масової інформації чи інша установа, що виконує її функції. Належним відповідачем у разі поширення оспорюваної інформації в мережі Інтернет є автор відповідного інформаційного матеріалу та власник веб-сайта, особи яких позивач повинен установити та зазначити в позовній заяві [4].

Заява про захист ділової репутації має містити, зокрема, відомості про те, в який спосіб була поширена інформація, що порушує особисті немайнові права позивача (заявника), яка саме інформація поширена відповідачем (відповідачами), із зазначенням часу, способу й осіб, яким така інформація повідомлена, інші обставини, які мають юридичне значення, посилання на докази, що підтверджують кожну з таких обставин, а також зазначення способу, в який позивач бажає захистити своє порушене право.

Позивач (заявник) може вимагати від відповідача здійснення однієї з таких дій (або одночасно кількох):

- спростування поширеної ним неправдивої інформації щодо позивача (заявника);
- надання відповіді;
- відшкодування немайнової шкоди.

Спростування є спеціальним способом захисту: його специфіка полягає в немайновому характері тих благ, які підлягають захисту, і в тому, що їх практично неможливо повернути до того рівня, який існував до порушення особистих немайнових прав.

Під поняттям «спростування» розуміється доведення неправильності, помилковості, хибності будь-чиїх тверджень, переконань або їх заперечення. Спростування має відбуватись, як правило, у формі, ідентичній поширенню інформації, а коли це неможливо чи недоцільно, – в адекватній чи іншій формі, з урахуванням того, що воно повинно бути ефективним. Крім того, спростування обов'язково має бути проведено або підписано особою, яка поширила неправдиву інформацію і цим порушила особисті немайнові права юридичної особи. У протилежному випадку застосовуються інші способи захисту – відповідь, висловлювання своєї думки тощо.

Ще одним спеціальним способом захисту юридичної особи в разі порушення її особистих немайнових прав внаслідок поширення про неї недостовірної інформації є право на відповідь. Відмінність між поняттями «спростування» та «відповідь» істотна: спростування є, по суті, добровільним визнанням факту поширення такої інформації (в цьому разі особа, права якої порушено, отримує право вимагати відшкодування збитків та компенсацію немайнової шкоди), тоді як відповідь таких правових наслідків не має.

І, нарешті, третім способом захисту є відшкодування немайнової шкоди. Виходячи з судової практики, розмір шкоди у кожному конкретному випадку визначається за результатами здійсненої за ухвалою суду експертизи, метою якої є встановлення розмірів такої шкоди, яку зазнала юридична особа [3].

Підсумовуючи наведене, можемо зробити висновки, що на даний час як у науковій літературі так і у чинному законодавстві України відсутнє загальне визначення поняття ділової репутації. Така прогалина заповнена роз'ясненнями Пленуму Верховного Суду України, які носять рекомендаційний характер.

На нашу думку, для розуміння правової природи ділової репутації слід виділяти її зміст та форму, у якій виражено цей зміст. При цьому змістом ділової репутації особи є оцінка ділових, професійних та інших якостей цієї особи, а формою – зовнішнє відображення такого змісту, у тому числі, у відомостях, даних тощо. Крім того, слід визнати доцільним поділ ділової репутації за суб'єктивним складом, оскільки правова природа ділової репутації юридичної особи відрізняється від ділової репутації фізичної особи. Водночас необхідним є наділення таким правом інших учасників цивільних відносин, що не мають статусу юридичної особи.

Література:

1. Луспенник Д.Д. Судопроизводство по делам о защите чести, достоинства и деловой репутации (опровержение недостоверной информации). – Х., 2005. – 320с.
2. Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи: постанова Пленуму Верховного Суду України від 27 лютого 2009 р. № 1. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/lavs/show/v_001700-009.
3. Хортюк О. Реалізація права на пред'явлення позову у цивільних справах про захист ділової репутації юридичної особи // Юридична Україна. – 2011. – № 8. – С. 77 – 81.
4. Хортюк О. Типологія наукових підходів до визначення категорії «ділова репутація» // Часопис Київського університету права. – 2012. – № 2. – С. 188 – 191.
5. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003р.: Офіційний текст. – К.: Юрінком Інтер, 2003. – 464с.

Керівник:

кандидат юридичних наук, доцент кафедри економічної теорії та права Харківського національного автомобільно – дорожнього університету Єрофеєнко Лариса Василівна.

**Альона Луценко, Катерина Саранча
(Харків, Україна)**

ЩОДО СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ

Постановка проблеми. В теперішній час постає проблема соціального захисту населення. Створення ринкової економіки супроводжується стрімким розшаруванням суспільства за матеріальним, соціальним статусами.

Із-за переходу до соціально орієнтованої ринкової економіки значно зростатиме кількість безробітних, втрачатиметься впевненість у майбутньому. Перед державою постала проблема забезпечення і підтримки малозабезпечених прошарків населення.

Мета статті. Запропонувати пріоритетні напрямки проведення комплексу соціально-економічних заходів чи організацій, спрямованих на послаблення нерівності у розподілі доходів та майна, на захист населення від безробіття, підвищення цін, знецінення трудових заощаджень та ін.

Виклад основного матеріалу дослідження. Найважливішим елементом у системі соціального захисту населення є соціальне страхування – система матеріального забезпечення найманих працівників, що складається з пенсійного, медичного страхування від безробіття та від нещасних випадків на виробництві.

Головними напрямками проведення соціальної політики є:

- зменшення нерівностей у розподілі багатства;
- захист рівня життя за допомогою різних форм компенсації від підвищення цін і проведення індексації;
- надання допомоги найбіднішим сім'ям;
- надання допомоги у разі безробіття;
- здійснення політики соціального страхування, встановлення мінімальної заробітної плати для працюючих;

• розвиток освіти, охорони здоров'я, охорони навколишнього середовища переважно за рахунок держави;

• здійснення активної політики, спрямованої на набуття громадянами кваліфікації, гарантування процесу трудової діяльності відповідно до чинного законодавства (дотримання тривалості робочого дня, надання оплачуваних відпусток, створення профспілок тощо) та ін [2].

Соціальна політика – це система програм, заходів, що переслідують соціальні цілі. Соціальна політика охоплює всі сфери життєдіяльності людей – виробничу, соціальну, політичну, духовну і регулює стосунки між суспільством, колективом, особою в кожній із цих сфер та зонах її взаємодії.

Головними принципами соціальної політики є: оптимальне поєднання соціальної справедливості та ефективності; дотримання життєво необхідних соціальних стандартів (освіти, охорони здоров'я та ін.) [3].

Відповідно до статті 25 “Декларації прав людини” сучасна правова держава повинна гарантувати право на такий рівень життя, який враховує забезпечення людей їжею, житлом, медичним обслуговуванням, необхідними для підтримання здоров'я, власного добробуту та добробуту сім'ї, і право на соціальне забезпечення у разі безробіття, хвороби, інвалідності, овдовіння, старості чи інших випадків втрати засобів до існування за незалежних від людини обставин [4].

Щоб забезпечити такий захист, держава у законодавчому порядку встановлює основні соціальні гарантії, механізм їх реалізації та функції надання соціальної підтримки.

Соціальний захист населення забезпечують також підприємства (або підприємці) та наймані працівники через профспілкові організації. На розвиток і координацію соціальної політики, соціального захисту, системи надання послуг, обслуговування громадян похилого віку, інвалідів та інших верств населення спрямовано цілу низку державних документів, законів, указів, постанов, розпоряджень та інше [5].

Основоположним документом є Конституція України, в статті 46 якої вказано, що громадяни мають право на соціальний захист, що включає право їх на забезпечення повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом [1].

Це право гарантується загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням за рахунок страхових внесків громадян, підприємств, установ і організацій, а також бюджетних та інших джерел соціального забезпечення; створення мережі державних, комунальних, приватних закладів для догляду за 22:02:27 непрацездатними.

Інші статті Конституції України гарантують такі права людини, як право на освіту, житло, охорону здоров'я та інші права. Окрім Основного Закону питання соціального захисту подані в цілій низці інших законів держави та підзаконних актах.

Висновок. Нині система соціального обслуговування має бути спрямована на реформування системи соціального обслуговування та надання допомоги малозабезпеченим верствам населення, спрямовуватись на розроблення нових механізмів реалізації чинних законодавчих актів з питань соціальної політики, послідовне здійснення заходів щодо розвитку та зміцнення системи соціального захисту населення, вдосконалення механізму фінансування надання соціальної допомоги, що забезпечить гарантований державою рівень соціального захисту малозабезпечених верств населення.

Пріоритетними напрямками в цій сфері мають бути:

- удосконалення роботи органів соціального захисту населення;
- розвиток мережі установ, які займатимуться організацією комплексного соціального обслуговування за місцем проживання громадян похилого віку та інвалідів.

Для цього необхідно:

- підвищити якість соціального обслуговування громадян похилого віку, інвалідів у територіальних центрах соціального обслуговування пенсіонерів та одиноких непрацездатних громадян в інтернатних установах, вдома;
- залучити до співпраці з державними установами недержавні громадські організації, фонди для надання допомоги малозабезпеченим верствам населення;
- запровадити для матеріального забезпечення верств населення, з урахуванням їх індивідуальних потреб, систему надання платних соціальних послуг у домашніх умовах та в інтернатних установах;
- здійснити будівництво спеціальних житлових будинків для ветеранів війни та праці з комплексом служб соціально-побутового, медичного призначення.

Література:

1. Конституція України від 28 червня 1996р. / Відомості Верховної Ради (ВВР), 1996, N 30.
2. Дідківська Л.І., Головки Л.С. Державне регулювання економіки – К.: Знання-Прес, 2002. – 214с.
3. Спікер П. Соціальна політика: теорії та підходи. – К.: Фелікс, 2000.-400с.Іванова О.Л. Соціальна політика: теоретичні аспекти. – К.: Академія, 2003. – 107с.
4. Мельник А.Ф. державне регулювання економіки. – К.: Знання, 1994.-358с.

5. Скульська В.Є. Рівень безробіття обрхований за методикою Міжнародної організації праці. Професійне навчання незайнятого населення в сучасних соціально-економічних умовах// Профорієнтація та професійне навчання. – С.22-24

Керівник:

кандидат юридичних наук, доцент кафедри економічної теорії та права Харківського національного автомобільно – дорожнього університету Єрофеєнко Лариса Василівна.

Кайрат Низаматдинов
(Нукус, Узбекистан)

ЖАМОАТЧИЛИК НАЗОРАТИ ТИЗИМИДА ФУҚАРОЛАРНИНГ ЎЗИНИ ЎЗИ БОШҚАРИШ ОРГАНЛАРИ ҲУҚУҚИЙ МАҚОМИГА ДОИР АЙРИМ МАСАЛАЛАР

Мамлакатимизда амалга оширилаётган барча соҳалардаги ислохотлар самараси улароқ, давлат ва жамият ҳаётининг энг муҳим тармоқларида ҳам улкан муваффақиятлар ва ютуқларга эришилмоқда. Бу борада фуқароларнинг ўзини-ўзи бошқариш органлари фаолиятини такомиллаштиришга қаратилган суд-ҳуқуқ ислохотлари ва уларнинг натижалари ҳам бундан мустасно эмас.

Зеро, Президентимиз И.А.Каримов таъкидлаганидек, “Биз бугун сиёсий-ижтимоий ҳаётимизни демократия андозаларига муносиб эркинлаштириш йўлида қадам қўётган эканмиз, биринчи навбатда, давлатимиз, давлат идоралари ўзига олган ҳуқуқ ва вазифаларни аста-секин, босқичма-босқич нодавлат, ижтимоий, ўзини ўзи бошқарадиган, халқимизнинг хоҳиш-иродасини ифодалайдиган ташкилотларга топширишимиз, уларга кўпроқ ишонч билдиришимиз даркор. Бу – сиёсий ҳаётимизни, давлатни бошқариш сиёсатини тубдан ислоҳ қилиш, янгилаш йўлидаги асосий тамойил, муҳим йўналишимиздир. Бундай нодавлат жамоат идоралари орасида халқимизнинг миллий табиати, азалий анъаналарига асосланган маҳалла бошқарувининг ўрни беқиёс” [1, с. 294].

Дарҳақиқат, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари фаолияти юзасидан мавжуд қонунчилик тизимини янада такомиллаштириш айна бугунги кундаги эришилаётган ижтимоий тараққиёт натижалари боис янада долзарб аҳамият касб этади.

Бунда мазкур институтнинг давлат ва жамият ҳаётидаги тутган ўрнини бевосита жамоатчилик назорати тизимида янада юксалтириш борасида мавжуд қонунчилик таҳлили ҳам ўзининг ижобий самарасини бериши шубҳасиздир. Жумладан, “Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикасининг янги таҳрирдаги Қонунига кўра, шаҳарчалар, қишлоқлар ва овуллар, шунингдек шаҳарлардаги, шаҳарчалардаги, қишлоқлардаги ҳамда овуллардаги маҳаллалар фуқаролар йиғинлари фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларидир [2].

Ҳуқуқ нуқтаи назаридан, бошқа турдаги давлат ва жамоатчилик тузилмалардаги каби фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари фаолиятини ҳам уларни амалга ошириш тартиби, йўналишлари, турларидан келиб чиқиб маълум бир соҳаларга ажратган ҳолда ушбу органларнинг ҳуқуқий мақомини аниқлаш мумкин.

Шу жумладан, бевосита жамолатчилик назорати функцияларини амалга ошириш жараёнида фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларининг аниқ қонунчилик нормалари билан белгиланган ҳуқуқий мақоми масаласи ҳам вужудга келади. Зеро, жамоатчилик назорати нафақат маъмурий ҳуқуқий муносабатларда, балки бошқа турдош соҳа муносабатларида ҳам мавжуд ҳисобланиб, буларга молиявий ҳуқуқий муносабатлар, экология ва табиатни муҳофаза қилиш билан боғлиқ ҳуқуқий муносабатлар, уй-жой, ижара, тадбиркорлик муносабатлари ва ҳ.к. мисол қилиб келтириш мумкин.

Бинобарин, ҳар бир турдаги ҳуқуқий муносабатларни тартибга солувчи қонунчилик нормалари билан ушбу муносабатлар иштирокчиси сифатида фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари назарда тутилган бўлса, албатта шу муносабатларда бу органлар муайян турдаги жамоатчилик назоратини муайян шаклларда амалга ошириши мумкинлиги ҳам тегишли нормалар билан белгилаб қўйилиши мумкин.

Хусусан, юқорида номи келтирилган қонуннинг 2-боб 11-моддасига кўра, шаҳарча, қишлоқ, овул ва шаҳардаги маҳалла фуқаролар йиғини тегишли ҳудудда қонунлар ва бошқа қонун ҳужжатларининг ижро этилиши, шу жумладан тадбиркорлик фаолияти субъектларининг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларига риоя этилиши, коммунал хизмат кўрсатиш ташкилотлари томонидан коммунал хизматлар кўрсатиш сифати, иморатлар қуриш ҳамда ҳовлилар ва уйлар атрофидаги ҳудудларни сақлаш қодаларига риоя этилиши, ерлардан фойдаланиш ва уларни муҳофаза этиш устидан жамоатчилик назоратини амалга оширади.

Бундан кўриниб турибдики, тегишли ҳудудда қонунлар ва бошқа қонун ҳужжатларининг ижро этилиши юзасидан фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари амалга оширадиган жамоатчилик назорати қуйидагилардир:

- тадбиркорлик фаолияти субъектларининг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларига риоя этилиши устидан жамоатчилик назорати;
- коммунал хизмат кўрсатиш ташкилотлари томонидан кўрсатиладиган коммунал хизматлар кўрсатиш сифати устидан жамоатчилик назорати;
- тегишли ҳудудда иморатлар қуриш ҳамда ҳовлилар ва уйлар атрофидаги ҳудудларни сақлаш қодаларига риоя этилиши устидан жамоатчилик назорати;
- ерлардан фойдаланиш ва уларни муҳофаза этиш устидан жамоатчилик назорати.

Таъкидлаш ўринлики, юқоридаги каби жамоатчилик назорати турларини амалга ошириш борасидаги маъмурий ҳуқуқий муносабатларда фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари иштирок этар экан, бу каби муносабатларни тартибга солувчи соҳавий қонун ҳужжатларида ҳам мазкур турдаги ижтимоий бошқарувни тартибга солувчи қоида ҳамда нормаларни аниқ тарзда кўрсатиб ўтиш мақсадга мувофиқ саналади. Чунки, давлат бошқарувидан фарқли улароқ, ижтимоий бошқарув жамиятдаги бошқарув ҳисобланади ҳамда “инсон хулқ-атворини тартибга солувчи асосий восита сифатида намоён бўлиб, бу мақсадга ижтимоий алоқалар орқали эришилади” [3, с. 47].

Ижтимоий бошқарувнинг асосий воситаси саналган жамоатчилик назоратини амалга ошириши борасида фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари нафақат оммавий, балки хусусий ҳуқуқ нормалари билан тартибга солинадиган ҳуқуқий муносабатларда ҳам иштирок этишини таъкидлаш ўринлидир. Зеро, юқорида номи тилга

олинган қонунда таъкидлаб ўтилганидек, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари маҳаллий давлат ҳокимияти органлари тизимига кирмайди ва қонун билан берилган ўз ваколатларини тегишли ҳудудда амалга оширади

Масалан, тадбиркорлик фаолияти субъектларининг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларига риоя этилиши устидан жамоатчилик назоратини амалга ошириши фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари айнан хусусий ҳуқуқ нормалари билан тартибга солинадиган фуқаролик-ҳуқуқий муносабатлар субъектлари сифатида иштирок этишини англатади. Жумладан, тадбиркорлик субъектларини ташкил этиш усуллари, улар фаолияти учун зарур бўлган мустақил мулккий жавобгарлик асослари, банкда ўз ҳисоб рақамига эга бўлиши каби масалаларнинг ҳуқуқий ечими фуқаролик (жумладан, тадбиркорлик) қонунчилиги нормалари билан тартибга солинади.

Бунда фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари фуқаролик ҳуқуқи субъекти сифатида ўз мақомига эга бўлиб, уларнинг фуқаролик-ҳуқуқий муносабатлардаги иштироки унинг мустақил тарздаги юридик шахс эканлигидан далолат беради, яъни Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари ҳам юридик шахс сифатида фуқаролик-ҳуқуқий муносабатларнинг қатнашчиларидир [4].

Масалан, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари томонидан қурилган, олинган ёки қонунда белгиланган тартибда уларга берилган жамоат, ижтимоий-маиший ва бошқа мақсаддаги объектлар, шунингдек транспорт воситалари, хўжалик анжомлари ва бошқа кўчар ҳамда кўчмас мулк уларнинг мулк ҳисобланади.

Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари ўз мулки бўлган объектларни вақтинчалик ёки доимий фойдаланиш учун юридик ва жисмоний шахсларга беришга, ижарага топширишга, белгиланган тартибда ўз тасарруфидан чиқаришга, шунингдек қонун ҳужжатларига мувофиқ ушбу мол-мулк билан боғлиқ бошқа битимлар тузишга ҳақлидир [5, с. 192].

Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларини қайта ташкил этиш ва уларнинг фаолиятини тугатиш маъмурий-ҳудудий бирликлар, шунингдек маҳалла қўшилганда, бўлинганда, тугатилганда фуқаролар йиғинининг қарорига биноан қонун ҳужжатларига мувофиқ амалга оширилади.

Хулоса ўрнида шуни таъкидлаш ўринлики, жамоатчилик назорати турларини амалга ошириш борасида фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари фаолиятини тартибга солувчи қонун ҳужжатларида жамоатчилик назорати функцияларини турларидан келиб чиққан ҳолда муайян соҳаларда ушбу тузилмаларнинг ҳуқуқий мақомини ҳам аниқ тарзда кўрсатиб ўтиш ва уларни янада такомиллаштириш мақсадга мувофиқдир.

Адабиётлар:

1. Каримов И.А. Озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт – пировард мақсадимиз. Т.8. –Тошкент: Ўзбекистон, 2000. – 495 б.
2. Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2013 й., 17-сон, 219-модда
3. Хойиёев Е.Т. Ma'muriy huquq. Darslik. – Toshkent, TDYuL.2006. – 398 б.
4. Ўзбекистон Республикасининг Фуқаролик кодекси. // Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 1996 й., 2-сонга илова.
5. Зокиров И.Б. Фуқаролик ҳуқуқи. Умумий қисм. Дарслик. –Тошкент: ТДЮИ, 2009. – 609 б.

**Валентина Ставицька, Аліна Негутарова
(Харьків, Україна)**

ПРОТИДІЯ КОРУПЦІЙНИМ ПРОЯВАМ У СИСТЕМІ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

На сьгодні корупція розглядається як одна з найнебезпечніших загроз правопорядку та демократії. Це негативне явище породжує виникнення таких чинників, які створюють реальну загрозу національній безпеці розвитку держави, що негативно впливає на всі сфери суспільного життя: економіку, політику, управління, соціальну та правову сфери, громадську свідомість. Її суспільна небезпека полягає в тому, що корупція: 1) підриває авторитет держави, завдає шкоди утвердженню демократичних основ управління суспільством, побудові та ефективному функціонуванню державного апарату; 2) суттєво обмежує конституційні права та свободи людини й громадянина, особливо пересічних громадян, які найбільше потерпають від неї і неспроможні уникнути корупційного тягара, втрачають при цьому віру в демократичні засади суспільства і держави; 3) порушує принципи верховенства права; 4) призводить до гальмування та викривлення правових, соціально-економічних реформ, перешкоджає розвитку ринкових відносин, передусім середнього та малого підприємництва, а також – надходженню іноземних інвестицій; 5) грубо порушує встановлений порядок здійснення повноважень посадовими та службовими особами органів державної влади, місцевого самоврядування, управлінських структур приватного сектора; 6) надає незаконні привілеї корумпованим угрупованням і кланам, підпорядковує державну владу їх інтересам; 7) сприяє криміналізації та “тінізації” економічних відносин, легалізації доходів, одержаних незаконним шляхом; 8) порушує принципи соціальної справедливості та законності; 9) нищить основоположні духовні, моральні та суспільні цінності [1].

Слід зазначити, що в юридичній літературі дослідженням щодо протидії корупційним проявам у системі державної служби України, приділялась значна увага. У правовому відношенні корупція становить сукупність різних за характером та ступенем суспільної небезпеки, але єдиних за своєю суттю корупційних діянь, інших правопорушень (кримінальних, адміністративних, цивільно-правових, дисциплінарних), а також порушень етики поведінки посадових осіб, пов'язаних із вчиненням цих діянь [2].

Взагалі правовий термін “корупція” визначається як незаконне прийняття майнових та немайнових послуг, благ і переваг особами, що уповноважені на виконання державних функцій, або особами, що відповідно до закону прирівнюються до них, з використанням свого правового статусу та пов'язаних з ним можливостей, а також підкуп зазначених осіб шляхом незаконного надання їм фізичними та уповноваженими представниками юридичних осіб цих благ, послуг та переваг з метою отримання від осіб, уповноважених на виконання державних функцій або осіб, що прирівнюються до них, певних привілеїв. Виходячи з визначення “корупції”, до її основних ознак можна віднести наступне:

- корупційна діяльність може здійснюватися як особами, уповноваженими на здійснення функцій держави та і іншими особами, прирівняними до них (наприклад, керівники відповідних державних підприємств), так і фізичними особами та уповноваженими представниками юридичних осіб;

- корупційна діяльність пов'язана з протиправним використанням наданих особам, уповноваженим на здійснення функцій держави та іншим особам, прирівняних до них, повноважень або протиправним наданням таким особам благ, пільг та інших переваг;

- спеціальною метою корупційної діяльності є отримання матеріальних благ, пільг, послуг та інших переваг як для себе так і для третіх осіб, а також отримання певних привілеїв фізичними чи юридичними особами [3].

- Корупційні діяння мають наступні види:

- зловживання владою або посадовим становищем, перевищення влади або посадових повноважень та інші посадові злочини що вчиняються для задоволення корисливих чи інших особистих інтересів, або інтересів інших осіб;

- розкрадання державного, колективного, приватного майна з використанням посадового становища;
- незаконне одержання матеріальних або інших благ, пільг та інших переваг;
- одержання кредитів, позичок, допомоги, придбання цінних паперів, нерухомості або іншого майна з використанням пільг чи переваг, не передбачених законодавством, або на які особа не має права;

- хабарництво;

- здійснення безпосередньо та через посередників або підставних осіб підприємницької діяльності з використанням влади чи посадових повноважень, а також пов'язаних з ними можливостей;

- сприяння з використанням посадового становища фізичним і юридичним особам у здійсненні ними підприємницької діяльності з метою незаконного одержання за це матеріальних чи інших благ, пільг та переваг;

- неправомірне втручання з використанням посадового становища у діяльність інших державних органів чи посадових осіб з метою перешкоджання виконанню ними своїх повноважень чи домагання прийняття неправомірного рішення;

- використання інформації, одержаної під час виконання посадових обов'язків, у корисливих чи інших особистих інтересах, необгрунтована відмова у наданні відповідної інформації, або несвоєчасне її надання, або надання недостовірної чи неповної службової інформації;

- надання необгрунтованих переваг фізичним або юридичним особам шляхом підготовки і прийняття нормативно-правових актів чи управлінських рішень [4].

Останнім часом з'явилися нові види корупційних діянь (які не підпадають під покарання в кримінальному порядку). Це безпосередня участь посадових осіб, державних службовців та депутатів усіх рівнів і членів їх сімей у комерційній діяльності для одержання особистого чи корпоративного прибутку; надання пільг для своєї корпоративної групи (політичної, релігійної, національної, кланової) з державних ресурсів; використання службового становища для впливу на засоби масової інформації, для здобуття особистої чи корпоративної влади. [3].

Виділяють такі основні напрями взаємодії у сфері боротьби з корупцією – це групи функціонально визначених об'єднаних єдиною метою дій суб'єктів боротьби з корупцією, реалізація яких здійснюється шляхом співробітництва цих суб'єктів. У широкому розумінні можна виділити чотири напрями зазначеної взаємодії, а саме:

а) нормовстановчий;

б) профілактичний;

в) нормозастосовчий;

г) нормоохоронувальний.

Корупція – це діяльність осіб, уповноважених на виконання функцій держави, спрямована на протиправне використання наданих їм повноважень для одержання матеріальних благ, послуг, пільг або інших переваг. Таким чином до основних напрямків удосконалення способів боротьби з корупцією, відносяться:

1) усвідомлення кожним громадянином своїх законних прав та інтересів, готовність відстоювати їх у встановленому законом порядку;

2) своєчасне звернення до правоохоронних органів у випадку зловживання службовим становищем з боку посадових осіб;

3) розроблення комплексної програми на декілька років для вирішення проблеми корупції на рівні держави та областей;

4) партнерство влади, правоохоронних структур, громадськості та ЗМІ;

5) потрібно намагатися не створювати сприятливі умови для розвитку корупції шляхом зниження ролі держави в економіці;

6) посилення фінансового контролю та нагляду за діяльністю державної служби, підвищення заробітної плати та спонукальних мотивів для державних службовців;

7) підвищення свідомості громадськості [5].

Отже, громадськість може активно сприяти подальшій демократизації суспільства, брати участь у розв'язанні суперечностей між гілками влади, посилювати її консолідацію та активно протидіяти корупційним проявам. Тому важливе значення у подоланні корупції посідає політична воля та громадянська активність.

Література:

1. Прохоренко О.Я. Організаційно-правові аспекти та стан протидії корупційним проявам у системі державної служби: Статистика України/ О.Я. Прохоренко – К.: Юрінком, 2002. – 237с.
2. Дудоров О. І. Корупція. Варіації на тему хабарництва // Віче. – 1994. – №8.
3. Камлик М.А. Корупція в Україні/М. А. Камлик, Є.Б. Невмержицький. – К.: Знання, 1998. – 406с.
4. Жук І. Корупція в Україні: спроба аналізу // Наук. Вісник Національної академії ДПС України (економіка, право). – 2001. – №2.
5. Мельник М. І. Корупція: Сутність, поняття, заходи протидії: Монографія / М. І. Мельник – К.: Атіка, 2001. – 302с.

Науковий керівник:

кандидат юридичних наук, доцент кафедри економічної теорії та права Харківського національного автомобільно – дорожнього університета Єрофєєнко Лариса Василівна.

Юлия Сыса, Татьяна Толочкина
(Харьков, Украина)

ТОВАРНЫЙ ЗНАК И ЕГО ИСПОЛЬЗОВАНИЕ В ЦЕЛЯХ РЕКЛАМЫ

С развитием товарно-денежных отношений на Украине все более важным элементом рыночной экономики становятся такие объекты промышленной собственности, как товарные знаки. Рыночный механизм чутко улавливает реакцию потребителя на производимый товар. Поэтому в индивидуализации предлагаемых товаров в равной степени заинтересованы и потребители и производители. Одним из средств индивидуализации продукции является товарный знак. Наряду с отличительной функцией товарный знак вызывает у потребителя определенное представление о качестве продукции. Являясь своего рода визитной карточкой предприятия, товарный знак обязывает предприятие дорожить своей репутацией и постоянно заботиться о повышении качества продукции. Одной из важных функций товарного знака является реклама выпускаемых изделий, поскольку завоевавший доверие товарный знак способствует продвижению любых товаров, маркированных данным знаком. Известно, что на мировом рынке цена изделий с товарным знаком в среднем на 15-25% выше, чем цена анонимных товаров.

Действующее законодательство определяет товарный знак как обозначение, способное отличать товары одних юридических или физических лиц от однородных товаров других юридических или физических лиц. Чтобы быть признанным в качестве товарного знака обозначение должно отвечать ряду условий. Прежде всего, товарным знаком признается легко запоминающееся условное обозначение, которое помещается на выпускаемой продукции, ее упаковке или сопроводительной документации. Не может считаться товарным знаком помещение на изделии полных сведений, касающихся изготовителя товара.

Необходимым условием правовой охраны товарного знака является его новизна. С точки зрения действующего законодательства новыми будут считаться лишь такие условные обозначения, которые по своему содержанию не являются тождественными или сходными до степени смешения:

- 1) с товарными знаками, ранее зарегистрированными или заявленными на регистрацию в Украине на имя другого лица в отношении однородных товаров;
- 2) с товарными знаками других лиц, охраняемых без регистрации в силу международных договоров Украины, в частности так называемыми общеизвестными товарными знаками;
- 3) с фирменными наименованиями (или их частью), принадлежащими другим лицам;
- 4) с наименованиями мест происхождения товаров, охраняемыми в Украине.

Кроме тех случаев, когда они включены как неохраняемый элемент в товарный знак, регистрируемым на имя лица, имеющего право на пользование таким наименованием.

За неправомерное использование товарного знака или сходного с товарным знаком обозначения взимается пошлина. Действия, наносящие или способные нанести ущерб владельцу товарного знака, влекут за собой гражданско-правовую и (или) уголовную ответственность.

Согласно данного законодательства о товарных знаках, нарушением прав владельца товарного знака признается несанкционированное изготовление, применение, предложение к продаже, продажа или иное введение в хозяйственный оборот или хранение с этой целью товарного знака или товара, обозначенного этим знаком, или обозначение, сходное с ним до степени смешения, в отношении однородных товаров.

Защита прав на товарный знак осуществляется в основном в юрисдикционной форме в рамках административной, гражданской и уголовно-правовой процедур. Понятие «юрисдикционная форма» означает, что лицо, права которого нарушены, обращается за защитой к государственным или иным компетентным органам, которые уполномочены принять необходимые меры для восстановления нарушенного права и пресечения правонарушений.

Административно-правовая защита нарушенных или оспариваемых прав сводится:

- к возможности подачи возражения против регистрации товарного знака в Апелляционную палату Патентного ведомства Украины с правом последующего обжалования принятого по возражению решения в Высшей патентной палате и в суде;
- к обращению с заявлением о нарушении правил добросовестной конкуренции в антимонопольный комитет;
- к подаче жалобы в вышестоящий орган организации-нарушителя, если таковой у последнего имеется.

Антимонопольный комитет, установив факт нарушения, выдает нарушителю предписание о его прекращении, устранении его последствий и восстановлении первоначального положения. Указанное предписание является обязательным для исполнения в установленный в нем срок. В случае неисполнения предписания выдавший его орган вправе обратиться в арбитражный суд с заявлением о получении соответствующего решения суда. Кроме того, он может наложить на нарушителя штраф, который взыскивается в безакцептном порядке в 30-дневный срок со дня вынесения решения о его взыскании. К соответствующей административной ответственности в виде штрафа может быть привлечен и руководитель организации, уклоняющейся от выполнения предписания. Защита права на товарный знак в административном порядке является специальным порядком защиты.

Общим порядком защиты нарушенных прав на товарный знак считается их гражданско-правовая защита, реализуемая в рамках общего, т.е. судебного порядка. В настоящее время все споры, связанные с нарушением рассматриваемых прав относятся к компетенции арбитражных судов, разрешающих все споры, связанные с предпринимательской деятельностью. По соглашению сторон возможна передача спора на разрешение третейского суда.

Способы защиты нарушенных или оспариваемых прав на товарный знак:

1. Владелец права на товарный знак, права которого оспариваются или не признаются третьими лицами, вправе потребовать официального признания этих прав. Споры такого рода возникают на базе реорганизации юридических лиц, если в ходе нее нечетко определены права и обязанности вновь возникших юридических образований. Кроме того, иск о признании права на товарный знак может быть заявлен также лицом, претендующим на предоставление охраны его знаку в силу общеизвестности последнего на территории Украины.

2. Наиболее распространенным способом защиты, вытекающим из нарушения прав на товарный знак, является требование о прекращении их дальнейшего использования. Данное требование может быть заявлено в целях предотвращения готовящегося нарушения. Например, когда маркированный чужим товарным знаком товар лишь готовится к реализации или ввозу на территорию охраны.

3. К вышесказанному способу защиты близко примыкает требование об удалении с товара или его упаковки незаконно используемого товарного знака или обозначения, сходного с ним до степени смешения, либо уничтожение изготовленных изображений товарного знака или обозначения, сходного с ним до степени смешения. Иногда это сделать невозможно без причинения существенного вреда самому товару. Представляется, что по смыслу закона в этом случае подлежит уничтожению (переработке) сам товар.

4. В качестве особого способа защиты прав на товарный знак выделяется опубликование судебного решения в целях восстановления деловой репутации потерпевшего. Такого рода публикация, текст, место и время опубликования которой во избежание дальнейших споров должны быть определены самим судом, подлежит оплате нарушителя.

В тех случаях, когда вследствие незаконного использования товарного знака у их обладателей возникли убытки, последние подлежат возмещению нарушителем в полном объеме. В качестве потерпевшего выступает, прежде всего, владелец торгового знака. Лица, пользующиеся торговыми знаками на основании лицензионных договоров, также рассматриваются как потерпевшие и имеют право на возмещение вреда.

Доходы, полученные лицом, незаконно использовавшим принадлежащий потерпевшему товарный знак, могут рассматриваться в качестве упущенной выгоды и должны быть переданы потерпевшему. Объем нанесенного вреда кроме упущенной выгоды включает в себя и другие убытки, которые также должны быть возмещены за счет нарушителя.

Использование чужого товарного знака может рассматриваться и как уголовно наказуемое деяние. Для квалификации данного деяния как преступления необходимы такие признаки, как неоднократность или причинение крупного ущерба.

Таким образом, законодательство о средствах индивидуализации продукции, работ и услуг является одной из важных составляющих украинского законодательства об интеллектуальной собственности. За последние время украинский рынок наводнился поддельными низкокачественными товарами, которые ввозятся из-за рубежа, а также производятся внутри страны мелкими частными предприятиями и физическими лицами, занимающимися предпринимательской деятельностью. Действовавшее ранее законодательство, хотя и запрещало подобные действия, но не содержало эффективного механизма ответственности за допущенные нарушения. Это, а также отсутствие надлежащего контроля со стороны государственных органов и общественных организаций потребителей наряду с действием причин экономического характера приводило к тому, что предусмотренные законом меры правовой защиты владельцев товарных знаков фактически не реализовывались на практике.

Литература:

1. Адуев А.Н. Товарный знак и его правовое значение / А.Н. Адуев, Е.М. Белогорская. М.: Юрид. лит., 1972. – 72с.
2. Малин В. Товарные знаки как объекты незаконных посягательств / В. Малин // Интеллектуальная собственность. Промышленная собственность. 2008. – №12. – С. 13-23.

Научный руководитель:

кандидат юридических наук, доцент. Доцент Леонтьева Алина Витальевна.

Валерія Тімченко, Світлана Белоус
(Харків, Україна)

БОРЬБА З ЭКОНОМІЧНИМИ ЗЛОЧИНАМИ

Е.Сазерленд (Edwin Sutherland), який увів до наукового вжитку поняття "білокомірцевої злочинності" ще в 1939 році на щорічній зустрічі Американської асоціації соціологів (American Sociological Society). Цей термін він визначав як злочин, який здійснюється респектабельною людиною з високим соціальним статусом у процесі виконання професійної діяльності. Економічний стан України є одним із вирішальних чинників соціального розвитку громадянського суспільства та держави в цілому. Відповідно до Конституції України однією з найважливіших функцій держави є забезпечення її економічної безпеки (ст. 17), яка полягає, зокрема, в створенні сприятливих умов для нормального розвитку всіх сфер економіки країни. Але, якщо проаналізувати реалізацію цієї функції, можна побачити деякі прогалини в діяльності уповноважених на це органів виконавчої влади, що певним чином впливає на рівень економічної злочинності в Україні. Вже тривалий час економічна злочинність завдає суттєві матеріальні збитки державі, знижуючи рівень її національної безпеки. Цей вид злочинності погіршує життя суспільства загалом, тому боротьба з ним є одним із пріоритетних завдань не тільки правоохоронних органів, а й всіх структур нашої держави.

На сьогодні боротьба з цим видом злочинності повинна відбуватися не взагалі, а за конкретними напрямками, і система заходів протидії повинна бути спрямована на ті об'єкти економіки, які найбільш всього уражені злочинністю. Тому останнім часом особливо увагу правоохоронних органів привертає криміногенна ситуація у вугільній промисловості, яка є структурним елементом паливно-енергетичного комплексу (ПЕК) України. Вона має стратегічне значення для функціонування всієї енергосистеми держави. Розвиток цього комплексу в умовах дефіциту національних запасів нафти та газу становить одне з найважливіших завдань сучасної економічної політики держави.

Незважаючи на досить тривалу історію існування, економічна злочинність та економічні злочини залишаються недостатньо вивченим явищем. У вітчизняній науці можна визначити наукові дослідження радянських, російських та українських учених Б.Волженкіна, О.Дементьєвої, О.Литвака, С.Мазура, І.Озерського, П.Панченка, В.Поповича, Є.Стрельцова, А.Яковлева та ін. Метою цієї роботи є огляд основних напрямів та концепцій щодо визначення поняття "економічний злочин" у вітчизняній літературі, характеристика ознак економічного злочину.

Серед учених відсутня однакова думка щодо визначення поняття "економічний злочин". Злочини у сфері економіки і бізнесу називають економічними. Як зазначає К.Гуцалова, радянські дослідники застосовували різні терміни: "злочини у сфері економіки", "економічна злочинність", Проте до цього складу більшість учених відносила загальні господарські злочини (в тому числі екологічні), злочини у сфері промисловості, сільського господарства, торгівлі та побутового обслуговування.

К.Гуцалова пропонує рівнозначно застосовувати такі поняття, як "економічна злочинність" і "злочини у сфері економіки", оскільки ці явища є однаковими за змістом, тому вона вважає, що ознаками, притаманними економічній злочинності, є:

- 1) складання із кримінально-караних діянь суб'єктів господарювання;
- 2) посягання на порядок управління економікою;
- 3) завдання значних збитків державі, суспільству та окремим громадянам;
- 4) тривалий характер;
- 5) характеризується високою латентністю, що зумовлено як природною латентністю, так і значними складнощами під час розслідування злочинів у сфері економіки;
- 6) характеризується тісним зв'язком з організованою злочинністю, корупцією, тінговою економікою та іншими негативними явищами в суспільстві;
- 7) більше ніж інші види злочинності здатна становити спосіб життя певної частини населення, формуючи напівкримінальний менталітет.

Особливе місце у КК посідає розділ VII – "Злочини у сфері господарської діяльності", бо в ньому найбільшою мірою відображені ті негативні явища, що супроводжують процеси економічних реформ в Україні, боротьба з якими потребує рішучого застосування кримінально-правових заходів. Всі статті, що вклучені в цей розділ, можна поділити на три групи. Перша – містить статті, як і встановлюють відповідальність за суспільно небезпечні дії, що не були передбачені КК 1960 року, незважаючи на те, що останніми роками його розділ VI – "Господарські злочини" постійно змінювався та доповнювався новими статтями. Це "Незаконні дії з документами на переказ, платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків, обладнанням для їх виготовлення" (ст. 200), "Незаконні виготовлення, зберігання, збут або транспортування з метою збуту піддакцизованих товарів" (ст. 204), "Ухилення від повернення виручки в іноземній валюті" (ст. 207), "Легалізація (відмивання) коштів та іншого майна, здобутих злочинним шляхом" (ст. 209), "Порушення правил здачі дорожніх металів, дорожнього каміння" (ст. 214), "Незаконні виготовлення, збут або використання державного пробірного клейма" (ст. 217), "Незаконні дії у разі банкрутства" (ст. 221), "Фальсифікація засобів вимірювання" (ст. 226)

Механізм боротьби з економічною злочинністю в Україні: організаційний і методологічний аспекти удосконалено механізм боротьби з економічною злочинністю в Україні: удосконалено організаційну структуру, що забезпечує прогностичний підхід до регулювання економічної злочинності, а також методологічний аспект механізму боротьби з економічною злочинністю.

Формування організаційної структури, що забезпечує адаптивний підхід до регулювання економічної злочинності, засновано на деталізації процесу регулювання економічної злочинності, формулюванні основних функцій, що потребують здійснення для досягнення необхідних цілей, і обґрунтуванні формування нової організаційної структури, або делегування цих функцій вже існуючим органам влади і забезпечення механізмів координації і зв'язків між ними.

Виділено декілька етапів у процесі боротьби з економічною злочинністю, що відрізняються основними функціями і характером управлінського впливу на процес: 1) аналіз і прогноз економічної злочинності; 2) оперативна діяльність: виявлення і розкриття економічних злочинів; 3) зворотний зв'язок між економічною системою і системою регулювання економічних відносин. Якщо другий і третій етапи процесу: здійснюються Державною службою боротьби з економічною злочинністю (ДСБЕЗ), що є складовою частиною кримінальної міліції системи МВС, те перший етап «аналіз і прогноз економічної злочинності» доцільно здійснювати в тих органах державного регулювання, які генерують управлінський вплив, що регулює економічні відносини. До таких органів на центральному рівні управління відносяться: Верховна Рада України, сферою діяльності якої є формування законодавства; а також Кабінет Міністрів України, що генерує підзаконні акти.

З урахуванням закономірностей розвитку складних відкритих динамічних систем, а також поведінки суб'єктів економічних відносин, запропоновано наступний підхід до організації аналізу і прогнозу як етапу процесу боротьби з економічною злочинністю (рис. 4). Першим напрямком реалізації функції аналізу і прогнозу економічної злочинності є аналіз і прогноз причин економічної злочинності як результату взаємодії економічної системи і зовнішнього середовища. По суті, аналіз і прогноз у рамках цього напрямку передбачає прогнозу оцінку зміни зовнішнього середовища, прогнозу оцінку стану економічної системи і поведінковий прогноз, на основі використання закономірностей поведінки суб'єктів господарювання, імовірності їх девіантного поведінки. Другим напрямком реалізації цієї функції – є аналіз і прогноз причин економічної злочинності як результату державного законодавчого регулювання національної економіки.

Література:

1. Невмержицький Є. Правові проблеми боротьби з економічною злочинністю і корупцією: Навч. посіб. – К.: АПЄВ, 2005. – 415 с.
2. Європейська конвенція про взаємну правову допомогу у кримінальних справах від 20 квітня 1959 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_036.
3. Додатковий Протокол до Європейської конвенції про взаємну допомогу у кримінальних справах від 17 березня 1978 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_037.
4. Європейська конвенція про видачу правопорушників від 13 грудня 1957 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_033.
5. Другий додатковий протокол до Європейської конвенції про видачу правопорушників від 17 березня 1978 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_035.
6. Кучеров И. Международное уголовное право (Академический курс): Учебник. – М.: ЗАО «ЮрИнфоР», 2007. – 452 с.
7. Міжнародна конвенція про боротьбу з фінансуванням тероризму від 9 грудня 1999 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_518/page.

Науковий керівник:

доцент, к.ю.н. Леонтєва Ліна Віталіївна.

Яна Ткаченко, Сергій Мальченко
(Харків, Україна)

ОХОРОНА АВТОРСЬКИХ ПРАВ В УКРАЇНІ

Охорона і захист авторського права відіграє важливе значення, оскільки це пов'язано з тим, що ринкова економіка дає широкі можливості для розвитку правовідносин у сфері творчої діяльності і таким чином спостерігається широкий розмах посягань на авторське право.

Актуальність даної теми обумовлено тим, що авторське право є одним із визначальних факторів сприйняття кожної держави, як високо цивілізованої не тільки на папері, але і у реальному житті. Адже авторське право – це одне з прав, яке є важливим для держави.

Метою статті є дослідження деяких проблем, пов'язаних із захистом авторського права в Україні та винайденням шляхів для їх подолання.

Дослідженням проблем захисту авторського права в різні періоди займалися такі видатні вчені, як: Рудник Т.В., Штефан О., Різник Ю.С., Чернецький І.Є., Фучеджі В.Д., Ганеліна К.І. та інші.

Духовна творчість народу є показником його мудрості, культури і моралі. У суб'єктивному розумінні авторське право є сукупністю прав, які належать автору або його правонаступником у зв'язку зі створенням і використанням творів науки, літератури, мистецтва.

Завдання авторського права – створити найсприятливіші правові умови для творчої діяльності, забезпечити доступність результатів цієї діяльності всьому суспільству. Його основним принципом є поєднання інтересів автора та інтересів усього суспільства. Так, Закон України «Про авторське право і суміжні права» дозволяє вільне використання випущених творів без дозволу автора. Авторське право проголошує і забезпечує широкий захист особистих немайнових і майнових прав авторів. Об'єктом авторського права може бути лише твір конкретного автора. Не вважається об'єктом авторського права суто технічна робота.

Певна категорія творів не визнається об'єктами авторського права. Це передусім офіційні документи (закони, постанови, рішення), а також їх офіційні переклади. Однак слід мати на увазі, що автори проектів зазначених офіційних документів мають право авторства.

Не визнаються об'єктами авторського права офіційні символи і знаки (прапори, герби, ордени, грошові знаки), а також повідомлення про новини дня або повідомлення про поточні події, що мають характер звичайної прес-конференції. Не визнаються об'єктами авторського права витвори народної творчості, а також результати, одержані з допомогою технічних засобів, призначених для виробництва певного роду – без здійснення творчої діяльності, безпосередньо спрямованої на створення індивідуального твору. Авторське право не поширюється на ідеї, методи, процеси, системи, способи, концепції, принципи, відкриття або просто факти.

Первинним суб'єктом авторського права є автор. Автором вважається особа, що вказана як автор екземпляра опублікованого твору, на рукописі або на оригіналі твору мистецтва, якщо в судовому порядку не доведене інше. Авторське право виникає в момент створення першого екземпляра твору, тобто матеріального вираження об'єкта авторського права, будь то роман чи комп'ютерна програма. [1]

За Законом України «Про авторське право і суміжні права» об'єктами авторського права є: літературні письмові твори, виступи, лекції, мови й інші усні твори, комп'ютерні програми, бази даних, музичні твори, драматичні й інші сценічні твори, аудіовізуальні твори, твори художнього мистецтва, твори архітектури, фотографії, твори прикладного мистецтва (ткацтво, кераміка, різьблення, ювелірні вироби), ілюстрації, карти, плани, що стосуються географії, техніки й ін. сфери діяльності, сценічні обробки літературних і фольклорних творів, похідні твори, збірники творів, енциклопедії, антології й т.д., тексти перекладів для дублювання, озвучування іноземних аудіовізуальних творів. [2] Автором наукового, літературного або мистецького твору може бути громадянин України, іноземець або особа без громадянства незалежно від віку.

У більшості випадків твори науки, літератури, мистецтва створюються однією особою, але іноді двома або кількома, тобто спільною творчою працею кількох співавторів. Якщо два або кілька авторів спільною працею створюють твір, відносини між ними називаються співавторством.

Співавторство можливе при створенні будь-яких творів. Для його визнання необхідні певні умови:

1. Твір, створений спільною творчою працею співавторів, має бути єдиним цілим, таким, що не може існувати без складових частин як ціле.
2. Спільна праця співавторів твору має бути творчою. Якщо один розповідає сюжет, свої погляди, а інший записує – це не співавторство.
3. Має бути угода про спільну працю над твором. [3]

При роздільному співавторстві кожен із співавторів зберігає авторське право на свою частину. Одночасно він є співавтором твору в цілому. Співавторство має бути добровільним.

Кожен із журналістів володіє правами на використання своїх публікацій, включених до видання; за видавцем закріплено право на форму вираження авторських матеріалів у газетному (журнальному) номері.

Якщо твори, що ввійшли до складу видання, є об'єктами авторського права, видавець користується авторським правом лише за умови дотримання відповідних прав кожного з авторів творів-складників. У разі, коли твори, що стали частиною складеного видання, не мають авторської охорони, право видавця є незалежним.

Тож видавці періодичних видань володіють правами:

- на використання свого видання в цілому;
- на зазначення свого імені під час використання таких видань;
- на використання службових творів, які стали частиною видання;
- на використання творів, права на які були передані видавцеві за договором. [4]

Працівники вищих навчальних закладів, науково-дослідних установ, підприємств та інших організацій часто створюють твори у порядку виконання службових обов'язків чи службового завдання. У цих випадках особисті немайнові права належать тільки авторам зазначених творів. Виключне право на використання твору належить особі, з якою автор перебуває у трудових відносинах (роботодавцю), якщо інше не передбачено договором. Виключне право на використання твору охоплює усі майнові права автора.

Актуальною проблемою є охорона верстки, дизайну та інших елементів друкарського оформлення періодичного видання.

Однією з найважливіших складових популярності видання є його зовнішня форма. Деякі естетичні характеристики (вдале розташування й оформлення реклами) мають також економічне значення та впливають на рівень конкурентоспроможності видання на ринку продукції мас-медіа. Оформлення видання є ще й надзвичайно копітким творчим процесом, автори якого, безумовно, заслуговують на правову охорону продукту їхньої праці.

Українське законодавство поміж об'єктів авторського права називає твори художнього дизайну. Тож макет (дизайн-проект) видання належить до об'єктів авторського права, а його розробники мають авторські права на свою роботу.

Графічна форма літер при писанні, характер малюнка написаних літер. У більшості розвинених країн світу існують різні форми правової охорони шрифтів як різновидів об'єктів інтелектуальної власності. Українське законодавство визнає шрифти об'єктом промислової власності. Водночас, так звані, авторські, мальовані шрифти, що мають оригінальну графічну форму та не призначені для тиражування, безперечно, можуть стати об'єктами авторського права. [5]

Належний захист авторського права в Україні гальмується через недосконалість законодавства та неналежну організацію здійснення правосуддя і контролю. Тому сьогодні існує нагальна потреба в проведенні ґрунтовного та концептуального дослідження практичних аспектів проблеми охорони та захисту авторських прав, що надасть можливість адекватного вдосконалення механізму реалізації охорони та захисту авторських прав на національному та міжнародному рівнях.

Література:

1. Різник Ю.С. Актуальні проблеми захисту авторського права в Україні: – режим доступу: http://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=674
2. Рудник Т.В. Деякі проблемні питання захисту авторського права в Україні/ Т.В. Рудник//Юридичний вісник. – №1(10) – 2009 – с.74 – 77
3. Чернецький І.Є. Проблеми регулювання авторських прав та суміжних прав в Україні: – режим доступу: <http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=44634>
4. Фучеджі В.Д., Ганеліна К.І. Правові аспекти охорони і захисту авторських прав.
5. Штефан О. Дещо до питання про порушення у сфері авторського права / О.Штефан// Теорія і практика інтелектуальної власності – №6 – 2009 – с.3 – 13

Науковий керівник:

кандидат юридичних наук, доцент кафедри економічної теорії та права Леонтьєва Л.В.

**Маргарита Ужченко, Ліна Леонтьєва
(Харків, Україна)**

МІСЦЕ ПІДПРИЄМНИЦЬКОГО ПРАВА У СИСТЕМІ ПРАВА

Актуальність даної теми зростає в сучасних умовах вільної ринкової економіки зростає кількість осіб, що бажає займатись підприємницькою діяльністю, тому у зв'язку з цим ще більшого значення набуває регулювання відносин у сфері підприємництва, яке могло б забезпечити стабільність та можливість розвитку сфери господарювання.

Проблема підприємницького права в Україні розглядається у наукових працях наступних вчених: А.Г. Бобрової, І.В. Голованя, С.М. Грудницької, О.Р. Зельдіної, В.В. Лаптева та інших.

Підприємницьке право не є класичною галуззю права. Воно сформувалося порівняно нещодавно в результаті необхідності врегулювання специфічних відносин, що виникають у зв'язку із зайняттям підприємницькою діяльністю.

Донедавна підприємницьке право за своєю природою вважалося комплексною галуззю права. На відміну від основних галузей, комплексні формуються не за предметом правового регулювання (тобто сферою однорідних відносин), а за такою підставою, як об'єкт правового впливу. Таким об'єктом є підприємницька діяльність, що розглядається як цілісне утворення, яке для свого функціонування вимагає регулювання окремими нормами різних галузей права у комплексі.

Підприємницька діяльність – це самостійна, здійснювана на свій ризик діяльність, спрямована на систематичне отримання прибутку від користування майном, продажу товарів, виконання робіт або надання послуг особами, зареєстрованими в цій якості у встановленому законом порядку.

Формування і розвиток підприємницького права та законодавства про підприємництво ставить проблему виявлення природи і місцезнаходження цього утворення у системі права і законодавства України.

Немає єдності у розумінні сутності підприємницького права. Можна виділити дві основні позиції з цього питання, що існують в науці.

Одну з них можна визначити таким чином: підприємницьке право – самостійна галузь права [2]. Основні положення цієї позиції є такі, що підприємницьке право:

- 1) це господарське право ринкової економіки, яке визначає порядок ведення підприємницької діяльності, та регулює відносини, пов'язані з її здійсненням;
- 2) регулює відносини як по горизонталі, так і по вертикалі;
- 3) має чотири значення: галузь права, галузь законодавства, навчальна дисципліна, наука;
- 4) як галузь права характеризується своїми принципами, предметом, суб'єктами і методами регулювання.

Інша основна позиція з питання про природу підприємницького права – це заперечення його самостійності як галузі права. Її представниками є, наприклад В.М.Селіванов, Є.Г.Плієв та інші вчені. Дані вчені дотримуються теорії, що підприємницьке право:

- 1) не самостійна галузь права, а складова частина цивільного права, що включає сукупність загальних і спеціальних норм приватного (цивільного) права;
- 2) не має своїх принципів, а ґрунтується на загальних цивільно-правових принципах;
- 3) регулює тільки відносини по горизонталі, тобто відносини між суб'єктами підприємницької діяльності.

Перевагою позиції розуміння підприємницького права як самостійної галузі права є її цілісність і комплексність підходу (розуміння не тільки як галузі права, а й в інших важливих значеннях, зокрема як галузі законодавства).

Підприємницьке право як галузь права – це сукупність правових норм, які регулюють суспільні відносини, що виникають у процесі реалізації конституційного права на підприємницьку діяльність.

Узагальнюючи усе вищесказане, підприємницьке право – це система загальнообов'язкових норм, що регулюють відносини у сфері зайняття підприємницькою діяльністю, які встановлюються та охороняються державою.

Дана галузь права відображає основні аспекти правового регулювання, як підприємницької діяльності, так і діяльності підприємців. Підприємницьке право включає основи правового механізму регулювання підприємницької діяльності, що представляє комплекс майнових відносин (по суб'єктам, об'єктам, договірним зобов'язанням та інше), у виробленні навичок застосування законодавства при вирішенні правових питань, що стосуються діяльності підприємців, поєднує нерозривно пов'язані приватні і публічно-правові норми.

Тому важко визнати підприємницьке право виключно приватним, оскільки воно містить публічно-правові норми. Без публічних норм не можуть бути реалізовані приватні норми і задоволені приватні інтереси.

Також слід враховувати думку, що підприємницьке право є найважливішою складовою частиною господарського права, яке створює законодавчу основу функціонування підприємців та розвитку підприємництва [1, 87-88].

Основною особливістю цієї галузі є те, що це комплексна дисципліна, в якій узгоджуються норми різних галузей права з метою їх спільного застосування у сфері підприємництва. Поява та форма цієї комплексної галузі є одним із проявів важливої тенденції, що посилюється в розвитку права, утворення численних підрозділів комплексного характеру [2].

Відокремлення спричинене своєрідністю функцій, що здійснюються цією ланкою правової системи [3]. Дану галузь слід вважати галуззю вторинної структури, яку не можуть характеризувати ті системотворні ознаки, що властиві первинній структурі (традиційному поділу на галузі права), а саме єдиний предмет і метод регулювання.

Як і будь-яка інша галузь, підприємницьке право не є сукупністю норм, що регулюють відносини певного виду. Всі норми взаємопов'язані й формують систему із більш-менш чіткою внутрішньою структурою і внутрішнім поділом. Проте, як слушно зазначається в юридичній літературі, з огляду на триваючий процес становлення підприємницького права, виділення з нього самостійних дисциплін (біржового, інвестиційного права тощо), говорити про його спеціалізацію та чітку систему вкрай важко.

Також підприємницьке право можна розглядати як галузь законодавства (сукупність нормативних правових актів, які містять норми, що регулюють підприємницьку діяльність), як науку (систему знань про підприємницьке право, історію та тенденції його розвитку) і як навчальну дисципліну (систему узагальнених знань про підприємницьке право як галузі права, нормативну базу підприємницького права та практику її застосування, а також про науку підприємницького права).

У межах цієї галузі виділяються правові інститути – сукупність норм права меншого обсягу, що регулюють споріднені відносини в межах тієї групи суспільних відносин, які становлять предмет галузі, тобто відносин у сфері провадження підприємницької діяльності.

Таким чином, можна зробити **висновок**:

1) норми підприємницького права неоднорідні, але єдине цільове спрямування формує їх в єдину правову спільність, відокремлену сукупність правових норм;

2) створення правових умов для розвитку підприємництва повинно бути чітким і всебічним щодо підприємницької діяльності, поєднувати приватні і публічні інтереси, що може бути значною мірою досягнуто лише в комплексному кодифікованому законодавчому акті, який є визначальним в господарському законодавстві;

3) як галузь права, підприємницьке право повинно являти собою сукупність норм, що регулюють відносини у сфері підприємницької діяльності, а також тісно пов'язані з ним відносини.

Література:

1. Саниахметова Н.А. Предпринимательское (хозяйственное) право Украины / Н.А. Саниахметова. – Х.: Одиссей, 2005. – 800 с.
2. Господарський кодекс України: Закон України від 16. 01. 2003 р. № 436 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>
3. Цивільний кодекс України: Закон України від 16. 01. 2002 р. № 435 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>

Науковий керівник:

кандидат юридичних наук, доцент кафедри Економічної теорії та права ХНАДУ
Леонтєва Ліна Віталіївна.

СЕКЦІЯ: ПСИХОЛОГІЯ**Марія Емельяничкова
(Гомель, Республіка Беларусь)****ФАКТОРЫ, ВЛИЯЮЩИЕ НА РАЗВИТИЕ ДЕТСКО-РОДИТЕЛЬСКИХ ОТНОШЕНИЙ В МЛАДШЕМ ШКОЛЬНОМ ВОЗРАСТЕ**

Проблема взаимодействия взрослого с ребенком занимает в психологии одно из центральных мест, это обусловлено осознанием исключительной роли взрослого в развитии ребенка. Ее исследованием занимались Н.В. Галанович-Кайдалов, А.Я. Варга, Л.А. Забродина, Е.А. Панько, Т.В. Сенько, Е.О. Смирнова, М.В. Соколова, Д.И. Фельдштейн, И.А. Фурманов,

Г.Т. Хоментаскас, Э.Г. Эйдемиллер, В.В. Юстицкис и другие. Как отмечает Л.А. Андреева, «современные родители снимают с себя многие обязанности и родительскую ответственность за образовательно-воспитательный процесс, в результате часто «атрофируется» их ответственное отношение к детям. При этом резко обострились противоречия между усиливающейся с возрастом потребностью ребенка во внимании и усложнением социальной ситуации, с одной стороны, и непрерывным ослаблением необходимого внимания со стороны взрослых, в том числе родных людей – с другой. Проявляя повышенную заботу об одежде, питании, развлечении своих детей, они не реализуют возможности общения с ними – это приводит к возникновению у детей чувства одиночества, доходящее до отчаяния, растет цинизм, нивелируется уважение к важнейшим человеческим.

Очевидно, что психическое развитие детей во многом определяется характером его отношений с социальным окружением. Потребности, интересы, склонности личности являются, прежде всего, результатом того, как человеку удастся взаимодействовать с совершенно конкретной окружающей средой и насколько эта среда позволяет человеку проявлять его индивидуальность, как в предметной деятельности, так и при взаимодействии с другими людьми. От детско-родительских отношений, по мнению А.Н. Леонтьева, «зависят не только успехи и неудачи ребенка, в них самих заключены радости и огорчения, они имеют силу мотива» [2, с. 23].

С началом обучения в школе у младшего школьника появляются постоянные обязанности, связанные с учебной деятельностью. Требуемые от них ответственности, внимания, старательности выполнения заданий. В этой связи отношение родителей к ребёнку становятся серьезнее и требовательнее (В.С. Мухина, И.В. Дубровина, Г.С. Корытова, А.А. Бодылёв, В.В. Столин). Школьная успеваемость является важным критерием оценки ребенка как личности со стороны взрослых и сверстников. Отношение к себе как к ученику в значительной мере определяется семейными ценностями. У ребенка на первый план выходят те его качества, которые больше всего заботят его родителей – поддержание престижа, послушание и т.д. В самосознании маленького школьника смещаются акценты, когда родителей волнуют не учебные, а бытовые моменты в его школьной жизни, или вообще мало что волнует – школьная жизнь не обсуждается или обсуждается формально.

Родители задают и исходный уровень притязаний ребенка – то, на что он претендует в учебной деятельности и отношениях [3, с. 34].

Свобода дошкольного детства сменяется отношениями зависимости и подчинения новым правилам жизни. Родители начинают по-новому контролировать ребенка в связи с необходимостью учиться в школе, выполнять домашние задания, строго организовывать режим дня. Ужесточение требований к ребенку, даже в самой доброжелательной форме, возлагает на него ответственность за самого себя. Необходимое воздержание от ситуативных импульсивных желаний и обязательная самоорганизация создают изначально у ребенка чувство одиночества, отчужденности себя от родителей – ведь он должен нести ответственность за свою новую жизнь и сам организовывать ее.

Начинается трудный период испытания ребенка не только необходимостью ходить в школу, быть дисциплинированным (правильно вести себя в классе, быть внимательным к ходу урока), но и необходимостью организации своего. Исследования показывают, что характер системы детско-родительских отношений определяет множество различных факторов. Прежде всего, личность самого родителя как субъекта взаимодействия: особенности его характера и темперамента, возраст, пол, уровень образования, социальный статус и сфера профессиональной деятельности, уровень общей и педагогической культуры, национально-культурная принадлежность, религиозность, социально-историческая среда (Л.И. Божович В.А. Зачеицкий, М.И. Лисина, М.В. Соколова, Е.К. Яковлева и др.).

Помимо перечисленных на детско-родительские отношения в младшем школьном возрасте оказывает влияние детский опыт самих родителей (Н.Н. Авдеева, С.Ю. Мещерякова, Е.О. Смирнова и др.). Повзрослев, они переносят в свою семью систему отношений, которая была в семьях родителей вместе с теми же проблемами, которые не смогли решить в детстве. Что влечёт за собой неосознанное сдерживание взросления своего ребенка, считая его недостаточно взрослым, игнорируя тем самым его самостоятельность.

В исследованиях А.Е. Личко, В.К. Катърко, В.Я. Титоренко и других ученых описывается влияние нереализованных потребностей родителей на взаимодействие с ребенком. На практике встречаются родители, для которых воспитание является основным смыслом жизни. Вырастая, дети несколько отдаляются от родителей, в их жизни начинают играть большую роль другие И.М. Марковская, Т. Гордон и другие указывают, что на отношение к ребенку влияет потребность родителя в достижениях. Родитель хочет, чтобы ребенок добился максимальных успехов, осуществил нереализованные по каким-то причинам желания взрослого.

«Отрицательным результатом реализации такой потребности иногда становится выбор сферы достижения, которая не соответствует реальным возможностям и склонностям ребенка. Так папы и мамы могут выбирать тип школы или виды развивающих кружков и секций, исходя не из желаний, способностей и потребностей ребенка, а движимым на самом деле желанием, чтобы он достиг того, что они считают важным, но что им самим не удалось. Ребенок лишается необходимой независимости, искажается восприятие присущих ему задатков, сформированных личностных качеств» [3, с. 71].

В.А. Зачеицкий [4] отмечает, что существует связь между тревожностью родителя, ее проявлением (в виде опекающего и оберегающего поведения) и ее следствием – подавлением развития активности и самостоятельности ребенка. По мнению ряда исследователей особенности воспитания также влияют на психологическое благополучие и восприятие ребенком отношений с близкими (Т.В. Брагина, В.Н. Мясичев, С.Г. Файнберг Е.К. Яковлева и др.). Так, Т.В. Брагина указывает на то, что воспитание в условиях строгих, но противоречивых требований и запретов

является предрасполагающим фактором для невроза навязчивых состояний и психастении; воспитание по типу чрезмерного внимания и удовлетворения всех желаний ребенка ведет к развитию истерических черт характера с эгоцентризмом, повышенной эмотивностью и отсутствием самоконтроля; предъявление непосильных требований к детям признан этиологическим фактором неврастении [5, с. 47]. Также сказывается на этих отношениях механизм проекции, когда родитель приписывает, зачастую неоправданно, проявление собственных отрицательных черт характера у своего ребенка, и пытается изжить у него данные недостатки с удвоенной силой (А.С. Макаренко, А.В. Петровский, А.Б. Добрович, Е.М. Волкова). Пытаясь постоянно совершенствовать ребенка, тем самым не принимая его таким, какой он есть. Крайним следствием этой борьбы может стать эмоциональная отверженность ребенка.

По мере взросления ребёнка необходимо менять и отношение к нему, вырабатывая новые методы и способы взаимодействия. Родители, привыкшие действовать в разных ситуациях по одной схеме, испытывают затруднения в подборе новых методов и стереотипов поведения. Зачастую им может казаться, что их дети стали хуже, упрямее, своевольнее, эгоистичнее.

Исследования показали, что взаимоотношения родителя с ребенком зависят от отношений со вторым родителем (В.Н. Мясичев, С. Соловейчик и др.). В случае проявления ребенком схожих отрицательных черт второго родителя, его восприятие будет иметь негативный оттенок. В основе недовольства ребенком разведенным родителем лежит выяснение отношений с Е.О. Смирнова, М.В. Соколова считают, что на развитие детско-родительских отношений влияет такой фактор, как обстоятельства рождения ребенка. Зачастую страх потерять ребенка приводит к тому, что родители воспринимают своего ребенка как «болезненного», «хрупкого» или «беззащитного». Это искажение восприятия «появляется у родителей при наличии таких проблем, как долгое лечение бесплодия, тяжелые роды и их последствия, перенесение ребенком серьезного заболевания в раннем детстве, или же, напротив, нежеланность появления ребенка, осложнения в личной жизни с появлением малыша могут приводить к эмоциональному отвержению

Таким образом, в результате анализа исследований нами были выделены следующие факторы развития детско-родительских отношений: особенности личности родителей, детский опыт самих родителей, нереализованные потребности родителей, потребность родителя в достижениях, неоправданное приписывание собственных отрицательных черт, взаимоотношение со вторым родителем, обстоятельство рождения ребенка.

Література:

1. Андреева Л.А. Психологические особенности детско-родительских отношений: дис.... канд. псих. наук: 19.00.13 / Л.А. Андреева. – М., 2000. – 143
2. Леонтьев А.Н. Избранные психологические произведения. / А.Н. Леонтьев. – М.: Педагогика. – 1983. – 392 с.
3. Соколова М.В. Особенности родительского отношения на разных возрастных этапах развития ребенка: дис.... канд. психол. наук: 19.00.13 / М.В. Соколова.
4. Зачепиский В.А. Роль неправильного воспитания в происхождении неврозов / В.А. Зачепиский. – Л., 1960. – 160 с.
5. Брагина Т.В. Родительское отношение как психологический фактор личностного самоопределения ребенка в младшем школьном возрасте: Дис.... канд. псих. наук. /Т.В. Брагина. – Новосибирск, 2000. – 159 с.
6. Смирнова Е.О. Структура и динамика родительского отношения в онтогенезе ребенка / Е.О. Смирнова, М.В. Соколова // Вопросы психологии. – 2007. – No 2.

Научный руководитель:

кандидат психологических наук, доцент Гапанович-Кайдалова Е.В.

Анна Клименко
(Костанай, Казахстан)

ОСОБЕННОСТИ СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ АДАПТАЦИИ ПОЖИЛЫХ ЛЮДЕЙ

Согласно международной классификации, пожилой возраст для мужчин – это возраст с 60 до 74 лет, для женщин – с 55 до 74 лет; старческий возраст – с 75 до 90 лет, как для мужчин, так и для женщин. Признаки старения выражаются в постепенном снижении функциональных возможностей человеческого организма. Старение – процесс индивидуальный, у одних людей он начинается раньше, а у других – позже. Известно, что старение как социально-психологический феномен зависит от социально-экономического и культурного уровня развития общества. В немалой степени старение зависит и от личностных качеств конкретного индивида пожилого возраста: от уровня активности в умственной и физической деятельности, социальной востребованности, коммуникабельности, уровня образования, разносторонности интересов, оптимистичного отношения к окружению и др. Изменения, связанные со старением человека, приводят в первую очередь к затруднению его психической и социальной адаптации. Процесс старения оказывает влияние на непосредственные социальные контакты и связи отдельного индивида, делая их, с одной стороны, более устойчивыми, а с другой – ограничивая их количество. Проблема социально-психологической адаптации пожилых людей в отношении социального окружения разработана недостаточно, поэтому она представляется нам актуальной. Современная психология ставит проблему создания условий для полноценной жизни в пожилом возрасте, необходимости подготовки человека к старости. Одна из актуальных тем современных научных исследований – необходимость сохранения активной жизни в пожилом возрасте.

Целью данной работы было изучение особенностей социального приспособления пожилых людей к старости, выявление специфических отличий в социально-психологической адаптации между женщинами и мужчинами пожилого возраста.

Объект исследования – личностные характеристики людей пожилого возраста (активность, общительность, чувство одиночества, стрессоустойчивость). Количество испытуемых – 30 человек пожилого возраста, из них: 15 женщин и 15 мужчин. Предмет изучения – особенности социального приспособления пожилых людей в современном обществе.

В своем исследовании мы исходили из следующей гипотезы. Мы полагаем, что одним из факторов, влияющих на социально-психологическую адаптацию пожилых людей, является уровень их активности. И это влияние опосредовано гендерными различиями.

Для исследования социально-психологических особенностей пожилых людей (активность, общительность, одиночество, стрессоустойчивость) были использованы следующие методики: «Методика диагностики уровня субъективного ощущения одиночества Д.Рассела и М.Фергюсона», «Оценка уровня общительности (тест Ряховского)», «Методика определения стрессоустойчивости и социальной адаптации Холмса и Раге», «Опросник САН».

Получены следующие результаты:

1). Женщины с высокими показателями активности (по методике «САН») оказываются менее коммуникабельными, по сравнению с женщинами с низким показателем активности.

Очевидно, данный результат можно объяснить загруженностью активных женщин, которые отдают значительное время семейным и бытовым хлопотам. Напротив, менее активные женщины занимают себя по большей части общением.

2). Мужчины с высокими показателями активности (по «САН») оказываются менее коммуникабельными, по сравнению с мужчинами с низким показателем активности.

И в этом случае, на наш взгляд, наблюдается аналогичная тенденция с нехваткой времени у более активных мужчин, предпочитающих различные, активные формы увлечений и интересов, чем просто общение.

3). Женщины с высокими показателями активности (по «САН») оказываются более одинокими, по сравнению с женщинами с низким показателем активности.

Обычно энергичные женщины рассчитывают на себя и все стараются сделать сами, не ожидая посторонней помощи. Соответственно, они более замкнуты и, следовательно, чувствуют себя более одинокими. Менее активные женщины, нередко обращаясь за поддержкой, поневоле вовлекаются в более широкий круг общения.

4). Мужчины с высокими показателями активности (по «САН») оказываются менее одинокими, по сравнению с мужчинами с низким показателем активности.

Мужчины более чувствительны, особенно в пожилом возрасте, чем их ровесницы, к ограничению социальных контактов, так как сфера их деятельности и занятий гораздо уже, чем у женщин. Потеряв хорошую физическую и умственную форму, мужчины, обычно, хуже справляются с проблемой одиночества, чем женщины, которые более изобретательны в поиске полезных или интересных занятий.

5). Женщины с высокими показателями активности (по «САН») оказываются менее стрессоустойчивыми, по сравнению с женщинами с низким показателем активности.

Ощущая себя в более выгодном положении, по сравнению со своими менее активными сверстницами, женщины с более высоким физическим и энергетическим потенциалом не всегда в состоянии рассчитать свои уже не столь молодые жизненные ресурсы, что повышает вероятность незапланированных срывов и сбоев. Это и приводит к уменьшению уровня стрессоустойчивости и социальной адаптивности.

6). Мужчины с высокими показателями активности (по «САН») оказываются более стрессоустойчивыми, по сравнению с мужчинами с низким показателем активности.

7). Разница в специфике сфер приложения и участия в социальных и домашних мероприятиях между мужчинами и женщинами в пожилом возрасте накладывает свой отпечаток на успешность решения стрессогенных ситуаций активными мужчинами, в отличие от активных женщин.

В заключение следует отметить, что знание обществом специфики процесса старения, включенности пожилых людей в общественные отношения, уровня их адаптации и приспособляемости является одним из условий оптимизации взаимоотношений в обществе между представителями различных половозрастных групп. Что, в свою очередь, облегчало бы приспособление людей позднего возраста к своим возрастным изменениям, к возрасту социальных потерь (статуса, работы, ролей и т.п.).

Литература:

1. Александрова М.Д. Проблемы социальной и психологической геронтологии. Л. 1974.
2. Анцыферова Л.И. Развитие личности и проблемы геронтопсихологии. М. 2003.
3. Крайг Г., Бауком Д. Психология развития. СПб. 2003.
4. Социально-психологические аспекты дезадаптации лиц пожилого и старческого возраста // Психология зрелости и старения. – 1999., №3.

Віта Тесленко
(Київ, Україна)

ТЕРОРИЗМ ЯК ПСИХОЛОГІЧНИЙ ФЕНОМЕН

В наш час важких випробувань для країни тероризм – вже не просто «віддалена картинка», а жахлива реальність сьогодення. Перш за все, вона вражає масштабністю втрачених людських життів та цинізмом.

Навіть виходячи з того, що характеристика терориста розглядається, як «синдром», можна стверджувати, що тероризм – не застійне явище, а таке, що знаходиться в розвитку, відповідно, набуває певних форм (модифікацій), та за змістом тероризм пропагує ідею руйнації, хаосу, залякування мас – отже, повної деструкції. Сучасний тероризм виступає в формі: міжнародного тероризму у вигляді терористичних актів у міжнародному масштабі; політичного (певні політичні угруповання всередині країни діють з метою дестабілізації внутрішньої обстановки); національного (боротьба за національне самоствердження) та релігійного (різноманітні мережі терористів, націлені на «релігійне відродження»); державного (внутрішньополітичний тероризм у вигляді терористичних дій, направлених проти уряду); інформаційного (прямий вплив на психіку та свідомість людей з метою формування необхідних думок та суджень, які певним чином спрямовують поведінку людей); економічного (різноманітні дискримінаційні економічні дії, з метою створення впливу на економічних конкурентів, соціальні групи та прошарки населення, а також на держави та їх лідерів для досягнення конкретних економічно вигідних для терористів рішень); стихійного та організованого; повітряного (терористична атака 11 вересня 2001 року в Нью-

Йорку на Всесвітній торговий центр); кримінального тероризму, що переслідує корисливі цілі (збагачення, отримання матеріальних статків); соціального (на рівні соціальної нестабільності); безкорисливого тероризму (діяльність російських революціонерів-терористів на початку ХХ століття в їх прагненні до соціальної справедливості для всіх людей держави); технологічного (незаконне використання ядерної, хімічної, бактеріологічної (біологічної) зброї або її компонентів: ядерних, радіоактивних, високотоксичних хімічних речовин, патогенних мікроорганізмів, а також виведення з ладу або руйнування систем життєзабезпечення міст та промислових центрів для досягнення політичних, економічних та інших цілей).

Безумовно, проблема тероризму несе загрозу людству, бо вона вже на тій стадії свого розвитку, коли терористи діють не поодинокі, як на початку свого становлення (згадаймо приклади бомбистів-самовбивць і в Росії, і на Близькому Сході), а цілими угрупованнями. Кожне угруповання декларує свою відповідальність за скоєний теракт, таким чином доводячи до суспільства свою волю та владу.

У своїх проявах тероризм стоїть «над» ситуацією: він воліє домінувати, поневолювати, розповсюджуватися (в тому числі і шляхом вербування через мережу інтернет). Він говорить мовою ультиматумів, маніпулювань громадською думкою через ЗМІ, торгів і шантажу і, що найстрашніше, з'являється в часи криз для держави, коли ще не вирішено багато питань, або в часи повного благополуччя.

Психологічно, тероризм – продовження радикалізму, екстремізму та фанатизму. Іноді термін «радикалізм» вживається майже, як синонім поняття «екстремізм». В протизвагу від екстремізму, який керується методами і засобами боротьби, радикалізм фіксується на змістовному боці тих чи інших «докорінних» ідей.

Радикалізм може бути винятково «ідейним», а не дійовим. Джерелом різного роду екстремізму часто є масова незадоволеність розвитком соціальних процесів. Суспільні настрої звичайно змінюються за синусоїдою – за підйомом сподівань на зміни неминуче випливає спад, якщо очікування затягується. Розрив між очікуваним і дійсним станом речей викликає в масах психологічну напругу. Чим більший соціальний розрив, тим вища її інтенсивність, що визначає потенціал насильства в тій або іншій соціальній групі.

Екстремізм тяжіє до крайніх заходів. Лідери екстремістів відкидають компроміси та переговори; вони не йдуть на взаємні поступки та діють за принципом «все або нічого».

Поняття «фанатизм» визначає непохитну прихильність суб'єкта певним переконанням із запереченням усіх інших альтернатив, яка знаходить своє втілення в усій його діяльності та спілкуванні та надає їм особливий характер. Фанатизм – це особливий феномен групової та масової психології.

Тероризм є загрозливим в разі діючих бойовиків не тільки через ідеологічну складову, але й мілітаристичну; в разі одноосібних дій – через їх непередбачуваність.

Отже, психологічний феномен тероризму полягає, з одного боку, в підкоренні індивідуума групі, де нівелюється особистість та нав'язуються авторитети (наприклад, з історичного минулого – Гітлер, з іншого боку, такі собі терористи-камікадзе, «покликани» ціною самогубного теракту здійснити справедливість з вірою перебування в раю. Розглядаючи психологічну природу людини, З. Фрейд указував на те, що цілі індивіда і суспільства у принципі ніколи не співпадають. Якщо враховувати значення базових початків в людині, а саме: енергії Ероса, направлену на творення, та енергії Танатоса (на ім'я грецького «бога смерті»), то стане зрозумілим, що природна агресивність, деструктивність і ворожість індивідів протистоять виникненню цивілізації, спричинюючи дезінтеграцію, оскільки інстинктивні пристрасті сильніші за раціональні інтереси. Людські агресивні інстинкти – похідні основного смертельного інстинкту. Для прогресу цивілізації вимагається, щоб суспільство контролювало, а в разі необхідності і репресувало агресивні інстинкти людини. Саме маніпулювання масами терористам вдається породжувати деструкцію в психіці людини, зводячи її на примітивний рівень.

Згідно Закону України «Про боротьбу з тероризмом», тероризм визначається як: суспільно небезпечна діяльність, яка полягає у свідомому, цілеспрямованому застосуванні насильства шляхом захоплення заручників, підпалів, убивств, тортур, залякування населення та органів влади або вчинення інших посягань на життя чи здоров'я ні в чому не винних людей або погрози вчинення злочинних дій з метою досягнення злочинних цілей [6, с.1];

При вивченні психологічних проблем тероризму ми стикаємося з такими питаннями:

1. Психологія терористів.

Терор можна представити як особливий вид діяльності, де головним об'єктивним мотивом виступає залякування інших людей, а суб'єктивними мотивами керуються окремі терористи.

Психологія самозречення від інших цінностей світу та присвяті себе терору, тобто максимальна операціоналізація «терорної роботи» знеособлює її та робить надособистісною для терористів.

Терористи – особливий тип людей, у яких раціональні компоненти в поведінці та характері майже відсутні, а емоційні переважають до такої міри, що стають афективними. В цьому відношенні психіка терористів наближається до психіки людини натовпу. Низький рівень культури та викривлені уяви про довкілля дають їм впевненість в тому, що тільки насилля та загрози є найбільш ефективними засобами перетворення світу, роблять особистість терориста особливим соціокультурним феноменом.

Основними якостями особистості терориста вважаються: 1) відданість своїй справі (терору) та своїй організації (групі); 2) готовність до самопожертви; 3) витриманість, дисциплінованість; 4) «конспіративність»; 5) покора; 6) колективізм – здатність підтримувати добрі стосунки з усіма членами своєї бойової групи; 7) цілісність, концентрація на терористичній діяльності.

В спробі виділити психологічні типи особистості терористів доцільно враховувати основні характеристики властивостей нервової системи, а також інтенсивність їх проявів за параметрами «екстраверсія – інтроверсія» та «нейротизм – емоційна стійкість». Найбільш типовий психологічний варіант терориста – це надто невротизований та екстравертований холерик.

Спробуємо виявити специфічну особистісну схильність людей до тероризму. Серед членів терористичних груп спостерігається значна доля розлючених параноїяльних індивідів. Загальна риса багатьох терористів – тенденція до пошуку джерел вирішення особистих проблем (зосередженість на захисті свого Я шляхом проекції). Терорист діє як «деструктивна машина». Психологічний аналіз дозволяє виділити наступні варіанти такої «терористичної машини».

«Синдром зомбі» – стан постійної боєготовності, свого роду «синдром бійця», який потребує безперервного самоствердження. Він притаманний терористам-виконавцям, боєвикам нижчого рівня.

«Місіонерство» – основний психологічний стрижень «синдрому Рембо». «Рембо» не може (хоча й вміє) вбивати «просто так» – він обов'язково повинен робити це заради чогось високого. Тому йому доводиться весь час

шукати та знаходити певні «місії». До основних психологічних характеристик «синдрому камікадзе» перш за все належить екстремальна готовність до самопожертви у вигляді жертовності своїм життям. Подолання страху смерті цілком можливе за рахунок зміни відношення до життя. Треба лише не розглядати своє життя як певну власність.

Внутрішня організація та закони функціонування терористичних груп сприяють адаптації в них аутсайдерів. Для особистості терориста характерним є те, що увесь світ замикається на своїй групі, організації, на цілях своєї діяльності. Тому організація накладає жорсткі вимоги до індивідуальності людини з обмеженням свободи її вибору.

Д. В. Ольшанський [2, с.110-111] вказує на те, що особистості терориста притаманні психологічний занепад, дефіцит чогось в житті, що прослідковується з самого дитинства. Такий занепад призводить до потреби гіперкомпенсації в першу чергу за рахунок інших людей. В психіці терориста емоції займають більше місця, ніж раціональне мислення. Викривлена логіка терористів полягає в тому, що вони практично не можуть діяти в режимі діалогу. Відомо, що любі пропозиції компромісів викликають у них неадекватну, викривлену реакцію.

У підлеглих їм людях немає особливої необхідності в самостійних міркуваннях – замість логіки є віра, замість мислення – наказ. Причому, логіка – надто емоційна, без адекватних висновків, де все зводиться до терору. Недостатній розвиток інтелектуальної сфери призводить до відсутності моральних проблем. Внаслідок слабкості інтелекту – некеровані емоції. При наявності першого – бажання морального виправдання. Лише «ідейні» терористи з достатньо високим рівнем освіти та інтелекту спроможні до свідомої рефлексії своєї діяльності.

«Патологічний компонент» за думкою М.Пуховського [1] в психіці терориста дорівнює акцентуації характеру та психопатії (антисоціальна, збуджена).

Зображуючи мотивацію терористичної діяльності, Д. В. Ольшанський [2, с.118-119] виділяє:

1. Меркантильні мотиви. Для декотрих людей заняття терором – це спосіб заробляти гроші.
2. Ідеологічні мотиви. Такий мотив виникає як результат вступу людини в певну спільноту, яка має ідейно-політичну направленість.
3. Мотиви перебудови й активної зміни світу. Ці мотиви пов'язані з відчуттям несправедливості в існуючому устрої світу та бажанням його перебудови на основі суб'єктивного розуміння справедливості.
4. Мотив влади над людьми. Через насилля терорист стверджує себе й свою особистість. Через страх, що виникає у людей, він закріплює свою владу.
5. Мотив інтересу й привабливості терору як сфери діяльності. Терористів може приваблювати пов'язаний з терором ризик, розробка планів, специфіка здійснення терористичних актів.
6. Товариські мотиви емоційної прихильності в терористичній групі. Такими мотивами можуть бути: мотив помсти за загиблих товаришів, мотиви традиційної участі в терорі, тому що цим займався хтось з родичів.
7. Мотив самореалізації.

Ще існує особлива мотивація – «виживання за будь-яку ціну».

2. Психологія взаємодії терористів та заручників.

Характерні емоційні стани, як реакція на стрес з характерним співвідношенням цілого комплексу афективно-шокових розладів заручників з соматичними наслідками, паранойяльності (ворожої недовіри, настороженості, маніакальної настійливості). В клініко-психологічному плані – це досить типова картина так званої динамічної депресії з «масками» астенії, апатії.

Між жертвами та терористами іноді складається ситуація залежності, коли жертва бачить в терористі свого захисника («Стокгольмський синдром»). Заручники вибирають **ситуаційну каузальну атрибуцію** (виключення когнітивного дисонансу між загрозою та безпекою). Але це є хибним в разі, коли терорист прикривається жертвою, або вбиває її.

У випадку, коли серед заручників можуть виділитися лідери, терористи діють згідно однієї заповіді тероризму, а саме: відсікати їх лідерів та постійно перетасовувати та змінювати склад груп заручників для того, щоб вони не могли чинити опір.

3. Психологія заручників – основних жертв дій терористів.

Під психологічними наслідками тероризму слід розуміти негативний вплив на емоційне та психічне здоров'я людини в образі жертви терористичного акту [3, с.362]. Психологія жертв терору складається з страху, що змінюється жахом, який викликає або апатію, або паніку, що може змінитися агресією. Чоловіки та жінки, в якості жертв терору, поведуться по-різному. Певна різниця в поведінці пов'язана з рівнем освіти, розвитком інтелекту та рівнем добробуту людини. Через деякий час у жертв та свідків теракту зберігається патопсихологічна симптоматика – у вигляді накопиченого страху, а також різних фобій. Класифікація наслідків для жертв терору:

- унікальність переживань;
- жахлива думка про свою безпорадність;
- жертва відчуває себе приниженою і такою, що не має ніякої цінності [4, с. 93-94].

Тобто наслідки травматичного стресу у жертв тероризму на психологічному рівні полягають в зниженні самооцінки, рівня соціальної адаптованості та фрустраційної толерантності.

Психологічно заручники можуть реагувати на стресову ситуацію таким чином:

- 1) – більшість заручників морально пригнічені, їх страждання притлумляють усі інші почуття, пізнавальні орієнтири мінімізовані;
- 2) – серед заручників можуть виділитися лідери. Як правило, це врівноважені, стійкі, стримані люди, які допомагають іншим вижити в певній ситуації;
- 3) – відчай, істеричні випадки, нерозсудлива поведінка, яка провокує інших заручників на емоційно неврівноважені реакції.

Синдром заручника – це серйозний шоківий стан зміни свідомості людини.

Відбувається трансформація психіки. По-перше, практично у всіх є відчуття нереальності ситуації. Люди не цілком усвідомлюють своє безвихідне становище, не можуть керувати своєю долею, діями, поведінкою. По-друге, в заручника виникає протест проти ув'язнення у відкритій чи прихованій формі. Але такі спроби неефективні.

Після звільнення з полону в заручників виникає **посттравматичний синдром**.

Таким чином профілактика наслідків тероризму відіграє важливу роль у вивченні феномену тероризму.

4. Психологія ведення переговорів з терористами.

Терористичні організації характеризуються наступними рисами:

- 1) поділ ролей; 2) – наявність лідера;
- 3) спільні цілі та сумісна діяльність;
- 4) сталі міжособистісні відносини та згуртованість групи;

5) психологічна єдність організації, виражена в суб'єктивному понятті «ми».

Соціально-психологічні функції терористичної групи, по суті, пов'язані з мотивацією її членів. Як правило, така група функціонує в якості зручного засобу для виявлення різноманітних індивідуальних потреб та вирішення особистісних проблем. Лідер групи зазвичай відчуває особливу недовіру до тих, хто може «зрадити» [5, с. 93-94].

Тому він постійно повинен всіх контролювати. В таких групах, де є взаємна підозрливість, завищений стан конфліктності.

При веденні переговорів терористи використовують широкий арсенал засобів **комунікативного тиску**: ультимативність вимог, їх завищення, терміновість виконання, відмова від конкретних пропозицій, хибні акценти у викладенні своєї позиції, приниження особистості партнерів з ведення переговорів, загрози, заперечення досягнутих угод та подвійне їх тлумачення.

Особливе значення для посередника (медіатора) переговорів мають такі якості особистості, як спостережливість, швидкість реакції, здатність зберігати витримку в будь-якій ситуації, емоційна стійкість. Також є важливими інтелектуальні та комунікативні навички.

Розуміння логіки та особливостей мислення терориста має важливе практичне значення. Небезпека полягає в тому, що може бути відчуття домовленості в той час, коли опонент вважає себе вільним від усіх домовленостей.

Таким чином, поняття тероризму вкрай складне як психологічний феномен та потребує подальшого вивчення з метою більш глибокого розуміння його змісту та боротьби з ним.

Література:

1. Пуховский В.Н. Жертвы терроризма/В.Н.Пуховский – М.,2000.
2. Ольшанский Д.В. Психология терроризма/Д.В.Ольшанский. – СПб.: Питер, 2002. – 118-119 с.
3. Давыдов Ю.Е. Терроризм в современном мире/Ю.Е.Давыдов – М.: Наука, 2008. – 362 с.
4. Пергаменщик Л. А. Кризисная психология/Л.А. Пергаменщик – М., 2004. – 93-94 с.
5. Илларионов В.П. Переговоры с преступниками/В.П. Илларионов – М, 1993. – 93-94 с.
6. Закон України «Про боротьбу з тероризмом»// Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, N 25, ст.180 }

Науковий керівник:

кандидат психологічних наук, Шевченко Володимир Євгенович.

Олена Чиханцова
(Київ, Україна)

АДАПТАЦІЯ ВИПУСКНИКІВ ШКОЛИ ДО ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ НА ПЕРШОМУ КУРСІ ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

Недостатня розробленість основ формування психологічної готовності учнів старших класів до оволодіння іноземними мовами у ВНЗ стримує створення єдиного підходу щодо такого навчання, помітно впливає на якість знань і навичок студентів з іншомовного спілкування за фахом.

Оволодіння учнями основами іноземної професійної мови вельми актуальне в процесі їх профільного навчання у старшій школі і сприяє розвитку в них здібностей використовувати її як інструмент спілкування у майбутньому професійному середовищі. Профільне навчання учнів старшої школи на сьогодні майже не пов'язане з вивченням курсу іноземних мов, не закладено у його зміст. Як наслідок, не враховується і не розвивається професійна мотивація старшокласників, зменшується їх інтерес до оволодіння іноземною мовою, а в кінцевому результаті виявляється їх психологічна неготовність до засвоєння у ВНЗ іноземних мов у контексті професіоналізації майбутніх фахівців

Причини відсутності інтересу до занять з іноземної мови у студентів немовних спеціальностей можуть бути різні. В першу чергу, це пов'язано з тим, що студенти-першокурсники мають різну базову підготовку з іноземної мови. Як наслідок, студенти з гарною підготовкою після школи не відчувають труднощів у проходженні матеріалу, втрачають інтерес до предмета, не зустрічаючи навчальних завдань для подальшого розвитку, а студенти, які слабо засвоїли базовий шкільний курс, відчувають великі труднощі в подоланні відставання, що теж призводить до втрати зацікавленості. Вони не вірять у свої здібності, очікують невдачі, відчувають «скутість», страх помилок, головним чином, тому, що вони не впевнені в своїх силах, не здатні подолати психологічні бар'єри. Цей період потребує адаптації і вирівнювання і є важким для студентів. Це пояснюється тим, що на заняттях з іноземної мови нудяться студенти, які не вмотивовані до вивчення іноземної мови і дуже далекі від прагнення оволодіти нею, а стурбованість, тривожність відчувають студенти, які мають бажання оволодіти іноземною мовою, але невпевненість у собі, страх помилитися стають нездоланим психологічним бар'єром.

Розглядаючи мотивацію як важливий компонент процесу оволодіння іншомовним спілкуванням, слід пам'ятати, що мотивація відноситься до суб'єктивних якостей особистості, вона визначається її особистими спонуканнями, пристрастями і потребами, тому викладач повинен вплинути на неї лише опосередковано, створюючи передумови, на основі яких у студентів-першокурсників виникає особиста зацікавленість у роботі. І якщо сприятливі умови створено, то до вивчення іноземної мови студентів спонукатиме не потреба знати мову, а саме задоволення від процесу її вивчення.

Студенти не повинні відчувати страху за правильність сказаного. Прискіпливе виправлення кожної допущеної студентом помилки безпосередньо під час іншомовного мовлення заважає створенню такої атмосфери, породжує скованість, настороженість, відвертає увагу студента від предмета, про який йдеться.

Нерідко теми, які вивчаються з фахової іноземної мови, за часом випереджають вивчення аналогічних тем на профільюючих кафедрах. Так, наприклад, студенти на першому курсі вивчають «Іноземну мову за фаховим спрямуванням», тоді як свою спеціальність вони починають вивчати лише з другого курсу. Навчальну дисципліну «Іноземна мова за фаховим спрямуванням» студенти повинні вивчати лише після того, коли в них буде сформована хоча би на базовому рівні професійна компетенція, що є прерогативою профільюючих кафедр.

В процесі формувального експерименту нами було встановлено, що ефективний вплив на розвиток психологічної готовності мали комплексні заходи, такі як психологічний тренінг та рольові ігри, які обумовлювали

ефективні зміни у всіх компонентах психологічної готовності старшокласників до оволодіння іноземними мовами за фахом.

Важливе значення під час вивчення іноземної мови також мають інтерактивні методи навчання, що здійснюються із застосуванням навчальних комп'ютерних програм, які реалізують операційно-процесуальний підхід до навчання. Засобами реалізації зазначеного підходу є комплекси програмно-апаратних засобів (комп'ютер, мультимедійний проектор та сенсорна дошка), які забезпечують можливість організації навчально-пізнавальної діяльності студентів шляхом інтерактивного навчання.

Як свідчать результати нашого опитування студентів першого курсу вищих навчальних закладів найбільш негативний досвід спілкування іноземними мовами пов'язаний із неуспіхом іншомовного спілкування ще зі школи. Тому доречно було б надавати психологічну допомогу у вивченні іноземної мови ще в школі.

Аналізуючи відповіді студентів-першокурсників на запитання «Які поради Ви отримувате від викладачів щодо організації навчання?», то більшість порад студенти отримують із питань щодо користування певною фаховою літературою (87,4%), важливості конспектування лекцій з певних предметів (62,1%), конспектування відповідного матеріалу до заняття (46,3%), використання електронних ресурсів (21,5%). Найменше порад першокурсники отримують із проблем щодо організації часу для виконання домашніх завдань (18,7%), якій інформації слід більше приділяти уваги та яку запам'ятовувати (14,1%), у якому вигляді подавати той чи інший матеріал або готуватися до певних видів занять (9,8%). Це дає можливість припустити, що подібні поради даються ситуативно і не всіма викладачами. Таким чином, потреба у організаційній та психологічній допомозі викладачів та готовність першокурсників її прийняти є актуальною, і це потрібно враховувати при формуванні навчального процесу.

Активні роздуми старшокласників над своїм професійним майбутнім мають, як наслідок, сформовану спрямованість щодо вибору професії. Ця їхня спрямованість ще не тривала, а багатьом із них властиві різноманітні вагання. Їх свідченням є однозначний інтерес до кількох професій, конфлікти між прагненнями і здібностями, між ідеальним баченням майбутньої професії та реальними перспективами працевлаштування. Старших школярів, які ще не визначилися у професії, хвилює проблема вибору.

Психологічна допомога студентам молодших курсів у вивченні іноземної мови спрямована на з'ясування психологічних особливостей кожного студента, зміцнення та збереження його психологічного здоров'я, надання йому необхідної допомоги з адаптації при вивченні іноземної мови у ВНЗ на першому курсі.

Ознайомлення з професійною лексикою є важливим чинником в процесі адаптації студентів-першокурсників. Зазвичай, студент намагається обрати таку професію, яка дозволить йому з часом застосувати, реалізувати набуті знання як професійні, так і іншомовні здібності, буде відповідати його інтересам, психологічним особливостям. Правильно обрана професія також є неодмінною умовою успішної адаптації студентів молодших курсів до оволодіння іноземними мовами за фахом. Адже, якщо вибір професії невдалий, тобто не відповідає ні здібностям, ні нахилам особистості, вивчення іноземної мови у ВНЗ не буде успішним. Тому одним із головних завдань вищого навчального закладу повинно стати надання допомоги першокурсникам як у професійній адаптації, так і у вивченні іноземної мови за фахом. Формування студента успішно здійснюється у тому разі, якщо воно ґрунтується на інтересах, нахилах та здібностях молодшої людини до певної професії. Якщо студент ще до вступу у ВНЗ твердо вирішив питання про вибір ним професії, усвідомив її значення, її позитивні та негативні сторони, вимоги, які вона висуває, то навчання у ВНЗ буде цілеспрямованим і продуктивним, тобто адаптація здійснюватиметься без особливих ускладнень.

Зазначимо, що у учасників навчально-виховного процесу шкіл і ВНЗ є істотні відмінності. Зрозуміло, що проблеми, які виникають у студентів відрізняються від проблем школярів стосовно ролі іноземної мови у їх подальшій професійній діяльності. В умовах природного мовного середовища існують можливості для постійного використання іноземної мови в різних ситуаціях. В класі, як правило, іноземна мова вивчається через систематичне вивчення і свідому практику під керівництвом вчителя [1].

До того ж, студенти свідоміше і відповідальніше ставляться до процесу її вивчення, відрізняються більшою самостійністю, у них більш виражене прагнення до саморозвитку і самовдосконалення, а, значить, яскравіше виявляється потреба дізнатися, порадитися, отримати інформацію від фахівця. Іншим повинно бути і ставлення викладачів до студентів. Якщо в школі стосунки між вчителем і учнем, складаються за схемою «вчитель–учень», то у ВНЗ – взаємини «викладач–студент» повинні бути партнерськими.

На сьогодні існує психологічна служба у школі і шкільні психологи мають великий досвід допомоги учням випускних класів щодо вибору майбутньої професії та важливості знань певних предметів, зокрема іноземної мови. Що ж до психологічної служби у ВНЗ, то процес її становлення пов'язаний з великою кількістю проблем. У публікаціях, присвячених цій проблемі [2], можна зробити висновок про майже відсутність служб психологічної допомоги у ВНЗ.

Література:

1. Балыхина Т. М. Методика преподавания русского языка как неродного (нового): [учебн. пособие для преподавателей и студентов] / Т. М. Балыхина. – М.: РУДН, 2010. – 188 с.
2. Москальова Л. Ю. Роль і значення соціально-психологічної служби для підготовки учнів основної школи до свідомого вибору профілю навчання [Електронний ресурс]: (підсумки наук. конф. «Научні роботи, практика, розробки, інновації») / Л. Ю. Москальова // Весник. Наука и практика. – 2013. – Режим доступу: URL: <http://конференция.com.ua/menu/view/197/>. – Назва з екрана.

Науковий керівник:

кандидат психологічних наук, доцент Томчук Сергій Михайлович.

СЕКЦІЯ: СУЧАСНІ ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ

Тетяна Ваврик, Галина Левицька, Ірина Михайлюк
(Івано-Франківськ, Україна)

РОЗВ'ЯЗОК ЗАДАЧІ ОПТИМАЛЬНОГО ВІДБОРУ ІНФОРМАЦІЇ В ІНФОРМАЦІЙНИХ СИСТЕМАХ БУРІННЯ

Основою для аналізу метрології дискретизації і квантування інформації в інформаційних системах буріння (ІСБ) служить методика і методологічні прийоми формування повідомлень для квазістаціонарних джерел інформації [1, с.233].

Дослідження кореляційних і структурних функцій технологічних параметрів буріння при різних інформаційних станах бурової установки для різних регіонів показують значний рівень не стаціонарності статистичних характеристик [2, с.81]. Тому відомі методи вибору кроку дискретизації недостатньо ефективні для обґрунтування параметрів дискретизації в конкретних умовах, тому що засновані на моделях стаціонарного випадкового процесу.

Обґрунтування вибору параметрів дискретизації і квантування інформації є однією з складних і трудомістких теоретико-алгоритмічних задач. Методологічно для вибору параметрів дискретизації та квантування квазістаціонарних процесів вибирається завідомо завищений крок дискретизації. Це в середньому на порядок вище інтервалу кореляції найбільш динамічних параметрів при похибці вимірювання 1%, що також на порядок підвищує необхідну точність при статистичних розрахунках [3, с.29].

Розв'язок задачі вибору діапазону квантування по рівню технологічних параметрів процесу буріння пов'язано з необхідністю, що задовольняє системним вимогам:

- забезпечення метрологічної відповідності діапазону квантування кожного параметру з класом точності первинного перетворювача комплексу контролю процесу буріння;
- облік параметрів, які застосовуються для обробки даних на буровій установці;
- облік способу кодування і представлення результатів вимірювання в цифровому виді персоналу бурової;
- облік способу представлення кодів для реєстрації даних на ПЕОМ;
- облік параметрів процедур обробки інформації в реальному масштабі часу.

Клас точності датчиків контролю технологічних процесів буріння не перевищує 2.5, що відповідає точності дозволу і не перевищує 64 рівня квантування. При передачі телеметричної інформації аналоговим способом допускається клас точності 4.0, що не перевищує 32 рівні квантування. Для забезпечення метрологічних вимог, використаних при повірці приладів, похибка вимірювання зірцевого приладу повинна бути не менш, ніж в три рази менша похибки приладу, який підлягає повірці. Відомо, що помилка вимірювання цифрових приладів не перевищує одного рівня квантування. Тому діапазон квантування технологічних процесів буріння повинен бути не меншим 256 рівнів квантування (8 біт) для передачі телеметричної інформації і не менше 1024 рівнів квантування (10 біт) для відображення і обробки даних на буровій.

В даний час існує широкий клас аналого-цифрових приладів (АЦП) в мікросхемному використанні, що забезпечують діапазон квантування уніфікованих вихідних сигналів датчиків в межах 5-16 двійкових розрядів. При вбудуванні автономного АЦП в кожний сигнал легко реалізується принцип одночасності вимірювання, паралельності обробки інформації в кожному каналі, мобільності каналів та підвищення надійності інформаційно-вимірювальних систем в цілому. Для спрощення алгоритмів ідентифікації інформаційного стану процесу буріння доцільно використання АЦП, що забезпечують формування вихідних кодів з наступними параметрами [4]:

- **унітарні коди або послідовні двійково-десяткові коди середніх значень технологічних параметрів, представлених в дійсних одиницях для відображення процесу буріння в цифровій формі з числом рівнів квантування, що не перевищує 1024 [5, с.116];**
- **унітарні коди параметрів для статистичного кореляційного аналізу процесу буріння в реальному масштабі часу з діапазоном квантування, що не перевищує 16 рівнів [6, с.92];**
- **послідовні двійкові коди немасштабних уніфікованих сигналів датчиків з числом рівнів квантування не більше 256 [6, с.136].**

Для обміну даних в рамках буріння, а також організації діалогу з операторами термінальних пунктів управління на рівні бурової, потрібна видача інформації про технологічний процес в стандартному коді. В розглянутому випадку необхідно 3 байти для представлення одного відліку телеметрії або 3 чотири розрядних двійково-десяткових коди [1, 127].

Квазістаціонарні процеси можуть мати такі типи нестационарності:

- 1) за математичним сподіванням $M_x(i)$;
- 2) за дисперсією $D_x(i)$;
- 3) за спектральною функцією $S_{x\omega}(i)$, де $i = 1, 2, 3, \dots$ – дискретна ознака поточного часу.

Введемо поняття характеристичного параметру λ , який є зручною оцінкою втрати повідомлень, зумовлений дискретизацією процесу. Якщо відома нормована автокореляційна функція процесу $R_{xx}(i)$, то значення λ можна визначити залежністю

$$\lambda = \frac{\sqrt{2}}{\Delta\xi} \sqrt{1 - R_{xx}(i)}, \quad (1)$$

де: $\Delta\xi = \frac{\Delta x}{\tau}$ – приведена (нормована) величина запасу норми; $\Delta x = x_{i+1} - x_i$ – приріст поточної

ординати по відношенню до попередньої в інтервалі дискретизації; τ – середньоквадратичне відхилення контрольного параметру.

На основі формули (1), коли відома нормована автокореляційна функція $R_{xx}(i)$ чи хоча б її початкова віддаль, при витримуванні допустимої похибки вимірювання можна знайти значення $\Delta t_{дон}$ – допустимого кроку дискретизації, як абсцису перетину графіка $R_{xx}(i)$ з прямою, паралельною осі абсцис, віддаленої від дотичної $R_{xx}(1)$ на величину $0,045\Delta x^2$.

Для найбільш типових ділянок технологічного процесу фіксувалося по 300 дискретних звітів в кожному. Графіки представлених замірів технологічних параметрів процесу буріння виконувались з діаграм самопишучих приладів бурової установки. Потрібна була фільтрація процесів від високочастотних складових. Фільтрація необхідна перш за все тому, що вібрації установки буріння і всього обладнання, що знаходяться на ній, приводять до викривлення записів самописців.

Для квазістаціонарних процесів, статистичні характеристики яких поволі змінюються в часі, час дискретизації $\Delta t_{max} = 1.7\Delta t_{дон}$. Перевищення значення Δt_{max} не бажано, так як це призводить до швидкого зросту втрачених повідомлень, зумовлених дискретністю централізованого контролю.

Значна різноманітність динамічності окремих груп технологічних параметрів процесу буріння не дозволяють визначити конкретно рекомендовані параметри дискретизації в часі процесів буріння.

Задача вибору параметрів дискретних процесів буріння для ідентифікації інформаційного стану бурової установки повинна розв'язуватись за допомогою ПЕОМ, так як відсутність процедур фільтрації перешкод високої частоти на цій стадії приводить до підвищення частоти дискретизації більше, ніж на порядок.

Іншими системними задачами, які впливають на конкретні параметри технологічних параметрів являються:

- вибір числа каналів інформаційно-вимірювальних систем;
- пропускна здатність по швидкодії і передачі інформації;
- обчислювальні ресурси алгоритмів даних.

Інтервал дискретизації процесів буріння повинен також узгоджуватися з пропускною здатністю оператора і його часом реакції на візуально представлені в цифровому виді дані.

Таким чином, обґрунтування вибору параметрів дискретизації процесів буріння можна звести до трьох випадків:

1. Обґрунтування інтервалу дискретизації для кореляційної обробки процесів буріння в реальному масштабі часу.

2. Вибір інтервалу дискретизації для представлення даних оператору.

3. Визначення кроку дискретизації для формування кадру ідентифікуючого інформаційного стану бурової установки.

Виходячи з вимог точності кореляційного аналізу, частота дискретизації випадкового процесу, що аналізується, повинна на 1-2 порядок перевищувати частоту, що визначається по інтервалу кореляції [3, с.32]. Враховуючи, що інтервал кореляції найбільш динамічних параметрів технологічного процесу буріння знаходиться в межах 4-8 с, шуканий параметр для розгляданого випадку повинен знаходитись в межах 10-25 Гц [4, с.79]. При інформаційній потужності відліку 0,5 байт це призведе до швидкості створення повідомлення 40-100 біт/с.

Результати досліджень психологічно сумісної частоти наданих даних оператору показує, що вона знаходиться в межах 1,8-2,6 с. В інформаційно-вимірювальних системах буріння найбільш раціональним потрібно вважати інтервали дискретизації 2 с, 2,4 с та 2,5 с, що відповідає представленню оператору 30, 25 та 24 повідомлення в хвилину [4, с.80]. При інформаційній потужності відліку 12 біт, швидкість створення повідомлень знаходиться в межах 5-6 біт/с.

Обґрунтування часу формування кадру інформаційного стану процесу буріння потрібно засновувати на наступних системних вимогах:

- кадр, який ідентифікує інформаційний стан процесу буріння, повинен використовуватись оператором після передачі на диспетчерський пункт управління в якості візуального повідомлення значень цифрових відліків параметрів, що контролюються;

- інформація кадрів, які зберігаються в пам'яті ПЕОМ після інтерполяції, повинна використовуватись для відновлення дискретних параметрів технологічного процесу буріння;

- інформаційні кадри повинні використовуватись для оперативного керування;

- результати статистичної обробки параметрів буріння повинні надаватись з інтервалом дискретизації, узгодженим з інтервалом кореляції найбільш динамічного параметра, для здійснення коректування параметрів інформаційної моделі процесу буріння та видачі керуючих сигналів цифровим регулятором.

Дотримання перерахованих вимог, а також умов неадаптивності та паралельності процедур відбору інформації на буровій дозволить рекомендувати в якості оптимального інтервалу часу інтервал формування кадру ідентифікації інформаційного стану технологічного процесу буріння, рівним 2,4 с. При цьому швидкість створення повідомлень визначається сумуванням швидкостей трьох інформаційних потоків: телеметричної інформації, коду інформаційного стану установки буріння та результатів статистичної обробки.

Проведений аналіз динаміки та статистичних властивостей технологічних параметрів буріння показує, що останні характеризуються квазістаціонарними властивостями, зумовленими повільними і стрибкоподібними змінами $M_x(i), D_x(i), S_{xw}(i)$. Це визначає динаміку зміни швидкості створення повідомлень дослідницьким джерелом інформації в межах 40-100 біт/с при внутрішній ентропії джерела порядку 6-20 біт/с. Одержані результати підтверджують доцільність реалізації на рівні бурової методом скорочення надлишку та концентрації повідомлень, вибір конкретних типів яких вимагає проведення більш глибоких досліджень.

Література:

1. Мартин Дж. Введение в сетевые технологии. Практическое руководство по организации сетей / Мартин Дж. – СПб.: Лори, 2002. – 659 с.
2. Николайчук Я.М. Теория джерел інформації: монографія / Я.М. Николайчук. – Тернопіль: Економічна думка, 2008. – 396 с.

3. Николайчук Я.Н. Эффективное кодирование суточного рапорта бурового мастера для формализованного ввода в ЭВМ / Я.Н. Николайчук, Г.Я. Ширмовский // Экспресс-информация. – 1986. – Вып. 7. – С. 29-33. – Серия "Экономика и управление в нефтяной промышленности".
4. Возна Н.Я. Архітектура та базові функції мобільного адаптера низового рівня розподіленої комп'ютерної системи / Н.Я. Возна, М.І. Чирка // Поступ в науку: Збірник наукових праць Бучацького інституту менеджменту і аудиту. – 2009. – №5. – Т. 1. – С.77-82,
5. Ширмовська Н.Г. Теоретичні основи та методологія формалізації станів квазістаціонарних об'єктів / Н.Г. Ширмовська // Методи та прилади контролю якості. – 2010. – № 24. – С. 116-120.
6. Грибанов Ю.И. Автоматические цифровые корреляторы / Ю.И. Грибанов, Г.П., Веселова, В.Н. Андреев. – М.: Энергия, 1971.–240 с.

Ірина Глаголева
(Стрий, Україна)

АНАЛІЗ ВПЛИВУ ЦІНОУТВОРЮЮЧИХ ФАКТОРІВ НА ВАРТІСТЬ ЗЕМЕЛЬНИХ ДІЛЯНОК ЗА ДОПОМОГОЮ РЕГРЕСІЙНОГО АНАЛІЗУ

В даний час запеклі суперечки викликають питання оцінки земельних ділянок, в тому числі і питання, пов'язані з оскарженням вже встановленої кадастрової вартості земельних ділянок.

У статті аналізується вплив декількох ціноутворюючих факторів на вартість земельної ділянки та встановлюється кількісна залежність ринкової вартості від найбільш значущих параметрів.

Для аналізу відмінностей і розрахунку коригувань оцінювачі застосовують кількісні та якісні методи. Для цього дослідження і подальшої оцінки ринкової вартості земельних ділянок був використаний метод регресійного аналізу.

Основною метою регресійного аналізу є створення моделі з оптимальним числом факторів і визначення впливу кожного з них окремо, а також сукупного їх впливу на модельований показник ринкової вартості об'єктів оцінки.

Застосування даного методу є не тільки можливим, але й актуально необхідним ще й тому, що розглянутий сегмент ринку досить обмежений, що ускладнює використання методів парних продажів та експертних оцінок для проведення коригувань. Розробка єдиної статистичної моделі, яка зв'язує основні ціноутворюючі показники, може стати виходом при розрахунку вартості земельних ділянок.

Кадастрова вартість земельних ділянок Стрийського району є складовою, яка знаходиться під впливом великого числа факторів, які враховуються.

Розглянемо побудову моделі визначення кадастрової вартості на прикладі земельних ділянок Стрийського району.

Серед трьох методів ринкової оцінки нерухомості – витратного, дохідного і методу порівняння продажів – для масової оцінки досить орієнтуватися тільки на останній з них. Є досить багато ринкової інформації про ціни пропозицій на земельні ділянки. Тому немає необхідності орієнтуватися на непрямі методи визначення їх ринкової вартості (витратний і дохідний), які в умовах незбалансованого ринку можуть давати неадекватні уявлення про вартість земельних ділянок.

Методика масової оцінки, що базується на методі порівняння продажів і визначення ринкової вартості земельної ділянки в залежності від його параметрів, може створюватися різними шляхами. Один з таких підходів, який використовується в даний час, базується на використанні статистичного аналізу. Основним і традиційним статистичним методом, наявним у розпорядженні оцінювача, для калібрування моделей порівняння продажів є множинний регресійний аналіз.

Множинний регресійний аналіз – це статистичний спосіб визначення невідомих даних на основі відомої та доступної інформації. У масовій оцінці невідомими даними є значення ринкової вартості. До відомих даних належать ціни пропозицій і характеристики об'єктів. Сучасні статистичні пакети дозволяють будувати моделі як лінійної, так і нелінійної регресії. В якості рівнянь регресії, наприклад, при специфікації парних моделей залучаються наступні функції: лінійна, статична, показова, гіперболічна, поліноміальна. Рівняння регресії в нелінійних моделях можуть бути нелінійними як по змінним, так і за параметрами. При оцінці економетричних моделей з нелінійними рівняннями регресії виникають деякі складнощі, які відсутні при оцінці економетричних моделей з лінійними рівняннями [1]. Методи побудови лінійних моделей істотно простіші і надійніші. Вони пред'являють менш жорсткі вимоги до кількості вихідної інформації і краще пристосовані для обліку можливих залежностей між параметрами [2].

У загальному випадку в регресійний аналіз залучаються кілька незалежних змінних. Це, звичайно ж, завдає шкоди наочності отриманих результатів, так як подібні множинні зв'язки в кінці кінців стає неможливо уявити графічно.

У випадку множинного регресійного аналізу необхідно оцінити коефіцієнти рівняння

$$y = b_{1-x_1} + b_{2-x_2} + \dots + b_{n-x_n} + a, \quad (1)$$

де n – кількість незалежних змінних, позначених як x_1 і x_n , a – деяка константа.

Змінні, оголошені незалежними, можуть самі корелювати між собою; цей факт необхідно обов'язково враховувати при визначенні коефіцієнтів рівняння регресії для того, щоб уникнути помилкових кореляцій.

У практиці часто виникають ситуації, коли функція Y залежить не від одного, а від багатьох факторів. Встановлення форми зв'язку в таких випадках починають, як правило з розгляду лінійної регресії такого виду:

$$y = b_0 + b_1 x_1 + b_2 x_2 + \dots + b_k x_k. \quad (2)$$

У такому випадку результати спостережень повинні бути представлені рівняннями, отриманими в кожному з n дослідів:

$$\begin{cases} y_1 = b_0 + b_1 x_{11} + b_2 x_{12} + \dots + b_k x_{1k} \\ y_2 = b_0 + b_1 x_{21} + b_2 x_{22} + \dots + b_k x_{2k} \\ \dots \\ y_n = b_0 + b_1 x_{n1} + b_2 x_{n2} + \dots + b_k x_{nk} \end{cases} \quad (3)$$

або у вигляді матриці результатів спостережень:

$$A = \begin{pmatrix} y_1 & x_{11} & x_{12} & x_{13} & \dots & x_{1k} \\ y_2 & x_{21} & x_{22} & x_{23} & \dots & x_{2k} \\ \dots & \dots & \dots & \dots & \dots & \dots \\ y_n & x_{n1} & x_{n2} & x_{n3} & \dots & x_{nk} \end{pmatrix}, \quad (4)$$

де n – кількість дослідів; k – кількість факторів.

Для вирішення системи рівнянь (3) необхідно, щоб кількість дослідів було не менше $k + 1$, тобто $n \geq k + 1$. Завданням множинного регресійного аналізу є побудова такого рівняння прямої у k -мірному просторі,

відхилення результатів спостережень x_{ij} від якої були б мінімальними. Використовуючи для цього метод найменших квадратів, отримуємо систему нормальних рівнянь:

$$\begin{cases} nb_0 + b_1 \sum x_{i1} + b_2 \sum x_{i2} + \dots + b_k \sum x_{ik} = \sum y_i \\ b_0 \sum x_{i1} + b_1 \sum x_{i1}^2 + b_2 \sum x_{i1} x_{i2} + \dots + b_j \sum x_{i1} x_{ij} + \dots + b_k \sum x_{i1} x_{ik} = \sum y_i x_{i1} \\ \dots \\ b_0 \sum x_{ij} + b_1 \sum x_{i1} x_{ij} + \dots + b_j \sum x_{ij}^2 + \dots + b_k \sum x_{ik} x_{ij} = \sum y_i x_{ij} \\ \dots \\ b_0 \sum x_{ik} + b_1 \sum x_{i1} x_{ik} + \dots + b_j \sum x_{ij} x_{ik} + \dots + b_k \sum x_{ik}^2 = \sum y_i x_{ik} \end{cases} \quad (5)$$

яку представимо в матричній формі $(X^T X) Y = X^T Y$, (2),

де B – вектор-стовпець коефіцієнтів рівняння регресії;

X – матриця значень факторів;

Y – вектор-стовпець функції відкликання;

X^T – транспонована матриця X .

При $x_{j0} = 1$, $j = \overline{1, n}$, Вони відповідно рівні:

$$B = \begin{pmatrix} b_0 \\ b_1 \\ b_2 \\ \dots \\ b_k \end{pmatrix}; Y = \begin{pmatrix} y_1 \\ y_2 \\ y_3 \\ \dots \\ y_n \end{pmatrix}; X = \begin{pmatrix} x_{10} & x_{11} & x_{12} & \dots & x_{1k} \\ x_{20} & x_{21} & x_{22} & \dots & x_{2k} \\ \dots & \dots & \dots & \dots & \dots \\ x_{n0} & x_{n1} & x_{n2} & \dots & x_{nk} \end{pmatrix};$$

$$X^T X = \begin{pmatrix} n & \sum x_{i1} & \sum x_{i2} & \dots & \sum x_{ik} \\ \sum x_{i1} & \sum x_{i1}^2 & \sum x_{i2} x_{i1} & \dots & \sum x_{i1} x_{ik} \\ \sum x_{i2} & \sum x_{i2} x_{i1} & \sum x_{i1}^2 & \dots & \sum x_{i2} x_{ik} \\ \dots & \dots & \dots & \dots & \dots \\ \sum x_{ik} & \sum x_{ik} x_{i1} & \sum x_{ik} x_{i2} & \dots & \sum x_{ik}^2 \end{pmatrix}.$$

Перемноживши праву і ліву частину рівняння на зворотну матрицю $(X^T X)^{-1}$, отримаємо при:

$$(X^T X)^{-1} (X^T X) = E = 1, (X^T X)^{-1} (X^T X) B = (X^T X)^{-1} (X^T Y), B = (X^T X)^{-1} (X^T Y).$$

Кожен коефіцієнт рівняння регресії обчислюється за формулою:

$$b_j = \sum_{i=0}^n c_{ij} \sum_{i=0}^n y_i x_{ij},$$

де c_{ij} – Елементи оберненої матриці $(X^T X)^{-1}$.

Перевірка значущості рівняння регресії проводиться за F -критерієм. Для цього обчислюється залишкова дисперсія.

Значимість коефіцієнтів регресії перевіряється за t -критерієм.

В ході дослідження були виявлені ціноутворюючі фактори, які потенційно впливають на вартість земельної ділянки:

- ✓ площа земельної ділянки;
- ✓ відстань від земельної ділянки до обласного центру;

- ✓ відстань від земельної ділянки до районного центру;
- ✓ відстань від земельної ділянки до центру населеного пункту, де вона знаходиться;
- ✓ відстань для підключення до електромережі;
- ✓ підключення до газопроводу;
- ✓ підключення до водопроводу.

Після проведення дослідження було виявлено, що при сформованому ринку найбільш значущим ціноутворюючим фактором, який впливає на формування ринкової вартості земельних ділянок, є фактор загальної площі ділянок. Облік додаткових ціноутворюючих факторів вимагає ретельного аналізу на основі розрахунку коефіцієнтів інтеркореляції і показників якості та значущості рівняння регресії.

Література:

1. Бабешко Л.О. Основы эконометрического моделирования: учебное пособие, изд.4-е. – М.: КомКнига, 2010.-432с.
2. Новиков Б.Д. Рынок и оценка недвижимости в России. – М.: "Экзамен", 2000. – 512с.
3. Попова Л.В. Математические методы в оценке: учебное пособие. – М.: Дело и Сервис. – 2011. – 112с.
4. Поротов Г.С. Математические методы моделирования в геологии: Учебник / Г.С.Поротов. Санкт-Петербургский государственный горный институт (технический университет). СПб, 200. 223 с.

Науковий керівник:

доктор технічних наук, професор Берко Андрій Юліанович.

Мар'ян Слабінога, Ольга Лазорів
(Івано-Франківськ, Україна)

ЗАСТОСУВАННЯ ОЦІНОК ЕНТРОПІЇ ТЕХНОЛОГІЧНИХ ПАРАМЕТРІВ ОБ'ЄКТІВ ПРИ ОЦІНЦІ ЇХ ТЕХНІЧНОГО СТАНУ

Функціонування АСУ технічних об'єктів нерозривно зв'язане з обробкою потоку технологічної інформації. Для реалізації цілеспрямованого та ефективного технологічного процесу, він має бути керованим. Це значить, що в процесі функціонування технологічного об'єкта потрібно здійснювати безперервний вплив на виконавчі вузли з метою отримання однозначного необхідного результату, з урахуванням впливу навколишнього середовища [1].

Важливим етапом вивчення стану технологічного об'єкта є визначення допустимого рівня якості управління технологічним процесом. В багатьох випадках якість управління оцінюється, виходячи з ймовірнісних характеристик самого об'єкта, шляхом обчислення ентропії H (рівня неупорядкованості об'єкта), або підрахунку ентропії об'єкта (при нерівномірних величинах) за вибраними ознаками усереднених значень ентропії, тобто математичного очікування[2]. Чим менша ентропія, тим вища якість управління.

Існує декілька основних методів оцінки ентропії, які можна застосувати до технічних параметрів технологічних об'єктів. Це, зокрема, ентропія за Шенноном, епсилон-ентропія, ентропія випадкових величин, розподілених за певним законом, ентропія за Шульцом тощо. Застосування деяких з оцінок ентропії до параметрів функціонування технологічних об'єктів дасть можливість доповнити картину про загальний технічний стан об'єкта та рівень складності керування таким об'єктом [3].

Виходячи з цього, було поставлене завдання дослідити застосування взаємозв'язок оцінок ентропії з технічним станом технологічних об'єктів. Метою є встановлення доцільності застосування даних методів для отримання додаткових даних про технічний стан промислового об'єкта, а саме газоперекачувального агрегату (ГПА).

При підготовці даних до обробки відбиралися інтервали з однаковим положенням паливорегулюючого клапану та антипомпажного крану, що давало можливість виділити інтервали, при яких процес можна було вважати стаціонарним. З масивів даних виключалися нульові значення, зумовлені особливістю запису технологічних параметрів функціонування обладнання в табличні.xls-файли, а самі дані центрувалися відносно математичного сподівання для виключення постійної складової процесу. В результаті для дослідження були вибрані дві групи однорідних даних. Перша представляла собою дані, під час запису яких паливорегулюючий клапан був відкритий на 50-60%, згрупованих в 3 інтервали – за січень, липень та вересень 2009 року відповідно. Друга група представляла собою дані за проміжок часу тривалістю приблизно 35 днів, під час якого паливорегулюючий клапан був постійно відкритий на 14-18%. Впродовж даних інтервалів постійні складові технологічних параметрів не змінювались, що дозволяє зробити припущення про стаціонарність випадкового процесу.

К. Шеннон для розрахунку ентропії [4] запропонував наступне рівняння:

$$H = - \sum_{i=1}^n P_i \log_2 P_i \quad (1)$$

де H – ентропія Шеннона, P_i – ймовірність переходу системи в деякий стан. Застосуємо дану формулу для даних з трьох інтервалів першої групи та визначимо міру ентропії для кожного з них.

Порівняння мір ентропії двох функціонально незалежних параметрів дало можливість зробити висновок, що значення ентропії різних параметрів технологічного процесу не володіють достатнім ступенем взаємкореляції, а тому слід розглядати одержані значення і тенденції в зростанні ентропії тільки стосовно технологічних параметрів, для яких дана оцінка ентропії була отримана.

У випадку, коли досліджуються параметри, які мають визначену функцію розподілу ймовірностей, оцінка ентропії за Шенноном не є єдиною можливою [5].

Дослідимо на відповідність розподілу осьового зсуву z ротору нагнітача ГПА нормальному закону. Для цього застосуємо функцію `probplot()` із пакету MATLAB.

Функція `probplot(z)` виводить графік порівняння розподілу даних z та нормального розподілу. z може бути вектором або матрицею з окремими інтервалами в кожному стовпці. Графік включає в себе базову лінію, що використовується для оцінки відповідності даних нормальному розподілу[6].

Отримані результати показали, що значна кількість параметрів функціонування газоперекачувальних агрегатів підкоряється нормальному розподілу. Для таких величин слід застосовувати наступну формулу:

$$H_G = \frac{l}{2} \ln 2\pi + l \ln \sqrt{2\pi \cdot e} + \frac{1}{2} \ln \sigma + \frac{1}{2} \sum_{i,j=1}^l a_{ij} R_{ij} =$$

$$\frac{l}{2} \ln 2\pi + l \ln \sqrt{2\pi \cdot e} + \frac{1}{2} \ln \sigma + \frac{l}{2} = \ln \sqrt{\sigma}$$

При дослідженні інтервал спостереження за величиною z (близько 9000 значень) розбивався на 9 інтервалів для кожного з них за формулою (2) обчислювалося значення ентропії. Отримані результати порівнювалися зі значеннями Шеннонівської ентропії на аналогічних відрізках.

Результати показали, що для параметрів, які підпорядковувалися нормальному закону розподілу, коваріація між шеннонівською ентропією та ентропією нормального розподілу становила до 0.8, що є високим показником. Разом з тим, для параметрів, які відхилялися від нормального розподілу, значення коваріації зменшувалося. Таким чином, можна зробити висновок, що для спрощення обчислень при роботі із параметрами, що підкоряються нормальному закону розподілу, доцільно застосовувати ентропію нормального розподілу, оскільки ця процедура вимагає набагато меншого навантаження на обчислювальні ресурси системи, ніж підрахунок шеннонівської ентропії.

Слід зазначити, що описані ентропійні оцінки отримали подальше застосування в якості програмного модуля комп'ютерної системи ідентифікації технічних станів промислових об'єктів, що розробляється автором та використовуються при загальному ентропійному аналізі часових рядів та в процесі визначення вейвлета, що є оптимальним для розпізнавання одиничних імпульсів у часових рядах. Крім того, пакетна вейвлет-ентропія застосовується разом із вейвлет-коефіцієнтами для додаткового опису сигналу. Принцип діагностики технологічного об'єкту за допомогою пакетної вейвлет-ентропії є подібним до діагностики на основі вейвлет-коефіцієнтів та діагностики на основі результатів перетворення Хуанга-Гільберта. На початковому етапі системі надаються дані для навчання – типові паттерни сигналів та стан технологічного об'єкта під час отримання цих паттернів. Після цього проводиться вейвлет-декомпозиція сигналу, пакетне вейвлет-перетворення або перетворення Хуанга-Гільберта, а отримані в результаті опрацювання дані подаються разом з даними про стан технологічного об'єкта на входи нейронної мережі. Важливо також забезпечити мережі повноту даних (слід також надати їй інформацію про передаварійний та аварійний стани та характер сигналу, що аналізується, в цих умовах). Після цього нейронна мережа на основі пакетної вейвлет-ентропії, коефіцієнтів вейвлет-декомпозиції та коефіцієнтів перетворення Хуанга-Гільберта, буде спроможна самостійно ідентифікувати технічний стан промислового об'єкта на основі розпізнавання паттернів, подібних до тих, що надавалися в процесі навчання.

Проведені дослідження дають змогу зробити наступний висновок – застосування оцінок ентропії до технологічних параметрів об'єктів є доцільним як доповнення до загальної оцінки їх технічного стану, однак застосування даних методів має носити вибірковий характер (висновки про тенденції у змінах ентропії окремого параметру). Крім того, якщо параметри, що характеризують технічний стан об'єкта, розглядаються як випадкові величини із конкретним значенням функції розподілу, допустимою є заміна загальної ентропійної оцінки на специфічну для даного розподілу.

Література:

1. С. Arndt. Information Measures: Information and its description in Science and Engineering/Arndt C. – Berlin: Springer, 2001. – pp. 370–373.
2. Волькенштейн М.В. Энтропия и информация/ М.В. Волькенштейн– М.: Наука, 1986.– 192 с.
3. Стратонович Р.Л. Условные марковские процессы и их применение к теории оптимального управления/ Р.Л. Стратонович – М.:МГУ, 1966. – 319 с.
4. Хинчин А. Я. Понятие энтропии в теории вероятностей/ А.Я. Хинчин // Успехи математических наук.– 1953.– В. 3(55).– Т.8.– С.3-20.
5. Стратонович Р. Л. Теория информации/ Р.Л. Стратонович – М.: Сов. Радио, 1975. – 424 с.
6. G. Blanchet. Digital Signal and Image Processing Using MATLAB/ Gérard Blanchet, Maurice Charbit – Wiley-ISTE, 2006. – 763 p.

Науковий керівник:

д.т.н., проф. Горбійчук Михайло Іванович.

СЕКЦІЯ: ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ**Валентина Александрова
(Київ, Україна)****НАВЧАЛЬНИЙ ТЕКСТ В РАМКАХ ПЕДАГОГІЧНОГО ДИСКУРСУ**

Початок активного дослідження тексту припадає на другу половину XX століття, коли в лінгвістиці текст було визнано найвищим ярусом мовної системи. Визначенню тексту та характеристик його ознак присвячено лінгвістичні роботи Н.Арутюнової, М.Бахтіна, Н.Валгіної, І.Гальперіна, В.Різуна, М.Пентиліук, М.Плющ, Г.Шелехової та ін.

У своїй монографії «Педагогічний дискурс учителя-словесника» науковець А.В.Нікітіна робить спробу визначити текст як наукову одиницю: «Текст є одиницею об'єднання мовних засобів комунікації – предметом дослідження лінгвістики, психології, лінгводидактики та інших наук,... результат навчально-мовленнєвої діяльності»[1,с.240].

Визначення тексту з погляду комунікативної лінгвістики запропонував Ф.Бацевич: «це результат спілкування, його структурно-мовний складник і одночасно кінцева реалізація; структура, в яку втілюється «живий дискурс після свого завершення»[3,с.147].

Для інтерпретації тексту необхідний найширший контекст: це не тільки розуміння мовних засобів, використаних в цьому тексті, але і розуміння культури, історичної епохи, стилю, жанру, емотивних смислів в тексті та багато іншого. Текст розуміється не як система, яка знаходиться в собі (внутрішня лінгвістика в теорії Ф. Соссюра), але і як продукт, отриманий в ситуації спілкування, що знаходиться в залежності від її структури та багатьох екстралінгвістичних чинників.

Сучасні тенденції філології полягають в значенні людського фактора в мові, а значить, текст розглядають в контексті ситуації спілкування, тобто з позиції дискурсу. Такий підхід дозволяє дослідникам глибше вивчити питання комунікації, розуміння тексту, особливост мовлення комунікантів. Дискурсу властива інституційність. Розрізняють такі типи дискурсу як релігійний, науковий, політичний, військовий, спортивний і т.п.

Під дискурсом у філології розуміють текст, занурений у ситуацію реального спілкування, для дискурсу властива певна структура, в якій є учасники спілкування, запрограмовані способи та умови спілкування, закладена організація спілкування.

Термін «педагогічний дискурс» використовується як в філології, так і в педагогіці. У сфері педагогіки педагогічний дискурс трактується як об'єктивно існуюча динамічна система ціннісно-сміслових комунікацій суб'єктів освітнього процесу, яка функціонує в освітньому середовищі ВНЗ, що включає учасників дискурсу, педагогічні цілі, цінності та змістову складову, що забезпечує набуття студентами випереджувального досвіду в проектуванні та оцінці будь-якого педагогічного або соціального явища відповідно до норм культурної діяльності. У педагогіці, як правило, розробляється структура педагогічного дискурсу та ефективні методики викладання, тоді як філологія звертає увагу на лінгвістичні аспекти мовлення в процесі навчання, на характеристики, які навчають тексту, які беруть участь у цій схемі.

Розглянемо докладніше структуру педагогічного дискурсу з філологічних позицій. Мета педагогічного дискурсу – соціалізація нового члена суспільства (пояснення устрою світу, норм і правил поведінки, організація діяльності нового члена суспільства в різних галузях. Учасники педагогічного дискурсу – учитель і учні, викладач і студент. Вони можуть бути різного віку (при навчанні дорослих можлива ситуація, в якій учитель молодший за своїх учнів), але їхні стосунки ієрархічні, адже учитель повинен володіти більшою компетенцією в рамках навчального предмета, він є організатором діяльності учнів, його знання та вміння в області предмета навчання вважаються еталонними. Такі якості особистості вчителя визначають умови педагогічного спілкування: мотивацію учнів для вивчення предмета, пізнавальну діяльність учнів, присутність змісту навчання (інформація, яку необхідно засвоїти, умінь, яким слід навчитися, компетенції, якими потрібно оволодіти).

Організація педагогічного дискурсу складається з декількох етапів діяльності. З боку вчителя – це надання об'єкта для вивчення або освоєння, контроль засвоєння і повідомлення учням результатів контролю. З боку учнів – це знайомство з об'єктом вивчення, засвоєння інформації або оволодіння компетенціями або вміннями та проходження стадії контролю. Багато етапів навчання пов'язані з вербальною комунікацією.

Розглядаючи навчальний текст в рамках педагогічного дискурсу, можна показати низку характеристик цього тексту. По-перше, навчальний текст може бути присутнім у формі пояснення вчителя, виконуючи роль засобу навчання. По-друге, навчальний текст може бути предметом розгляду і тією інформацією, яку потрібно опанувати в процесі навчання.

Характеристики навчальних текстів співвідносяться з елементами педагогічного дискурсу. Щодо врахування особистостей учнів, ми можемо виділити таку рису як зрозумілість тексту. Ця категорія визначає співвідношення нової та знайомої інформації для учнів. Учитель як організатор процесу навчання повинен вибирати тексти для навчання, керуючись різними принципами, при цьому основний з них – передача інформації для засвоєння, яка повинна бути зрозуміла для учнів, і разом з тим містити нову інформацію. Психологи називають «зоною найближчого розвитку» ті завдання, які можна вирішити тільки за допомогою сторонньо спрямовуючої людини. (Термін вперше введений Л.С. Виготським).

З точки зору аналізу тексту з урахуванням особистості педагога, важлива така риса тексту, як герменевтичність. Під герменевтичним текстом ми розуміємо властивість тексту містити прихований смисл за задумом автора, а також здатність тексту продукувати нові смисли. Герменевтикою володіє якісна художня література, публіцистика, наукова і науково-пізнавальна література. Про герменевтичну художню літературу написано багато, і ми не будемо детально зупинятися на цьому питанні. Відзначимо тільки, що не всі тексти містять смисли за задумом автора, а тільки якісна література. Чим більше таких смислів в тексті, тим він цікавіший для читача і більш значущий для культури.

Як стверджує дослідник Єжова Т.В. «Дискурсивна компетентність – це сукупність знань, умінь, навичок, а також способів діяльності, пов'язаних з побудовою та ситуативним розумінням дискурсів як об'єктів реальної дійсності в процесі здійснення професійної діяльності. Таким чином, встановлюється підпорядкованість знань умінням і підкреслюється роль умінь (досвіду) практично реалізовувати знання, вирішувати завдання професійної

діяльності на цій основі. Дискурсивна компетенція, як і будь-яка компетенція, включає освоєння чотирьох типів досвіду:

- досвіду пізнавальної діяльності, фіксованого у формі її результатів – знань;
- досвіду здійснення відомих способів діяльності – у формі вміння діяти за зразком;
- досвіду творчої діяльності – у формі вміння приймати ефективні рішення в проблемних ситуаціях;
- досвіду здійснення емоційно-ціннісних відносин – у формі особистісних орієнтацій » [2, с.35].

Освоєння цих чотирьох типів досвіду дозволяє сформувати у студентів здатність здійснювати складні культуроподібні види дій, які в сучасній педагогічній літературі носять назву компетентностей.

У ВНЗ студенти в переважній більшості засвоюють наукові тексти. Науковий текст спрямований на вдумливе читання, яке має за мету не тільки оволодіння інформацією, а й рефлексією над цією інформацією, в цій ситуації важлива оцінка прочитаного з позицій стану науки в цій галузі і знання читача про стан науки в цій сфері. Таким чином, прочитаний науковий текст стає основою нового наукового знання.

Ми вважаємо, що необхідно вибирати для навчання тексти, які містять герменевтичну ситуацію, тобто тексти, де є прихований сенс, крім того, що лежить на поверхні. Робота з такими текстами розвиває мислення і здатність до глибшого розуміння не тільки прочитаного тексту, а й ситуації, в якій він був написаний. Сформовані механізми розуміння і аналізу інформації можна потім перенести на інші сфери життя. Звичайно, в першу чергу, цей принцип важливий для філології, але він використовується і для викладання історії, юриспруденції та ряду інших дисциплін гуманітарного та природничого циклу.

Якщо говорити про такий елемент структури педагогічного дискурсу як студент, важливо враховувати мотивацію того, хто навчається. Обраний текст повинен відповідати його інтересам. Мотивація для навчання залежить від мотивації поза процесом навчання, тобто студент розуміє, для чого йому це треба вивчати (*extrinsic motivation*), а також від інтересу до самого процесу навчання і тому, що відбувається в аудиторії (*intrinsic motivation*). Вибір потрібних текстів для навчання створює зовнішню мотивацію студентів, оскільки торкається знання широкого контексту, а також стимулює їх внутрішню мотивацію, оскільки породжує інтерес до досліджуваного тексту.

Підводячи підсумки, відзначимо, що дослідження навчального тексту є цікавою проблемою, над якою працюють науковці у плані визначення змісту навчання і вибору методів роботи з текстами.

Література:

1. Нікітіна А.В. Педагогічний дискурс учителя-словесника: монографія.-К.:Левіт,2013.-338с.
2. Єжова Т.В. Педагогічний дискурс і його проектування. // Інтернет-журнал "Ейдос". – 2007. – 30 вересня. <http://www.eidos.ru/journal/2007/0930-5.htm>.
3. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики: підручник/-К.:Вид.центр «Академія»,2004.-344с.

Іброхим Дарвишов
(Намангана, Узбекистан)

О НЕКОТОРЫХ ФОНЕТИЧЕСКИХ ОСОБЕННОСТЯХ ЮГО-ЗАПАДНЫХ ДИАЛЕКТОВ НАМАНГАНА РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН

Узбекский как государственный язык Республики Узбекистан функционирует в устной и письменной разновидностях.

Узбекская речь настолько разнообразна, что в разных уголках республики она проявляется многообразно и отличается пестротой. Такое разнообразное территориальное проявление узбекского языка составляют диалектизмы.

По разнообразию и пестроте бытующих говоров и наречий узбекский язык можно сравнить с цветущим, ароматно пахнущим садом.

Известно, что сущность любого явления раскрывается путём анализа его составляющих элементов. Так проходит и при изучении узбекского языка – без целенаправленного систематического исследования, образующих его говоров и наречий невозможно выявить своеобразие общеузбекского языка.

Исследование диалектов предоставляет нам значительный материал по этногенетике и этнографии узбекского народа. В связи с этим, начиная с 30-х годов прошлого столетия, изучение диалектических особенностей узбекского языка занимало одно из ведущих мест в узбекской лингвистике, а в 60-ые годы диалектологические исследования стали доминирующими среди других направлений и аспектов изучения узбекского языка.

В этот период защищены около десяти докторских и более тридцати кандидатских диссертаций по анализу особенностей Ташкентского, Хорезмского, Кашкадарьинского, Бухарского, Наманганского, Андижанского и Кокандского говоров.

Так, фонетические, лексико-грамматические особенности наманганского, папского, уйчинского говоров Наманганской области Республики Узбекистан изучены известными исследователями В.В.Решетовым, М. Шариповым, А.Алиевым. Однако, особенности диалектов юго-западной территории Намангана ещё не стали предметом исследования для лингвистов.

В юго-западный ареал Наманганского диалекта входят деревень Наманганского, Туракурбанского, Мингбулакского, Папского районов Наманганской области Республики Узбекистан.

В региональных диалектах проявляются кипчакские и карлукские говоры узбекского языка, а также лингвистические стороны, пресущие только территориальному наречию.

Диалект состоит из большинства связанных изоглоссов, а конвергентные изоглоссы проявляются у некоторых регионах.

Сопоставительно-генетический анализ связанных изоглоссы проявил, что оседлое населения территории в основном разговаривают кипчакском, а другие карлукском и смешанным наречием.

Рядом связанных изоглоссы в территории «жекающие» и «йокающие» кипчакского говора появились в следствии переселения каракалпакских племен, которые разместились на левом берегу с обильной растительностью Сирдарьи а также на основе экономических, культурно-бытовых отношений с узбекскими племенами. В частности, это явления проявляется в наименовании больших кишлаков (*селов*), где проживает

большое количество с плотным населением – это этнонимы как Сарай, Катаган, Алчин, Катта Курама (*Большой Курама*), Кичик Курама (*Маленький Курама*) Туракурганского района; Мамахан, (*каракалпакское племя*), Найман, Чаяли, (*чияли племя*) Мингбулакского района; Каракалпак, Кенагас, Найман Папского района.

Следует отметить, что в диалектах указанной территории наблюдаются не свойственные другим диалектам фонетические особенности, изучение и анализ которых может служить важным средством объективного раскрытия своеобразных особенностей общеузбекского языка.

Одной из таких особенностей является чередование [с/х]. Согласно фонетической концепции пражеской школы, чередовании двух звуков, находящихся в одинаковом фоне, не приведёт к изменению смысла и в этом отношении они являются вариантами одной и той же фонемы. Обычно чередуются близкие по каким-либо показателям звуки. Например, [т/д], [к/г]. Сравним: *товуш – довуш, – кина – гина* и др. В том же время подчеркнём, что одинаковые или идентичные по артикуляции звуки в такие отношения не вступают.

Одна из особенностей изучаемых диалектов заключается в том, что в отношении чередующейся дистрибуции могут вступать далеко не идентичные в артикуляционности, ни по акустике, ни по артикуляции не похож на глубоко заднеязычный согласный (х). Тем не менее, в разных фонетических позициях наблюдаются случаи чередования этих звуков, который не привлечёт за собой изменение смысла: Например, в позиции анлаута:

Литературный язык	Диалект
<i>саримсоқпиёз</i> (чеснок)	<i>ҳаримсоқпиёз/ҳамсоқпиёз</i>
<i>сесканмоқ</i> (вздоргнуть)	<i>ҳесканмоқ</i>
<i>синчалак</i> (синица)	<i>ҳинчалак</i>
<i>сайъ ҳаракат</i> (старание)	<i>ҳайи-ҳаракат</i>
<i>сумка</i> (сумка)	<i>ҳумка</i>

Анализ приведенных примеров показывает, что чередование звука [с] в анлауте не связано с артикуляционными признаками (широкий-узкий, лабиализованность) следующих за ними согласных. Чередование может происходить и перед широкими и узкими, а также перед огубленными и неогубленными.

Случай чередования [с/х] влияет также на материальную форму морфемных единиц. В частности, к основе на гласный присоединяется форма *-ҳи* окончание принадлежности. В этой позиции употребляется именно эта форма. Например:

Литературный язык	Диалект
она-си (его, её мать)	<i>эна-ҳи</i>
ота-си (его, её отец)	<i>ото-ҳи</i>
бола-си (его, её дитя)	<i>боло-ҳи</i>
<i>машина-си</i> (его, её машина)	<i>моҳна-ҳи</i>
<i>сумка-си</i> (его, её сумка)	<i>ҳумка-ҳи</i>

В этом отношении в говоре проявляются свойственные башкирскому языку признаки, так как только в башкирском языке форма – *ск* проявляется как – *ҳи*. Чередование с/х наблюдается в начале или середине слова. Например: *соқол-ҳоқал* (борода), *оқсоқол-оқҳоқал* (старик). Выявление причин такого явления представляет интерес не только для узбекского языкознания, но и для всей тюркологии в целом.

Еще одна особенность юго-западных говоров Намангана заключается в том, что в них в целях создания удобства для произношения стечений согласных в начале слова в анлауте добавляется *ҳ*. В результате стечение разделяется, и устраняется неудобство в произношении. Например:

Литературный язык	Диалект
<i>таж</i>	<i>ҳъс-таж</i>
<i>ста-дион</i>	<i>ҳъс-та-ди-он</i>
<i>ста-нок</i>	<i>ҳъе-та-нок</i>
<i>ста-кан</i>	<i>ҳъс-та-кан</i>
<i>сту-дент</i>	<i>ҳъс-ту-дент</i>

В большинстве случаев в анлауте следующий за глухим согласным [с] чередуется с [х]. Например, в диалекте наблюдается не только отношение дистрибутивного чередования *х/с* (*устоз-ухтоз-учитель*), (*ҳаспўшлади-ҳаҳпўшлади-закрыл*), но и можно увидеть чередование [ш,ч] а в некоторых случаях [т] с [х]:

Литературный язык	Диалект
<i>Машина</i>	<i>моҳийна</i>
<i>шамғалат</i> (незаметн)	<i>ҳомғолот</i>
<i>шақир-шуқур</i> (звукоподражание-скрип)	<i>ҳақир-хуқир</i>
<i>Шилпиқ</i> (трахома)	<i>ҳилпиқ</i>
<i>шимармоқ</i> (енг шимариб – засучив рукава)	<i>ҳимармоқ (енгди химарип)</i>
<i>шиша</i> (бутылка)	<i>ҳишша</i>
<i>шалвирамоқ</i>	<i>ҳолвирамоқ</i>
<i>шиширмоқ</i> (надувать)	<i>ҳиширмоқ</i>
<i>шундайлигича</i> (в таком виде)	<i>ҳундайича</i>
<i>шунча</i> (столько)	<i>ҳунча</i>
<i>шунчалик</i> (неужели так)	<i>ҳунчалик</i>
<i>мана шунақа</i> (вот такой)	<i>маҳнақа</i>
<i>мана шундай</i> (вот так)	<i>маҳиндай</i>
<i>мана шунча</i> (вот столько)	<i>маҳнақа</i>
	ш/ҳ
<i>чаканглама</i> (не утружайся)	<i>ҳақаңлама</i>
<i>чайжўш</i> (кумган, бузквально: металлический сосуд для кипячения воды)	<i>ҳовдиш</i>
<i>чинқирмоқ</i> (зареветь)	<i>ҳинқирмоқ</i>
<i>чақчайма</i> (не смейся)	<i>ҳоҳчаймо</i>
<i>чиранма</i> (не старайся)	<i>ҳирамма</i>
<i>чимирилмоқ</i> (морщиться)	<i>ҳимрилмоқ</i>
	ч/ҳ

чўккаламоқ (статья на колени)	хўккаламоқ
чуввос (звукоподражания-крик)	хуввос
чули-чули (средний)	хули-чули

В отдельных случаях наблюдается чередование переднеязычного глухого [т] с щелевым глубоководнеязычным [х]:

Литературный язык	Диалект
ўтлатмоқ (пасти)	ўхлатмоқ
қатнамоқ (ходить, ездить)	қаҳнамоқ
итқиб юбор-ирғитмоқ (кидай, кидать)	ихтивар

На основе вышеизложенного можно отметить, что в юго-восточных говорах Намангана наблюдается тенденция к чередованию согласного [х] в разных позициях с [с, ч, ш, т]. Этот факт свидетельствует о генетической связи представителей данного диалекта с говором великого Махмуда Кошгарий. Этот выдающийся мыслитель подчеркивал свою принадлежность к племени, которое в слова, начинающиеся с гласных звуков, прибавляло х.

Безусловно, живой язык является историческим памятником. Слово П.М.Мелиоранского, что живые народные говоры являются более древними историческими по сравнению с письменными памятниками литературного языка, также присущи всем узбекским диалектам. Несомненно, все факты языка не встречающиеся в письменных памятниках дошедшие до нас хранятся в некоторых диалектах. Древние слова, формы слов которые хранятся в диалектах, является особым источником для истории языка. Это свидетельствует, что диалекты все территории Наманганской области Республики Узбекистан отличается от других узбекских и тюркских диалектов тем, что сохранили своеобразные характерные черты свойственниданному нарчию.

Литература:

1. В.В. Решетов. Кураминский говор Ташкентской области. Фонетическая и морфологическая системы. Ташкент, 1952; Ш.Шаабдурахманов. Узбекский литературный язык и народные говоры. Ташкент, «Фан», 1962. Ф.Абдуллаев. Хорезмские говоры. Ташкент, «Фан», 1961. Фонетика Хорезмские говоры. Ташкент, «Фан», 1967; Ишаев А. Фонетические особенности мангитского говора узбекского языка. АҚД. Ташкент, 1962.; Алиев А. Ю. Уйчинский говор узбекского языка. АҚД. Ташкент, 1960. Насыров Ш. Кокандский говор узбекского языка. Ташкент, 1965.; Маматов А. М. Андижанский говор узбекского языка. АҚД. Ташкент, 1967.
2. Толстова Л.С. Каракалпаки Ферганской долины.-Нукус: Каракалпакское государственное издательство, 1959.- С.27.
3. Тезисы Пражского лингвистического кружка. В книг. Звегенцев В.А. История языкознания XIX-XX веков в очерках и извлечениях. Част II. – М.: Просвещение, 1965. – С. 126.
4. Грамматика башкирского литературного языка. – М.:1981.С.122.
5. Там же. С.85.
6. Махмуд Кошгарий. Девону луғатит турк. 1-том, 1960. С-17,
7. Мелиоранский П.М. Араб-филолог о турецком языка ; Спб., 1900 – С. 2. Узбекский говоры Наманганской области, Ташкент, 1963, С-4.

Лідія Кузьміна
(Харків, Україна)

ОРГАНІЗАЦІЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ У ФОРМУВАННІ ПРОФЕСІЙНОГО МОВЛЕННЯ СТУДЕНТІВ ТЕХНІЧНИХ ВНЗ

Сучасне суспільство ставить перед мовною вищою освітою завдання підготовки фахівця з розвиненими комунікативними здібностями, творчим потенціалом, здатного самостійно поповнювати мовні знання й використовувати їх у професійній діяльності. У зв'язку з цим особливого значення набуває проблема оволодіння студентами прийомами пізнавальної діяльності в умовах самостійної роботи (СР) в аудиторний і позааудиторний час. На необхідності розвитку навичок самостійної діяльності під час вивчення українськомовної дисципліни наголошують Т. Денищич, С. Караман, М. Криський, О. Любашенко, М. Пентиліук, Т. Симоненко та ін. Учені доводять, що якість навчання мови в середній та вищій школах підвищується за рахунок запровадження активних та інтерактивних методів навчання, регулярного залучення студентів до самостійної пізнавальної діяльності, організації контролю за власною мовленнєвою діяльністю. Безперечний інтерес для нашого дослідження мають праці Г. Атанова, О. Вербицького, В. Давидова, І. Зимньої, Н. Талізної та ін., в яких значну увагу зосереджено на формуванні вмінь самостійної навчальної діяльності. У той же час аналіз практики вищої школи свідчить, що навчання мови часто зосереджується на близьких цілях формування вмінь і навичок самостійної діяльності, що не вирішують питання розвитку широкої самостійності студентів.

Завдання роботи – розглянути систему організації СР, що дозволяє студентам оволодіти прийомами самостійної пізнавальної діяльності в процесі вивчення української мови (за професійним спрямуванням).

Уважаємо, що організація СР буде ефективною за умови врахування її психолого-педагогічних основ. У соціально-психологічному плані студентство відрізняється найбільш високим освітнім рівнем і високим ступенем пізнавальної мотивації. Як стверджує І. Зимня, студент є активним суб'єктом, що самостійно організовує свою діяльність. Для нього характерна особлива пізнавальна й комунікативна активність, спрямована на вирішення конкретних професійно орієнтованих завдань [2, с. 183–184]. Наявність свідомості переміщує діяльність на якісно новий рівень, надаючи їй рис активності й самостійності, що сприяє розвитку людини. Самостійність містить більш суттєву здатність особистості самостійно та свідомо ставити перед собою цілі, визначати напрями своєї діяльності (С. Рубінштейна). Відповідно до цього важливо реалізовувати суб'єктну вибірковість студента до змісту, виду й організаційних форм, прийомів виконання самостійних навчальних дій. Це створює умови для формування основних структур свідомості – самоорганізації, самоконтролю, саморозвитку.

Молоді люди, вступивши до ВНЗ, стикаються з багатства соціально-психологічними й організаційно-навчальними труднощами. Подолання цих труднощів на заняттях з мовної дисципліни сприяє допомога викладача щодо створення оптимальних умов для адаптації першокурсників. Насамперед ідеться про організацію СР у декількох напрямках: надання кваліфікованої допомоги в плануванні самостійної навчальної діяльності (ознайомлення зі змістом програми мовної дисципліни, проведення інструктажів перед виконанням завдань, ознайомлення з формами та методами роботи, видами контролю й самоконтролю тощо); надання студентам можливості вибору завдань за інтересами, рівнем мовної підготовки; активізація розумової діяльності першокурсників на лекційних і практичних заняттях; регулярне проведення консультацій (групових та індивідуальних) щодо планування й виконання самостійної діяльності; забезпечення довірливої взаємодії викладача й студентів.

В останні роки в дидактиці вищої школи з'явилися різні підходи щодо класифікації СР. М. Фіцула за ступенем складності виконання завдань поділяє СР на репродуктивну, реконструктивну й творчу [4, с. 150]. На нашу думку, ця класифікація не є однозначною, адже СР репродуктивного типу неправомірно вважати як найбільш елементарну. Адже і в тренувальних, і перевірочних видах СР маємо справу з відтворюваною пізнавальною діяльністю, що реалізується в плані запам'ятовування вивченого матеріалу на основі глибокого розуміння його сутності. У процесі формування українського професійного мовлення перевага надається умовно-мовленнєвим або мовленнєвим вправам. Розглянемо види СР на прикладі цих видів завдань і вправ.

Репродуктивна СР. Завдання цього типу виконуються на рівні відтворення теоретичних знань, а практична діяльність здійснюється за зразком або передбачає детальний алгоритм виконання. До таких завдань належать відповіді на запитання за текстом; складання тексту певного жанру на основі детального плану або детально описаної ситуації; створення діалогів на основі поданих реплік; залучення до тексту мовних засобів (за поданим списком) тощо. Ці види роботи, з одного боку, створюють підґрунтя для формування пізнавальної самостійності студентів на більш високому рівні, а з іншого, – сприяють формуванню загальнонаукових умінь. Тому на перших етапах формування навичок самостійності необхідні чіткі й детальні алгоритми й інструкції щодо послідовності виконання завдань та оформлення їх результатів.

Реконструктивна СР. Завдання цього типу передбачають застосування студентами раніше отриманих знань під час виконання більш складних розумових операцій аналізу, синтезу, порівняння, узагальнення тощо. Такі вправи й завдання СР виконуються в традиційних ситуаціях, але новими способами, наприклад: деталізація інформації тексту; заповнення пропусків у тексті відповідними фразами; перетворення діалогу в монолог і навпаки; розширення абзаців; доповнення тексту необхідною інформацією; вилучення інформації, що не відповідає темі, жанру висловлювання; розгортання фраз, з яких починаються абзаци; залучення виражально-зображальних засобів відповідно до стилю, мети мовлення; створення усних і писемних жанрів за стисло наведеною ситуацією; створення діалогу на основі монологічного мовлення тощо.

Творча СР. Під час виконання цих вправ використовуються знання різного рівня узагальнення, без зазначення способів їх виконання. Вправи й завдання характеризуються високим ступенем пізнавальної самостійності студентів, виявом їхньої творчої діяльності. Вправи творчого типу передбачають заміну частин тексту відповідно до зміни ситуації спілкування; створення денотатних схем фахових текстів; перетворення одного жанру в інший; добір аргументів до двох протилежних тез; створення декількох варіантів продовження діалогу; доповнення діалогу додатковою інформацією, що змінює / не змінює результату спілкування; створення діалогу за проблемною ситуацією тощо.

Формування навичок самонавчання студентів у процесі навчання українськомовної дисципліни здійснюється за допомогою прийомів:

- роботи з фаховими текстами й текстами навчальних посібників з української мови за професійним спрямуванням (*самостійна репродуктивно-пошукова робота*: читання, конспектування, складання плану, заповнення таблиць, пошук відповідей на запитання, пошук невідомої інформації, виписування нових термінів, передбачення змісту за назвою параграфа, виділеними словами, формулювання запитань за заголовком; *тренувально-аналітична робота*: редагування документів і виправлення помилок за прочитаним матеріалом, порівняння інформації з двох підручників, добір правил до наведених вправ, аналіз таблиць і схем навчальної літератури, вилучення конкретної інформації з таблиці або схеми підручника; творчо-дослідницька робота: створення вправ, тестів, таблиць, схем за параграфом);

- раціонального способу запису наукової інформації (створення планів, виписок, тез, конспектування, анотування, реферування);

- запам'ятовування почутої або прочитаної інформації (структурування навчального матеріалу; створення схеми висловлювання; виділення головної та другорядної інформації тексту; виокремлення ключових слів; виконання різних видів переказу висловлювання);

- самоконтролю й самокорекції власної мовленнєвої діяльності (створення плану майбутньої роботи; порівняння виконаного завдання із запропонованим зразком, за алгоритмом; відповіді на запитання викладача, іншого студента за виконаною вправою; редагування фахових текстів або усного мовлення інших студентів; оцінювання результатів роботи за схемою «не вмів – умію»; запис ланцюжка своєї діяльності після виконання вправи; аналіз допущених помилок або створення рецензії на власну роботу);

- пошуку інформації (оцінювання наявної інформації за принципом «відоме – невідоме»; зіставлення змісту декількох джерел; робота з бібліографічними матеріалами, довідниками, словниками, сайтами; укладання списку літератури за певною темою).

Важливо, щоб перелічені прийоми формування навичок СР студентів носили комплексний характер і запроваджувалися на всіх етапах навчання: під час вивчення нового матеріалу, його закріплення, розвитку практичних умінь, у процесі повторення (позааудиторна самостійна робота) і контролю.

Більш високого рівня самостійної діяльності потребує від студентів участь в інтерактивних формах і методах навчання, що спрямовані на співпрацю учасників навчання й формування їхньої колективної самостійності. Інтерактивні методи вимагають від студентів усвідомлення цілей навчання, активізації мислення й поведінки, високого ступеня участі в мовленнєвій діяльності, самостійності у прийнятті рішень (О. Вербицький, О. Горошкіна, І. Дроздова, Л. Пироженко, О. Пометун, Т. Симоненко та ін.). Участь студентів в ігрових інтерактивних методах передбачає ґрунтовний підготовчий етап: самостійне повторення отриманого теоретичного матеріалу; пошук додаткової інформації з теми; виконання типових завдань з теми; вивчення рекомендованої літератури. При цьому

варто формувати в студентів навички самостійної організації своєї навчальної діяльності. Для цього їм надається можливість самостійно обирати завдання, ролі та визначати функції учасників ігрового навчання.

Широкі навчальні й розвивальні можливості має метод проектів, що передбачає певну сукупність навчально-пізнавальних прийомів, котрі дозволяють вирішити ту чи іншу проблему в результаті самостійних дій тих, хто навчається (Є. Полат) [3, с. 66]. Як доводить І. Дроздова, метод проектів завжди орієнтований на самостійну діяльність студента, формує вміння самостійно обирати різні рішення, шляхи отримання інформації, генерувати ідеї, прогнозувати їх розв'язання [1, с. 235–236].

Отже, СР студентів розглядається нами як невід'ємна частина процесу навчання українськомовної дисципліни у ВНЗ. Послідовність і системність запровадження СР ґрунтується на врахуванні психологічної готовності студентів, сформованості їхніх знань, умінь і навичок, рівня засвоєння загальних прийомів виконання самостійних дій. Уважаємо, що за умови дотримання перелічених вимог можна досягти ефективного результату у формуванні самостійності студентів.

Література:

1. Дроздова І.П. Наукові основи формування українського професійного мовлення студентів нефілологічних факультетів ВНЗ: [монографія] / І.П. Дроздова. – Х.: МНАМГ, 2010. – 320 с.
2. Зимняя И.А. Педагогическая психология: учебник для вузов / И.А. Зимняя. – [изд. 2-е, доп., испр. и перераб.]. – М.: Логос, 2001. – 383 с.
3. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования / [под. ред. Е.С. Полат]. – М.: Академия, 2000. – 270 с.
4. Фіцула М.М. Педагогіка вищої школи: навч. посібник / М.М. Фіцула. – К.: Академія, 2006. – 352 с.

Айгерім Қамбарова
(Талдықорган, Қазақстан)

«ПОЭЗИЯ ҚҰЛАГЕРІ» ІЛІЯС ЖАНСҮГІРОВТЫҢ ЖЕРЛЕСІ ЕКЕНІМДІ МАҚТАН ЕТЕМІН

Ағында менің Ақсуым,
Арқырап әлі ағарсын.
Ақиланған ашумен,
Ақтардың асқар сабасын...

Жыр алыбы, поэзия құлагері Ілияс Жансүгіров жайлы айтпас бұрын бір шумақ өлеңіне тоқтамау мүмкін емес.

Ілияс Жансүгіров 1894 жылы Алматы облысы Ақсу ауданында дүниеге келеген. Мен де Ілияс Атамның кіндік қаны тамған жердің тумасымын. Яғни Ақсу ауданы Жансүгіров ауылында дүниеге келдім. Бала кезімнен Ілияс атамның өлеңдері, дастандары, поэмаларынан сусындап өскендіктен Ілияс атамның шағармашылығының менім өмірімде алатын орны зор. Және де, қазір жоғары оқу орнына Ілияс Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университетінде оқып жатқаннан кейін Ілияс өмірі мен шығармашылығы жайлы білім ұштала түсті.

Биыл Ілияс Жансүгіровтың туғанына 120 жыл толды. Бұндай айтулы күнді Ақсу ауданы Жансүгіров ауылы мереке күндерін тамаша өткізді. Мереке Ілияс Жансүгіровтың өмірі мен шығармашылығына арналғандықтан өмір баянына сүйене отырып жасалған шағын музей де құрылды. Мерекелік арнайы концерттік бағдарлама ұйымдастырылып, Ілияс аталарына арналған жас ақындардың өлеңдері оқылды. Мерекелік бағдарламалар тұрғындардың жоғары бағасына ие болды. Мен де Ілияс атамның өмірі мен шығармашылығына тағы бір мәрте тенті болдым.

Ілияс Жансүгіровтың шығармашылығы көп қырлы, алуан сырлы. Ол поэзия, драма саласында өнімді еңбектеніп, өзіндік қолтаңбасы айқын көркем шығармалардың маржан шоғырын дүниеге келтірген құнарлы да тегеурінді қаламгер.

Поэзия, проза, драма салаларындағы шығармаларында өзі өмір сүрген ортадағы нақтылы өмір көріністерінен бастап, тарихи тақырыпқа арқау болды. Қандай тақырыпқа қалам тербеседе ел қамы, халық тағдыры жайлы жазды.

Ақын ретінде Ілияс шығармаларының шоқтығы шыңы оның поэмалары. Оның қаламынан туған «Күй», «Дала», «Күйші», «Құлагер» сияқты поэмалары қазақ поэзиясының інжу маржаны болып табылды. Ол қазақ әдебиетінде поэма жанрын түр мен мазмұн жағынан анағұрлым байытып, халық болмысын асқақтатып, рухты ситуацияларға ден қоя білді. Оның поэзиясында эпикалық серпін мен лирикалық сезім мінсіз тоғысып, ақынның дара қолтаңбасы айғақтап отырады.

Жансүгіров шығармалары өнерді дәріптеген туындылар. Ол осы шығармаларымен келешек ұрпаққа «Өнер адамның – асыл мұрасы», – деген ойын жеткізді. Ол өзінің өнерге деген құрметін, сый – сияпатын, үлкен махаббатын, өнердің әсерінен бойын жайлаған керемет сезімдерін өзінің өшпес ақындық өнерімен жеткізе білді. Адамдарды ерекшелендіретін, сақтап, қастерлеп, ұрпақтан ұрпаққа берілетін, ешбір бағасы жоқ, уақытқа, жауға бағынбас асыл мұра – өнер.

Ілияс ақын, лирик, жазушы, драматург десек, мен тағы эколог дер едім. Мен Биология мамандығында білім алып жатқандықтан Ілияс өлеңдеріндегі небір өсімдіктер мен жануарлар атауы, оларға деген теңеулерін қарап бұл салада да өз үлесін қосқан дер едім.

Шынайы дарын тірі, көрікті табиғатты сезіне отырып оның тылсымынан шыға алмастан, оны мүмкін-қадірінше одан әрі игергісі келетіндіктен, қаламын сілтей берді.

Қазақ ортасында өлең өнері ертеден-ақ ерекше орын алды десек, табиғатты жырлау кенже қалған тақырыптардың бірі. Ілияс мұны сезінбеуі мүмкін емес. Сезінді де, осы тақырыпқа ерекше ден қойды.

Ілиястың табиғат лирикасына орай жазылған қай өлеңін алып қарасаңыз да, ондағы стил өрнегі, қаламгерлік дара тұлғасы айқындалып тұрады.

Өлеңіндегі эпикалық кеңдік, теңеу, эпитет, метафора, градация, эпифора, анафора байлығы оның поэзиясындағы негізгі белгілері десек, дан халықтық, фольклорлық леп ескендей сезіледі. Олай болуы заңды да. Халқымыздың құт-берекесі дарыған, көне заманнан даналық пен ақындық мекені болған

Жетісу жерінің перзенті Ілияс бала күннен бастап өлең мен жырдың қойнауында туып, сонда өсіп-өркендеген.

Нәтижесінде, нағыз халықтық пафоста, танымдық-білімдік тұрғыдан берері мол, этнографиялық ғылым саласына жақын жазылған өлеңді оқып тамашалаймыз.

Ақ үйге алты қанат келсем кіріп,
Босаға, маңдайша мен табалдырық,
Кереге алты жапсар, алпыс уық,
Шаңырақ, күлдіреуіш оған жуық.
Құр, таңғыш, басқұр, арқан, екі аяқ бау,
Төрт ірге, есік жабық, ши туырлық,
Он бес бау ішкі-сыртқы белдеу, желбау,
Тұскиіз көрпе, көпшік, шай шымылдық
Текемет, жастық, шапан, кілем, сырмақ,
Алаша, бешпет, көйлек, сәлі бөрік,
Самаурын, үстел кесе, шәйнек, шәугім,
Дөдеге, сандық, кебеже, ақ түндік...[1].

Бұрын-соңды мұндай өлең жазылмаған. Бұл қазақ поэзиясындағы жаңа серпін, жаңа үрдіс.

Бұл-өлең үлгісін Ілияс жас шағында жазған. Қазірде ұмытыла бастаған үй-жабдығын өлеңмен өріп, атауын атап, түсін түстеп беру Ілияс шығармаларын ерекше ажарландырады. Осы тұрғыда жазылған өлең үлгілері Ілияс поэзиясында кейінгі кезеңдерде берік орын алған.

«Жетісу суреттері» өлеңі Ілиястың ең айшықты шығармаларының бірі. Өз тұрғысында М.Әуезов бұл шығарманы бағалап, былай деген еді: «Мен Ілиясты бұрын білуші ем, өлеңдерін оқып жүретінмін. Бірақ оның шын мағынасында дарынды ақын екенін мойындағаным сол «Жетісу суреттері» өлеңін оқығаннан кейін» дейді. «Жетісу суретінде» ақын 52 тіршілік иелерін атап өтеді. Өлең жолдары былай келеді:

Мінеки. Алатауға біткен торғай:
Қара, боз, суық, бұқпас, сипті, шымшық,
Шапшақай, майлық, маубабұқа, шөже,
Тоқылдақ, сан-сапалақ атаулысы...

Ал аңдар атаулысы: сілеусін, ілбіс, аю, бұғы, бұлан, қасқыр шибөрі, қарсақ, сусар, бұлғын, жанат таутеке, арқар, қарақұйрық, суыр, марал т.б. Жыртқыш құстар: тазқара, балтажұмар, құмай жұртшы, су бүркіт, лашын, тұйған, тұнжыр, тынар, мықи, ителгі, бәрпі, қырғи, тұрымтай, бидайық, бүркіт, тығанақ тағы басқа да құстар мен қазірде ұмыт болған ағаш-шөптердің атаулары өлеңде ерекше жарасым тауып, табиғи түрде орын тапқан.

Долана, ұшқат, шетен, ырғай, арша,
Ақ сасық, қызыл қайың, барша, шынар.
Шығанақ, сөңке, терек, сөгет, емен,
Үйеңкі, сырғай, балғын, тораңғылар,
Сарыағаш, түйеқұйрық бауыр құрттар,
Қараған, бозқараған, шеңгел, шілік,
Сықылды ағаштардың талайы бар... [2].

– деп, Жетісудың бай, шүйгін табиғатын жырға қосады. Тегінде, «Жетісу суреттері», «Жалпы сын», «Тау суреті», «Жетісудағы су суреті», «Жетісу жәндігі», «Жер түгі», тәрізді бес бөлімнен, 333 жолдан тұратын көлемді туынды. Бұл шығарма асқан шебердің қолынан шыққан, құлпырып жайнаған, ерекше пафоспен жазылған қазақ поэзиясындағы еш қайталанбас құнды поэзиялық мұра.

Ілияс Жансүгіров туралы бірде Ғабиден Мұстафин былай деген – «Ілиястікі бабы табылған, лениндік идеямен суарылған, адамшылық ең жоғары арманға – коммунизм көктеміне самғаған, қажымайтын, кір шалмайтын жарқын талант».

Осындай асқан талант иесі жыр алыбы, поэзия құлагері Ілияс Жансүгіровтың кіндік қаны тамған жерден, топырағынан нәр алып өскенімді мақтан етемін!

Әдебиеттер:

1. І.Жансүгіров. Өлеңдер мен дастандар. – Алматы: Жазушы, 2009.
2. І.Жансүгіров. Өлеңдер жинағы. (1931-1937). – Алматы: Жазушы, 2002.

**Ілона Марченкова
(Миколаїв, Україна)**

ЛЕКСИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВЕДЕННЯ КОМЕРЦІЙНОЇ ПЕРЕПИСКИ ТА ЗБЕРЕЖЕННЯ ЇХ ПРИ ПЕРЕКЛАДІ

Основне призначення офіційно-ділового стилю, а саме до нього належить комерційне листування (додано мною – І.Ю.М.), – регулювати офіційні ділові стосунки та обслуговувати громадянські потреби людей у типових ситуаціях [1, с. 25].

Роль посередників, які допомагають впорядкувати такі стосунки, виконується штатними працівниками (юрисконсультами). Ці люди повинні добре володіти адміністративно-канцелярським стилем мови та мовлення, який широко використовують у професійно-виробничій сфері, правових відносинах і справникарстві.

У сучасному вигляді інститут юрисконсультів сформувався на початку ХХ століття. За визначенням Малого енциклопедичного словника Брокгауза і Ефрона [2] юрисконсульт це юристи при державних і громадських установах та приватних підприємствах, що дають свої висновки з приватно-правових питань, які виникають у діловодстві цих установ, і виступають на суді як повірені [3].

Ділова сфера є однією з життєво важливих сфер діяльності людства. Саме за допомогою ділових паперів, документів, листів встановлюються офіційні, службові, ділові, партнерські контакти між закладами, підприємствами, установами, державами, а також налагоджуються приватні стосунки між людьми [4].

Зацікавленість до проблеми перекладу ділової кореспонденції з боку лінгвістів і їх усестороннє вивчення є в

курси теорії і практики досить розповсюдженими [5], в останні роки ним активно цікавиться лінгвістика тексту. Такі широко відомі лінгвісти, як А.Д.Швейцер, Я.І.Рецкер, Л.С.Бархударов, А.В.Федоров, Е.М.Басс, Т.Е.Черновець, Л.П.Дубіна, В.Ю.Захаревич, R.Chapman, A.Ashley і багато інших присвятили дослідженню перекладу бізнес кореспонденції свої численні статті та монографії. Проте, проблема перекладу ділових листів продовжує залишатися актуальною.

Беручи все вищенаведене до уваги, доходимо висновку, що перекладачі комерційної сфери повинні бути не тільки добре підготовленими та обізнаними у своїй справі, але й повинні володіти лексичним матеріалом, з яким доводиться працювати і постійно його вдосконалювати, розвивати, запам'ятовувати нові лексичні конструкції, щоб не втрачати кваліфікацію і бути у перших професійних рядах.

Лексичні помилки пов'язані з незнанням значень слів і стійких виразів, тому таке незнання обумовлює їх неправильне вживання у мові. При виборі слова слід враховувати не тільки значення, яке йому властиве в літературній мові, а й лексичну сполучуваність. Далеко не всі слова можуть сполучатися одне з одним. Межі лексичної сполучуваності визначаються семантикою слів, їх стилістичною приналежністю, емоційним забарвленням, граматичними властивостями і т. д. [6].

Найбільш поширеними в ділових комерційних текстах є такі лексичні помилки [7; 8; 9]:

1. Неправильне використання слів-термінів. Зазвичай терміни закріплені за однією спеціальністю. Однак вони можуть переходити з однієї галузі знання в іншу, зберігаючи своє первинне значення або збагачуючись новими смисловими відтінками. Терміни, що знайшли широке вживання в різних галузях знання, втрачають свій вузькоспеціальний характер. Нерідко вони переходять в розряд "книжкових" слів, які не закріплені за будь-якою вузькою сферою вживання або яким-небудь окремим видом писемного мовлення.

2. Недоречне або невиправдане вживання іноземних слів. Зараз багато хто має схильність до іноземних слів, навіть не знаючи іноді їх точного значення. Іноді контекст не приймає іноземне слово. Немає сенсу використовувати іноземне слово, якщо є український термін, що позначає дане поняття. Вживання іноземної лексики має бути обумовлено вимогою необхідності, доцільності і точності слововживання.

3. Вживання архаїзмів. Архаїзми – слова, які називають існуючі реалії, але витіснені з яких-небудь причин з активного вживання синонімічними лексичними одиницями, – повинні відповідати стилістиці тексту, інакше вони абсолютно недоречні.

4. Плеоназм і тавтологія. Однією з поширених помилок в ділових текстах є плеоназм – використання надлишкових, непотрібних з точки зору змісту слів. Іншою проблемою є тавтологія – повтор однокоренових слів у межах одного словосполучення. Ця стилістична помилка робить мову важкою і ускладнює розуміння тексту.

5. Нерозрізненне вживання паронімів – слів, досить близьких за звуковим складом і звучанням, але різних за значенням.

6. Помилки у вживанні синонімів. Синоніми збагачують мову, роблять нашу мову образною. У синонімії може бути різна функціонально-стилістична забарвленість. Вживання одного з синонімів без урахування його стилістичного забарвлення може привести до мовної помилки. Розрізняючись відтінками лексичного значення, синоніми можуть висловлювати різний ступінь прояву ознаки, дії. Але, навіть позначаючи одне і те ж, взаємозамінюються в одних випадках, в інших синоніми замінюватися не можуть – це веде до мовної помилки.

Будь-яка ділова мова характеризується наявністю ряду особливостей. І щоб іноземець мав змогу правильно сприймати і розшифровувати останні потрібні перетворення, за допомогою яких можна здійснити перехід від мовних одиниць оригіналу до одиниць перекладу. Отже, без допомоги перекладацьких (міжмовних) трансформацій не обійтися. Вони розглядаються в перекладі як прийоми передачі інформації, які може використовувати транслятор при перекладі різних текстів, у тих випадках, коли словниковий відповідник відсутній.

Лексичні трансформації використовуються головним чином через те, що об'єм значень лексичних одиниць мови оригіналу та мови перекладу не співпадає. Вони описують формальні і змістовні відносини між словами і словосполученнями в оригіналі і перекладі. Немає таких двох мов, чий смислові одиниці – морфеми, слова і стійкі словосполучення – повністю співпадали б у всьому об'ємі своїх значень.

Треба зазначити, що існує декілька класифікацій лексичних трансформацій. У В.Н.Комісарова – одна, у Я.І.Рецкер – інша, у Л.А.Черняхівської – третя і т.д. Проте на їх основі виділімо основні, найбільш розповсюджені.

Транскрипція і транслітерація – це способи перекладу лексичної одиниці оригіналу шляхом відтворення її форми за допомогою букв мови перекладу. При транскрипції відтворюється звукова форма іншомовного слова, а при транслітерації його графічна форма (літерний склад). Провідним способом в сучасній перекладацькій практиці є транскрипція із збереженням деяких елементів транслітерації.

Калькування, або, як його ще називають дослівний чи буквальний переклад, використовується для перекладу нових слів чи термінів, коли відповідником простого чи складного слова або терміну вихідної мови в цільовій мові вибирається, як правило, перший за порядком відповідник у словнику. Частіше за все він застосовується при перекладі складних слів термінів.

Лексико-семантичні заміни – це спосіб перекладу лексичних одиниць оригіналу шляхом використання в перекладі одиниць мови перекладу, значення яких не співпадає із значеннями початкових одиниць, але може бути виведене з них за допомогою певного типу логічних перетворень. Основними видами подібних заміни є конкретизація, генералізація і модуляція (смисловий розвиток) значення початкової одиниці.

Конкретизація – це заміна слова або словосполучення мови оригіналу з ширшим значенням словом або словосполученням мови перекладу з вузьким значенням. Генералізація – заміна одиниці мови оригіналу, що має вузьке значення, одиницею мови перекладу, яка має ширше значення.

Модуляція або смисловий розвиток – це заміна слова або словосполучення мови оригіналу одиницею мови перекладу, значення якої логічно виводиться із значення початкової одиниці. Найчастіше значення співвіднесених слів в оригіналі і перекладі опиняються при цьому зв'язаними причинно-наслідковими відносинами.

Лексичні трансформації дуже часто використовуються при перекладі слів-реалій, назв, власних імен, іншомовних слів, різноманітних аббревіатур та інших речей, що мають відношення до ділової кореспонденції. При перекладі власних назв перекладач також використовує лексичні трансформації. Майже усі географічні назви мають традиційні відповідники у мові перекладу. Їх можна знайти у перекладних словниках. Переклад назв фірм також становить певні труднощі. Ініціали або скорочення імен – це одна складність, яку можна зустріти при перекладі ділової кореспонденції. Зазвичай, ініціали подаються у текстах після того, як попередньо вже було подано повне ім'я. При перекладі поштової адреси слід пам'ятати, що в певних мовах адреса подається у порядку елементів,

зворотному порядку елементів в українській адресі. Саме тому при перекладі слід змінювати порядок елементів адреси відповідно до норм, що існують у мові перекладу. Дуже часто при перекладі ділової кореспонденції перекладачеві доводиться зустрічатися з аббревіатурами та скороченнями. Значна кількість скорочень – омонімічні, тобто мають різні значення при тотожності графічної форми. Їх можна перекладати за допомогою такої лексичної трансформації як транслітерування або транскрибування [8; 9; 10]:

В чистому вигляді перекладацькі трансформації (перетворення) використовуються нечасто. Більш типовими є комбінації трансформацій різного типу.

Література:

1. Зубков М. Г. Сучасна ділова мова за професійним спрямуванням: Навчальний посібник. – Х.: Факт, 2006. – 496.
2. Електронний ресурс. – Режим доступу: http://slovari.yandex.ru/~книги/Брокгауз_и_Ефрон/Юрисконсульты (20 вересня 2014 р.).
3. Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki/Юрисконсульт> (20 вересня 2014 р.).
4. Електронний ресурс. – Режим доступу: http://theoldtree.ru/inostrannye_yazyki_i_yazykoznanie/osoblivosti_perekladu_dilovix_listiv.php (20 вересня 2014 р.).
5. Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://bibliofond.ru/view.aspx?id=599715> (20 вересня 2014 р.).
6. Електронний ресурс. – Режим доступу: http://ua-referat.com/Причины_мовних_помилко_Використання_наукових_термінів (20 вересня 2014 р.). http://ua-referat.com/Розгляд_офіційно-ділового_стилю_як_функціонального_стилю_p (20 вересня 2014 р.).
7. Електронний ресурс. – Режим доступу: http://assmbl.ru/i_n_o_s_t_r_a_n_n_y_e_y_a_z_y_k_i_i_y_a_z_o_s_o_b_l_i_v_o_s_t_i_p_e_r_e_k_l_a_d_u_11.php (20 вересня 2014 р.).
8. Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://ua.convdocs.org/docs/index-99212.html?page=3> (20 вересня 2014 р.).
9. Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://ukrefs.com.ua/print:page,1,216043-Principy-sostavleniya-kommercheskoj-perepiski.html> (20 вересня 2014 р.).
10. Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://kref.ru/infoenglish/140169/8.html> (20 вересня 2014 р.).

Валерія Муратова
(Миколаїв, Україна)

КРИТИКА ПЕРЕКЛАДУ: ПРОБЛЕМИ ТА ПІДХОДИ

Причини початку наукового вивчення критики перекладу різноманітні. З одного боку, міжнародні контакти, які щороку стають більш жвавими та вимагають високої якості перекладу у найрізноманітніших сферах: медичні інструкції, консалтингові операції тощо. З іншого боку, вчені сподіваються, що поглиблення перекладацького аналізу та розширення його дослідження у науковому середовищі, сприятиме покращенню якості перекладу. Крім цього, дослідження критики перекладу матиме велике значення в освіті, а саме: у підготовці майбутніх кваліфікованих перекладачів: „*das Sprachbewusstsein zu schärfen und den sprachlichen wie den außersprachlichen Horizont auch des Beurteilens zu erweitern*” [4, с. 7].

Одним з перших видів перекладацького аналізу можна вважати рецензії на перекладені твори. Проте більшість з таких рецензій не вважається критикою перекладу, а тільки самостійним текстом. Причини різні і пояснюються браком часу або нерозумінням вихідної мови. Отже, більшість перекладених творів оцінюються за перекладом, а не за тим, що, і як пишуть автори вихідної мови. Оптимальним рішенням у такій ситуації буде співпраця внутрішнього рецензента та перекладача.

Потрібно зазначити, що першим об'єктивним підходом до критики перекладу є теорія Катаріни Райс (1970). Її текстово-типологічний підхід до критичного аналізу перекладу охоплює водночас мовні, екстралінгвальні й культурологічні труднощі перекладацької діяльності. Основними принципами теорії можна вважати „*Objektivität der Beurteilung zu gewährleisten*” та „*subjektive Bedingtheit [von Übersetzungskritiken] offenzulegen*” [4, с. 8]. Відповідно до цього підходу, дослідниця виділяє тексти, які вона називає «*змістовними*»; тексти, що визначаються формою та способом викладу головної думки; тексти, які залежать від спрямованості на того, чи іншого читача. При цьому, критика повинна мати не тільки мету, а й підходити до перекладу конструктивно. Це означає, що рецензенти мають виявити, чому / як перекладач обрав той чи інший варіант. Крім того, необхідним є забезпечити альтернативні варіанти перекладу. Отже, критик перекладу не спирається, в першу чергу, на перелік помилок перекладача, а демонструє гарні рішення з перекладу та об'єктивно обґрунтовує, чому його вибір є кращим.

Наступним підходом до критики перекладу є прагмалінгвістична теорія Юліани Хаус (1981). Дослідниця ретроспективно порівнює вихідний текст і переклад, а потім вимірює стилістичну і функціональну еквівалентність обох [1, с. 37]. Заради забезпечення еквівалентності вихідний текст й текст перекладу повинні виконувати однакову функцію й реалізовувати її відповідними стилістичними засобами.

Третім підходом до перекладацької критики можна вважати теорію Ван ден Брока, розроблену в 1985 році. Принципи зазначеної теорії відображено у статті „*Second Thoughts on Translation Criticism. A Model of its Analytic Function*” та ґрунтуються на трьох етапах. На першому етапі рецензент проводить аналіз вихідного тексту та поділяє його на так звані «*текстемі*» [6, с. 58], які надалі порівнюються з текстами перекладу. На третьому етапі дослідник проводить порівняльний аналіз розбіжностей на всіх рівнях мови відповідно до обраних текстом. Цей підхід отримав назву полісистемного й охоплює майже всі рівні мови.

Редагування перекладу, тобто вдосконалення вже наявного його варіанта, буває двох типів. По-перше, це авторське редагування, коли редактором свого тексту виступає сам перекладач. По-друге, це редагування готового тексту, яке здійснює інша людина, тобто редактор чи сам перекладач. Саморедагування, здійснене автором, та редагування того ж повідомлення професійним редактором, повинні доповнювати одне одного, адже обидва види правок спрямовані на поліпшення якості тексту, досягнення його довершеності. Процес редагування та перевірки можна переділити на такі етапи:

- 1) ознайомлення з текстом оригіналу та перекладу;

2) звірення тексту перекладу з вихідним текстом: це послідовна, ретельна перевірка відповідності кожного слова, кожної фрази перекладу вихідному тексту, єдності використаної термінології, логіки викладу. Цей етап передбачає роботу зі словниками, довідниками, мережею Інтернет, консультації колег та фахівців тієї чи іншої галузі;

3) внесення смислових і стилістичних правок; оформлення тексту відповідно до граматичних, орфографічних, пунктуаційних, синтаксичних норм.

4) завершальний етап – порівняння попереднього тексту з його новим варіантом, остаточна перевірка тексту.

Не зважаючи на різноманітні теорії стосовно тлумачення поняття «перекладу», спільним залишається визначення головного завдання перекладача – максимально повна передача змісту оригіналу. Розкриваючи специфіку окремого підвиду перекладу, спеціальна теорія перекладу вивчає три ряди факторів, які повинні враховуватися при описі перекладу:

- приналежність оригіналу до певного функціонального стилю може впливати на характер перекладацького процесу та вимагати від перекладача використання особливих методів та прийомів;
- необхідність вибору таких мовних засобів, які характеризують аналогічний функціональний стиль вже в мові перекладу;
- перекладацькі особливості, які пов'язані як із загальними розбіжностями між мовними ознаками аналогічних функціональних стилів такого типу.

Окрім розглянутих підходів слід окремо зупинитися на перекладацьких помилках, вивченням яких займалася свого часу ще К. Норд [3]. Слідом за К. Норд виділяємо серед усіх проблем перекладу три найголовніші. Першим видом помилок є прагматичні, тобто ті, що пов'язані з позамовною ситуацією та екстралінгвальними чинниками. Такі помилки майже неможливо виправити перекладачеві самостійно, оскільки він просто їх не бачить. У такий спосіб, необхідним є втручання іншого перекладача або рецензента, який володіє більш високою кваліфікацією й здатний ухопити особливості контексту та позамовної ситуації. Наступним типом помилок є культурні. Для кращого розуміння такого виду помилок можна навести яскравий приклад з лінгвокраїнознавчих реалій: німецька лексема *Dirndl* не має еквівалента в українській мові, проте перекласти її можливо, застосовуючи опис чи компенсацію – *німецький традиційний жіночий одяг (найчастіше у Баварії)*. Відповідно до цього, культурні або культурологічні помилки перекладу пов'язані перш за все із відсутністю відповідних еквівалентів в іншій мові, чи у невідповідності культурних явищ та реалій в обох мовах.

І, нарешті, останній тип помилок, який перекладач здатний виправити самостійно при більш ретельному дослідженні свого тексту, – мовні помилки. Саме ці негарзди стилістичного й орфографічного апарату притаманні більшості перекладачам, але при повторній корекції й рецензуванні підлягають виправленню.

І останнє: розглянуті матеріали, статті зарубіжних науковців та перспективні розвідки окреслюють стан розвитку перекладацького аналізу як такого, сприяють подальшому дослідженню різних напрямів науки. Тому необхідним вважається подальша організація й впровадження науково-практичних конференцій на теренах України. Крім того, розглянуті праці зацікавлять не тільки професійних дослідників та перекладачів, а також і студентів, які збираються писати курсові роботи та дипломні проекти.

Література:

1. House, Juliane. A Model for Translation Quality Assessment // *Pragmatics at Work: The Translation of Tourist Literature* / Juliane House. – Tübingen: Gunter Narr Verlag, 1981. – S. 81-102.
2. House, Juliane. Translation Quality Assessment. In: Chesterman, Andrew (Hrsg.) / Juliane House. – Helsinki: Loimaan Kirjapaino Oy, 1989. – S. 157-161.
3. Nord, Christiane. Textanalyse und Übersetzen – Theoretische Grundlagen, Methode und didaktische Anwendung einer Übersetzungsrelevanten Textanalyse / Christiane Nord. – Heidelberg: Julius Groos Verlag, 1991. – 283 S.
4. Reiß, Katharina. Möglichkeiten und Grenzen der Übersetzungskritik – Kategorien und Kriterien für eine sachgerechte Beurteilung von Übersetzungen / Katharina Reiß. – München: Max Hueber Verlag, 1986. – 124 S.
5. Reiß, Katharina. Übersetzungstheorie und Praxis der Übersetzungskritik. In: Königs, Frank G. Übersetzungswissenschaft und Fremdsprachenunterricht – Neue Beiträge zu einem alten Thema/ Katharina Reiß. – München: Goethe-Institut, 1989. – S. 71-93.
6. Van den Broeck, Raymond. Second Thoughts on Translation Criticism. A Model of its Analytic Function. In: Hermans, Theo (Hrsg.) / Raymond Van den Broeck. – London/Sydney: Croom Helm, 1985. – S. 54-62.

Людмила Фурсова
(Житомир, Україна)

СПОСОБИ РОЗКРИТТЯ СЕМАТИКИ ЕКОНОМІЧНОГО ТЕРМІНА (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛОМОВНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ЛІТЕРАТУРИ)

Хоча до розкриття семантики термінів науковці вже звертались [1; 2], проте не досліджувалась роль різних контекстів у визначенні економічних лексем. Метою наших розвідок є порівняльний аналіз способів розкриття семантики економічних термінів.

“Реальне розуміння слова стає можливим лише в тексті чи дискурсі, які відображають кінцеві змістові відношення для кожного з його складників” [3, с. 35]. Звідси, незалежно від того полісемантичний чи моносемантичний термін, йому однаково необхідний контекст, де в цілому мовному відрізку актуалізуються потрібні значення.

Досить об'єктивну характеристику значеннєвої диференціації лексеми можна одержати шляхом аналізу умов функціонування її ЛСВ у мові: “розходження між лексико-семантичними варіантами слова знаходять своє вираження... в різній сполучуваності з іншими словами” [4, с. 157]. Завдяки різниці у сполучуваності термінів і нетермінологічному оточенні загальних слів вважаємо, що внутрішній мікроконтекст допомагає фахівцю диференціювати термін від нетерміна. Приміром, сполучення лексеми *cover* з прикметниками *open, full, short* у підмові економіки передають значення: “*відкритий поліс*”, “*повне покриття*”, “*компенсація продавця цінних паперів*”

без покриття покупкою ф'ючерсного контракту» [5, с. 143]; у повсякденній мові їм відповідає ширша семантика: «відкритий конверт», «повний конверт», «короткий конверт» [6, с. 313]. Так, найближче оточення загальнономовної одиниці *cost* складають слова *high, low, full* [6, с. 306]; термін *cost* уживається з іншими означеннями *carrying, opportunity, production, shortage* [5, с. 136, 138, 139]. Отже, не зважаючи на те, що економічні одиниці сусідять з іншими, або з аналогічними словами, що їй відповідні загальнолітературні лексеми, спеціаліст легко декодує такі узуальні терміни, бо вони зафіксовані лексикографічними джерелами і є невід'ємною частиною професійного лексикону. Наприклад, термін *cost* в оточенні: *carrying, shortage, opportunity* [7, с. 552, 620] позначає «виплати», адекватними показниками цього ЛСВ є вказані атрибути, завдяки яким інші значення даної лексеми: «ціна», «вартість», «собівартість» залишаються незатребуваними. Лексичний контекст закріплює за полісемантом *cost* тільки одне словозначення. Таким чином, мікроконтекст є засобом добору потрібного спеціального значення, допомагає вирішити проблему термінологічної полісемії.

Макроконтекст забезпечує деталізоване визначення терміна [8, с. 12-13]. В спеціальних текстах для розкриття понять використовують визначення, що включає головний елемент – мікродефініцію, від якого залежать всі інші елементи [8, с. 8]. За обсягом вона співпадає з реченням і передає найбільш точну інформацію про об'єкт. Мікродефініція складається з ядра і специфікатора [9, с. 61]. На підставі функціонально-значеннєвих критеріїв виділяємо 5 типів специфікаторів [8, с. 9]: 1) характерологічний повідомляє про постійні властивості явища: «*Under an exclusive distribution strategy, the supplier agrees to sell its product only to a single wholesaling middleman and/or retailer...*» [10, с. 318]; 2) генетичний інформує про спосіб, причину утворення явища: «*Promotional allowances are price reductions granted by a seller in payment for promotional services...*» [10, с. 281]; 3) конструктивний повідомляє про будову явища: «*Wholesaling, or wholesale trade consists of the sale, and all activities directly related to the sale, of goods...*» [10, с. 330]; 4) функціональний повідомляє про призначення предмета, його здатність учиняти певні дії, операції: «*Business products are intended primarily for use in producing other products...*» [10, с. 169]; 5) екземплярний включає перелік, приклади, вказівки на основні підкласи, що складають даний клас: «*A brand is a name, term, symbol, and/or special design that is intended to identify the goods or services of one seller or group of sellers*» [10, с. 210]. Ілюстрації характерологічного, конструктивного і функціонального специфікаторів свідчать про особливість мікродефініції в економічному тексті: можливій відсутності ядра.

Компоненти визначення, залежні від мікродефініції, називаємо екстенсифікаторами чи деталями. Вони слугують для розширення поняття про предмет визначення шляхом повідомлення відмінних ознак [8, с. 11]. Екстенсифікатор – це додатковий специфікатор, представлений окремим реченням [8, с. 11]. Семантичні різновиди деталей збігаються з типами специфікаторів. Наприклад: «*A broker is an independent agent wholesaling middleman that brings buyers and sellers together and provides market information to either party*» – мікродефініція. Екстенсифікатор 1: «*Most brokers work for sellers, although a small percentage represent buyers*». Екстенсифікатор 2: «*Brokers have no authority to set prices*». Екстенсифікатор 3: «*They simply negotiate a sale and leave it up to the seller to accept or reject the buyer's offers*». Екстенсифікатор 4: «*They also furnish considerable market information regarding prices, products, and general market conditions*» [10, с. 343]. Структура наведеного тексту складається зі значеннєвого центра і чотирьох деталей різних рангів. Мікродефініція подає загальні відомості про «брокера»: його родову приналежність – «незалежний агент», «оптовий посередник» і важливу відмінну ознаку – «який допомагає продавцю і покупцю зустрітись і забезпечує кожну зі сторін ринковою інформацією». Деталі містять конкретизуючу інформацію про об'єкт: повідомляють про характерні властивості «брокера», але знаходяться в різній залежності від значеннєвого ядра: перший і другий відносяться до ядра, а третій і четвертий – до екстенсифікатора 2. Отже, поняття «broker», що вводиться мікродефініцією, розкривається лише у сукупності всіх деталей, кожна з яких вносить новий блок інформації, допомагаючи зняти невизначеність знань читача про окремі сторони об'єкта, що характеризується.

«Найбільш повну об'єктивну картину» дає «лише дискурсивний аналіз, який містить окрім функціонально-семантичних досліджень, також дослідження комунікативно-прагматичних і соціокультурних факторів» [11, с. 27]. «Для встановлення повного взаєморозуміння між відправником і одержувачем недостатньо лінгвістично оформленого повідомлення (чи серії повідомлень = тексту). Для слухача необхідна опора, яку він знаходить у такому екстралінгвістичному факті, як «пресупозиція» – лінгвістично неоформлена частина тексту. Також необхідний комплекс відомостей... «знання світу» чи енциклопедичні знання» [12, с. 26]. «Лінгво-соціальний контекст утворюється не тільки всіма способами вираження – мовними і позамовними (слова, жести і т.п.), але і цілком всією ситуацією, що оточує слово і визначає його зміст» [13, с. 97]. Вважаємо, що зміст узятого окремо економічного терміна, як фрагмента словника, не можливо встановити однозначно. Термін поза контекстом не передає спеціальної інформації і, отже, не має визначеного змісту [14, с. 8]. Так, термін *inflation* містить лише інформацію, змістом якої є значення «знеціннення» [15, с. 236], отримане внаслідок семантичної трансформації загального значення цієї лексеми, що засноване на метонімічному переносі по асоціації з результатом дії «роздування», «здуття» [6, с. 729; 16, с. 141]. Без контексту не відомо, про яку саме «інфляцію» йдеться: «грошову», «попиту», «купівельної спроможності» [15, с. 236 – 237] чи «інфляцію» в її метафоричному вживанні, наприклад, «інфляцію ідей», «інфляцію духовних цінностей» [6, с. 729] чи мається на увазі вихідна загальнолітературна семантика лексеми. Таким чином, не визначений навіть тип значення – науковий чи повсякденний. «Текст, фіксуючи не тільки відбір і комбінування мовних одиниць, але й їх можливу модифікацію, одночасно містить у собі... ідентифікатори, що «відзначають» можливість реалізації мовною формою співвідношення з екстралінгвістичною реальністю, на яку й опирається реципієнт при сприйнятті використаних у тексті одиниць» [3, с. 69]. Тому, у висловленні: «*You see, Argentina is experiencing a runaway inflation*» [17, с. 130] на основі імпліцитного контексту, обумовленого сумою економічних знань, спеціаліст визначає економічний характер явища, зіставляючи інформацію про географію інфляції (ідентифікатор *Argentina* – «Аргентина») та характер її протікання (ідентифікатор *runaway* – «що не піддається контролю»). Проте, лише у сполученні зі змістом наступного тлумачення: «*By that we mean that the value of its currency is falling at an astonishingly rapid way*» [17, с. 130] розкривається повне визначення терміна: йдеться про «грошову інфляцію». «Полісемантичні одиниці в значенні терміна максимально конкретизуються і маркуються екстралінгвістичною ситуацією» [18, с. 68]. У більш розширеному контексті: «*How rapid? In January, 1989... Inflation such as the kind that struck Argentina destroys the lives of many people*» [17, с. 130] зміст терміна визначається ще повніше, бо повідомляється про час протікання явища («1989 рік»), неминучий зв'язок інфляційних процесів з соціальними потрясіннями («руйнує життя багатьох людей»). Така додаткова інформація розширює конкретний зміст термінодиниці. Кожен читач реконструює запропоновану автором модель світу дещо по-своєму, в особливому, його власному варіанті, синтезуючи те, що знаходить в тексті, з тим, що має у власному читачьому і

життєвому досвіді. Існуючі в тексті образи, контрасти, які виражені експліцитно, дозволяють здогадатися про пропущене та те, що мається на увазі. Сполучуваність *inflation* з *runaway* додає терміну метафоричності, допомагає віднайти прихований компонент значення терміна *inflation* – виявляє на екстралінгвістичному рівні стихійний характер феномена, його об'єктивну обумовленість капіталістичною системою в нелегких умовах 1989 року. Адресант також в змозі передбачити глибокі порушення в структурі суспільного виробництва самої країни і у світових господарських зв'язках. Завдяки відтворенню засобами тексту та тезауруса читача виконується основна умова ефективності зв'язку: максимум повідомлення при мінімумі сигналу. Бачимо, яку велику роль відіграє тезаурус читача і його розширення в процесі читання. Отже, виходячи з лінгво-соціального контексту, ми визначаємо приналежність лексеми *inflation* до економічної субмови, виявляємо її ситуативне значення як «знецінення грошей» та ряд викликаних інфляцією негативних процесів у певний історичний період.

Отже, зміст економічного терміна розкривається тільки через його реальне функціонування у внутрішньому, понятійному, макро – та глобальному контекстах. Проте, найповніше визначення подається лише з урахуванням всієї сукупності умов протікання комунікації – лінгво-соціального контексту: в оточенні лексичної одиниці, мікродефініції та екстенсифікаторів, включаючи аналіз екстралінгвістичних факторів.

Перспективним у нашому дослідженні є застосування використаної методики для аналізу інших терміносистем.

Література:

1. Карбовничий І.А. Информационно-семантические свойства английских терминов права // Семантика языковых единиц: Доклады 5-й междунар. конф. – М.: Физкультура, образование и наука, 1996. – Т. 1. – С. 68-70.
2. Даниленко В. П. Русская терминология. Опыт лингвистического описания. – М.: Наука, 1977. – 246 с.
3. Полюжин М.М. Функциональный і когнітивний аспекти англійського словотворення. – Ужгород: Закарпаття, 1999. – 240 с.
4. Смирницкий А.И. Лексикология английского языка. – М.: Изд-во лит-ры на ин-х языках, 1956. – 290 с.
5. Англо-русский словарь по экономике и финансам / Сост. А.В. Аникин. – Санкт-Петербург: Экономическая Школа., 1993. – 590 с.
6. Longman Dictionary of Contemporary English / Director: D. Summers. – 3-d ed. – Barcelona: Cayfosa-Quebecor, 2001. – 1753 p.
7. Fundamentals of corporate finance / S.A. Ross, R.W. Westerfield, B.D. Jordan. – 3-nd. ed. – USA: Irwin, 1995. – 779 p.
8. Longman Business English Dictionary / D. Summers. – Barcelona: Cayfosa-Quebecor, 2001. – 533 p.
9. Никитин М.В. Основы лингвистической теории значения: Учебное пособие. – М.: Высшая школа, 1988. – 168 с.
10. Stanson W.J., Etzel M.J., Walker B.J. Fundamentals of Marketing (series in marketing). – 9-th ed. – USA: Mc Graw Hill Inc., 1991. – 668 p.
11. Гусаренко С.В. Дискурсивный анализ в судебно-филологической экспертизе // Лингвистические и экстралингвистические проблемы межкультурной коммуникации: Мат. науч. регион. конф. – Ставрополь: СГУ, 2000. – С. 26-28.
12. Городецкая И.Е. Текст как единица коммуникации // Лингвистические и экстралингвистические проблемы межкультурной коммуникации: Мат. науч. регион. конф. – Ставрополь: СГУ, 2000. – С. 25-26.
13. Мыркин В.Я. Типы контекстов. Коммуникативный контекст // Филологическая наука. – М., 1978. – № 1. – С. 95-100.
14. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. – М: Советская Энциклопедия, 1966. – 607 с.
15. Девкин А.П. Определение и объяснение как композиционно-речевые формы в английских научных и научно-популярных текстах: Автореф. дис... канд. филол. наук: 10.02.04 / Минский гос. пед. ин-т ин-х языков. – Минск, 1984. – 22 с.
16. The Advanced Learner's Dictionary of Current English (толковый словарь английского языка) / Под ред. А.С. Хорнби. Т. 1-3. – Ставрополь: СПИИП «Сенгилей», 1992. – 1560 с.
17. Applied Economics. A Programm of Junior Achievements. – Colorado: Junior Achievement Inc., 1990. – 209 p.
18. Карбовничий І.А. Информационно-семантические свойства английских терминов права // Семантика языковых единиц: Доклады 5-й междунар. конф. – М.: Физкультура, образование и наука, 1996. – Т. 1. – С. 68-70.

Оля Ястремська, Зоряна Сея
(Дрогобич, Україна)

МОВА, МОВЛЕННЯ, МОВНА КОМУНІКАЦІЯ

Нація – це найвища форма організації суспільства, яку дотепер виробило людство на шляху поступу.

Нація, як і будь-яка інша спільнота людей, не може ні сформуватись, ні існувати без спілкування її членів, без збереження ними історичної пам'яті, надбав духовності, самоусвідомлення, без ідентифікації – відчуття приналежності до цієї спільноти. Універсальним засобом здійснення всього цього є мова. Вона забезпечує єдність, функціонування і розвиток національного організму у просторовому та часовому вимірах.

Черговий раз, після незліченних жертв і втрат, піднімається з колін народ України. Фізично почотвертований, на третину яничаризований, поголовно зневажений – він здійснюється на повен зріст, щоб знову оголосити на весь світ: «Ще не вмерла Україна!»

«Ще не вмерла і не вмер!»

Бо живе наша мова. Отже, живий наш дух, жива наша пісня, наша історія, наша єдність.

Живе наша мова – і з нами наші князі і гетьмани, наші письменники і вчені, наші державники і збройні оборонці.

Живе наша мова – і з нами 15-мільйонна діаспора.

Живе наша мова – і наш голос звучить у вселенському хорі народів.

Бо наша мова – це наша релігія, наша держава, наша минувшина, наша надія, наше майбутнє.

Бо наша мова – це ми, українці, – добрий, чесний, працьовитий народ, що тисячоліттями живе на берегах Дніпра і Дністра, там, де була колись індоєвропейських народів.

Бо наша мова – це наша пісня, а народ, котрий має таку пісню, не здатний чинити неспровоковане зло іншим народам.

Отож, не лише клянимося в любові до рідної мови, не лише плачмо над її долею, а працюймо для неї, вивчаймо, заглиблюймося у її походження й історію, поширюймо, пропагуймо її.

Жодне суспільство, на якому б рівні розвитку воно не знаходилося, не може існувати без мови. Це стосується всіх народів, усіх шарів і прошарків суспільства і кожної окремої людини.

Обслуговуючи потреби суспільства, мова виконує цілу низку функцій, життєво важливих для цього суспільства, окремих груп і кожної людини.

Комунікативна функція. Суть її в тому, що мову використовують для інформаційного зв'язку між членами суспільства. Ця функція є надзвичайно важливою як для суспільства, так і для самої мови: мова, якою не спілкуються, стає мертвою; народ, який втрачає свою мову, зникає.

Спілкування – це процес задоволення однієї з найбільш ранніх і важливих суспільних потреб, а саме потреби людини в іншій людині. Це не просто міжособистісний, а соціальний процес.

На шляху поступу людство винайшло чимало засобів обміну інформацією: транспортна сигналізація, символіка науки, знаки спортивного су дійства тощо. Однак мова продовжує займати чільне місце.

Усі позамовні знакові системи є похідними від мови, без неї їх не можна було б ні створювати, ні вивчати, ні використовувати.

Для повноцінного функціонування мови і її розвитку вона повинна використовуватись у всіх сферах комунікації – у науці, техніці, виробництві, ділових стосунках, освіті, культурі, а не лише в побуті чи художній літературі.

Експресивна функція. Вона полягає в тому, що мова є універсальним засобом вираження внутрішнього світу індивіда. Вона дає можливість перетворити внутрішнє, суб'єктивне в зовнішнє, об'єктивне, доступне для сприйняття. Кожна людина – це цілий неповторний світ, сфокусований у її свідомості, у сферах інтелекту, емоцій, волі. Але цей світ скритий від інших людей, і тільки мова дає можливість розкрити його для інших. Чим досконаліше володієш мовою, тим виразніше, повніше, яскравіше постаєш перед людьми як особистість.

Ідентифікаційна функція. Мова є засобом спілкування. Це правда. Але, додамо, – тільки для тих, хто її знає. Для тих, хто її не знає, вона є засобом роз'єднання, сепарації, відокремлення своїх від чужих. Спілкуватися за допомогою якоїсь мови можуть лише носії цієї мови. Тільки для них вона є засобом ідентифікації, ототожнення в межах певної спільноти. Ця ідентифікація виявляється і в часовому, і в просторовому вимірах. Ми відчуваємо свою спільність і з тими, що жили задовго до нас і житимуть після нас, і з тими, що живуть далеко від нас, в інших краях.

Гносеологічна функція. Мова є засобом пізнання світу. Людина, на відміну від тварини, користується не тільки індивідуальним досвідом, але й усім тим, що досягли її попередники та сучасники, тобто суспільним досвідом. Вона має два види пам'яті: емоційну і логічну. Перша формується на початкових стадіях розвитку індивіда, формування другої завершується на сьомому році життя – тоді, коли завершується і мовне формування людини, що свідчить про їх тісний взаємозв'язок.

Досвід суспільства закодовано і зафіксовано в мові, в її словнику, граматиці, фраземіці, а за наявності письма також – у деталізованому вигляді – у текстах. Пізнаючи мову, людина пізнає світ, причому світ у баченні саме цієї мовної спільноти.

Мислетворча функція. Вона полягає в тому, що мова є засобом формування думки – людина мислить у мовних формах. Є мислення конкретне (образно-чуттєве) і абстрактне (понятійне). Суто людське мислення, понятійне, – це оперування поняттями, які позначені словами і які не могли б без слів існувати. Крім того, у процесі мислення ці поняття зіставляються, протиставляються, поєднуються, заперечуються, порівнюються тощо, для чого в мові існують спеціальні засоби. Тому мислити – означає оперувати новим матеріалом.

Зауважимо, що думання відбувається у формах певної мови, здебільшого тієї, яку ми найкраще знаємо, тобто рідної. Отже, сам процес мислення має національну специфіку, яка обумовлена національним характером мови.

Естетична функція. Мова є знаряддям і, водночас, матеріалом створення культурних цінностей. Вона – першоелемент культури. Фольклор, художня література, театр, пісня тощо – усе це дає підстави стверджувати, що мова – становий хребет культури, її робітня, її храм.

У живому мовленні мова виконує, в основному, функцію спілкування, комунікації. У художньому творі головне призначення мови – образотворення, ейдологічна функція. А вже за допомогою мовних образів художнього твору відбувається акт «спілкування» митця з читачем, слухачем.

У художньому творі, особливо поетичному, часто спостерігається відхилення від звичних норм, мовленнєвих стандартів. Саме ці відхилення роблять текст художнім, визначають його жанр. Тому необхідною умовою літературної творчості є досконале володіння мовною нормою – щоб знати чи відчувати, від чого і якою мірою допустимі відхилення.

Культуроносна функція. Мова – носій культури. Культура кожного народу зафіксована у його мові. Пізнання народу, його культури, його ментальності іншими народами може бути поверховим і глибинним, всебічним. Для глибинного пізнання народу необхідне знання його мови. У цьому випадку мова виконує функцію каналу зв'язку між народами. Пропагуючи свою мову у світі, ми пропагуємо власну культуру, її надбання, збагачуючи світову культуру.

Номінативна функція. Це функція називання. Мовні одиниці, передусім слова, служать назвами предметів, процесів, якостей, кількостей, ознак. Усе пізнане людиною одержує свою назву і тільки так існує в свідомості. Цей процес називається лінгвалізацією, «омовленням» світу.

За допомогою слів предмети світу транспонуються у предмети свідомості, відбувається розумове освоєння світу.

Номінативними одиницями (словами та сталими словосполученнями), як мозаїкою, покрита вся реальність. Мова є картиною, «зліпком» реального світу.

Мова – найбільше багатство і нації, і кожної окремої людини. Без мови немає народу. Мислення і мова виділили людину з тваринного світу. Мова забезпечує поступальний розвиток і людини, і народу, і людства в цілому.

Людина засвоює мову змалку від батьків, від оточення: у школі – вивчаючи шкільні предмети; у зрілому віці – спілкуючись з іншими людьми, читаючи різноманітну літературу, пізнаючи навколишній світ. Протягом життя

людина збагачує свій словник, оволодіває виражальними засобами рідної мови. Це відбувається, в основному, стихійно.

Але щоб відчувати мову, потрібно усвідомити структуру мови як системи, збагнути її закони, внутрішню логіку. Це досягається вивченням закономірностей її фонетичного ладу, будови слова, словотвору, групування лексики, взаємовідношень між словами та їхніми значеннями, поділу слів на частини мови, побудови словосполучень і різного виду речень, формування тексту.

Українська мова завдяки своєму тривалому розвитку має струнку звукову й чітку граматичну системи, достатньо впорядковані виражальні засоби, і ці закономірності в ній легко простежуються, зокрема в її літературному варіанті.

Поняття «українська мова» охоплює всі різновиди мови, що ними користуються люди: діалекти, говори, говірки, жаргони, сленги, літературну мову.

Літературна мова – це загальноприйнята оброблена й удосконалена форма національної мови, яка, виникнувши на основі одного діалекту, ввібрала в себе виражальне багатство всіх інших діалектів, говорів та говірок і обслуговує суспільство в цілому. Літературна мова є мовою державних установ, громадських організацій, армії, школи, науки, літератури, засобів масової інформації. Вона є культурним надбанням нації, виступає важливим чинником єдності народу і його духовного розвитку.

Основними ознаками літературної мови є її наддіалектний характер і стабільні літературні норми (правила), що стосуються вимови звуків, вживання слів, творення словоформ, побудови словосполучень і речень, передавання звуків, складів, слів і речень на письмі. Вона має розгалужену систему функціональних стилів.

Будь-яка літературна мова, зокрема й українська, функціонує у двох формах: усній (звуковій) і писемній (буквеній). Обидві ці форми характеризуються наявністю сталих норм, дотримання яких робить літературну мову досконалим засобом передавання й отримання інформації.

Усна мова – первинна; писемна – вторинна, вона виникла й ґрунтується на усній мові. Усна мова порівняно з писемною характеризується більшою довільністю в дотриманні літературної норми, певними вільностями в побудові висловлювань. Писемна мова більш регламентована і менш терпима до будь-яких відхилень від норми. Але у вивченні мови слід орієнтуватися насамперед на її усну форму, яка повніша, ніж писемна, відбиває всі її закономірності. Остання внаслідок недосконалості буквеного позначення звуків іноді спотворює справжнє звучання окремих мовних одиниць.

Література:

1. Козачук Г.О. Українська мова. – Київ: Вища школа, 1993. – 267с.
2. Ющук І.П. Українська мова: Підручник. – Київ: Либідь, 2004. – 639с.
3. Ольга Олійник Українська мова: Підручник. – Київ: Либідь, 2001. – 421.

СЕКЦІЯ: ФІЛОСОФІЯ

Волинець Андрій Андрійович
(Чернігів, Україна)

«МІФОЛОГЕМА ХАОСУ В АЛХІМІЧНИХ ТВОРАХ ДОБИ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ»

Початок просвітництва доби середньовіччя почалась з повернення до втраченої спадщини еллінської культури. Наслідуючи греко-римську традицію міфологема Хаосу продовжила свою трансформацію в добу пізнього еллінізму та середньовіччя під виглядом вчення про першоматерію (Prima Materia) та низки художньо-філософських алегоричних понять.

Так, починаючи з V – VI ст., напевне, наслідуючи Гесіода, космогонія орфіків розглядає Хаос як першоматерію буття:

"Нас почуйте, всьому навчитесь у нас, про природу речей піднебесних, про народження птахів, про породу богів, про Хаос, Ереб і Реках, все, як було, дізнайтесь – і Продіці надалі ні на гріш, ні на краплю не вірте! Був спочатку Хаос, Ніч, і чорний Ереб, і бездонно зіяючий Тартар. Але землі ще не було, тверді небес ще не було.

У лоні широкому.

Понесла чорнокрилу, грізна Ніч первородок, яєчко-бовтанку. З яєчка об'явився

Ерот, – хтивий. Золотими крильми блискучий Бог, подуву

вихору подібний. Це він поєднувався в тумані і темряві, в безоднях

Тартар, з Хаосом-птицею. І гніздо собі звив, і на початку всього нашого

пташине висидів плем'я. А богів ще не було. Після вже тварі

всі поєднував він любов'ю. А з суміші всього, з поєднання речей з'явилися

і небо, і море.

І земля, і блаженно живуче богів покоління нетлінне." [1, с. 709].

Міфо-поетичний образ космічного яйця сприймався в якості першооснови буття ще за часів розвитку грецької алхімії. Хаос в свою чергу виступав первинним станом Всесвіту, що лежав у основі процесу творення філософського каменю (Lapis Philosophorum) за алхімічною категорією «нігредо», яка безпосередньо ототожнювалася з Хаосом. Нігредо (лат. *Nigredo*) буквально перекладається як «чорнота» – алхімічний термін, що означає повний розклад або перший етап творення філософського каменю з компонентів однорідної чорної маси. Вважалось, що як темні містять у собі можливість світла, так і в цій масі криється можливість отримання еліксиру філософського каменю. Алегорією нігредо в алхімічній символіці зазвичай був ворон, іноді *sol niger* (чорне сонце) або одночасно нігредо символічно вимальовувалось і у вигляді ворона, і у вигляді чорного сонця в одній художній композиції.

Наступними за нігредо стадіями "Великого діяння" мали стати альbedo (біла матерія, в результаті якої виходить малий еліксир, здатний перетворювати метали в срібло) і рубedo (червона матерія, продуктом якої є великий еліксир, або магістерій).

Однією з перших алхімічних праць, де згадується Хаос, була робота Блаженого Рамона Лулуса (1232-1315) "Liber Chaos", в якій він ідентифікує Хаос як первинну форму матерії, створеної Богом. Також Хаос фігурує у працях швейцарського алхіміка Парацельса (1493-1541). В своїх творах він використовує слово Хаос як синонім елементів, оскільки в його уявленні первинний Хаос являв собою безформне скупчення всіх елементів. Хаос у цьому розумінні уявлявся для Парацельса станом матерії, завдяки якому риби могли плавати, а птахи – літати. Власне кажучи, хаотичними Парацельс називав воду і повітря. І саме на основі праць Парацельса в XVII ст. було започатковано термін «газ» голандським хіміком Б. Ван Гельмонтам. Схожі уявлення були і у алхіміка Мартіна Руланда, в його "Lexicon Alchemiae" [5] (1612), де говориться про свого роду сиру суміш матерії *Materia Prima*, якою і є Хаос, як це було на початку творення світу.

На підтвердження подібної точки зору і її розповсюдженості, можна привести трактат «Війна рицарів» [2, а 191]

В алегоричній формі твору, в якому намагаються продемонструвати взаємодію золота та заліза, описується процес «творення» як матеріального так і духовного безпосередньо із первинної матерії, поступового процесу її упорядкування. Саме завдяки багаторівневості смислового навантаження в тексті подібна алегорія описує не тільки метафізичні принципи процесу «творення», але і намагається описати певні морально етичні та духовні принципи взаємодії, оскільки сама книга – про боротьбу марнославства як заліза і золота, про правильну взаємодію бажання і діяння в системі людського світосприйняття та самовдосконалення.

Наприкінці XV-поч.XVI ст. починає набувати популярності така релігійно – філософська течія як герметизм. Вона поєднувала елементи платонізму, стоїцизму та інших філософських вчень з халдейською астрологією і перською магією і носила підкреслено езотеричний характер. До герметичної традиції належать твори грецькою, латинською, коптською і давньовірменською мовами, автором яких вважається бог Гермес Трисмегіст і в яких відкриваються всі таємниці світу. Герметизм позиціонує себе як вчення про вищі закони Природи, що підкоряються як принципам причинності, так і принципу аналогії. Прихильники герметизму вважають, що в силу принципу аналогії розуміння того чи іншого причинного зв'язку може доповнюватися магичним впливом на реальність власних бажань адепта таємного вчення.

В Середньовіччі герметизм отримав свій розвиток через іудейських і східно – християнських містиків, мусульман (суфізм), а після хрестових походів – і в католицькій Європі у вигляді алхімії. Після століть забуття, еллінський герметизм відродився на Заході в 1460 році, коли чернець на ім'я Леонардо, один з численних агентів, посланих Козімо Медічі на пошуки загублених в європейських монастирях древніх рукописів, приніс в Пістойю копії герметичних трактатів на грецькій мові, вивезених з Константинополя. Ці трактати були перекладені на латинську мову 1461 р. Марсіліо Фічіно, що сприяло спалаху інтересу до герметизму в епоху Відродження, і склали «Герметичний корпус».

У 1614 р швейцарський філолог Ісаак де Казобон, проаналізувавши герметичні тексти з точки зору змісту, текстологічного зв'язку з іншими текстами та мовами, прийшов до висновку, що герметичні праці, приписувані Гермесу Трисмегісту, не були роботами давньоєгипетського жерця, а фактично були написані вже під час християнської епохи.

Однією з найвідоміших пам'яток східного середньовічної літератури герметизму була «Смарагдова скрижаль» Гермеса, що набула широкого поширення в латинському перекладі. Згідно легенди, текст скрижалі був залишений Гермесом Трисмегистом на пластині зі смарагду в єгипетському храмі і знайдений на могилі Гермеса Аполлонієм Тіанським, за іншою версією – Олександром Македонським.

Твір цей, на думку окультистів, є однією з найдавніших пам'яток єгипетського герметизму. Вона являє собою надзвичайно стисле формулювання основних повчань герметичної філософії, свого роду герметичний «символ віри». За однією з поширених версій тлумачення «Смарагдової скрижалі», у ній записаний рецепт алхімічного процесу Великого Діяння, тобто рецепт отримання філософського каменя.

Оригінальне джерело Смарагдової скрижалі невідоме, хоча вперше відома поява книги датується приблизно між VI та VIII ст. [3, с. 502] Текст вперше був перекладений на латинську в XII ст. Численні переклади, тлумачення і коментарі послідували в майбутньому. Ними займалися такі дослідники, як Ю.Руска (1926р.), Д.Странден (1914р.), Е.Дж.Гілморд, та такі відомі вчені, як К.Г.Юнг і навіть Ісаак Н'ютон.

У тезах Смарагдової скрижалі ми можемо побачити спадщину стародавніх солярних культів. І саме завдяки прихильникам герметизму і їх впливу на інтелектуальну еліту того часу, міфологема та образ Хаосу як *Materia Prima* продовжує передаватися до наступних обдарованих та освічених поколінь, які репродукували її у своїй творчості.

Деяко інший, більш примітивний погляд на природу Хаосу, мали німецькі християнські містики.

Так, німецький християнський містик та поет Абрахам фон Франкенберг, отримавши натхнення від праць Якоба Бьоме, Каббали, алхімії Парацельса, середньовічної містики та духовних рухів часів Реформації: іспанського квієтизму, лютеранської містики і пан-софізму, розглядав Хаос з онтологічної точки зору. Він наділяв Хаос негативними властивостями та безпосередньо ототожнював його зі злими потойбічними силами.

Найбільш відомим твором Франкенберга є «Рафаїл», виданий посмертно в Амстердамі 1676р. У перекладі з іврити «Рафаїл» означає «Бог торжествуючий». Архангел Рафаїл був традиційно пов'язаний із загоєнням і відновленням. Робота побудована нібито як лікарський трактат, але використовуючи алхімію Парацельса, Каббалу і деякі ідеї Йоахіма Флорського містик проводить ідею про сизигії макрокосмосу і мікркосмосу, говорить про те, що хвороби виликовуються трояким способом: медикаментами (звичайна медицина), завдяки Духовним зусиллям, а ще – магією.

В книзі «Рафаїл чи янгол охоронець» Франкенберг, перебуваючи під впливом середньовічної європейської та східної релігійно-містичної традиції, розглядав Хаос як деструктивний фактор впливу на душу та загалом тіло людини, що в свою чергу спричиняє йому шкоду.

Зважаючи на те, що поет був християнським містиком, в своїй роботі він використовував при розповіді про природу Хаосу біблійні аналогії, ототожнюючи його з Вавилоном, та з грецької, етимологічно споріднене слову Хаос, поняття прірва. [4, с. 59]

Виходячи з контексту самого твору, Хаос постає у вигляді «Вавілону та водночас неупорядкованої суміші і сховища для багатьох духів і злих птахів, живих диких тварин, отруйних полозів та зміїв, матері темних та гірких вод.» [4, с. 67]

Сам Хаос постає антиподом життю. Так, в своїй роботі Франкенберг зробив примітку, в якій порівнював упорядкованість з життям *Leben* та протиставляв її *Nebel*, що з німецької перекладається як темрява, що в свою чергу відповідає німецькому еквіваленту перекладу з грецької $\chi^{\wedge}L\wedge V\wedge$ до звичного нам слова Хаос [4, с.103]

Таким чином, міфологема Хаосу прослідковувалась у творах алхіміків доби Середньовіччя

Список літератури:

1. Лосев А. Ф. Мифология греков и римлян/Сост. А. А. Тахо-Годи; общ. ред. А. А. Тахо – Годи и И.И. Маханькова. – М.: Мысль, 1996. – 975 с
2. «Война рыцарей. Алхимические поэмы» Серия: «A terra ad solem» К: «Автограф», 2008 г., 272 стр
3. Katharine Park, Lorraine Daston. *The Cambridge History of Science: Volume 3, Early Modern Science*. Cambridge University Press, 2006. p.502(865p)
4. Абрахам фон Франкенберг. Рафаель или Ангел-Целитель. Серия "A terra ad solem" Пер.с нем.-Л.: "Пор-Рояль", 2006.-244с
5. Ruland M. *Lexicon alchemiae sive Dictionarium alchemisticum*. Palthenius, Frankfurt 1612. ел.режим доступу http://digital.onb.ac.at/OnbViewer/viewer.faces?doc=ABO_%2BZ176947102

Науковий керівник: кандидат філософських наук, Колесник Олена Сергіївна

Христина Рославіцька
(Львів, Україна)

ГУМАНІСТИЧНИЙ ІДЕАЛ У ТВОРЧІЙ СПАДЩИНІ ВАСИЛЯ СТЕФАНІКА

Однією з найбільш актуальних і фундаментальних проблем у історії філософії є людина. Не виключно, що з моменту усвідомлення людства про себе, його бентежить унікальність та загадковість. Людина – унікальне творіння Всесвіту. Вона загадкова і таємнича. Людина є складним і цілісним утворенням, яке належить певним чином і до природи, і до суспільства, і до культурно-історичного та духовного світу. Але поза межами конкретних наук залишаються світоглядні, суто філософські проблеми про природу (сутність) людини, про її походження, про сенс життя, долю та призначення, про можливості та межі її свободи і творчості. Коло цих питань і складає проблему людини в філософії.

Для української філософської думки антропологічна спрямованість є характерною, адже піднесло проблему української людини до загальноєвропейського масштабу. Цю проблему ми бачимо у працях істориків, політиків, письменників, філософів, громадських діячів культури, мистецтва. Людина є центральною постаттю у творчості Василя Стефаника. Його філософські погляди є доволі цікавими, але на жаль вони ще не стали предметом спеціального дослідження.

Василь Стефаник (1871-1936), письменник яскравого і оригінального таланту, людина вразливої душі, глибокий психолог, мислитель, філософ. Те, що зробив Стефаник для української культури, найглибше зрозумів і

найтонше висловив Іван Франко. «Для нього головна річ людська душа, її стан, її рухи в таких чи інших обставинах, усі ті світла й тіні, які вона кидає на ціле своє окруження залежно від того, чи вона весела, чи сумна... далеко об'єктивніший від давніх оповідачів, бо за своїми героями він щезає зовсім, а властиво, переносить себе в їх душу, заставляє нас бачити світ і людей його очима» [5, с. 108].

Він непросто відтворює складні процеси в людській душі, не просто змальовує страждання, він сам живе життям земляків. Відчувається надзвичайно глибокий зв'язок письменника з рідною землею її духовним світом, морально-етичними традиціями. Його життя було доволі складним. Його слова кладуться доволі тяжко, немов подільські скиби: глибокі, масткі, повні родючої сили. За Стефаніком, людям жити, ходити по землі тяжко, земля немов прикувала до себе ланцюгом, немов взяла в неволю. Голови опущені, обличчя замучені, а руки з мозолів. Думають багато, говорять мало, наче немає часу. Сміються доволі рідко, коли плачуть – плачуть кров'ю, а коли дуже тяжко – зриваються немов буря. «Люди – то прості селяни, про яких і за яких він хоче писати і від кого себе не відокремлює» [2, с. 34]. Якщо говорити про героїв його новел, то всі вони – це справжні люди, кожна людина – цілий світ, як філософ вміло розглядає у сірій буденності і здобути з їх серця найзадушевніші таємниці. Його твори – це не новели, а дивовижно спресовані селянські епопеї чи можливо навіть і драми, які грати неможливо, адже вони відбуваються лише один раз в душі автора, і саме на цій сцені, таємниці якої ще ніхто не осягнув.

Слід звернути увагу, що Земля й Україна, тобто боротьба за них – це так би мовити лейтмотив творчості Стефаніка, який збігається з історичними ідеалами української культури. Свого роду специфіка української ментальності – в традиціоналізмі, ґрунт якого – зв'язок українця із землею. Як глибоко, як тонко передає письменник цей зв'язок, ці неймовірні відчуття людської душі: «Наше діло з землею; пустиш єї, то пропадеш, тримаєш єї, то вона всю силу з тебе вігортає, вічерпує долонями твою душу; ти припадаєш до неї, горбишси, вона з тебе жили вісотує, а за то у тебе отари, та стада, та стоги. І вона за твою силу дає тобі повну хату дітей і внуків, що регочуться, як срібні дзвінки, і червоніють, як калина...» [3, с. 207].

Як невблаганний хірург, Стефанік добуває теми з незримого нутра народної душі, пірнає в глибінь буденного життя, з лампою генія блукає по найкрутіших і найтемніших підземеллях «хлопського» існування, і виносить на верх такі дива, такі жахливі моменти життя, що дивлячись на них, починаєш дрижати наче осиковий лист. Він не пише, він просто ріже ножем, сокирою валить, огненною сльозою перепалює ваше серце і вашу совість наскрізь. Не навмисно його називали «селянським Бетховеном». Адже його оповідання – це музика, поезія українського села, українського народу, української нації.

Як полюбляють говорити: як з пісні слова не викинеш, так і ми можемо сказати: із новел Стефаніка. Це все через те, що сила їх не у змісті, не у формі, а в естві. Аби краще зрозуміти чи просто наблизитися до «живого» Стефаніка потрібно читати його твори та звісно ж цитувати. Так у новелі «Кленові листки» автор передає глибоку трагічну картину хвилювань помираючої матері за долю дітей, і ці хвилювання виливаються у передсмертній пісні: «У слабім, уриванім голосі виливалася її душа і потихоньки спадала між діти і цілувала їх по головах. Слова тихі, невиразні говорили, що кленові листочки розвіялися по пустім полі і ніхто їх позбирати не годен і ніколи вони не зазеленіють. Пісня намагалася вийти з хати і полетіти в пуге поле за листочками... Мама подивилася великими, блискучими очима на сина. Безодня смутку, увесь жаль і безсилий страх зійшлися разом в очах і разом сплудили дві білі сльози. Вони викотилися на повіки і замерзли» [3, с. 155 – 156].

Яка ж сила містилася в декількох словах! Як гарно і тонко передано нелюдський біль, ті страждання які перенесла ця жінка. Так, буду згідна, що Стефанік «був скупий на слова, але як яке на папері поставив, то вже його не викинеш, ні переставиш, ні іншим не заступиш. Митець!»

Та ще не любив він ні блискучої фрази, ні фальшивого пафосу. Занадто близький був до землі й до народу, з якого вийшов і який зробив його своїм найкращим речником, щоб потребував зайвих оздоб» [1, с. 42].

У новелі «Сини» Стефанік передає біль батька, який втратив синів на війні. Тяжко працюючи в полі, струджуючи до крові, до нестями своє тіло, старий Максим забувається. Але, повертаючись додому, він знову залишається на самоті з горем. І щоб йому не було так сумно, він кличе коханок своїх синів, щоб хоч на них впізнати сліди синівських поцілунків: «І дід здоймивобі руки вгору й кликав ними до цілого світа: – Ходи, невістчко, ходи до тата, нам попа не треба! Голосно заривав, приляг до землі і нею, як хустиною, обтирав сльози і почорнів. Та ще благав дальше: – Або приходи хоть ти, коханко, без дитини, та на твої шиї я вздрю его руки, а на твоїх губах зачервоніють его губи, а з твоїх очей, як з глибокоїкирниць, я віловлюего очі і сховаю їх в моє серце, як у коробку. Я, як пес, занюхаю егочупер на твої долоні... Коханко, приходи і рятуй старого» [3, с. 228 – 229].

Як можна сильніше передати крик зболеної душі? Лепкий писав, що новели Стефаніка: «балансування над пропастью, а пропастью тією – людська душа. І треба мати велику вправу, бистрість і певність себе, щоби не повалитися в безодню» [1, с. 19].

Нехотячи, без зайвого вступу, без конфліктів Стефанік вводить нас в душу людини, але що саме головне в момент коли її трагедія досягає апогею. І звісно ж, ти не можеш опинитися осторонь, ти стаєш учасником трагедії, відповідно не в змозі залишитися байдужим.

Перечитавши новели Стефаніка, ти отримуєш величезну силу, яку отримує людська душа пройшовши величезні страждання, біль, муку. І так само як і в Лесі Українки втративши найцінніше, найдорожче, людина по-справжньому усвідомлює його ціну та розуміє сенс життя.

Якщо замислитися глибше, то розумієш, що людина самотня в цьому світі, людина просто приречена на цілковиту самотність. Кожна людина – цілий світ та лише людина сама може вибрати собі свою долю, лише вона одна може пережити свій біль, але пройшовши через всі страждання. Людина – це Боже творіння і в змозі осягнути смисл свого буття в цілому світі, і ніхто їй в цьому не допоможе.

Людина сама собі не здатна пізнати духовне в чистому вигляді, але може пережити в собі. Зрозуміти сутність реальності, яка складається з «монад», а також сенс людського існування, сповненого страждань і трагедій. Адже страждання – прикметна ознака життя, вона свята, тому що спонукає людину до праці і вінчає її із смертю. Слід зазначити, що людина у Стефаніка відчувається сильною, міцною та загартованою різними болями та стражданнями.

Ідеалом людини у письменника є працівник землі, який мав надзвичайно вразливу і тонку душу. Головним кредом можна назвати, те що людей формували такими, аби вони «головами сягали під хмари, а ногами твердо крокували по землі» [1, с. 46].

У листопаді 1898 року він писав до О. Кобилянської: «Я люблю мужиків за їх тисячолітню тяжку історію, за культуру, що витворила з них людей, котрі смерті не бояться. За того, що вони є, хочь пройшли над ними бурі світові і повалили народи і культури. Є що любити і до кого прихилитися. За них я буду писати і для них» [4, с. 153].

Задумавшись над цими словами можна дійти висновку, що Стефаник висловлював сенс власного життя будучи великим гуманістом. Він жив і творив для людей, адже людина для нього це винятковість, унікальність, цілий пізнаний світ.

Підсумовуючи варто зазначити, що українська філософська думка та розвиток гуманістичного ідеалу представлена Василем Стефаником іншими мислителями такі як: Іван Франко, Леся Українка, які вступили в ХХ століття під гаслом гуманізму. Вони поставили в центр своїх досліджень людину, як гармонійну єдність, як ідеал. Людину, яка відчуває свою самотність у світі. Людину, яка відроджується, оновлюється через страждання і тим не менше намагається усвідомити сенс свого існування в цьому житті.

Література:

1. Богдан Лепкий. Присвяти Василеві Стефаникові. / Богдан Лепкий – Тернопіль: Лілея, 1997. – 100с.
2. Василь Стефаник – художник слова. / Василь Стефаник. Івано-Франківськ: "Плаї", 1996. – с. 272.
3. Василь Стефаник. Кленові листки. / Василь Стефаник. Новели. Вид. худ. літ. «Дніпро». – Київ –1966.
4. Василь Стефаник. Повне зібрання творів в 3-х томах. Т. 3. / Василь Стефаник. – К.: 1954. – 325с.
5. Іван Франко. Зібрання творів у 50-ти томах. – Т. 35. / Іван Франко. – К.: Наукова думка, 1982. –511с.

Науковий керівник:

кандидат філософських наук, проф. Захара Ігор Степанович.

ВІДОМОСТІ ПРО УЧАСНИКІВ КОНФЕРЕНЦІЇ СВЕДЕНИЯ ОБ УЧАСТНИКАХ КОНФЕРЕНЦИИ

- Аужанова Назгуль Бектурсуновна** – старший преподаватель. Ак. Профессор. Жетысуский государственный университет им. И.Жансугурова.
- Бахов Іван Степанович** – кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри іноземних мов Міжрегіональної Академії управління персоналом.
- Бойчук Валентина Вікторівна** – викладач Вищого навчального комунального закладу «Білгород-Дністровське педагогічне училище» Одеської області.
- Бутусов Алексей Сергеевич** – аспирант кафедры отечественной средневековой и новой истории исторического факультета Ярославский государственный университет имени П.Г. Демидова.
- Ваврик Тетяна Олександрівна** – асистент кафедри інформатики ІФНТУНГ.
- Ващенко Інна Віталіївна** – студентка Харківського національного автомобільно–дорожнього університету.
- Веселая Татьяна Викторовна** – к.ф.н., доцент, зав. кафедрой теории и истории государства и права. Ростовский институт (филиал) ФГБОУ ВПО «РЭУ им. В.Г. Плеханова».
- Винницька Оксана Йосипівна** – викладач економічних дисциплін (вищої категорії) ДВНЗ «Дрогобицький механіко-технологічний коледж».
- Винницький Мар'ян Теодорович** – викладач економічних дисциплін (другої категорії) ДВНЗ «Дрогобицький механіко-технологічний коледж».
- Вінничук Дмитро Тимофійович** – доктор сільськогосподарських наук, професор, член-кореспондент НААН України, консультант у Національній академії аграрних наук України, професор Національного університету біоресурсів і природокористування України.
- Волинець Андрій Андрійович** – аспірант кафедри філософії та культурології Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка. Старший викладач кафедри суспільних дисциплін та методики їх викладання Чернігівського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти імені К.Д. Ушинського.
- Глухова Наталія Вікторівна** – кандидат технічних наук, доцент кафедри МІВТ ДВНЗ «Національний гірничий університет».
- Гончаренко Ігор Володимирович** – доктор сільськогосподарських наук, професор кафедри конярства, кіннозаводства та економіки тваринництва НУБіП України.
- Гриценко Людмила Михайлівна** – провідний інженер НДЛ «Мікробіологічних та імунологічних проблем біотехнології» ННЦ «Інститут біології» Київського національного університету імені Тараса Шевченка.
- Дарвишов Іброхим Урмонович** – преподаватель Наманганского государственного университета.
- Дородько Валентина Василівна** – заступник директора з навчальної роботи дитячої школи мистецтв № 9. Україна, м. Київ.
- Емельяникова Мария Петровна** – слушатель ИПК и ПК УО «Гомельский государственный университет им. Ф. Скорины».
- Ерофеенко Лариса Васильевна** – кандидат юридических наук, доцент кафедры экономической теории и права Харьковского национального автомобильно – дорожного университета.
- Жаббаров Абдугаффор** – кандидат биологических наук, доцент. Ташкентский фармацевтический институт.
- Жахонгир Насриддинов** – студент Ташкентского фармацевтического института.
- Загвоздина Екатерина Сергеевна** – студентка Харьковского национального автомобильно – дорожного университета.
- Загвоздина Татьяна Сергеевна** – студентка Харьковского национального автомобильно – дорожного университета.
- Зайченко Наталія Іванівна** – кандидат педагогічних наук, докторант кафедри соціальної педагогіки та інформаційних технологій в освіті Національного університету біоресурсів і природокористування України.
- Зелена Павліна Павлівна** – завідувач навчальною лабораторією мікробіології та загальної імунології кафедри мікробіології та загальної імунології ННЦ «Інститут біології» Київського національного університету імені Тараса Шевченка.
- Ібрагімова Анастасія Алімівна** – Інститут державного управління ЧДУ імені Петра Могили.
- Іволга Лілія Василівна** – викладач кафедри графічного дизайну ЛНАМ, аспірант III курсу навчання ЛНАМ.
- Кияниця Дмитро Валерійович** – старший лаборант кафедри мікробіології та загальної імунології ННЦ «Інститут біології» Київського національного університету імені Тараса Шевченка.
- Клименко Анна Івановна** – преподаватель, доцент, кандидат психологических наук Костанайский государственный университет имени А. Байтурсынова.
- Кобеньок Георгій Васильович** – викладач Інституту людини Київського університету імені Бориса Грінченка.
- Кобозєв Валерій Петрович** – студент Харківського автомобільно – дорожнього університету.
- Ковальова Альона Сергіївна** – студентка Харківського національного автомобільно–дорожнього університету.
- Ковтуненко Ирина Николаевна** – кандидат биологических наук, заведующая отделением «Сестринское дело», преподаватель гигиены и экологии, Евпаторийский медицинский коледж.
- Козак Ірина Віталіївна** – аспірант кафедри агрохімії і ґрунтознавства, Інституту природничих наук Прикарпатського національного університету імені В. Стефаника.
- Кравченко Катерина Ігорівна** – студентка Харківського автомобільно – дорожнього університету.
- Кудінов Іван Олександрович** – аспірант кафедри новітньої історії України Київського національного університету імені Т. Шевченка.
- Кузьміна Лідія Володимирівна** – старший викладач кафедра українознавства Харківського національного університету радіоелектроніки.
- Камбарова Айгерім** – студент Жетысуского государственного университета имени И.Жансугурова.
- Лазорів Ольга Тарасівна** – студент Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу.
- Латыпова Эльвира Азатовна** – кандидат биологических наук, доцент. Ташкентский фармацевтический институт.
- Лебедева Анастасія Владимировна** – студентка Жетысуского государственного университета имени И. Жансугурова.

- Левицька Галина Іванівна** – асистент кафедри інформатики ІФНТУНГ.
- Леонтєєва Аліна Віталіївна** – кандидат юридичних наук, доцент кафедри економічної теорії та права Харківського національного автомобільно – дорожнього університету.
- Луценко Альона Миколаївна** – студентка Харківського автомобільно – дорожнього університету.
- Мансуров Улугбек Умарович** – Наманган Давлат Университети катта ўқитувчиси.
- Марченко Людмила Василівна** – аспірант кафедри історії та політології Національного університету біоресурсів і природокористування України.
- Марченкова Ілона Юріївна** – викладач кафедри теорії та практики перекладу Чорноморського державного університету імені Петра Могили.
- Михайлюк Ірина Романівна** – к.т.н., доцент кафедри інформатики ІФНТУНГ.
- Мітіогло Михайло Михайлович** – студент Вищого навчального комунального закладу «Білгород-Дністровське педагогічне училище» Одеської області.
- Муратова Валерія Факімівна** – кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри теорії та практики перекладу Чорноморського державного університету імені Петра Могили.
- Нгоно Нку Естель** – студентка Харківського автомобільно- дорожнього університету.
- Негутарова Аліна Вячеславівна** – студентка Харківського національного автомобільно–дорожнього університету.
- Низаматдинов Кайрат Кеунимжаевич** – преподаватель, доцент, кандидат юридических наук, Каракалпакский государственный университет имени Бердаха.
- Павлович Христина Андріївна** – студентка Київського національного університету імені Тараса Шевченка, ННЦ «Інститут біології».
- Пісоцька Людмила Анатоліївна** – доктор медичних наук, професор кафедри госпітальної терапії ДВНЗ «Дніпропетровська медична академія МОЗ України».
- Розьєва Сурай Ачилдурдыевна** – студентка Харківського національного автомобільно – дорожнього університету.
- Рославицька Христина Русланівна** – аспірант філософського факультету, кафедри історія філософії Львівського національного університету імені Івана Франка.
- Садвакасова Айдана Бахтыбекқызы** – магістрант Государственного университета имени Шакарима. Казахстан.
- Садвакасова Айдана Бахтыбекқызы** – Средняя общеобразовательная школа № 26. г. Семей, Казахстан.
- Саранча Катерина Олександрівна** – студентка Харківського автомобільно- дорожнього університету.
- Святецька Віталіна Миколаївна** – провідний інженер НДЛ «Мікробіологічних та імунологічних проблем біотехнології» ННЦ «Інститут біології» Київського національного університету імені Тараса Шевченка.
- Сєя Зоряна Ігорівна** – викладач першої категорії Дрогобицького механіко – технологічного коледжу.
- Слабінога Мар'ян Остапович** – аспірант Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу.
- Ставицька Валентина Іванівна** – студентка Харківського національного автомобільно – дорожнього університету.
- Степура Лариса Григорівна** – кандидат технічних наук, доцент кафедри мікробіології та загальної імунології ННЦ «Інститут біології» Київського національного університету імені Тараса Шевченка.
- Султан Капасович Касенов** – старший преподаватель, кандидат педагогических наук. Жетысуский государственный университет им. И.Жансугурова.
- Сыса Юлия Александровна** – студентка Харківського національного автомобільно-дорожнього університету.
- Терлецька Любов Миколаївна** – аспірантка Київського національного університету імені Т.Г.Шевченка.
- Терно Андрій Сергійович** – студент Харківського автомобільно – дорожнього університету.
- Тесленко Віта Миколаївна** – здобувач ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК».
- Тимченко Ксенія Юлієвна** – студентка Харківського національного автомобільно – дорожнього університету.
- Тожиахмедова Муяссар Хайдаровна** – Наманган Давлат Университети ўқитувчиси.
- Толочкіна Татьяна Андреевна** – студентка Харківського національного автомобільно-дорожнього університету.
- Ужченко Маргарита Романівна** – студентка Харківського національного автомобільно – дорожнього університету.
- Фурсова Людмила Іванівна** – старший викладач Житомирського державного технологічного університету.
- Харик Тетяна Богданівна** – аспірант кафедри Агрохімії і ґрунтознавства Інституту природничих наук ДВНЗ Прикарпатський Національний університет імені В.Стефаника.
- Харченко Дарья Дмитриєвна** – студентка Харківського національного автомобільно – дорожнього університету.
- Хоменко Катерина Павлівна** – асистент кафедри фізіології і патофізіології з курсом медичної біології медичний інститут Сумський державний університет
- Чайковський Ярослав Іванович** – кандидат економічних наук, доцент кафедри банківської справи Тернопільського національного економічного університету.
- Чеховский Артур Леонидович** – аспірант УО «Гомельский государственный университет имени Франциска Скорины».
- Чиханцова Олена Анатоліївна** – старший викладач кафедри психології Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна».
- Чунихин Леонид Александрович** – кандидат биологических наук, доцент. УО «Гомельский государственный медицинский университет».
- Шепелевич Вікторія Володимирівна** – кандидат біологічних наук, зав. НДЛ «Мікробіологічних та імунологічних проблем біотехнології» ННЦ «Інститут біології» Київського національного університету імені Тараса Шевченка.
- Юлчиева Мавлуда Тургунбоевна** – кандидат биологических наук, доцент. Ташкентский фармацевтический институт.
- Юмина Юлія Михайлівна** – кандидат біологічних наук, асистент кафедри мікробіології та загальної імунології ННЦ «Інститут біології» Київського національного університету імені Тараса Шевченка.
- Яворська Наталія Валеріївна** – провідний інженер НДЛ «Мікробіологічних та імунологічних проблем біотехнології» ННЦ «Інститут біології» Київського національного університету імені Тараса Шевченка.
- Ястремська Ольга Любомирівна** – викладач першої категорії Дрогобицького механіко – технологічного коледжу.
- Яцинич Оксана Борисівна** – викладач-методист Державний вищий навчальний заклад «Дрогобицький механіко-технологічний коледж».

НАСТУПНІ КОНФЕРЕНЦІЇ / СЛЕДУЮЩИЕ КОНФЕРЕНЦИИ

Уважаемые преподаватели, аспиранты, студенты!

Государственное высшее учебное заведение

"Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет

имени Григория Сковороды»,

молодежная общественная организация «Независимая ассоциация молодежи»,

студенческое научное общество исторического факультета

«Комитет исследования истории и современности»

Информируют Вас, что с 30-31 октября 2014 г. проводится VII Международная научно-практическая интернет-конференция «Проблемы и перспективы развития науки в начале третьего тысячелетия в странах Европы и Азии».

Планируется работа по секциям:**I. БИОЛОГИЧЕСКИЕ НАУКИ**

1. Систематика и география высших растений.
2. Структурная ботаника и биохимия растений.
3. Микология и альгология.
4. Ресурсоведение и интродукция растений.
5. Молекулярная биология, микробиология.
6. Зоология.
7. Физиология человека и животных.
8. Биохимия и биофизика.
9. Генетика и цитология.
10. Биоинженерия и биоинформатика.

II. ГЕОГРАФИЯ И ГЕОЛОГИЯ

1. Регионоведение и региональная организация общества.
2. Наблюдение, анализ и прогноз метеорологических условий.
3. Гидрология и водные ресурсы.
4. Биогеография, биоресурсоведение, биоразнообразие.
5. Картография и геоинформатика.
6. Природопользование и экологический мониторинг.
7. Техника и технологии геологоразведочных работ.
8. Почвоведение.
9. Экономическая география.

III. ГОСУДАРСТВЕННОЕ УПРАВЛЕНИЕ

1. Повышение роли государственного служащего на современном этапе развития общества.
2. Современные технологии управления.
3. Взаимодействие различных ветвей власти.
4. Подготовка государственных служащих.

IV. ЭКОЛОГИЯ

1. Состояние биосферы и его влияние на здоровье людей.
2. Экологические и метеорологические проблемы больших городов и промышленных зон.
3. Радиационная безопасность и социально-экологические проблемы.
4. Промышленная экология и медицина труда.
5. Проблемы экологического воспитания молодежи.
6. Экологический мониторинг.

V. ЭКОНОМИКА

1. Банки и банковская система.
2. Внешнеэкономическая деятельность.
3. Финансовые отношения.
4. Инвестиционная деятельность и фондовые рынки.
5. Управление трудовыми ресурсами.
6. Маркетинг и менеджмент.
7. Учет и аудит.
8. Математические методы в экономике.
9. Экономика промышленности.
10. Экономика предприятия.
11. Логистика.
12. Экономика АПК.
13. Региональная экономика.
14. Экономическая теория.
15. Государственное регулирование экономикой.
16. Макроэкономика.

VI. ИСТОРИЯ

1. История Украины.
2. Всемирная история.
3. История науки и техники.
4. Этнография.
5. Устная история.
6. История стран СНГ.

VII. МАТЕМАТИКА

1. Дифференциальные и интегральные уравнения.
2. Перспективы систем информатики.
3. Теория вероятностей и математическая статистика.
4. Прикладная математика.
5. Математическое моделирование.

VIII. ИСКУССТВО

1. Музыкальное искусство.
2. Искусство танца.
3. Театральное искусство.
4. Фото и киноискусство.
5. Искусство дизайна.

XIX. ПЕДАГОГИКА

1. Дистанционное образование в высшей школе.
2. Проблемы подготовки специалистов.
3. Методические основы воспитательного процесса.
4. Стратегические направления реформирования системы образования.
5. Современные методы преподавания.
6. Социальная педагогика.

X. ПОЛИТОЛОГИЯ

1. Избирательные технологии.
2. Проблемы интеграции Украины в мировое сообщество.
3. Отношения Украины с НАТО.
4. Отношения Украины со странами СНГ.

XI. ПРАВО

1. История государства и права.
2. Административное и финансовое право.
3. Охрана авторских прав.
4. Трудовое право и право социального обеспечения.
5. Уголовное право и криминология.
6. Борьба с экономическими преступлениями.
7. Экологическое, земельное и аграрное право.
8. Конституционное право.
9. Гражданское право.
10. Хозяйственное право.
11. Криминалистика и судебная медицина.
12. Предпринимательское и банковское право.
13. Уголовно-процессуальное право.

XII. ПСИХОЛОГИЯ

1. Место психолога на производстве.
2. Формы работы психолога-практика.
3. Современные тенденции в методологии психологических исследований.
4. Психология терроризма.
5. Психолого-педагогические проблемы развития личности в современных условиях.
6. Клиническая психология.
7. Общая психология.
8. Педагогическая психология.
9. Психология развития.
10. Психология труда.
11. Психофизиология.
12. Социальная психология.

XIII. СОЦИОЛОГИЯ

1. Кадровый менеджмент.
2. Современные технологии социального опроса.

XIV. СОВРЕМЕННЫЕ ИНФОРМАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ

1. Компьютерная инженерия.
2. Вычислительная техника и программирование.
3. Программное обеспечение.
4. Информационная безопасность.

XV. ФИЗИЧЕСКАЯ КУЛЬТУРА И ПРОФЕССИОНАЛЬНЫЙ СПОРТ

1. Физическая культура и спорт: проблемы исследования, предложения.
2. Развитие физкультуры и спорта в современных условиях.

XVI. ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ НАУКИ

1. Методика преподавания языка и литературы.
2. Риторика и стилистика.
3. Теоретические и методологические проблемы исследования языка.
4. Синтаксис: структура, семантика, функция.
5. Методы и приемы контроля уровня владения иностранным языком.
6. Актуальные проблемы перевода.
7. Язык, речь, речевая коммуникация.
8. Украинский язык и литература.
9. Русский язык и литература.
10. Этно-, социо- и психолингвистика.

XVII. ФИЛОСОФИЯ

1. Философия литературы и искусства.
2. Социальная философия.
3. История философии.
4. Философия культуры.
5. Философия религии.
6. Философия науки.

Оргкомитет конференції планує розміщати доповіді на Web-сторінці по адресу: <http://conferences.neasmo.org.ua>.

По результатам конференції буде сформований електронний збірник матеріалів, який можна буде завантажити в PDF-форматі на головній сторінці конференції по адресу: <http://conferences.neasmo.org.ua/>.

Робочі мови конференції – український, російський, англійський, французький, білоруський, грузинський, армянський, азербайджанський, казахський, узбекський, таджикистанський, киргизський, молдавський, туркменський.

Останній термін подання статей – 30 жовтня 2014 г. (включительно).

Вартість участя в конференції та розміщення статті в електронному збірнику становить:

Оргвнесок - 10 USDСША или 10 ЕВРО (перевод в рублях – 400 рублей); (в оргвнесок входит оплата за размещение на сайте, верстка макета, редактирование текстов).

Объем статьи – не более 7 страниц. Скачать збірник можна буде **через тиждень** після проведення конференції на головній сторінці конференції.

Для учасників країн Європи та Азії (за виключенням України) засоби перераховуються наступним чином:

1. СПОСОБ ПЕРЕВОДА:

Переводи по системі «Юністрим» для Бобровника Юрія Вікторовича в пунктах Приват Банк г. Переяслав-Хмельницький (в квитанції повинен бути вказаний код переводу та Ф.І.О. того, хто переводив гроші, країна).

(комісія 0,15 USDСША)

2. СПОСОБ ПЕРЕВОДА (Через ОАО «Сбербанк России»)

Для учасників з Російської Федерації (400 руб.) оплати оргвнеску в рублях РФ (RUB) в відділеннях ОАО «Сбербанк России» (для того, щоб оргвнесок дійшов, в розділі НАЗНАЧЕНИЕ ПЛАТЕЖА, потрібно вказувати «ПЕРЕВОД ЛИЧНЫХ СРЕДСТВ», - тільки ці три слова).

56A: Банк-Посредник:	ОАО «Сбербанк России», Москва, РФ БИК 044525225, К/С 3010181040000000225 ИНН 7707083893 СВИФТ: SABRRUMM
57D: Банк Бенефициара:	/30111810100000000540 АО «СБЕРБАНК РОССИИ» Киев, Украина
59D: Бенефициар:	/ 26207017148867/ Бобровник Юрій Вікторович

3. СПОСОБ ПЕРЕВОДА:

Или почтовым переводом на Ф.И.О.: Бобровник Юрий Викторович, 08401, Украина, Киевская обл, г. Переяслав-Хмельницький, ул. Сухомлинского, 32, к. 108.

4. СПОСОБ ПЕРЕВОДА: Western Union на Бобровник Юрий Викторович (укажите код переводу Ф.И.О того, кто переводит оргвнесок).

ОБРАЗЕЦ ОФОРМЛЕНИЯ СТАТЕЙ

Научная степень и ФИО автора
по образцу Иван Петренко (Киев, Украина)

**Секция, подсекция по образцу (Филологические науки
Методика преподавания языка и литературы.)**

Название статьи (БОЛЬШИМИ БУКВАМИ)

Текст статьи

(ссылки на литературу по тексту в квадратных скобках по образцу [1, с. 23])

Литература:

1. Евремов С. Михаил Коцюбинский // Ефремов С. Избранное: Ст. науч. разведки. Монографии - К.: Наук. мысль, 2002. – 760 с.

Начный руководитель: кандидат исторических наук Бобровник Юрий Викторович

Внимание!

После литературы (в правом углу указывается научный руководитель (для студентов и аспирантов)) подаются сведения об авторах (Ф.И.О. (полностью) домашний адрес, код города, телефон, E-mail, место работы или учебы, должность, ученое звание, ученая степень.

К участию в конференции принимаются статьи объемом до 7 страниц набранных в редакторе **WORD** в виде компьютерного файла с расширением *. doc. Шрифт Times New Roman 14. Междустрочный интервал 1,5. Поля со всех сторон 20 мм. Материалы на конференцию принимаются по электронной почте по адресу: neasmo@gmail.com (тема сообщения: 30-31 октября 2014 г.) (в случае если Ваш почтовик выбрасывает ошибка не отправления отправляйте на адрес neasmo@ukr.net) или на CD-дисках (дискеты не принимаются) с добавлением печатных материалов + отсканированную копию или ксерокс квитанции об оплате оргвзноса. В случае отправки научной статьи по электронной почте, печатные материалы присылать не надо, а к статье, нужно прикрепить отсканированную копию квитанции об оплате оргвзноса.

Адрес оргкомитета:

08401, Украина, Киевская обл, г. Переяслав-Хмельницкий, ул. Сухомлинского, 32, к. 108.

Контактное лицо в Украине и за рубежом: Бобровник Юрий Викторович

Контактные телефоны: +38 (097) 923 16 58, +38 (093) 335 78 86.

E-mail:neasmo@gmail.com

ВНИМАНИЕ! Работы с рисунками и таблицами принимаются только в том случае, если они представлены в формате JPEG отдельным файлом.

ВНИМАНИЕ! После того, как мы получили от Вас статью, Вы обязательно должны получить ответное сообщение: «Вашу статью получили и приняли». Если такой ответ не поступил, через день после отправки, тогда обязательно позвоните в оргкомитет и сообщите о ситуации.

РАБОТЫ ОБЪЕМОМ более 7 страниц не принимаются!

Тексты, набранные межстрочным интервалом 1,0 **НЕ ПРИНИМАЮТСЯ!**

С результатами и форматом проведения подобных мероприятий можно ознакомиться по адресу <http://conferences.neasmo.org.ua/>

Участие в конференции – это отличная возможность осветить свои научные работы для студентов, аспирантов и преподавателей!

ІНФОРМАЦІЯ ДЛЯ УЧАСНИКІВ З УКРАЇНИ

Шановні викладачі, аспіранти, студенти!
 Державний вищий навчальний заклад
 «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет
 імені Григорія Сковороди»,
 молодіжна громадська організація «Незалежна асоціація молоді»,
 студентське наукове товариство історичного факультету
 «Комітет дослідження історії та сучасності»

Інформують Вас, що з 30-31 жовтня 2014 р. проводиться VII Міжнародна науково-практична інтернет-конференція «Проблеми та перспективи розвитку науки на початку третього тисячоліття у країнах Європи та Азії»

Планується робота за секціями:

I. БІОЛОГІЧНІ НАУКИ

1. Систематика та географія вищих рослин.
2. Структурна ботаніка та біохімія рослин.
3. Мікологія та альгологія.
4. Ресурсоведення та інтродукція рослин.
5. Молекулярна біологія мікробіологія.
6. Зоологія.
7. Фізіологія людини та тварин.
8. Біохімія та біофізика.
9. Генетика та цитологія.
10. Біоінженерія та біоінформатика.

II. ГЕОГРАФІЯ ТА ГЕОЛОГІЯ

1. Регіоноведення і регіональна організація суспільства.
2. Спостереження, аналіз та прогноз метеорологічних умов.
3. Гідрологія та водні ресурси.
4. Біогеографія, біоресурсоведення, біорізноманітність.
5. Картографія та геоінформатика.
6. Природокористування та екологічний моніторинг.
7. Техніка та технологія геологорозвідувальних робіт.
8. Ґрунтознавство.
9. Економічна географія.

III. ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ

1. Підвищення ролі державного службовця на сучасному етапі розвитку суспільства.
2. Сучасні технології управління.
3. Взаємодія різних гілок влади.
4. Підготовка державних службовців.

IV. ЕКОЛОГІЯ

1. Стан біосфери та його вплив на здоров'я людей.
2. Екологічні та метеорологічні проблеми великих міст і промислових зон.
3. Радіаційна безпека та соціально-екологічні проблеми.
4. Промислова екологія і медицина праці.
5. Проблеми екологічного виховання молоді.
6. Екологічний моніторинг.

V. ЕКОНОМІКА

1. Банки та банківська система.
2. Зовнішньоекономічна діяльність.
3. Фінансові відносини.
4. Інвестиційна діяльність та фондові ринки.
5. Управління трудовими ресурсами.
6. Маркетинг та менеджмент.
7. Облік та аудит.
8. Математичні методи в економіці.
9. Економіка промисловості.
10. Економіка підприємства.
11. Логістика.
12. Економіка АПК.
13. Регіональна економіка.
14. Економічна теорія.
15. Державне регулювання економікою.
16. Макроекономіка.

VI. ІСТОРІЯ

1. Історія України.
2. Загальна історія.
3. Історія науки і техніки.
4. Етнографія.
5. Усна історія.

VII. МАТЕМАТИКА

1. Диференціальні та інтегральні рівняння.
2. Перспективи систем інформатики.
3. Теорія ймовірностей та математична статистика.
4. Прикладна математика.
5. Математичне моделювання.

VIII. МИСТЕЦТВО

1. Музичне мистецтво.
2. Мистецтво танцю.
3. Театральне мистецтво.
4. Фото і кіномистецтво.
5. Мистецтво дизайну.

XIX. ПЕДАГОГІКА

1. Дистанційна освіта у вищій школі.
2. Проблеми підготовки фахівців.
3. Методичні основи виховного процесу.
4. Стратегічні напрями реформування системи освіти.
5. Сучасні методи викладання.
6. Соціальна педагогіка.

X. ПОЛІТОЛОГІЯ

1. Вибірчі технології.
2. Проблеми інтеграції України у світове співтовариство.
3. Відносини України з НАТО.
4. Відносини України з країнами СНД.

XI. ПРАВО

1. Історія держави та права.
2. Адміністративне і фінансове право.
3. Охорона авторських прав.
4. Трудове право та право соціального забезпечення.
5. Карне право та кримінологія.
6. Боротьба з економічними злочинами.
7. Екологічне, земельне та аграрне право.
8. Конституційне право.
9. Цивільне право.
10. Господарське право.
11. Криміналістика та судова медицина.
12. Підприємницьке та банківське право.
13. Кримінально-процесуальне право.

XII. ПСИХОЛОГІЯ

1. Місце психолога на виробництві.
2. Форми роботи психолога-практика.
3. Сучасні тенденції в методології психологічних досліджень.
4. Психологія тероризму.
5. Психолого-виховні проблеми розвитку особистості в сучасних умовах.
6. Клінічна психологія.
7. Загальна психологія.
8. Педагогічна психологія.
9. Психологія розвитку.
10. Психологія праці.
11. Психофізіологія.
12. Соціальна психологія.

XIII. СОЦІОЛОГІЯ

1. Кадровий менеджмент.
2. Сучасні технології соціального опитування.

XIV. СУЧАСНІ ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ

1. Комп'ютерна інженерія.
2. Обчислювальна техніка та програмування.
3. Програмне забезпечення.
4. Інформаційна безпека.

XV. ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА ТА ПРОФЕСІЙНИЙ СПОРТ

1. Фізична культура і спорт: проблеми дослідження, пропозиції.
2. Розвиток фізкультури і спорту в сучасних умовах.

XVI. ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ

1. Методика викладання мови та літератури.
2. Риторика і стилістика.
3. Теоретичні та методологічні проблеми дослідження мови.
4. Синтаксис: структура, семантика, функція.
5. Методи та прийоми контролю рівня володіння іноземною мовою.
6. Актуальні проблеми перекладу.
7. Мова, мовлення, мовна комунікація.
8. Українська мова та література.
9. Російська мова і література.
10. Етно-, соціо- та психолінгвістика.

XVII. ФІЛОСОФІЯ

1. Філософія літератури та мистецтва.
2. Соціальна філософія.
3. Історія філософії.
4. Філософія культури.
5. Філософія релігії.
6. Філософія науки.

Оргкомітет конференції планує розміщувати доповіді на Web-сторінці за адресою: <http://conferences.neasmo.org.ua>. За результатами конференції буде сформовано електронний збірник матеріалів, який можна буде скачати в PDF-форматі на головній сторінці конференції за адресою - <http://conferences.neasmo.org.ua/>.

Робочі мови конференції – українська, російська, англійська, французький, білоруська, грузинська, армянська, азербайджанська, казахська, узбекська, таджикська, киргизська, молдавська, туркменська.

Останній термін подання статей – **30 жовтня 2014 р. (включно)**.

Вартість участі в конференції та розміщення статті в електронному збірнику складає:

Оргвнесок – 90 грн. (в оргвнесок входить оплата за розміщення на сайті, верстака макету, редагування текстів).

Об'єм статті – не більше 7 сторінок. Скачати збірник можна буде через тиждень після проведення конференції за адресою <http://conferences.neasmo.org.ua/> натиснувши на слово **ТУТ**.

Кошти перераховуються на рахунок:

Р/р: 26002273854001

ПІАТ КБ «Надра» ЦЕНТР

МФО320564

Одержувач: МГО «Незалежна асоціація молоді».

Ідентифікаційний код за ЄДРПОУ – 26426765.

Призначення платежу: благодійний внесок на проведення конференції, П.І.П. автора статті.

Або на картку **Приват банку 5168 7420 6537 9988** (одержувач – **Бобровнік Юрій Вікторович**) та відправити **SMS**-підтвердження про оплату на моб. **097 923 16 58** у повідомленні вказати прізвище учасника конференції.

ЗРАЗОК ОФОРМЛЕННЯ СТАТЕЙ

ПІБ автора
за зразком: **Іван Петренко**
(Київ, Україна)

Секція, підсекція за зразком: **(ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ**
Методика викладання мови та літератури)

Назва статті (ВЕЛИКИМИ ЛІТЕРАМИ)

Текст статті

(посилання на літературу по тексту у квадратних дужках за зразком [1, с. 23])

Література:

1. Коцур В.П. Історія середніх віків: [у 2-х т.]. – Т.1. Раннє середньовіччя: курс лекцій. / В.П. Коцур, В.О. Балух. – Чернівці: Наші книги, 2009. – 496 с.
2. Пангелов Б.П. Організація і проведення туристсько-краєзнавчих подорожей: навч. посіб. / Б.П. Пангелов. – К.: Академвидав, 2010. – 248 с.

Науковий керівник: кандидат філологічних наук, Петренко Іван Петрович

Увага!

Після літератури (**у правому куті вказується науковий керівник (для студентів та аспірантів)**) подаються **відомості про авторів** (П.І.П. (повністю) домашня адреса, код міста, телефон, E-mail, місце роботи або навчання, посада, вчене звання, науковий ступінь).

До участі у конференції приймаються статті **обсягом від 5 до 7 сторінок** набраних у редакторі WORD у вигляді комп'ютерного файлу з розширенням *.doc. Шрифт Times New Roman 14. Міжрядковий інтервал 1,5. Поля з усіх сторін 20 мм. Матеріали на конференцію приймаються електронною поштою за адресою: neasmo@gmail.com, **тема повідомлення: 30-31 жовтня 2014 р.** (у разі виникнення помилки при відправленні, повторно відправляйте на адресу neasmo@ukr.net) або на CD-дисках (**дискети не приймаються**) із додаванням друкованих матеріалів + відскановану копію або ксерокс квитанції про сплату оргвнеску. У разі відправки коштів оргвнеску на картку Приват банку ксерокопія квитанції не надсилається (достатньо відправити **SMS-підтвердження**).

У разі відправки коштів оргвнеску на картку Приват банку ксерокопія квитанції не надсилається достатньо відправити SMS з прізвищем автора публікації.

Увага! У разі відправки статті та квитанції про оплату оргвнеску електронною поштою, надсилати друковані матеріали Урклоштою не потрібно!

Увага! Після того, як ми отримали від Вас статтю, Ви обов'язково маєте отримати повідомлення-відповідь: **«Вашу статтю отримано та захищено»**. Якщо така відповідь не надійшла через день після надсилання, тоді обов'язково зателефонуйте оргкомітету і повідомте про ситуацію.

Адреса оргкомітету:

08401, Київська обл. м. Переяслав-Хмельницький, вул. Сухомлинського, 32, кім. 108.

E-mail: neasmo@gmail.com

Координатор – Бобровнік Юрій Вікторович

Контактні телефони: (097) 923 16 58, (093) 335 78 86.

УВАГА! Роботи з малюнками та таблицями приймаються лише у тому разі, якщо вони подані у форматі JPEG окремим файлом.

РОБОТИ ОБ'ЄМОМ МЕНШЕ 3 СТОРІНОК НЕ ПРИЙМАЮТЬСЯ!

ТЕКСТИ, НАБРАНІ МІЖРЯДКОВИМ ІНТЕРВАЛОМ 1,0 НЕ ПРИЙМАЮТЬСЯ!!!

З результатами та форматом проведення подібних конференцій можна ознайомитися за адресою:

<http://conferences.neasmo.org.ua/>

ЗМІСТ / СОДЕРЖАНИЕ**СЕКЦІЯ: БІОЛОГІЧНІ НАУКИ**

Ігор Гончаренко, Дмитро Вінничук (Київ, Україна) ТРЕНІНГ КОНЯ З ВРАХУВАННЯМ БІОЛОГІЇ ЙОГО ЗОРУ ТА СЛУХУ	6
Нурзія Карипбаева, Василь Полевик, Раушан Жармухаметова, Гульмира Мукаева Ляззат Нагашбекова (Семей, Казахстан) ВИДОВОЙ СОСТАВ ДРЕВЕСНО-КУСТАРНИКОВЫХ РАСТЕНИЙ ЧИНГИЗТАУ	7
Дмитро Кияниця, Христина Павлович, Лариса Степура, Павліна Зелена, Юлія Юмина, Вікторія Шепелевич, Людмила Гриценко, Наталія Яворська, Віталіна Святецька (Київ, Україна) ВПЛИВ КУЛЬТУРАЛЬНОЇ РІДИНИ МУЗЕЙНИХ ШТАМІВ БАКТЕРІЙ РОДУ <i>VACILLUS</i> НА ДЕЯКІ ТЕСТ-КУЛЬТУРИ МІКРООРГАНІЗМІВ ТА РОЗВИТОК НАСІННЯ РЕДИСУ	9
Жахонгир Насритдинов, Мавлюда Юлчиева, Эльвира Латыпова, Абдугаффор Жабборов (Ташкен, Узбекистан) ВЛИЯНИЕ СПОСОБОВ ОТЧУЖДЕНИЯ НАДЗЕМНОЙ МАССЫ НА ФОРМИРОВАНИЕ КОРНЕВОЙ СИСТЕМЫ ФИТОМЕЛИОРАНТОВ НА ПОДГОРНОЙ РАВНИНЕ ХРЕБРА НУРАТАУ	12
Рахматулла Нурутдинов, Абдугаффор Жабборов, Эльвира Латыпова, Мавлюда Юлчиева (Ташкен, Узбекистан) ЎСМА ЎСИМЛИГИНИ БІОЛОГІК ХУСУСИЯТЛАРИ	14
Айдана Садвакасова (Семей, Казахстан) ОЦЕНКА ФИЗИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ УЧАЩИХСЯ 13-15 ЛЕТ г. СЕМЕЙ	14

СЕКЦІЯ: ГЕОГРАФІЯ І ГЕОЛОГІЯ

Ірина Козак (Івано-Франківськ, Україна) ІСТОРІЯ ВИВЧЕННЯ ТОРФОВИХ ҐРУНТІВ В ПЕРЕДКАРПАТТІ	17
Анастасія Лебедева (Талдыкорган, Казахстан) НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ПРИМЕНЕНИЯ КАУЧУКА	18

СЕКЦІЯ: ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ

Анастасія Ібрагімова (Миколаїв, Україна) СУЧАСНІ ТЕХНОЛОГІЇ УПРАВЛІННЯ РЕСУРСНОЮ БАЗОЮ СПРОМОЖНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД	20
---	----

СЕКЦІЯ: ЕКОЛОГІЯ

Назгуль Аужанова, Султан Касенов (Талдыкорган, Казахстан) МЕКТЕПТЕ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ СОҒПАҚ ҰЙЫМДАСТЫРУ	22
Наталія Глухова, Людмила Пісоцька (Дніпропетровськ, Україна) ЕКСПРЕС-МЕТОД ОЦІНКИ СТАНУ РІДИННОФАЗНОГО СЕРЕДОВИЩА	24
Ірина Ковтуненко (Євпаторія, Україна) ФОРМУВАННЯ АКТИВНОЇ ЖИТТЄВОЇ ПОЗИЦІЇ ОСОБИСТОСТІ СТУДЕНТА В УМОВАХ ПРИРОДООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	26
Артур Чеховский (Гомель, Республика Беларусь) АНАЛИЗ ФАКТОРОВ РАДОНОВОГО ПОКАЗАТЕЛЯ НА ПРИМЕРЕ ГОМЕЛЬСКОЙ ОБЛАСТИ	28

СЕКЦІЯ: ЕКОНОМІКА

Оксана Винницька, Мар'ян Винницький (Дрогобич, Україна) РОЗВИТОК ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ В КОНКУРЕНТНОМУ СЕРЕДОВИЩІ	31
Ярослав Чайковський (Тернопіль, Україна) СУТЬ ТА МЕТОДИКИ АНАЛІЗУ КРЕДИТОСПРОМОЖНОСТІ ПОЗИЧАЛЬНИКА БАНКУ	32

СЕКЦІЯ: ІСТОРІЯ

Baxtiyor Boltaboyev (Uzbekistan) TURKISTONDA ROSSIYA IMPERIYASINING QISHLOQ XO'JALIGIDA YURITGAN SIYOSATINING ASOSIY MAZMUN MONIYATI	35
Алексей Бутусов (Ярославль, Россия) РОЛЬ И.А.ВАХРОМЕЕВА В ЖИЗНИ ЯРОСЛАВЛЯ ВО ВТОРОЙ ПОЛОВИНЕ XIX – НАЧАЛЕ XX ВЕКОВ	37
Іван Кудінов (Київ, Україна) ЗАЛУЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ТРУДОВОЇ АРМІЇ ДО СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ РОБІТ (1920-1921 РР.)	38
Улуғбек Мансуров (Наманган, Узбекистан) ЖАДИД МАТБУОТИДА АХЛОҚИЙ ТАРБИЯ МУАММОЛАРИ	39
Людмила Марченко (Київ, Україна) ОСНОВНІ ПРОПАГАНДИСТСЬКІ ЗАСОБИ, ЩО ВИКОРИСТОВУВАЛИСЯ ОКУПАЦІЙНОЮ ВЛАДОЮ НА ТЕРИТОРІЇ РЕЙХСКОМІСАРИАТУ УКРАЇНА	40
Муяссар Тожирахмедова (Наманган, Узбекистан) МАРКАЗИЙ ОСИЁ ХАЛҚЛАРИНИНГ ЭКОЛОГИК МАЪНАВИЙ МЕРОСИ	42
Тетяна Харик (Івано-Франківськ, Україна) ЗАРОДЖЕННЯ ФІЛЬВАРКОВОГО ГОСПОДАРСТВА В ГАЛИЧИНІ	44

СЕКЦІЯ: МАТЕМАТИКА

Василь Кіндратишин (Дрогобич, Україна) ДИФЕРЕНЦІАЛЬНІ РІВНЯННЯ ТА ЇХ ЗАСТОСУВАННЯ	46
Оксана Яцинич (Дрогобич, Україна) ДЕЯКІ ЗАДАЧІ, ЩО ПРИВОДЯТЬ ДО РОЗВ'ЯЗУВАННЯ ДИФЕРЕНЦІАЛЬНИХ РІВНЯНЬ ПЕРШОГО ПОРЯДКУ	47

СЕКЦІЯ: МИСТЕЦТВО

Валентина Дородько (Київ, Україна) ФОРТЕПІАННА ТВОРЧІСТЬ Ю.ЩУРОВСЬКОГО У КОНТЕКСТІ УКРАЇНСЬКОЇ ФОРТЕПІАННОЇ МУЗИКИ ДВАДЦЯТОГО СТОЛІТТЯ ДЛЯ ДІТЕЙ	51
Лілія Іволга (Львів, Україна) УКРАЇНСЬКА РАДЯНСЬКА АНІМАЦІЯ 1960-1980-Х РОКІВ У ТОТАЛІТАРНОМУ РЕЖИМІ	52
Инсун Хе, Татьяна Осадчая (Одесса, Украина) ПОДГОТОВКА БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ МУЗЫКИ В КЛАССЕ ХОРОВОГО ДИРИЖИРОВАНИЯ НА ОСНОВЕ КОМПЛЕКСНОГО ПОДХОДА	54

СЕКЦІЯ: ПЕДАГОГІКА

Іван Бахов (Київ, Україна) ПРОБЛЕМИ СТАНДАРТИЗАЦІЇ ПОЛІКУЛЬТУРНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНИХ МОВ В ЄВРОПЕЙСЬКІЙ ОСВІТИ	57
Валентина Бойчук, Михайло Мітігло (Білгород-Дністровський, Україна) ОСОБЛИВОСТІ КОРЕКЦІЙНО-ПРОФІЛАКТИЧНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ ПО ПОДОЛАННЮ КОНФЛІКТІВ В УМОВАХ ДИТЯЧОГО ОЗДОРОВЧОГО ТАБОРУ	59
Наталія Зайченко (Київ, Україна) ЗМІСТ УНІВЕРСИТЕТСЬКОЇ ОСВІТИ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ В ІСПАНІЇ	61
Георгій Кобеньок (Київ, Україна) БІОЕТИКА – КЛЮЧ ДО ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМ ФОРМУВАННЯ ЕКОЦЕНТРИЧНОГО СВІТОГЛЯДУ	62
Любов Терлецька (Київ, Україна) НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНИМ МОВАМ У ПЕДАГОГІЧНИХ КОЛЕДЖАХ У КОНТЕКСТІ ГУМАНІСТИЧНОЇ СПРЯМОВАНОСТІ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ	64
Катерина Хоменко (Суми, Україна) ПРОФЕСІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ У ПІДГОТОВЦІ ЛІКАРІВ	66

СЕКЦІЯ: ПОЛІТОЛОГІЯ

Любов Титаренко (Одеса, Україна) ПРОБЛЕМИ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ У СВІТОВЕ СПІВТОВАРИСТВО	68
---	----

СЕКЦІЯ: ПРАВО

V.Sarimsoqov, V.Inatullayev (NamDU o'qituvchisi) ODAM SAVDOSIGA QARSHI KURASHISHNING HUQUQIY ASOSLARI	70
Татьяна Веселая (Ростов-на-Дону, Россия) ПРАВОВАЯ КУЛЬТУРА КАК УСЛОВИЕ ФОРМИРОВАНИЯ ГРАЖДАНСКОГО ОБЩЕСТВА И ПРАВОВОГО ГОСУДАРСТВА	71
Лариса Ерофеевко, Сурай Розыева (Харьков, Україна) ЗНАЧЕНИЕ ПРЕЗУМПЦИИ НЕВИНОВНОСТИ В УГОЛОВНОМ ПРАВЕ УКРАИНЫ	73
Лариса Ерофеевко, Дарья Харченко (Харьков, Украина) ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ УГОЛОВНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ	74
Лариса Ерофеевко, Ксения Тимченко (Харьков, Украина) ПРАВОВОЙ АНАЛИЗ ПУБЛИЧНЫХ И ЧАСТНЫХ ИНТЕРЕСОВ В СФЕРЕ ХОЗЯЙСТВЕННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ	76
Татьяна Загвоздина, Екатерина Загвоздина (Харьков, Украина) УКРАИНСКИЙ ПРАВОВОЙ МЕНТАЛИТЕТ	78
Наталія Калина, Олександра Картавцева, Аліна Леонтєєва (Харків, Україна) ЗВ'ЯЗОК І ВЗАЄМОДІЯ ТРУДОВОГО ПРАВА З ПРАВОМ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ	80
Валерій Кобозєв, Андрій Терно (Харків, Україна) ЩОДО КОНЦЕПЦІЇ РЕФОРМУВАННЯ ТРУДОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА	81
Альона Ковальова, Інна Ващенко (Харків, Україна) ОБ'ЄКТИ ТА СУБ'ЄКТИ ПАТЕНТНОГО ПРАВА: СУТЬ, ВИДИ ТА ПРАВОВЕ ЗАКРІПЛЕННЯ	83
Катерина Кравченко, Нку Нгоно (Харків, Україна) ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ДІЛОВОЇ РЕПУТАЦІЇ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ	85
Альона Луценко, Катерина Саранча (Харків, Україна) ЩОДО СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ	86
Кайрат Низаматдинов (Нукус, Узбекистан) ЖАМОАТЧИЛИК НАЗОРАТИ ТИЗИМИДА ФУҚАРОЛАРИНИНГ ЎЗИНИ ЎЗИ БОШҚАРИШ ОРГАНЛАРИ ҲУҚУҚИЙ МАҚОМИГА ДОИР АЙРИМ МАСАЛАЛАР	88
Валентина Ставицька, Аліна Негутарова (Харьків, Україна) ПРОТИДІЯ КОРУПЦІЙНИМ ПРОЯВАМ У СИСТЕМІ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ	89
Юлія Сыса, Татьяна Толочкина (Харьков, Украина) ТОВАРНЫЙ ЗНАК И ЕГО ИСПОЛЬЗОВАНИЕ В ЦЕЛЯХ РЕКЛАМЫ	91
Валерія Тімченко, Світлана Белоус (Харків, Україна) БОРОТЬБА З ЕКОНОМІЧНИМИ ЗЛОЧИНАМИ	92
Яна Ткаченко, Сергій Мальченко (Харків, Україна) ОХОРОНА АВТОРСЬКИХ ПРАВ В УКРАЇНІ	94
Маргарита Ужченко, Ліна Леонтєєва (Харків, Україна) МІСЦЕ ПІДПРИЄМНИЦЬКОГО ПРАВА У СИСТЕМІ ПРАВА	95

СЕКЦІЯ: ПСИХОЛОГІЯ

Мария Емельяничкова (Гомель, Республика Беларусь) ФАКТОРЫ, ВЛИЯЮЩИЕ НА РАЗВИТИЕ ДЕТСКО-РОДИТЕЛЬСКИХ ОТНОШЕНИЙ В МЛАДШЕМ ШКОЛЬНОМ ВОЗРАСТЕ	97
--	----

Анна Клименко (Костанай, Казахстан) ОСОБЕННОСТИ СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ АДАПТАЦИИ ПОЖИЛЫХ ЛЮДЕЙ	98
Віта Тесленко (Київ, Україна) ТЕРОРИЗМ ЯК ПСИХОЛОГІЧНИЙ ФЕНОМЕН	99
Олена Чиханцова (Київ, Україна) АДАПТАЦІЯ ВИПУСКНИКІВ ШКОЛИ ДО ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ НА ПЕРШОМУ КУРСІ ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ	102
СЕКЦІЯ: СУЧАСНІ ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ	
Тетяна Ваврик, Галина Левицька, Ірина Михайлюк (Івано-Франківськ, Україна) РОЗВ'ЯЗОК ЗАДАЧІ ОПТИМАЛЬНОГО ВІДБОРУ ІНФОРМАЦІЇ В ІНФОРМАЦІЙНИХ СИСТЕМАХ БУРІННЯ	104
Ірина Глаголева (Стрий, Україна) АНАЛІЗ ВПЛИВУ ЦІНОУТВОРЮЮЧИХ ФАКТОРІВ НА ВАРТІСТЬ ЗЕМЕЛЬНИХ ДІЛЯНОК ЗА ДОПОМОГОЮ РЕГРЕСІЙНОГО АНАЛІЗУ	106
Мар'ян Слабінога, Ольга Лазорів (Івано-Франківськ, Україна) ЗАСТОСУВАННЯ ОЦІНОК ЕНТРОПІЇ ТЕХНОЛОГІЧНИХ ПАРАМЕТРІВ ОБ'ЄКТІВ ПРИ ОЦІНЦІ ЇХ ТЕХНІЧНОГО СТАНУ	108
СЕКЦІЯ: ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ	
Валентина Александрова (Київ, Україна) НАВЧАЛЬНИЙ ТЕКСТ В РАМКАХ ПЕДАГОГІЧНОГО ДИСКУРСУ	110
Иброхим Дарвишов (Намангана, Узбекистан) О НЕКОТОРЫХ ФОНЕТИЧЕСКИХ ОСОБЕННОСТЯХ ЮГО-ЗАПАДНЫХ ДИАЛЕКТОВ НАМАНГАНА РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН	111
Лідія Кузьміна (Харків, Україна) ОРГАНІЗАЦІЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ У ФОРМУВАННІ ПРОФЕСІЙНОГО МОВЛЕННЯ СТУДЕНТІВ ТЕХНІЧНИХ ВНЗ	113
Айгерім Қамбарова (Талдықорган, Казахстан) «ПОЭЗИЯ ҚҰЛАГЕРІ» ІЛИЯС ЖАНСҮГІРОВТЫҢ ЖЕРЛЕСІ ЕКЕНІМДІ МАҚТАН ЕТЕМІН	115
Ілона Марченкова (Миколаїв, Україна) ЛЕКСИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВЕДЕННЯ КОМЕРЦІЙНОЇ ПЕРЕПИСКИ ТА ЗБЕРЕЖЕННЯ ЇХ ПРИ ПЕРЕКЛАДІ	116
Валерія Муратова (Миколаїв, Україна) КРИТИКА ПЕРЕКЛАДУ: ПРОБЛЕМИ ТА ПІДХОДИ	118
Людмила Фурсова (Житомир, Україна) СПОСОБИ РОЗКРИТТЯ СЕМАНТИКИ ЕКОНОМІЧНОГО ТЕРМІНА (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛОМОВНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ЛІТЕРАТУРИ)	119
Оля Ястремська, Зоряна Сея (Дрогобич, Україна) МОВА, МОВЛЕННЯ, МОВНА КОМУНІКАЦІЯ	121
СЕКЦІЯ: ФІЛОСОФІЯ	
Волинець Андрій Андрійович (Чернігів, Україна) «МІФОЛОГЕМА ХАОСУ В АЛХІМІЧНИХ ТВОРАХ ДОБИ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ»	124
Христина Рославіцька (Львів, Україна) ГУМАНІСТИЧНИЙ ІДЕАЛ У ТВОРЧІЙ СПАДЩИНІ ВАСИЛЯ СТЕФАНИКА	125
ВІДОМОСТІ ПРО УЧАСНИКІВ /ВЕДОМОСТИ ОБ УЧАСНИКАХ	128
НАСТУПНІ КОНФЕРЕНЦІЇ / СЛЕДУЮЩИЕ КОНФЕРЕНЦИИ	
Информация для участников из стран СНГ	130
Информация для участников з України	133

Українською, російською, казахською, вірменською та англійською мовами

Матеріали VI Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції **«Проблеми та перспективи розвитку науки на початку третього тисячоліття у країнах Європи та Азії»** // Збірник наукових праць. – Переяслав-Хмельницький, 2014 р. – 140 с.

Материалы VI Международной научно-практической интернет-конференции **«Проблемы и перспективы развития науки в начале третьего тысячелетия в странах Европы и Азии»** // Сборник научных трудов. – Переяслав-Хмельницкий, 2014 г. - 140 с.

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР:

В.П. Коцур,

доктор історичних наук, професор, дійсний член НАПН України,

ректор ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди».

Упорядники: Ю.В. Бобровнік, Ю.С. Табачок.

Верстка та дизайн: Ю.В. Бобровнік, А.М. Вовкодав, Ю.С. Табачок.

Проведення VI Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції **«Проблеми та перспективи розвитку науки на початку третього тисячоліття у країнах Європи та Азії»** та видання збірника наукових матеріалів стало можливим завдяки організаційній підтримці **молодіжної громадської організації «Незалежна асоціація молоді»**

Відповідальність за достовірність матеріалів несуть автори публікацій.

Матеріали конференції розміщені на сайті МГО «Незалежна асоціація молоді» за адресою <http://conferences.neasmo.org.ua>

Адреса оргкомітету конференції:

08401, Київська обл. м. Переяслав-Хмельницький, вул. Сухомлинського, 32, кім. 108.

